

Вісник ХНТУСГ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

137' 2013

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ
ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ

ВІСНИК
*Харківського національного
технічного університету
сільського господарства
імені Петра Василенка*

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Випуск 137

*Згідно постанови Президії ВАК України
від 10.03.2010 р. № 1-05/2
Вісник ХНТУСГ: економічні науки
включений до Нового Переліку
наукових фахових видань
(Бюл. ВАК. – 2010. – № 4. – С. 2-3).*

Харків – 2013

УДК 346.54:338.432

ББК 65.32-18

В 53

Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 137. — Харків: ХНТУСГ. — 2013. — 308 с.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка.
Протокол № 7 від 28. 03. 2013 р.*

*Редакційна колегія: АМБРОСОВ В.Я., д.е.н., проф., чл.-кор. НААН України, (відповідальний редактор);
АМОСОВ О.Ю., д.е.н., проф.;
АНТОНЕНКО Л.А., д.е.н., проф.;
БЕЛЕБЕХА І.О., д.е.н., проф.;
ВАСИЛЬЄВ А.Й., д.е.н., проф.;
МАЗНЄВ Г.Є., к.т.н., проф.;
(відповідальний секретар);
МАРЕНИЧ Т.Г., д.е.н., проф.;
ОНЕГІНА В.М., д.е.н., проф.;
ТУРЧЕНКО М.М., к.е.н., проф.;
ШИНКАРЕНКО В.Г., д.е.н., проф.*

Адреса редакції:

61002, м. Харків, вул. Артема, 44, тел. (057)716-41-68, (057)716-41-54

Засновник — Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 15983-4455 Пр від 01.12.2009 р.

*© Харківський національний
технічний університет сільського
господарства імені Петра Василенка*

СУСПІЛЬНИЙ ПОДІЛ ПРАЦІ ТА ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧИХ СТРУКТУР

**АМБРОСОВ В.Я., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР, ЧЛЕН-КОР. НААН УКРАЇНИ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

Розглядаються питання поглиблення суспільного поділу праці та його впливу на формування спеціалізованих підприємств в аграрному секторі.

The questions of deepening social division of labor and the impact on the formation of specialized farms in the agricultural sector.

Постановка проблеми. Розвиток виробничих структур в агропромисловому комплексі тісно пов'язаний з поглибленням поділу праці, яке проявляється в тому, що виникають нові галузі, підвищується рівень спеціалізації, інтенсивно розвиваються процеси кооперації та інтеграції, об'єднуються ресурси та фінанси, які спрямовуються на збільшення виробництва єдиного кінцевого продукту для більш повного задоволення потреб суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування великотоварного виробництва як більш ефективного, за останні роки значна увага приділяється у працях М.Я. Дем'яненка, М.Ф. Кропивки, М.Й. Маліка, Т.Г. Маренич, І.В. Охріменка, В.П. Рябоконя, М.Й. Хорунжего та інших. Але, як свідчить досвід, такі дослідження потребують продовження. На рівні держави поглиблення суспільного поділу праці веде до формування і функціонування агрегатованих комплексів – машинобудівного, паливно-енергетичного, транспортного, агропромислового, інших. Стосовно агропромислового комплексу суспільний поділ праці пов'язаний з подальшою трансформацією галузей як на рівні АПК держави, так і регіонів, і що особливо важливо – виробничих структур. Послідовно підвищується концентрація виробництва у всіх формах господарювання.

Мета статті – розкрити вплив суспільного поділу праці на формування сучасних виробничих структур.

Виклад основного матеріалу. За роки реформування, особливо на перших етапах, багато уваги приділялось розвитку дрібнотоварного виробництва, фермерським та особистим господарствам. У стратегічному плані це не вирішило проблему стабільного забезпечення продовольством у відповідності з

науковообґрунтованими нормами. В той же час привело до не виправданої деконцентрації виробництва – зменшенню в розрахунку на підприємство сільгоспугідь, посівних площ, чисельності продуктивного поголів'я, кількості працюючих. Із загальної кількості аграрних підприємств – 56 тис. – 48 тис., або 85,7% мають сільськогосподарські угіддя. З них 68,3% підприємств мають площу до 100 га, 14,9% – від 100 до 500 га, 5,4% – від 500 до 1000 га, 5,3% – від 1000 до 2000 га, 6,1% – понад 2000 га. Середній розмір підприємства з урахуванням фермерських господарств становить 384 га, без урахування фермерських господарств – 1176 га сільськогосподарських угідь. Із загальної чисельності господарств тільки 9180 або 16,4% мають поголів'я худоби. На кожне з цих господарств припадає в середньому 212 корів, 363 гол. молодняку ВРХ, 777 гол. свиней. Із середньооблікової кількості найманих працівників – 560,8 тис. осіб – в середньому на одне господарство припадає лише 10 осіб. Тільки за останні роки чисельність робітників у сільськогосподарських підприємствах скоротилася з 2,5 млн. осіб до 0,56 млн. осіб. Підвищення ролі дрібнотоварного виробництва є однією з причин посилення самоексплуатації селянської праці. Жорстка самоексплуатація селянської праці є причиною критичного рівня тривалості життя селян до 66,8 років, у тому числі чоловіків – 61 рік.

Світовий і вітчизняний досвід свідчить про безумовні переваги великотоварних підприємств. В основі функціонування таких формувань все більше використовуються механізми переваг кооперації, інтеграції, кластеризації, ринкових важелів. З метою уникнення ризиків при трансформації господарських структур, не виправданих втрат матеріальних і фінансових ресурсів потребують більш тісної співпраці усі галузі національної економіки держави на економічній основі – рівної окупності авансованого у виробництво капіталу. Разом з тим слід враховувати, що з поглибленням розподілу праці і посиленням відносин між усіма сферами АПК і інших комплексів, аграрний сектор все більше втрачає свою специфічність, межі, стає розмитим і погано керованим. Його специфіка і виразність повинні бути збережені, оскільки він є головним ланцюгом у забезпеченні продовольчої безпеки держави за будь-яких інтеграційних процесів. Доцільно не втратити і не порушити раціональне співвідношення галузевих, міжгалузевих та територіальних зв'язків, на ефективність яких впливає формування нових інтегрованих структур – холдингів, кластерів, територіально-виробничих комплексів, корпорацій, вертикально інтегрованих аграрних компаній, аграрних технологічних структур, науково-

виробничих корпорацій. Більшість сучасних інтегрованих формувань починали свою діяльність з бізнесу, пов'язаного переважно з купівлею-продажем сільськогосподарської продукції, а не з її виробництвом. Необхідно, щоб сільськогосподарські підприємства у складі таких формувань були рівноправними партнерами у процесі відтворення агропромислового виробництва. При цьому промисловий, торговельний, фінансовий вітчизняний і зарубіжний капітал повинен враховувати те, що сільське господарство не обмежується функцією виробництва і збуту сільськогосподарської продукції. Ця ведуча галузь національної економіки держави є багатогранною і забезпечує потреби населення в продуктах харчування та його життєдіяльності і відтворення; сприяє раціональному використанню природних ресурсів; відновлює родючість земель і агроландшафти; формує соціальний розвиток територій; створює оптові ринки, біржі, продовольчий ринок, їх інфраструктуру; сприяє розвитку міжгалузевих, міжрегіональних, міжнародних зв'язків; впливає на систему взаємообумовленого функціонування сільського господарства, переробної і харчової промисловості, зберігання, транспортування і реалізації продукції, інформаційне та наукове забезпечення. Тобто сільське господарство носить багатофункціональний характер і займає визначальну роль у поглибленні суспільного поділу праці в національній економіці.

Ось чому при обґрунтуванні напрямів подальшого поглиблення поділу праці і стратегічних трансформаційних змін треба враховувати:

- необхідність подальшого зростання виробництва продукції для забезпечення потреб суспільства і задоволення населення, що повинно ґрунтуватися на повному використанні природно-економічних умов і потребує поглиблення зональної, регіональної, галузевої, господарської і внутрішньогосподарської спеціалізації;

- використання потужностей і ресурсів з інших галузей на основі розвитку кооперації, інтеграції, посилення міжгалузевих зв'язків;

- забезпечення функціонування продовольчих ринків;

- формування і регулювання фінансових потоків, залучення і використання вітчизняних і зарубіжних інвестицій;

- вирішення соціально-економічних питань розвитку територій, створення сучасної виробничої і соціальної інфраструктури для сільського населення;

- вирішення питань раціонального використання і збереження земельних угідь та їх родючості, водних ресурсів, рослинних і тваринних об'єктів, забезпечення екологічної рівноваги на сільських територіях.

Необхідність участі у формуванні цих процесів усіх сфер АПК, а також промислового, торговельного, фінансового капіталу визначається тим, що вже зараз вони мають суттєвий вплив на темпи розвитку сільськогосподарської галузі. У сільському господарстві 90-95% виробничих фондів промислового надходження. В матеріальних витратах більше 70% приходить на уречевлену працю промисловості. Як свідчить аналіз, системне формування виробничих фондів, яке здійснюється переважно за рахунок І сфери АПК, сприяє стабільному щорічному зростанню виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. За 1966-1990 роки при системному збільшенні фондів середньорічний рівень приросту продукції складав 3,9% з коливаннями по окремих роках від 0,3% (min) до 43% (max). При цьому в 64% періодів мало місце збільшення продукції відносно попередніх років. З 1991 року при скороченні матеріально-технічної бази та її несистемному відродженні приріст продукції був від'ємним, а збільшення її було тільки в 40% періодів. Тобто системне відтворення виробничого потенціалу дасть можливість практично збільшити виробництво сільськогосподарської продукції на третину.

В умовах збалансованої структури АПК процес поглиблення поділу праці і відповідно організації спеціалізованих підприємств стає неминучим. Але зараз не всі області і райони мають у своєму розпорядженні відповідні структури з відтворення засобів виробництва, матеріально-технічного обслуговування, промислової переробки сировини, спеціалізованої торгівлі. Це стримує поглиблення поділу праці, посилення спеціалізації, не забезпечує пропорційність і збалансованість, цінову еквівалентність, формує врешті-решт низькоефективне ведення виробництва в первинних ланках усіх сфер АПК. Ось чому удосконалення міжгалузевих економічних відносин, посилення поглиблення поділу праці має здійснюватися на рівні первинної ланки АПК і насамперед його підприємств.

У зв'язку з цим стратегічний напрям трансформації виробничих структур повинен бути спрямований на їх участь в інтегрованих і коопераційних формуваннях, в яких необхідно встановити взаємовигідні відносини між сільськогосподарськими підприємствами, підприємствами з виробництва засобів виробництва, переробними підприємствами. Особливу увагу слід приділити поглибленню поділу праці і розвитку галузей, які обслуговують сільське господарство – транспорт, зв'язок, комунікаційне, складське, холодильне обладнання, ремонтні майстерні, служби матеріально-технічного забезпечення,

інфраструктури товарного ринку. Переважна чисельність цих підприємств і організацій основну діяльність поки пов'язують з купівлею і перепродажем сільськогосподарської продукції відокремлено від інтересів сільгосптоваровиробників.

Сучасний стан розподілу суспільної праці та формування виробничих структур залежить від рівня інтеграції. При наявності численних напрямків і концепцій головна суть сучасної інтеграції пов'язана з міжгалузевим і внутрішньогалузевим поділом праці, поглибленням спеціалізації і створенням нових виробничих об'єднань, спрямованих на одержання максимуму прибутку в ринкових умовах. Як правило завдання інтеграторів таких структур – об'єднати навколо свого капіталу підприємства з меншим рівнем економічного розвитку, недостатнім, фінансовим станом, які водночас мають дешеві ресурси, насамперед землю і робочу силу. Такими суб'єктами були, є і будуть в перспективі сільськогосподарські підприємства всіх форм власності і господарювання. Сільськогосподарські підприємства в умовах планової економіки виробництво продукції та її збут здійснювали за централізованими каналами, фіксованими цінами, які гарантували покриття витрат і відповідні накопичення при реалізації продукції заготівельним та переробним підприємствам. По колгоспах України за 1990 рік рівень рентабельності склав: зерна – 200,6%, цукрових буряків – 28,6%, соняшника – 248,2%, картоплі – 31,1%, молока – 31,1%, м'яса ВРХ – 20,1%, свинини – 15,3%, рослинництва – 101,7%, тваринництва – 20,7%. В теперішній час сільське господарство функціонує в умовах досконалої конкуренції, що не дає можливості сільгосппідприємствам впливати на ринкові ціни. За відсутності державної підтримки товаровиробника переробні підприємства та холдинги як монополісти, а також трейдери та інші посередники занижують ціни на сільськогосподарську продукцію, що щороку не дозволяє сільськогосподарським товаровиробникам забезпечити відтворювальний процес на розширеній основі. Навіть в таких умовах для сільськогосподарських підприємств участь в інтегрованих структурах буде представляти економічний інтерес до об'єднання і функціонування у єдиній системі з промисловими, фінансовими, іншими інтеграторами. Мета таких об'єднань для аграрних форм господарювання – посилити своє економічне, фінансове становище, конкурентоспроможність на внутрішніх і зовнішніх ринках, підвищити рівень соціальної захищеності і насамперед матеріального стану як індивідуальних, так і колективних виробників. Аналогічні цілі передбачають інтегратори за рахунок диверсифікації капіталу, зниження трансакційних витрат, підвищення окупності ресурсів.

Сучасні інтеграційні процеси є багатограними, нестійкими, до кінця не визначені у складі регіонів і країни. В практиці відомі структури, що були сформовані на економічно зацікавлених зв'язках сільськогосподарських підприємств і переробних підприємств, торгівлі, будівництва, транспортних, технічного сервісу та інших. В основному такі інтеграційні структури були сформовані на базі агропромислових комбінатів і об'єднань, наукових і науково-виробничих систем, відображали вертикальні інтегровані процеси, пов'язані з встановленням тісних виробничих і економічних зв'язків при виробництві, переробці та реалізації продукції. У дореформений період в Україні функціонувало 29 агрокомбінатів, 22 агрооб'єднання, 22 агрофірми, 12 агроторгових підприємств, 179 виробничих і науково-виробничих систем, 42 науково-виробничих і 7 галузевих об'єднань. Усі форми агропромислових структур мали достатньо високі економічні показники, були фінансово стабільними, виробництво базувалось на принципах самофінансування та розширеного відтворення.

Горизонтальна інтеграція стосувалася об'єднання підприємств однієї галузі (агропромислові підприємства, агроторгові підприємства, виробничі системи, трести, галузеві об'єднання). Слід відзначити, як сучасні форми інтеграції, так і ті, які раніше діяли, є позитивним напрямком організаційно-структурних змін в аграрному секторі, спрямованих на підвищення використання виробничого потенціалу і сировини, інноваційних технологій, скорочення витрат на одиницю продукції, підвищення продуктивності праці. У складі інтеграційних структур і розвитку інтеграційних зв'язків створюються умови для оптимальної спеціалізації та концентрації виробництва, формування раціональних виробничих типів господарств, прискореного виходу на внутрішній і зовнішній ринки, підвищення конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості.

Формування й успішне функціонування інтеграційних структур, як показав досвід їх роботи, сприяє підвищенню зайнятості сільського населення, росту їх доходів, більш швидкому здійсненню соціальних перетворень, залученню молоді в аграрний сектор. Разом з тим, сучасні інтегровані структури, особливо холдинги, в основному зацікавлені у швидкій окупності авансованого у виробництво капіталу. Зачасту це веде до порушення багатофункціональної спрямованості села, не забезпечується вирішення соціальних проблем сільських громад і територій, спрощуються галузева і виробнича структури сільськогосподарських підприємств, припиняється роль приватної

власності та власників. Тобто не завжди досягається мета сумісного об'єднання інтересів на базі господарської, фінансової, економічної діяльності, що негативно відбивається на сільських товаровиробниках.

Здійснення процесів інтеграції пов'язано з приватною власністю та приватним капіталом. Тобто інтегратори і сільськогосподарські підприємства можуть створювати сумісні об'єднання тільки на договірній основі з власниками засобів виробництва та землі з одного боку, і власниками грошового капіталу – з іншого. Власники капіталу при авансуванні коштів у виробництво обов'язково, як свідчить світова практика, стикаються із зростанням трансакційних витрат. Ці витрати постійно підвищуються і змушують власників капіталу шукати шляхи їх скорочення, насамперед, за рахунок зменшення посередників між виробниками сировини і споживачами на ринку. При безпосередньому виході інвестора капіталу на виробника сировини і ринок, при власній переробці суттєво знижуються трансакційні витрати. Не менш важливою є та обставина, що треба враховувати дію закону спадної дохідності. При обмеженому виробництві нові додаткові витрати завжди дають менший обсяг продукції і доходу. Дія закону зменшення дохідності змушує власників капіталу шукати можливості розширення масштабів виробництва. Крупномасштабні виробництва дозволяють посилити розподіл праці, поглибити спеціалізацію, підвищити продуктивність праці, запровадити нові системи машин і технологій, комп'ютеризувати і автоматизувати виробництво. Скорочення трансакційних витрат та розширення масштабів виробництва в принципі не пов'язано з залученням великого капіталу. Використання цих факторів завжди буде підтримуватись постійним інтересом до інтеграційних процесів з боку вкладників капіталу не аграрної сфери. В свою чергу приток в аграрний сектор капіталу непрофільних компаній і особливо приватного капіталу повинно сприяти оновленню тут виробничого потенціалу за рахунок нової техніки і технологій, посиленню конкурентоспроможності продукції і аграрних підприємств. Для приватного капіталу скорочення трансакційних витрат і забезпечення зростання масштабів виробництва дає можливість не тільки підвищити конкурентоспроможність, а й суттєво знизити інвестиційні ризики в роботі інтегрованих структур. Досягнення фінансової стабільності сільськогосподарських підприємств буде забезпечуватися за умови підвищення цін на аграрну продукцію при прямій або опосередкованій участі в її переробці і реалізації безпосередньо споживачу. Тобто в цілому сучасні інтеграційні структури мають

реальний потенціал забезпечення більш швидких темпів розвитку і підвищення ефективності аграрного виробництва. Діючи в дореформений період інтеграційні підприємства і об'єднання будувались за галузевими або територіальними ознаками. Сьогодні інтеграційні процеси виходять за межі не тільки окремих районів і областей, а навіть за кордони держав. При цьому інтеграція не обмежується однією сферою діяльності, виходить на регіональні, міжрегіональні, державні, міждержавні і світові рівні. Безумовно масштабність є однією з умов ефективного використання капіталу. Але мета досягнення окупності капіталу без врахування організаційних факторів формування і функціонування інтеграційних систем може привести до невиправданих комерційних ризиків – майнових, виробничих, торговельних. Уже зараз регіональні і міжрегіональні інтегровані структури у зв'язку з відсутністю чіткої спеціалізації за усіма ланками, включаючи сільськогосподарські підприємства, приречені бути громіздкими, погано керованими, з втратами економічних і соціальних переваг, недоодержаним ефектом.

Більшість агрохолдингів (біля 50%) спеціалізуються на виробництві, зберіганні, переробці та реалізації зерна, біля 10% – соняшнику, 20% – цукру, біля 20% – багатогалузеві. Практично всі агрохолдинги спрямовані на переробку і реалізацію як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках зерна та продукції переробки (олії, цукру, м'яса птиці).

Інтегратори холдингів у більшості забезпечують виробництво і в значній мірі контроль за головною галуззю, виконують роботи з переробки продукції, займаються підприємницькою діяльністю, здійснюють транспортні послуги, зберігання продукції, її реалізацію.

Практично усі агрохолдинги планують збільшити земельні площі. Це свідчить про зацікавленість інтеграторів у розширенні своєї діяльності і про доцільність вкладення капіталу. Інтеграція у формі холдингу концентрує в собі переробні підприємства, складські приміщення, обладнання для сушіння та очищення зернових, соняшнику, сої, рапсу, що дозволяє їм доводити цю важливу продукцію до кондиції і від свого імені відправляти за кордон та одержувати належну виручку. Тобто агропромислова інтеграція в сучасних умовах безперечно являється позитивним явищем і практично є реальним напрямком організації і раціонального функціонування сільськогосподарського виробництва.

Однак багато науковців звертають увагу на наявність серйозних недоліків. Сільськогосподарські підприємства, які увійшли до складу

холдингів, не є економічно і соціально рівноправними партнерами. Матеріально-технічна база сільськогосподарських підприємств залишається незадовільною. Мають місце не лише втрати засобів виробництва, а і прав на розпорядження землею. Сільськогосподарські підприємства залишаються переважно постачальниками сировини та дешевих земельних і трудових ресурсів. Сучасна і подальша трансформація аграрного сектора свідчить, що процеси кооперації і інтеграції повинні супроводжуватися поглибленням суспільного поділу праці з чітким визначенням спеціалізації усіх ланок, працюючих на рівних умовах зацікавленості і окупності капіталу вкладеного у виробництво, включаючи землю. Тому організація агрохолдингів та інших великотоварних формувань обов'язково повинна супроводжуватися поглибленням спеціалізації сільськогосподарських підприємств. В той же час в сільській місцевості основу виробництва повинні становити сільськогосподарські підприємства, які можуть на своїй території формувати різного рівня об'єднання, системи, асоціації, кластери, кооперативи, агропромислові підприємства. Це також буде сприяти створенню умов для поглиблення спеціалізації сільськогосподарських підприємств як основи підвищення ефективності їх роботи і встановлення рівноправних взаємовигідних умов співпраці з інтеграторами.

Ринкові умови господарювання негативно вплинули на галузеву структуру сучасних агроформувань, їх спеціалізацію та концентрацію. Порушення співвідношення рослинництва та тваринництва, перехід на виробництво монопродукції, втрачання високотехнологічних галузей стримує стратегію визначення економічно обґрунтованих напрямків подальшого розвитку підприємств, створення тут відповідної матеріально-технічної бази, не сприяє підготовці висококваліфікованих кадрів. У підсумку спрямованість на коротко-, середньострокову кон'юнктуру негативно позначається на раціональному та збалансованому виробництві, умовах розширеного відтворення, не сприяє добробуту селян.

Досягнення збалансованої пропорційності сільськогосподарських підприємств з різною спрямованістю галузевої структури потребує поглиблення розподілу праці та визначення організаційно-технологічних ланок усередині господарств. В зв'язку з цим в кожному сільськогосподарському підприємстві необхідно визначення кількісного складу внутрішньовиробничих підрозділів, що працюють на нових принципах організації праці та виробництва,

поєднують господарів власності та орендарів. Сучасний етап функціонування підприємств доцільно орієнтовувати на більш масштабний та глибокий розподіл праці, посилення розвитку внутрішньогосподарських, міжгосподарських і міжгалузевих зв'язків, які суттєво впливають на формування в перспективі раціональних типів підприємств та об'єднань. При цьому такий розвиток не обмежується межами окремих форм відокремлених підприємств, а стає всеосяжним і взаємообумовленим процесом, що неминуче призводить до формування більшої кількості самостійних виробництв, включаючи складні організаційно-господарські системи.

Спеціалізація сільського господарства, яка постійно ведеться в умовах обмеженості ресурсів, спрямовується перш за все на більш повне й ефективне використання виробничого потенціалу. Це стає об'єктивною передумовою систематичного збільшення виробництва конкурентоспроможної продукції, підвищення її ефективності. Однак, розглядаючи спеціалізацію як чинник стійкого відтворення, конкурентоспроможності продовольчого ринку, основу надання кваліфікованих робочих місць, фінансової стійкості, сьогодні слід звернути увагу на спеціалізацію галузі в цілому, розвиток і поєднання галузей в господарствах.

За останні роки суттєво змінилася структура товарної продукції як в цілому по країні, так і регіонах. Зросла питома вага продукції рослинництва та особливо зерна, соняшника – культур найбільш механізованих і які не вимагають великих затрат праці та зайнятості населення. Різко скоротилося при цьому виробництво та реалізація агроформуваннями картоплі, овочів, фруктів, цукрових буряків. Катастрофічно впали надходження від реалізації продукції тваринництва та особливо молока і м'яса, продукції вівчарства. Ці галузі перейшли критичну межу падіння і практично перестали існувати в багатьох господарствах. Між тим проведене групування сільськогосподарських підприємств і районів за питомою вагою в структурі товарної продукції тваринництва показало, що з підвищенням її питомої ваги спостерігається збільшення в 1,4-1,5 разів валової та товарної продукції, а рентабельність господарств практично у всіх групах була однаковою. Тобто поширений погляд на від'ємний вплив тваринництва на рентабельність підприємств у цілому не підтверджується і вимагає принципово нових підходів до формування тут галузевої структури виробництва. При цьому недоцільно орієнтуватися на примітивну організацію тваринництва початку і середини ХХ століття. Цілком справедливо, що його відродження

повинно відбуватися за цілеспрямованої підтримки держави. Раціональна збалансована галузева і виробнича структури можуть бути забезпечені лише при поєднанні рослинництва і тваринництва. Ефективне функціонування таких підприємств, як показали розробки на прикладі підприємств різних форм господарювання - сільськогосподарських кооперативів, господарських товариств, приватних підприємств, фермерських господарств, може бути досягнуто при забезпеченості основними фондами з розрахунку на 100 га сільгоспугідь на рівні 2,2-2,3 млн. грн., у фермерських господарствах 3,0-3,1 млн. грн., що відповідає забезпеченості фондами підприємств європейських країн. Для господарств із раціональною галузевою структурою, поєднанням рослинництва і тваринництва формування матеріально-технічної бази потребує пріоритетно-цільового інвестування з використанням пільгового кредитування та бюджетної підтримки.

Виходячи з вимог закону зростаючих потреб необхідно не тільки послідовно зміцнювати матеріально-технічну базу підприємств та інтегрованих виробництв у сільському господарстві, але і знаходити раціональні напрямки ефективного її використання на основі достатньої концентрації галузей та їх технологічних ланок.

Проведені нами розробки показали, що в організаційній основі формування раціональних типів агроформувань, поряд з врахуванням форм власності, зональних особливостей, першочергове значення набуває внутрішньогалузева спеціалізація та виділення на її основі організаційно-технологічних ланок, які розміщуються переважно в первинних підрозділах.

Подальший послідовний розподіл праці в землеробстві повинен здійснюватися у відповідності до зональних особливостей, тісно пов'язуватися з науково-обґрунтованими системами ведення господарства та землеробства, прийнятою системою сівозмін. Стосовно до землеробства в якості самостійних типотворюючих організаційно-технологічних ланок можуть бути виділені: при одержанні зерна – виробництво продовольчого зерна з переважанням посівів озимої пшениці; виробництво фуражного зерна, переважно кукурудзи та ячменю, з ведучою питомою вагою в структурі посівних площ озимої пшениці; виробництво круп'яних культур і особливо гречки з оптимальною концентрацією їх в сівозміні та ведучим виробництвом озимої пшениці; виробництво насіння еліти та першої репродукції для насіннегоспів першої групи; виробництво насіння першої та другої репродукції для насіннегоспів другої групи;

виробництво насіння другої та третьої репродукції для масового використання. Кожна з цих організаційно-технологічних ланок може бути ведучою в галузевій структурі підрозділів і підприємства та визначати їх спеціалізацію самостійно або в поєднанні з іншими галузями.

Виробництво цукрових буряків, соняшника, сої, картоплі, овочів, кормових культур повинно вестися в системі сівозмін у відповідності до конкретних природно-економічних умов господарств. Ці культури в залежності від концентрації можуть виступати типотворюючими або в поєднанні з іншими галузями й видами продукції визначати спеціалізацію підрозділів і господарства.

При виробництві овочів слід виділити ланки: вирощування овочів у закритому та відкритому ґрунті, поєднання відкритого ґрунту із закритим; вирощування насіння овочевих культур; вирощування розсади. Всі виробничо-технологічні ланки овочівництва можуть бути розміщені у складі спеціалізованих підприємств, комбінатів, входити у виробничі, науково-виробничі, агропромислові об'єднання, агропромислові комбінати та агрофірми, виробничі й науково-виробничі системи.

Стосовно до скотарства послідовний розподіл праці повинен супроводжуватися виділенням у межах підприємства відносно самостійних організаційно-технологічних ланок галузі: виробництво молока; вирощування та відгодівля надремонтного молодняку на м'ясо; заключна відгодівля молодняку та вибракуваного дорослого поголів'я; вирощування ремонтного молодняку; відтворення, вирощування та відгодівля молодняку спеціалізованих м'ясних порід. Такий характер розподілу праці в скотарстві вимагає відповідних організаційних форм виробництва. Вони можуть бути представлені: підрозділами підприємств, включаючи кооперативи, орендні колективи; кооперативами на самостійній основі; спеціалізованими господарствами, які здійснюють функції міжгосподарських підприємств; міжгосподарськими підприємствами; виробничими, агропромисловими, науково-виробничими системами.

У свинарстві доцільні наступні організаційно-технологічні ланки: відтворення та вирощування поросят до 4-х місячного віку; відгодівля молодняку з 4-х місячного віку і до реалізації на м'ясо; відтворення, вирощування та відгодівля молодняку до реалізації на м'ясо; відтворення та вирощування ремонтного помісного поголів'я для забезпечення маточних ферм спеціалізованих господарств. Згідно з цим в галузі можуть одержати розвиток внутрішньогосподарські

спеціалізовані підрозділи типу цехів.

У вівчарстві організаційно-технологічні ланки можуть бути представлені: закінченим циклом відтворення; утриманням маточного поголів'я; утриманням і вирощуванням ремонтного та племінного молодняку; відгодівельним поголів'ям. Згідно з таким характером розподілу праці можуть бути створені відповідні організаційні форми підрозділів. Як товарна галузь вівчарство може одержати розвиток у селянських господарствах.

Птахівництво і на перспективу доцільно базувати на створеній системі спеціалізованих господарств, цеховій формі спеціалізації та концентрації виробництва.

Розміщення сільськогосподарського виробництва відповідно до раціональних типів спеціалізованих господарств, підрозділів може забезпечити зниження собівартості зерна на 3,9%, цукрових буряків – 2%, молока – 2,4%, приросту великої рогатої худоби – 10,3%, свиней – 9,6%, яєць – 7,6%, вовни – 13,3%. Витрати на збут можуть бути знижені по молоку на 4%, яловичини – 16%, свинини – 23%, м'ясу птиці та яйцях – 40%, вовни – 20%.

Висновки. В умовах ринкової економіки суспільний поділ праці буде сприяти розвитку спеціалізованих господарств. Процеси кооперації і інтеграції створюють умови для раціонального поєднання галузей, їх концентрації, формування раціональних виробничих типів господарств, їх виходу на внутрішній та зовнішній ринки, підвищення конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості.

Література.

1. Амбросов В.Я. Зібрання наукових праць. Т.2. Спеціалізація, кооперація, агропромислова інтеграція / В.Я. Амбросов. – Х.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 685с.
2. Амбросов В.Я. Організаційна стратегія сільськогосподарських підприємств / В.Я. Амбросов. – Х.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 316с.
3. Малік М.Й., Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М.Й. Малік, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – №3. – С. 3-8.
4. Рябоконь В.П. Соціально-економічні проблеми зайнятості сільського населення В.П. Рябоконь // Економіка АПК. – 2012. – № 12. – С. 95-99.
5. Амбросов В.Я. Шляхи відтворення тваринництва. / В.Я. Амбросов // Економіка АПК – 2012. – №5. – С. 37-40.
6. Хорунжий М.Й. Агропромисловий комплекс: проблеми формування і функціонування в ринкових умовах / М.Й. Хорунжий // Економіка АПК – 2012, №3 – С. 113-115.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕАЛИЗАЦИИ БИОЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ОТХОДОВ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ ЛИПЕЦКОЙ ОБЛАСТИ

**ВОДЯННИКОВ В.Т., Д.Э.Н., ПРОФЕССОР,
МОСКОВСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
АГРОИНЖЕНЕРНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. В.П. ГОРЯЧКИНА**

В статье рассмотрены вопросы реализации биоэнергетического потенциала отходов аграрного сектора экономики и определены пути формирования инновационной биоэнергетики Липецкой области.

In the article the questions of achieving biotpower offcuts of agrarian sector of economy are considered and the ways of forming of innovative biological energy of the Lipetsk region are certain.

Потенциальные запасы энергетических ресурсов в мире способны обеспечить непрерывно растущие энергопотребности человечества на длительную перспективу. Оценки их по некоторым вполне объективным причинам, неоднозначны, но позволяют сделать вывод, что возобновляемые источники энергии по своим запасам намного превышают невозобновляемые.

Интенсивное развитие хозяйственной деятельности и использование невозобновляемых природных ресурсов в настоящее время вызывают тревогу в связи с опасностью нарушения экологического равновесия в окружающей среде из-за сжигания огромного количества органического топлива и выбросов различных вредных веществ. Проблема защиты окружающей среды – это проблема сохранения среды обитания человеческого общества, животного и растительного мира. Кроме того, имеющиеся запасы энергоресурсов необходимо рационально использовать, обеспечивая расходование их с наибольшей экономической эффективностью.

Важное социально-экономическое значение в сельском хозяйстве имеет также возобновляющееся органическое вещество, генерируемое растениями в процессе фотосинтеза – биомасса. Первичным источником биомассы являются деревья, сельскохозяйственные культуры, водоросли. После сбора и переработки биомассы в товарные продукты образуются отходы,

которые дают большое количество органического материала, пригодного для получения дополнительной энергии.

Общее количество биомассы (в пересчёте на сухое вещество), производимой в биосфере, составляет по расчётам около 110 млрд. т в год, из которых около 4 млн. т производится на обрабатываемых человеком площадях. Ресурсы биомассы в различных её видах имеются практически во всех регионах, поэтому повсеместно может быть налажено производство энергии и топлива из неё.

Производство и преобразование биомассы для получения энергии имеет следующие преимущества: возобновляемость, способность к аккумулярованию энергии для использования её в любое время, относительно невысокая стоимость, экологическая безопасность. В общем объёме биомассы значительное место занимают побочные продукты растениеводства и отходы животноводства. Рассмотрение эколого-экономических особенностей преобразования энергии этих видов биомассы представляет научный интерес.

Объём продукции аграрного сектора экономики Липецкой области на 01.01.2010 г. составил в действующих ценах 38,7 млрд. руб., при этом на продукцию растениеводства приходилось 22,3 млрд. руб. или 57,6 %, на продукцию животноводства – 16,4 млрд. руб. или 42,4 %. Удельный вес аграрного сектора в экономике региона по численности работающих составляет 7,6 %, в основных фондах – 7,2 %, в инвестициях в основной капитал – 10,7 %. Упомянутые показатели весомее, чем в целом по России. Вместе с тем анализ состояния сельского хозяйства показывает, что доходность отрасли по прежнему остается низкой.

В числе первопричин неблагоприятного положения дел следует назвать негативную макроэкономическую ситуацию и невыгодную для аграрного сектора рыночную конъюнктуру. В частности, неэквивалентность цен на сельскохозяйственную продукцию и необходимые для ее производства промышленные материально-технические ресурсы, наиболее высокие темпы роста тарифов на электроэнергию и природный газ. Так, за период 2005–2009 гг. тариф на электроэнергию увеличился с 1,99 руб./кВт ч до 3,0 руб./кВт ч или более чем в 1,5 раза, на природный газ с 1088 руб./1000 м³ до 1979 руб./1000 м³ или в 1,8 раза.

Диспаритет цен усугубляется тем, что себестоимость и цены реализации сельскохозяйственной продукции в регионе не обеспечивали рентабельное производство.

Существенный рост цен и тарифов на топливно-энергетические ресурсы признан ключевым фактором увеличения себестоимости сельскохозяйственной продукции.

Так, например, анализ динамики структуры издержек производства в ООО «Борковский» за период 1990–2010 гг. выявляет, что удельный вес расходов на топливно-энергетические ресурсы (прямые и косвенные) в издержках производства увеличился с 11,3 % до 31,5 % или почти в 3 раза, а расходы на оплату труда работников хозяйства снизились с 41,3 % до 21,0 %. Эти цифры иллюстрируют специфику развития аграрного сектора экономики, монопольное положение топливно-энергетических отраслей, социально-экономическое положение в АПК.

В 2009 г. суммарные затраты на энергоресурсы в хозяйстве составили 20,8 млн. руб. С другой стороны, в хозяйстве есть существенные резервы по сокращению энергозатрат – отходы растениеводства и животноводства. В 2009 г. положение дел таково: солома зерновых культур – 10,3 тыс. т, навоз от КРС – 5,1 тыс. т. Энергетическая ценность с учетом современных технологий переработки биомассы, составит 13590,7 тыс. кВт ч электроэнергии 1141,6 Гкал тепловой энергии и 2,7 тыс. т биоудобрений. Стоимостная оценка биоэнергетического потенциала в ценах на 01.01.2009 г.: энергия – 40,8 млн. руб., биоудобрения – 5,6 млн. руб. Затраты на переработку отходов растениеводства и животноводства могут составить 24,5 млн. руб. С учетом этого ожидаемая прибыль составит 21,9 млн. руб., что на 1,1 млн. больше, чем расходы на потребляемые энергоресурсы.

Учитывая перспективность развития биоэнергетики в Московском государственном агроинженерном университете им. В.П. Горякина изучен опыт развития биоэнергетических систем в России и Германии и разработаны методические основы биоэнергетического потенциала отходов аграрного производства, методика экономической оценки биоэнергетических систем, а также предложения по разработке и реализации целевой программы использования биоэнергетического потенциала аграрного сектора экономики Липецкой области.

Целевая программа призвана стать средством интеграции различных по содержанию и ведомственной подчиненности мероприятий, необходимых для достижения общей цели. Назначение целевой комплексной Программы по развитию биоэнергетики состоит и в организационно-экономическом объединении усилий исполнителей при решении актуальной проблемы развития биоэнергетики и на этой основе всемерной экономии топливно-энергетических ресурсов и повышении эффективности функционирования аграрного сектора экономики региона.

Успешным результатом реализации Программы станет формирование инновационной биоэнергетики региона, что позволит решить жизненно важные экономические и социальные аспекты на селе в Липецкой области. Ключевыми показателями целевой комплексной Программы развития биоэнергетики следует признать:

- сохранение и рациональное использование биоресурсов региона;

- производство твердого альтернативного вида топлива из отходов растениеводства в виде пеллет в объеме 1040 тыс. т;

- обеспечение производства биогаза в объеме 53,1 тыс. м³, биоудобрений – 461,0 тыс. т на основе переработки отходов животноводства;

- создание эффективной системы когенерационных установок в виде мини-ТЭЦ, работающих на биогазе и производства на этой основе: электроэнергии – 133 млн. кВт ч, тепловой энергии – 78,2 тыс. Гкал;

- формирование сервисной инфраструктуры для обеспечения функционирования объектов биоэнергетики;

- сохранение кадров и решение проблем трудоузанятости в регионе путем создания дополнительно 1386 рабочих мест.

Для Липецкой области эксплуатация биоэнергетических систем позволит утилизировать значительную часть отходов аграрного производства, и при их переработке получить 1040 тыс. т твердого биоэнергетического топлива в виде пеллет, 132,9 млн. кВт ч электрической энергии, 11,2 млн. Гкал тепловой энергии, 461,0 тыс. т биоудобрений. Кроме этого, развитие биоэнергетики в регионе позволит создать 1386 рабочих мест. Следует учесть также формирование вспомогательных и сервисных служб для этого сегмента агропромышленного комплекса региона, что также будет способствовать снижению социальной напряженности в регионе.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

**ГАВРИШ В.І., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Проаналізована продуктивність праці сільськогосподарських підприємств України порівняно з передовими країнами світу. Визначено ефективність використання енергетичних ресурсів. Показано перспективні напрямки розвитку сільськогосподарських підприємств України для забезпечення їх конкурентоспроможності.

The labour productivity of agricultural enterprises of Ukraine has been analysed in comparison to the front-rank countries of the world. Efficiency of the use of power resources has been determined. Perspective directions of development of agricultural enterprises of Ukraine to provide their competitiveness have been shown.

Постановка проблеми. Україна є однією з провідних країн-виробників продовольства в світі. Так виробництво зернових становить приблизно 3% від загально світового рівня, а у структурі світового виробництва та експорту соняшнику Україна поступається лише ЄС-27. Її аграрний сектор формує до 18 % валового внутрішнього продукту.

Динамічною силою розвитку економіки в країнах світу стало виникнення та формування такого явища як конкуренція. Вона змушує суб'єкти економічної діяльності постійно рухатися та самовдосконалюватися [1]. Забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства сприятиме підвищенню конкурентних переваг і всього АПК. Тому в сучасних умовах потрібно визначити основні завдання, реалізація яких дозволить досягнути рівня ефективності, що відповідає провідним країнам світу.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми конкуренції, її ролі в економіці та впливу на соціальні процеси досліджували видатні вчені-економісти, такі як А.Сміт, Д.Рікардо, Д.Міль, Дж.Робінсон, Дж.Кейнс та інші [2, 3, 4]. Дослідженню зазначеного питання присвячені праці й українських вчених.

Розширене відтворення в сільському господарстві відбувається у складній взаємодії економічних та агроекологічних процесів. Тому необхідно враховувати й закони землеробства, які були узагальнені та систематизовані В.Р.Вільямсом [5]. На думку академіка РАСГН Е.М.Крилатих, інноваційний розвиток АПК має охоплювати наступні

напрямки: селекційно-генетичний; виробничо-технологічний; організаційно-управлінський та економіко-соціологічний [6].

Однак на даний час проблема забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки залишається актуальною. Тому актуальним є аналіз закордонного досвіду та виявлення тих ланок, потягнув за які можна перевести національне сільське господарство на передові позиції у світі.

Мета. Основною метою даної роботи є порівняння основних показників ефективності сільськогосподарського виробництва України та провідних країн світу і визначення основних стратегічних напрямків розвитку для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних формувань.

Викладення основного матеріалу. Під конкурентоспроможністю розуміють конкурентні переваги сільськогосподарських формувань в ринкових умовах. Для її забезпечення необхідна розробка і реалізація відповідних стратегій. Класичні підходи до визначення конкурентних переваг розроблені М.Портером. Згідно з Г.Азоевим, підприємству будь якої сфери діяльності, повинно реалізувати стратегію зниження собівартості продукції та швидке реагування на ринкові потреби. Потрібно враховувати, що нарощування сільськогосподарської продукції не повинна здійснюватися за рахунок погіршення екологічних показників або підвищення енергоємності продукції.

Порівняємо ефективність вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції з закордонними. Будемо використовувати такі показники як продуктивність праці, енергомісткість продукції, використання альтернативних джерел енергетичних ресурсів тощо.

Вітчизняним товаровиробникам потрібно прагнути досягти показників продуктивності праці, що характерно для провідних країн світу. Останні десятиріччя спостерігається позитивна тенденція в цьому напрямку. Так, якщо в 1960 році у сільськогосподарському виробництві було зайнято 6647 тис. осіб, то в 1980 – 5250, 1990 – 4125, 2000 – 2447, а в 2010 – 664,8 [7]. Це пояснюється підвищенням продуктивності праці, насамперед у рослинництві, та значним падінням обсягів виробництва тваринництва.

Проаналізуємо сучасний стан продуктивності праці у світі. Загальна характеристика забезпеченості трудовими ресурсами (Україні та деяких провідних у сільськогосподарському виробництві країн світу) й ефективність їх використання наведені в табл. 1.

**Показники продуктивності праці
у сільському господарстві деяких країн світу**

Країна	Чисельність працівників, тис. чоловік	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	Рівень забезпеченості трудовими ресурсами, чол. на 100 га	Вироблено продукції у розрахунку на одного чоловіка, тис. EUR
Україна	665	26000	2,56	11,24
Бельгія	56	1390	4,03	131,4
Німеччина	906	17038	5,32	49,66
Франція	964	27875	3,46	67,51
Великобританія	390	15799	2,47	61,84
США	2900	180000	1,61	68,6
Канада	1800	67600	0,64	72,9

Джерело: розрахунки виконані на підставі даних [7,8].

Як бачимо, забезпеченість сільськогосподарського виробництва трудовими ресурсами в Україні знаходиться на рівні країн Європи та світу, а продуктивність праці на порядок менша.

Оскільки лідером у світовій торгівлі сільськогосподарською продукцією є США, доцільно проаналізувати стан її аграрного сектора. По-перше, слід відмітити, що фермери Сполучених Штатів Америки працюють без збитків. Рентабельність їх виробничої діяльності становить від 24 до 38% [9].

Щодо ефективності використання трудового потенціалу фермерських господарств США, то слід відмітити наступне. У розрахунку на одного зайнятого було вироблено продукції на суму близько USD94 тис. Для порівняння, річна продуктивність праці в Україні становить (за різними оцінками) приблизно USD15,4 тис., що в 6,1 разів менша. Висока продуктивність праці в США базується на наступних чинниках: високий рівень механізації; високий рівень автоматизації; застосування інноваційної моделі розвитку; висока мотивація до високопродуктивної праці; максимальне використання фонду робочого часу. Щодо останнього чиннику, то слід відзначити, що кожен фермер в США відпрацьовує не менше 2800 годин на рік, тоді як в Україні найманий працівник працює від 1800 до 1900 годин на рік [10, 11].

У сільському господарстві США останні 15 років виробництво зерна на одного працездатного фермера знаходиться у межах від 70 до 130 тонн, що значно перевищує показники вітчизняних товаровиробників [12]. Тому важливим завданням є підвищення продуктивності праці у вітчизняних аграрних формуваннях шляхом впровадження інновацій.

Якщо порівняти зазначені показники в Україні та США, то стан речей наступний. За статистичними даними, в 2011 році в Україні було зібрано 56,4 млн. тонн зернових культур при врожайності 38,1 ц /га [13]. Це відповідає середньої продуктивності праці 72,49 тонн на одного працівника, що приблизно в 1,5...2 менше за аналогічний показник в США. Тому для досягнення продуктивності праці американських фермерів вітчизняним товаровиробникам потрібно збільшити врожайність зернових до рівня 57...76 ц /га без збільшення зайнятих у сільському господарстві.

Згідно досліджень ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н.Соколовського», досягти середньорічної врожайності на рівні 70...80 ц /га є проблематичним. Пояснюється це тим, що гідротермічний коефіцієнт для переважної більшості території поширення чорноземів становить 0,61...1,0. Для порівняння у країнах західної Європи, як правило, зазначений показник не менше 1,4. Достатнє зволоження має лише 25% території України [14]. Тому без використання зрошення, особливо на півдні України, марно сподіватися на високі врожаї.

У сучасних умовах України зазначений рівень досягають окремі сільськогосподарські формування. Сьогодні понад 50 вітчизняних сільськогосподарських підприємств досягли врожайності 100 ц /га. Навіть в 2007 році, коли спостерігалась сильна посуха, низка підприємств півдня України отримала урожайність зернових понад 50 ц /га [15].

Щодо кількості сільського населення, то потрібно відмітити наступне. Хід світової історії показує, що постійно відбувається перетікання людських ресурсів між сферами виробництва та послуг. Так у структурі зайнятості населення ФРН частка працездатного населення у сільському господарстві становить лише 2,2% [16]. Тому пгучне утримання населення у сільській місцевості без розвитку інших галузей, окрім сільського господарства приведе лише до зубожіння людей.

Важливе місце займає ефективне використання паливно-енергетичних ресурсів. За даними Мінагрополітики України, споживання нафтопродуктів у національному сільському господарстві в 2010 році становило, млн. тонн: дизельне паливо – 1,398; бензин –

0,398. А технологічні потреби у 2012 році становлять відповідно 1,412 та 0,393 млн. тонн [17]. Слід зазначити, що сільське господарство України, порівняно з 1990 роком, суттєво скоротило витрати моторного палива (з 9,1 до 2,61 млн. тонн ум. палива) [18].

Однак ефективність використання енергетичних ресурсів доволі низька (табл. 2). У розрахунках, що наведені в табл. 2, не враховано інвестиційні енергетичні витрати. Як бачимо, прямі витрати енергетичних ресурсів на одиницю площі в Україні знаходиться на прийнятному рівні, але ефективність їх використання – на низькому рівні (вона вище за показники США майже втричі та порівняно з ФРН – майже у шість разів).

Таблиця 2

Ефективність використання енергетичних ресурсів

Показник	Країна		
	Україна	США	ФРН
Площа сільськогосподарських угідь, млн. га	26	180	17,038
Прямі витрати енергетичних ресурсів (паливно-енергетичні ресурси), млн. т ум. палива	2,61	18,9	2,29
Внесено у поживних речовинах, млн. т	0,64	22,00	2,89
Непрямі витрати енергетичних ресурсів (мінеральні добрива), млн. т ум. палива	1,75	60,07	7,89
Повні витрати енергетичних ресурсів, млн. т ум. палива	4,36	78,97	10,18
Виробництво продукції, млн. EUR	8759	205985	44990
Прямі витрати енергетичних ресурсів на одиницю площі, кг ум. палива на один га	100,4	105,0	134,4
<i>Прямі витрати енергетичних ресурсів на продукцію, кг ум. палива на 1000 EUR</i>	<i>297,97</i>	<i>91,75</i>	<i>50,90</i>
Виробництво продукції на одиницю площі, EUR/га	336,88	1144	2640
Повні витрати енергетичних ресурсів на одиницю площі, кг ум. палива на один га	167,7	438,7	597,5
<i>Повні витрати енергетичних ресурсів на продукцію, кг ум. палива на 1000 EUR</i>	<i>497,8</i>	<i>383,4</i>	<i>226,3</i>

Джерело: розраховано автором на підставі статистичних даних України, [19,20].

Для покращення ефективності використання енергетичних ресурсів в Україні необхідно впроваджувати енергозаощаджуючі технології та відповідну техніку.

В умовах постійного зростання світових цін на викопні енергетичні ресурси, постає питання забезпечення енергетичної

незалежності. Тому у світі збільшуються потужності установок, які використовують альтернативні енергетичні ресурси (рис. 1, 2) [13].

У країнах Європи лікуючу позицію займає Німеччина. Частка відновлювальних видів енергії у загальному використанні становить 10,6%, а у виробництві електричної енергії – 16% [18]. Всі енергетичні установки, які використовують вітер, воду, сонце, біомасу, геотермальну енергію розташовані на землях, які більшою мірою належать фермерам. Це є одною з важливих причин підвищення цін на землю у Німеччині [21].

У цій країні приділяють велику увагу будівництву біогазових установок. Їх кількість та сумарна потужність має стійку тенденцію до зростання, а середнє значення електричної потужності установки становить 388 кВт [22].

З точки зору масштабів використання біогазу провідну позицію займає Данія. Зазначений вид газоподібного палива забезпечує приблизно 20% потреб цієї країни в енергетичних ресурсах [23].

Щодо України, то станом на грудень 2012 року сумарна потужність вітряних електричних станцій становить 200 МВт. В Україні існують лише поодинокі випадки використання біогазових установок. Не сприяє цьому й те, що Президент України В.Ф. Янукович наклав вето на закон «Про внесення змін до ст.17 закону «Про електроенергетику», згідно якого надається «зелений» тариф на електричну енергію, що виробляється з біогазу [24]. Незважаючи на відсутність будь-якої підтримки з боку держави, окремі вітчизняні компанії реалізують інвестиційні проекти з будівництва біогазових енергетичних комплексів. [25].

На думку деяких науковців (вітчизняних та закордонних) [26] та практиків [27], біогазові установки в Україні, в першу чергу, виконуватимуть екологічну функцію, тобто слугуватимуть для переробки органічних відходів та задоволення власних енергетичних потреб. Слід відмітити, що в Україні поширюється використання в енергетичних цілях рослинних решток та відходів продукції рослинництва.

Щодо США, то у загальному енергетичному балансі країни частка відновлювальних джерел енергії становить 6% [19]. Серед неї енергія біомаси складається на 70% з деревини, 20% - побутові та промислові відходи та 10% рідкі біопалива, переважно біоетанол.

Важливе місце посідає підтримка родючості ґрунтів. Потрібно створювати умови, щоб заохотити аграрні формування. Це потребує створити баланс, у якому вказується скільки поживних речовин використано та скільки внесено. Такий контроль сприятиме і регулюванню поголів'я худоби. Подібна практика існує, наприклад, у

Німеччині. Як наслідок, врожайність зернових сягає 100 ц /га [16]. Підтримка родючості ґрунтів в Україні вкрай актуальна. Вітрова та водна ерозія, недостатні обсяги внесення органічних добрив призводить до зменшення вмісту гумусу.

Висновок. Для досягнення провідних позицій на світовому ринку сільськогосподарської продукції, в Україні потрібно впровадити диктат технологій та оптимізувати аграрну політику країни. Державі доцільно звернути увагу на стимулювання розробок та впровадження інноваційних продуктів, тим самим забезпечувати можливості розвитку аграрних формувань. Для забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств зокрема та аграрного сектора економіки взагалі, потрібно розробити та, що більш важливо в умовах України, реалізувати довгострокову програму розвитку. До її основних цілей слід віднести: підвищення продуктивності праці (в натуральному та грошовому виразі); досягнення високого рівня врожайності; зменшення енергомісткості продукції; збільшення використання альтернативних паливно-енергетичних ресурсів; збереження родючості ґрунтів. Виходячи з цього потрібно формувати забезпеченість сільськогосподарського виробництва матеріально-технічними, кадровими, фінансовими та іншими ресурсами.

Література.

1. Забезпечення конкурентоспроможності і економічного зростання регіонального АПК / [Апостолова Т.В., Бурковський І.Д., Євчук Л.А., Лагодієнко В.В. та ін.]; за ред. І.І. Червена, Л.А. Євчук. – Миколаїв: Миколаївський державний аграрний університет, 2005. – 440 с.
2. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Под ред. Л.П. Куракова ; пер. с англ. Н.Н. Любимова. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 351 с.
3. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер. – М. : Экономика, 1995. – 540 с.
4. Хайек Ф.А. Конкуренция как процедура открытия / Ф.А. Хайек // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – №12. – С.15-24.
5. Зінченко О.І. Рослинництво : Підручник / О.І. Зінченко, В.Н. Салатенко, М.А. Білоножко; За ред. О.І. Зінченка. – К. : Аграрна освіта, 2003. – 591 с.
6. Государственное регулирование сельского хозяйства: концепция, механизмы, эффективность. – М. : ВИАПИ имени А.А.Никонова, 2005. – 286 с.
7. Статистичний щорічник України за 2010 р. / за ред. О.Г.Осауленка. – К. : Держкомстат України, 2011. – 560 с.
8. Назаренко В.И. Аграрная политика Европейского Союза. – М.: Институт Европы РАН, 2004. – 70 с.
9. Черняков Б.А. Состояние и экономическая оценка аграрного сектора

економіки США / Черняков Б.А. // Аграрний сектор США в началі ХХІ века: Сб. трудов сектора аграрных проблем США и Канады ИСКРАН. – Т.1. – М., 2008. – С.185.

10. Национальная сельскохозяйственная статистическая служба (США). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.agronews.ru/NewsP.php?NId=4335>.

11. Олійник Т.І. Формування й ефективне використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств : Монографія / Олійник Т.І. – Харків: Магда Ltd, 2008. – 372 с.

12. Білецький О.Ю. Сільське господарство Росії за роки незалежності / О.Ю. Білецький // Економіка АПК. – 2010. – №3. – С.150-152.

13. Збирання врожаю – 2011 // Аграрний тиждень. Україна. – 2012. – №1(213). – С.17.

14. Соловей В. Міфи та реалії українських чорноземів / В.Соловей // The Ukrainian Farmer. – 2012. – квітень. – С.38-40.

15. Савчук Д. Посухи. Як їх заподіяти / Д.Савчук // Аграрний тиждень. Україна. – 2012. – №1(213). – С.10.

16. Назаренко А. Чим живе простий німецький фермер / А.Назаренко // Пропозиція. – 2012. – №1. – С.44-47.

17. Споживання нафтопродуктів // Аграрний тиждень. Україна. – 2012. – №11(223). – С.18.

18. Економічне використання енергоресурсів у сільськогосподарському виробництві / В.Г. Бебко, С.Я. Меженний, В.Г. Стафійчук, В.Ф. Юрчук. – К.: Урожай, 1991. – 144 с.

19. Energy and Agriculture, August 2006. United States Department of Agriculture – 2007 Farm Bill Theme Paper. 31 p.

20. US Agriculture and Forest Greenhouse Gas Inventory 1990-2005. [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.usda.gov/AFGG-inventory/5_agricultureEnergyUse.pdf.

21. Штайнманн М.Ш. Зрівняти з землею / М.Ш. Штайнманн // Пропозиція. – 2012. – №1. – С.34-38.

22. Кравчук В. Сільськогосподарська техніка на виставці “Agritechnica – 2011” / В.Кравчук, В.Ясенський, В.Погорілий та інші // Техніка і технології АПК. – 2012. – №2. – С.36-43.

23. Голуб Г. Сучасні тенденції розвитку біогазових установок / Г.Голуб, В.Войтенко, Б.Рубан, В.Єрмоленко // Техніка і технології АПК. – 2012. – №2. – С.18-21.

24. Уряд відмахнувся від біогазу // The Ukrainian Farmer. – 2011. – грудень. – С. 8.

25. МХП бере курс на біогаз // The Ukrainian Farmer. – 2012. – квітень. – С. 10.

26. Біопалива / В.О. Дубровін, М.О. Корчєнний, І.П. Масло, О. Шептицький, А. Рожковський, З. Засторець, А. Гжибек, П. Євич, Т. Амон, В.В. Криворучко. – К.:ЦПТ «Енергетика і електрифікація», 2004. – 256 с.

27. Біологічний двигун: Європа – «зелене» світло, Україна? / Г.Жолобецький // Пропозиція. – 2011. – №5. – С.94-98.

МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

**МАРЕНИЧ Т.Г., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

У статті доведено, що об'єктом моделювання можуть виступати не тільки окремі елементи системи бухгалтерського обліку, а й сама система у цілому. Розглянуто, що моделі обліку на макрорівні передбачають комплексну характеристику складових облікової системи, критеріїв її формування та функціонування під впливом чинників внутрішнього і зовнішнього середовища.

In the article it is proved that for modeling object can serve not only the individual elements of the accounting system, and the system in General. Considered that the accounting model at the macro level provide a comprehensive description of the components of the accounting system, the criteria for its formation and functioning under the influence of factors of internal and external environment.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Система бухгалтерського обліку будь-якої країни формується під впливом різноманітних чинників (історичних, соціальних, географічних, релігійних тощо) і є результатом розвитку соціально-економічного, суспільно-правового та політичного середовища. При цьому посилення міжнародних зв'язків, глобалізаційних процесів в економіці потребують гармонізації та стандартизації бухгалтерського обліку. Тому в багатьох країнах спостерігається подібність моделей обліку.

В той же час в обліковій практиці різних держав світу існують розбіжності, які в кінцевому підсумку впливають на показники прибутковості компаній. Навіть там, де правила бухгалтерського обліку у цілому подібні, окремі деталі можуть суттєво відрізнятися. Так, в США фінансова оренда трактується як операція, при якій практично всі ризики і винагороди передаються від орендодавця до орендаря. У Великобританії опис фінансової оренди в принципі такий самий, як і в США, однак не має такої деталізації. В Іспанії фінансовою орендою вважаються тільки такі угоди, умови яких передбачають можливість майбутнього придбання орендованого обладнання. У Швеції фінансовою орендою вважаються тільки угоди, в яких наступна покупка орендованого обладнання є обов'язковою [14, с. 11-12]. Таким

чином, спектр вимог по капіталізації при фінансовій оренді достатньо широкий. Незважаючи на відмінності, важливим є узагальнення найбільш істотних характеристик систем бухгалтерського обліку різних країн, які проявляються в облікових моделях. Це дозволить виявляти проблеми в теорії та практиці бухгалтерського обліку, удосконалювати діючу бухгалтерську методологію для майбутнього розвитку науки й професії в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування моделей і методу моделювання в бухгалтерському обліку висвітлювали у своїх працях як вітчизняні вчені: В.М. Жук, Ф.Ф. Бутинець, М.Г. Чумаченко, В.Г. Швець, М.М. Шигун та ін., так і зарубіжні дослідники: Я.В. Соколов, О.Д. Шеремет, В.Б. Івашкевич та ін. Провідні теоретики і практики бухгалтерського обліку обґрунтовували можливості застосування моделювання в дослідженні об'єктів, предмету, методу бухгалтерського обліку, при формуванні облікової політики на рівні підприємства. Водночас низка положень, пов'язаних з моделюванням системи бухгалтерського обліку в національному масштабі залишаються не розкритими і потребують подальшого розгляду.

Мета статті – аналіз існуючих моделей обліку, які відображають найбільш істотні особливості становлення та розвитку національних систем бухгалтерського обліку на міжнародному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Словник сучасної економіки дає таке визначення: модель – логічний або математичний опис компонентів і функцій, які відображають суттєві властивості об'єкта чи процесу, що моделюється. Загальноприйнятої єдиної класифікації моделей не існує. Розрізняють матеріальні або речові моделі, знакові (графічні і математичні), матеріально-ідеальні, словесний опис об'єкта (явища, процесу) [1, с. 300]. А моделювання розглядається в двох аспектах: як дослідження об'єктів пізнання на моделях, і як побудова і вивчення моделей реально існуючих предметів та явищ, а також об'єктів, що передбачаються (конструюються) [1, с. 299].

В Економічній енциклопедії зазначено, що модель – це матеріальний або уявний об'єкт, який у процесі дослідження реального об'єкта замінює його таким чином, що дослідження об'єкта-замінника дає нові знання про об'єкт-оригінал. Модель є інструментом дослідження об'єкта через його опосередковане пізнання за допомогою об'єкта-замінника. Саме ця властивість методу

моделювання визначає особливі форми використання абстракцій, аналогій, припущень, гіпотез, а також способи створення й розвитку теорій побудови моделей, інструментарію дослідження об'єкта [2, с. 453].

У цілому моделювання вважається могутнім знаряддям наукового пізнання і вирішення практичних завдань, широко використовується як в науці, так і в багатьох галузях виробничої діяльності. Як загальнонауковий метод дослідження, моделювання застосовується і в теорії та практиці бухгалтерського обліку.

Систематизація наукових публікацій дає змогу виділити найбільш актуальні проблеми моделювання в бухгалтерському обліку: питання теорії облікового моделювання, моделювання бухгалтерського обліку для цілей управління, розробки моделей балансу і звітності, моделювання організації бухгалтерського обліку та облікової політики, моделей інформаційних технологій і комп'ютеризації бухгалтерського обліку, моделювання нормативного обліку витрат і калькулювання. Крім того моделювання в бухгалтерському обліку розглядається на мікро- та макрорівнях. Рівень макромоделювання пов'язаний з порівняльною характеристикою світових моделей бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Науковці вивчають також проблеми застосування математичних методів при моделюванні бухгалтерського обліку, податковому моделюванні, обліковому моделюванні операцій з інвестиціями, моделюванні руху оборотних активів та грошових коштів, моделюванні фінансових результатів, моделюванні обліку для цілей контролю [3].

До облікових моделей, на основі яких можна вивчити суть бухгалтерського обліку як інформаційної системи і як виду професійної діяльності, відносять Т-рахунок, журнал реєстрації господарських операцій, оборотно-сальдову відомість, пробний баланс, форми первинних документів та облікових регістрів та ін. [3].

За Я.В. Соколовим моделювання – це метод бухгалтерського обліку, що дозволяє вивчати факти господарського життя і господарські процеси не прямо і безпосередньо, а через навмисно створені ним образи та описи – символи [4]. І далі: «Слід зазначити, що деякі фахівці в галузі обліку трактують моделювання як специфічно новий додатковий елемент бухгалтерського методу. Перелік цих елементів вони просто доповнюють моделюванням. Однак таке трактування помилкове. Моделювання не додатковий

елемент, а новий більш важливий аспект, що дозволяє глибше і детальніше розглянути проблеми бухгалтерського обліку» [4].

Подібно трактує визначення методу бухгалтерського обліку Ю. Кузьмінський, як послідовне застосування пар методів: документації та інвентаризації, оцінки і калькуляції, рахунків та подвійного запису, балансу та звітності, для моделювання предмета і відображення інформації про нього [5].

В.М. Жук розглядає моделювання в бухгалтерському обліку як комплексне застосування його методів та наукових підходів для відображення господарських процесів й явищ не прямо чи безпосередньо, а через специфічно створені символи та описання [6, с. 123]. Моделювання, на думку вченого, включає розробку методик як впорядкованої системи застосування методів бухгалтерського обліку для відображення певного процесу чи явища, та методичних рекомендацій як сукупності алгоритмів, що визначають послідовність реалізації методик.

Математичні описові моделі теж використовуються в бухгалтерському обліку. Велш Глен А. і Шорт Деніел Г. зазначають, що основою основ усього облікового процесу є облікова формула бухгалтерського балансу: Активи = Зобов'язання + Капітал власників. Це бухгалтерське рівняння, на думку вчених, є одночасно алгебраїчною та економічною моделлю. Як алгебраїчна, вона може бути представлена по різному, наприклад, Активи – Зобов'язання = Капітал. Як економічна модель, вона використовується для загального економічного опису бухгалтерської діяльності, який дає змогу реєструвати кожну операцію методом подвійного запису [7, с. 64]. Згідно з цією моделлю для кожної відображеної в обліку операції чи події мають зберігатися дві рівності: 1) активи дорівнюють сумі зобов'язань і капіталу власників; 2) дебити дорівнюють відповідним кредитам [7, с. 124].

Бухгалтерські рівняння можна застосовувати і для інших звітних форм. Облікова формула звіту про прибутки та збитки має такий вигляд: виторг (виручка) – витрати = дохід [7, с. 35]. Облікова модель звіту про зміни у фінансовому стані підприємства така: джерела грошей (надходження) – використання грошей (виплати) = зміни у сумі наявних грошей (збільшення чи зменшення) [7, с. 42].

У бухгалтерському обліку використовуються різні моделі при оцінці активів після їх визнання. Так, МСБО 16 «Основні засоби» рекомендує суб'єкту господарювання обирати своєю обліковою

політикою або модель собівартості, або модель переоцінки. Після визнання активом, об'єкт основних засобів необхідно обліковувати за його собівартістю за мінусом накопиченої амортизації та будь-яких накопичених збитків від зменшення корисності. Якщо справедливу вартість об'єкта основних засобів можна достовірно визначити, то після визнання його активом, цей актив слід обліковувати за переоціненою сумою, яка є його справедливою вартістю на дату переоцінки за мінусом подальшої накопиченої амортизації та подальших накопичених збитків від зменшення корисності.

Моделювання організації бухгалтерського обліку ґрунтовно розкрито у працях М.М. Шигун. Як вважає автор, моделювання в організації бухгалтерського обліку охоплює процеси створення або вибору моделей форм організації та форм ведення обліку, структури облікової служби, розподілу облікових функцій, процедури вибору облікової політики, формування схем і графіків документообороту, вибору форм, методів і процедур бухгалтерського контролю та інших елементів [8]. Наявність елементів (складових) організації бухгалтерського обліку створює широкі можливості для моделювання системи бухгалтерського обліку на рівні її організації. На думку М.М. Шигун суб'єкти господарювання здійснюють вибір між шістьма видами форм організації обліку та шістьма видами форм ведення обліку, що становлять 36 теоретично можливих моделей організації обліку на вітчизняних підприємствах при різних варіантах поєднання форм організації та форм ведення обліку. Разом з тим, зауважує автор, в обліковій практиці реально використовується тільки 23 моделі [8].

На думку В.М. Жука, помилково вважається (і це до певної міри закріплено законодавством), що моделювання має здійснюватись у практичному сегменті обліку власниками та менеджерами підприємств [6, с. 124]. Вчений розглядає моделювання як важливу складову розвитку теорії й практики бухгалтерського обліку, яка передбачає, окрім іншого, і розробку методик й методичних рекомендацій (описань) [6, с. 123]. Дослідник говорить про два основних аспекти моделювання (методичного забезпечення): облікова політика стосовно фінансового обліку та облікові моделі стосовно управлінського обліку [6, с. 120]. При цьому розробка методик (як впорядкованої системи застосування методів обліку для відображення певного процесу чи явища), або методичних рекомендацій (як сукупності алгоритмів, що визначають послідовність реалізації методик) є важливою та невід'ємною складовою інституціонального забезпечення розвитку бухгалтерського обліку [6, с. 124].

В той же час В.М. Жук прогнозує модель розвитку глобальної системи обліку (а, отже, і національних) на теоретичних доктринах інституціональної теорії, концепції сталого розвитку, принципах синергетичної теорії [6, с. 63]. Запропонована модель розвитку бухгалтерського обліку пояснює, на думку автора, взаємозв'язок та поєднує процеси конвергенції й адаптування МСФЗ [6, с. 61]. Тобто, МСФЗ розглядаються як інтернаціональна модель регулювання бухгалтерського обліку.

В.В. Євдокимов стверджує, що основним завданням моделювання системи бухгалтерського обліку є дії, пов'язані зі збором, обробкою даних та їх узагальненням у вигляді облікової інформації, сутність якої має відповідати вимогам релевантності та потребам і запитам користувачів [9].

Як видно, моделювання в основному стосується окремих елементів облікової системи та облікової політики конкретного підприємства. Безумовно облікові моделі на рівні підприємства дозволяють визначити найбільш доцільні, оптимальні методичні прийоми бухгалтерського обліку для підвищення якості інформації, покращення процесів підготовки і прийняття рішень, прогнозування результатів господарської діяльності та шляхів удосконалення бухгалтерського обліку в рамках окремого суб'єкта господарювання. Проте виявлення найбільш істотних характерних рис і особливостей систем бухгалтерського обліку у світовому масштабі в умовах глобалізації створює передумови для вирішення існуючих проблем у сфері теорії та практики бухгалтерського обліку.

Можна дійти висновку, що метод моделювання та моделі широко застосовуються в бухгалтерському обліку. Окремо зосередимо увагу на облікових моделях на рівні країн світу. При цьому, насамперед, слід уточнити два поняття як «система» та «модель». Обліковою системою ми називаємо сукупність методологічних, методичних, організаційних, техніко-технологічних, економічних засобів і методів, інструментів і важелів впливу на одержання та перетворення економічної інформації, що дає змогу на основі вхідного масиву даних одержати вихідні облікові показники, які необхідні для складання звітних форм, планування, аналізу, контролю, прийняття рішень зовнішніми і внутрішніми користувачами [10, с. 25]. Незалежно від стану соціально-економічного, суспільно-правового та політичного середовища кожної країни елементи системи бухгалтерського обліку залишаються незмінними. Можуть

змінюватися лише діяльність суб'єкта, техніка ведення бухгалтерського обліку, запити користувачів економічної інформації, з'являтися нові об'єкти та правила їх обліку, що буде визначати методологічні відмінності бухгалтерського обліку в різних країнах, тощо. Отже, передусім мова буде йти про модель бухгалтерського обліку, а не вдосконалення облікової системи.

При розгляді питання організації бухгалтерського обліку в різних країнах вчені виділяють такі організаційні моделі обліку: англосаксонська, континентальна, південноамериканська, інтернаціональна модель ООН [11, с. 333-335; 12, с. 206-207]. Здебільшого в економічній та обліковій літературі організаційні моделі та системи обліку чітко не розмежовують і класифікують за суб'єктивно-географічною ознакою. Так Ф.Ф. Бутинець характеризує такі системи обліку: британо-американську, континентальну, південно-американську [13, с. 561]. Системи бухгалтерського обліку групують і за іншими ознаками: сферами впливу, загальною економічною ситуацією в країні, регулюванням бухгалтерського обліку, кількістю регіонів тощо [14]. Проте для кожної країни характерна своя власна модель бухгалтерського обліку, риси якої обумовлені історичними факторами розвитку, економічними, правовими й соціальними особливостями. Моделі відрізняються за спрямованістю бухгалтерського обліку, законодавчою базою, що регулює його організацію та порядок ведення, вимогами до розкриття інформації у фінансовій звітності, підходами до оцінки активів, доходів, витрат, зобов'язань тощо. За загальними ознаками конкретного прояву названих та інших характеристик моделі бухгалтерського обліку прийнято розподіляти на європейську, англо-американську, південноамериканську, африканську, ісламську. В.М. Метелиця зазначає, що національні особливості Італії, Франції, Німеччини, Росії зумовили формування континентальної (європейської) моделі обліку. Для неї характерними є наступні особливості: 1) консерватизм і відчуження нових принципів обліку; 2) сильний державний вплив на розробку облікової політики; 3) уніфікація та стандартизація облікових процедур і застосування єдиного плану рахунків і форм звітності; 4) орієнтація системи обліку на задоволення потреб контролюючих, зокрема податкових, служб [15, с. 78].

Англomовні країни (Великобританія, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія) сформували англо-американську (британо-американську) модель обліку, в основі якої лежить не державне

регулювання, а виключно професійний підхід: 1) гнучкість облікової політики; 2) орієнтація звітної інформації на потреби інвесторів, кредиторів, банків; 3) застосування загальноприйнятих ГААР (Generally Accepted Accounting Principles) [15, с. 78].

Територіальне розміщення і культурні традиції сформували цілу низку інших моделей обліку в різних регіонах світу: південноамериканська (орієнтована на високий рівень інфляційних процесів – Аргентина, Бразилія, Болівія, Перу), африканська (жорстка державна облікова політика, країни Африки), ісламська (значний релігійний вплив, країни Близького Сходу) [15, с. 79].

Ряд вчених до моделей бухгалтерського обліку відносять існуючі моделі – англо-американську, континентальну, перехідну – соціалістичну та новосформовану – ісламську [16]. Авторами обґрунтовано економічні характеристики кожної з моделей, висвітлено особливості розвитку бухгалтерського обліку в різних ментальних умовах та визначено вплив релігійного фактору на елементи системи бухгалтерського обліку крізь призму соціально-економічних відносин.

Висновки. Таким чином, моделювання, як загальнонауковий метод дослідження, широко використовується в теорії та практиці бухгалтерського обліку. Об'єктом моделювання можуть виступати не тільки окремі елементи системи бухгалтерського обліку, а й сама система у цілому. Практичними завданнями моделювання системи бухгалтерського обліку є аналіз та виявлення можливих комбінацій взаємозв'язків її складових для забезпечення виконання головної мети бухгалтерського обліку з урахуванням різних облікових теорій економічного та юридичного характеру.

Моделі обліку на макрорівні передбачають комплексну характеристику складових облікової системи, критеріїв її формування та функціонування під впливом чинників внутрішнього і зовнішнього середовища. Оскільки складові системи є незмінними в будь-якій країні, доречно особливості національних систем бухгалтерського обліку пов'язувати з моделями обліку.

Виявлення та узагальнення світових облікових моделей в умовах глобалізаційних процесів створює підґрунтя для удосконалення концепцій бухгалтерського обліку, вибору найбільш доцільних рішень сучасних проблем і завдань бухгалтерського обліку. Аналіз особливостей розвитку світових моделей обліку сприяє пошуку напрямів удосконалення вітчизняної бухгалтерської методології.

Література.

1. Лопатников А.И. Экономико-математический словарь /Словарь современной экономической науки/ И.А. Лопатников. – М.: Издательство «АВФ», 1996. – 704 с.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.
3. Шигун М.М. Моделювання в наукових публікаціях з бухгалтерського обліку / М.М. Шигун // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/handle/123456789/1581>.
4. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерского учета / Я.В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 496 с.
5. Кузьмінський Ю. Що таке система бухгалтерського обліку? / Ю. Кузьмінський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 6. – С. 8-11.
6. Жук В.М. Бухгалтерський облік: шляхи вирішення проблем практики і науки: Монографія / В.М. Жук. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2012. – 454 с.
7. Велш Глен А. Основы финансового обліку / Велш Глен А., Шорт Деніел Г. / Пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач. – К., 1999. – 943 с.
8. Шигун М.М. Моделювання елементів організації бухгалтерського обліку // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2009_4/40.pdf.
9. Євдокімов В.В. Моделювання системи бухгалтерського обліку: теорія і практика застосування: [текст]: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.04. / В.В. Євдокімов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/35792.html>.
10. Маренич Т.Г. Сутність бухгалтерського обліку як системи економічного регулювання / Т.Г. Маренич // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 2. – С. 21-26.
11. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: Навч. посіб./ В.Г. Швець. – К.: Знання – Прес, 2003. – 444 с.
12. Яремко І.Й. Теорія бухгалтерського обліку: Навч. посіб./ І.Й. Яремко. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2005. – 240 с.
13. Бутинець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник / Ф.Ф. Бутинець / Вид. 2-е, доп. і перероб. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 640 с.
14. Блейк Д. Европейский бухгалтерский учет: справочник / Джон Блейк, Ориол Абат. – М.: Филинь, 1997. – 400 с.
15. Метелиця В.М. Наукові основи становлення професії бухгалтера: перші етапи / В.М. Метелиця // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 74-80.
16. Євдокімов В.В. Розвиток бухгалтерського обліку в умовах глобалізації: ісламська модель: Монографія / В.В. Євдокімов, С.Ф. Легенчук, Д.О. Грицишен. – Житомир: ЖДТУ, 2012. – 419 с.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МНОГОУРОВНЕВОЙ СИСТЕМЫ СЕЛЬСКИХ ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ КООПЕРАТИВОВ

**ХУДЯКОВА Е.В., Д.Э.Н., ПРОФЕССОР,
МОСКОВСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АГРОИНЖЕНЕРНЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМ. В.П. ГОРЯЧКИНА**

В статье рассмотрены вопросы функционирования системы сельских потребительских кооперативов, выявлены факторы, препятствующие развитию кооперативного движения, определены пути образования кооперативов.

The questions of functioning of the system of rural consumers cooperative stores are considered in the article, factors impedimental to development of co-operative motion are exposed, the ways of formation of cooperative stores are certain.

На сегодняшний день сельскохозяйственная потребительская кооперация в России развивается недостаточно высокими темпами. Плотность кооперативов в сельской местности очень На сегодняшний день в стране насчитывается 6710 сельскохозяйственных потребительских кооперативов, из которых фактически действующих - 4580). Из действующих кооперативов основную массу составляют снабженческие и сбытовые кооперативы (56,3 %), а также кредитные кооперативы (26,8 %).

В настоящее время сельскохозяйственные потребительские кооперативы, правовая база для развития которых была Федеральным Законом № 193-ФЗ «О сельскохозяйственной кооперации» [1] функционируют во всех регионах Российской Федерации. Плотность кооперативов в сельской местности очень низка – на один кооператив приходится 121 тыс. чел. сельских жителей.

Можно выделить множество факторов, препятствующих развитию кооперативного движения. Основными из них, по нашему мнению, являются: низкая доходность хозяйств пайщиков, трудности получения кредита, высокие ставки по кредитам и лизингу, и другие. Одной из основных причин, на наш взгляд, причин, является разрозненность кооперативов, отсутствие единого объединяющего центра, и, следовательно, их неспособность отстаивать свои интересы.

Анализ зарубежного опыта функционирования сельскохозяйственных кооперативов показал, что в большинстве государств кооперативы организованы в системы тех или иных организационных форм и структур. В целях повышения эффективности деятельности и для защиты своих интересов первичные кооперативы объединяются в союзы и ассоциации, создавая кооперативы кооперативов. В практике большинства развитых стран это объединение осуществляется по отраслевому, территориальному или территориально-отраслевому принципу.

На необходимость организации системы кооперативов в России указывал в своих трудах еще А.В. Чаянов, отмечая, что особенно важна организация системы в таких видах кооперативной деятельности как кредитование и сбытовая деятельность [2]. В первой из них это обусловлено тем, что, только перераспределяя финансовые ресурсы через кооперативы более высокого уровня, кредитная кооперация и может существовать, так как потребность в денежных средствах у сельхозтоваропроизводителей возникает одновременно (перед посевной и уборочной компанией). В сбытовой деятельности укрупнение масштабов кооперативной деятельности нужно, чтобы противостоять на продовольственном рынке крупным торговым маркам, реализовывая при этом интересы непосредственно сельских товаропроизводителей.

В настоящее время отдельные признаки системности в организации кооперативных формирований в АПК существуют только в сельскохозяйственной кредитной кооперации. В остальных же видах в ряде регионов только зарождаются отдельные признаки системности.

Важным вопросом в формировании уровневой системы кооперации в стране является выработка экономического механизма взаимоотношений ее различных уровней.

Обобщение опыта организации экономических взаимоотношений потребительских кооперативов первого и второго уровней таких регионов как Саратовская область, Чувашия, Астраханская, Волгоградская и другие области показал, что кооперативы 2-го и 3-го уровня могут быть образованы двумя путями.

Первый – посредством организаций общества с ограниченной ответственностью (некоммерческой организации) на базе № 7-ФЗ от

12 октября 1996 г. "О некоммерческих организациях" (при этом такие структуры осуществляет свою деятельность в соответствии с Конституцией Российской Федерации, Гражданским кодексом Российской Федерации, Федеральным законом № 190-ФЗ от 19 июля 2009 г. "О кредитной кооперации", Федеральным законом Российской Федерации № 315-ФЗ от 1 декабря 2007 г. «О саморегулируемых организациях», иными законами, подзаконными актами, а также Уставом организации).

Второй – посредством организации потребительского кооператива (кооператива кооперативов), когда основой для создания и деятельности является ФЗ от 8 декабря 1995 г. N 193-ФЗ "О сельскохозяйственной кооперации" и ФЗ РФ от 18.07.2009 г. № 190-ФЗ «О кредитной кооперации», а также другие федеральные законы и нормативные правовые акты.

В первом случае формирование имущества союза (ассоциации) кооперативов и его взаимоотношения с кооперативами 1-го уровня, его образовавшими, строятся по следующей схеме (рис. 1).

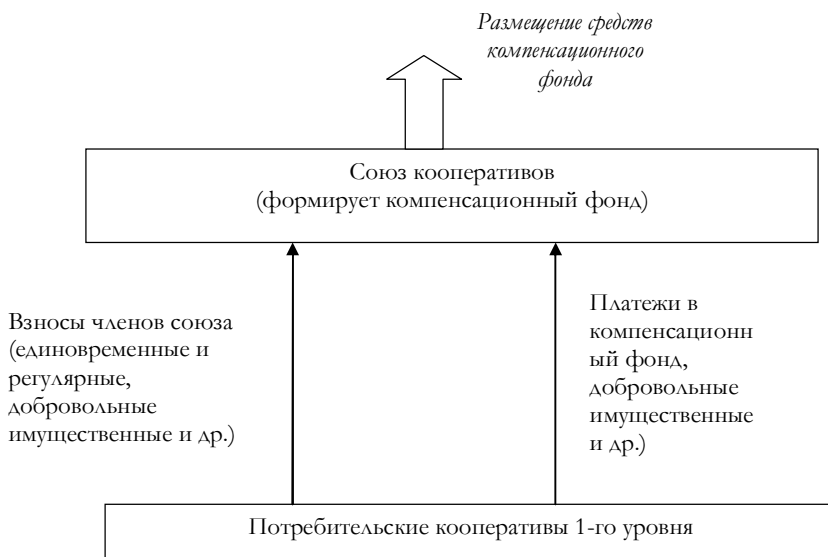

Рис. 1. Источники формирования и направления размещения компенсационного фонда союза потребительских кооперативов

Порядок определяются инвестиционной декларацией, принятой Союзом. Например, в Уставе Межрегионального союза кредитных кооперативов Чувашии закреплено, что при размещении средств компенсационного фонда должны соблюдаться следующие ограничения:

1) не менее 50 процентов средств компенсационного фонда должно быть размещено в государственные ценные бумаги Российской Федерации и (или) государственные ценные бумаги субъектов Российской Федерации;

2) не более 30 процентов средств компенсационного фонда может быть размещено на депозитных счетах в банках, в обращающиеся на организованном рынке ценных бумаг акции российских эмитентов, созданных в форме открытых акционерных обществ, или в паи паевых инвестиционных фондов. При этом не более 5 процентов указанных средств может быть размещено в акции одного эмитента.

3) не более 10 процентов средств компенсационного фонда может быть инвестировано в объекты недвижимости.

Во втором случае экономический механизм взаимоотношений строится по традиционно сложившейся для кооперативов схеме (рис. 2).

* - относится к кредитным кооперативам.

Рис. 2. Экономический механизм взаимоотношений кооперативов 1-го и 2-го уровней

Средства кооператива могут быть использованы для предоставления займов его членам, осуществления организационно-хозяйственных расходов, размещены на депозитных счетах в российских кредитных организациях, направлены на приобретение государственных и муниципальных ценных бумаг или на приобретение долей в уставном капитале либо акций российских кредитных организаций с учетом ограничений, установленных Федеральным законом. При этом максимальная сумма средств, направленная на приобретение государственных и муниципальных ценных бумаг, на приобретение долей в уставном капитале или акций российских кредитных организаций, должна составлять не более 20 процентов величины активов кооператива.

На наш взгляд, в законодательство требуется для уровневой системы установление следующих моментов:

- Организационно-правовая форма организации кооперативов 2-го и 3-го уровней.

- Функции и финансовые нормативы для кооперативов 2-го и 3-го уровней.

- Допустимое количество кооперативов 2-го уровня в регионе.

- Возможность членства кооперативов из другого региона в кооперативе 2-го уровня).

- Условия образования кооператива 3-го уровня и организационно-экономический механизм взаимоотношений кооперативов различных уровней.

Выводы. Итак, в результате исследований установлено, что процесс системообразования в сельскохозяйственной потребительской кооперации идет недостаточно активно, в то время как зарубежный опыт свидетельствует и необходимости формирования такой системы в России. В то же время организационно-экономический механизм взаимоотношений элементов данной системы для условий России недостаточно проработан, требует совершенствования в этом вопросе законодательная база.

Литература.

1. Федеральный закон от 8 декабря 1995 г. N 193-ФЗ "О сельскохозяйственной кооперации" (с изменениями от 7 марта 1997 г., 18 февраля 1999 г., 21 марта 2002 г., 10 января, 11 июня 2003 г., 3 ноября, 18 декабря 2006 г., 26 июня 2007 г., 3 декабря 2008 г., 19 июля 2009 г.)

2. Чаянов, А.В. Избранные труды. - М.: 1993. - 590 с.

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА СИСТЕМ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

**АРТЕМЕНКО О.О., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

Досліджено та розглянуто методичні підходи до визначення економічної оцінки систем техніко-технологічного забезпечення виробництва продукції рослинництва на основі застосування індексного методу шляхом розрахунку агрегатного показника (індексу), як добутку індикаторів (агрегатних індексів) результативності системи технічних засобів та системи технологій.

Explored and discussed methodological approaches to economic evaluation systems technical and technological support crop production on the basis of the index method by calculating the aggregate index (index) as the product of indicators (aggregate indexes) the effectiveness of hardware and systems technology.

Постановка проблеми. Необхідною умовою ефективного техніко-технологічного забезпечення агровиробництва є обґрунтування процесів, що відбуваються при створенні та використанні матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств. До таких процесів слід відносити: формування та реалізацію технічної та технологічної політики підприємства; управління придбанням об'єктів основних засобів; амортизаційну політику підприємства; управління застосуванням прогресивних технологій виробництва продукції; управління ремонтом та обслуговуванням сільськогосподарської техніки тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день, найбільш критичним є забезпечення відповідності технічної політики підприємства його технологічній політиці, адже саме за такої умови можуть бути створені сприятливі умови для ефективного розвитку виробничої діяльності.

Формулювання цілей статті. Тому ми пропонуємо оцінювати функціонування системи техніко-технологічного забезпечення

виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарському підприємстві на основі застосування індексного методу шляхом розрахунку агрегатного показника (індексу), як добутку індикаторів (агрегатних індексів) результативності системи технічних засобів та системи технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використовуючи методичний підхід щодо агрегування, пропонуємо агрегатний показник результативності функціонування системи техніко-технологічного забезпечення виробництва продукції рослинництва в підприємстві розраховувати як добуток агрегатних індексів результативності системи технічних засобів та результативності системи технологій підприємства: (формула 1)

$$I_{СТЗ} = I_{СТЗ} \times I_{СТ}, \quad (1)$$

$$I_{СТЗ} = \frac{i_{ТП}}{i_{\phi} + i_e}, \quad (2)$$

$$I_{СТ} = \frac{i_{ТП}}{i_c + i_{mp}}, \quad (3)$$

де $I_{СТЗ}$ — агрегатний показник (індекс) функціонування системи техніко-технологічного забезпечення виробництва продукції рослинництва в підприємстві;

$I_{СТЗ}$ — індикатор (агрегатний індекс) результативності системи технічних засобів підприємства;

$I_{СТ}$ — індикатор (агрегатний індекс) результативності системи технологій підприємства;

$i_{ТП}$ — індивідуальний індекс обсягу товарної продукції підприємства, скоригований на темп інфляції;

i_{ϕ} — індивідуальний індекс фондозабезпеченості галузі рослинництва в підприємстві;

i_e — індивідуальний індекс енергозабезпеченості галузі рослинництва в підприємстві;

i_c — індивідуальний індекс собівартості продукції рослинництва підприємства, скорегований на темп інфляції;

i_{mp} — індекс трудомісткості продукції рослинництва підприємства.

Використані в формулах 2 та 3 індекси визначаються, як відношення значень відповідних показників (обсягу товарної продукції, її собівартості, трудомісткості, а також фондо- та енергозабезпеченості в підприємстві) у поточному році до значень цих показників у попередньому році.

Запропонований індекс дозволяє всебічно враховувати результати функціонування системи техніко-технологічного забезпечення виробництва продукції рослинництва в підприємстві з огляду на вплив основних результатуютьовуючих чинників, а саме фондозабезпеченості, енергозабезпеченості, трудомісткості та собівартості продукції.

В якості результуючого показника нами використані індекси товарної продукції рослинництва в підприємстві, адже застосування технічних засобів у реалізації технологічних процесів впливає на її збільшення або зменшення у порівнянні з попереднім періодом. Такий підхід дозволяє нам уникнути викривлень значень розрахованого агрегатного показника, які можуть виникати внаслідок штучного завищення фондозабезпеченості без збільшення енергозабезпечення та штучного зниження собівартості на фоні зростання трудомісткості, що, як показують дослідження, результати яких продемонстровані у другому розділі, на жаль, мають місце у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах рослинницького напрямку. Подальші розрахунки значень даного агрегатного показника при співставленні їх з результатами оцінки рівня ресурсного забезпечення підприємств дозволяють встановити відповідність між ресурсним забезпеченням та результативністю систем, що розглядаються. Останнє є підставою для того, щоб стверджувати, що навіть за низького та задовільного рівня ресурсного забезпечення виробництва продукції рослинництва системи техніко-технологічного забезпечення підприємств можуть функціонувати результативно з огляду на виробничі завдання.

При визначенні діапазонів значень агрегатного індексу, для подальшого практичного застосування розробленої методики, нами було виконане емпіричне дослідження та апробація результатів. . Останнє дозволило виділити чотири ранги для діапазонів значень агрегатного показника (табл. 1.5), 1-й ранг (низький рівень)– 0..0.4; 2-й ранг (задовільний рівень) 0,4..1,0; 3-й ранг (достатній рівень) –1,0..2,0; 4 ранг більше2,0 наявності систем техніко-технологічного забезпечення.

Таблиця 1

**Співставлення результатів вибірки за ресурсним забезпеченням
та агрегатним показником підприємств
Золочівського району Харківської області**

Підприємство вибірки	Значення агрегатного показника функціонування системи техніко-технологічного забезпечення	Ранг за агрегатним показником**	Товарна продукція, грн. /га	Вартість активної частини основних виробничих фондів, грн. /га	Рівень ресурсного забезпечення виробництва	Ранг за рівнем ресурсного забезпечення***
ПСП "А/Ф "СЛОБОЖАНСЬКА"	0,04	1	1029,7	341,3	низький	1
ЗАТ "А/Ф ІМ. СКОВОРОДИ"	0,12	1	1364,5	1617,0	низький	1
СТОВ "ДРУЖБА"	0,14	1	474,7	40157	достатній	3
СТОВ "ПРОЛЕТАРІЙ ХАРКІВЩИНИ"	0,31	1	2234,8	2552,1	достатній	3
СТОВ "ДОВЖИК"	0,33	1	2034,3	1073,2	задовільний	2
ТОВ А/Ф "БАСОВО"	0,34	1	1197,1	885,1	низький	1
СВК ІМ.ФРУНЗЕ	0,37	1	3884,6	2061,8	достатній	3
ПСП "ГОРИЗОНТ"	0,38	1	6418,9	2878,6	достатній	3
СТОВ "ПЕРШЕ ТРАВНЯ"	0,45	1	3239,1	730,1	задовільний	2
ЗАТ ЗОЛОЧІВСЬКЕ ХІП	0,48	2	1865,1	1306,9	низький	1
ФГ "АЛЬФА"	0,58	2	4533,6	2684,1	достатній	3
ТОВ "ЗОЛОЧІВСЬКЕ"	0,584	2	2452,4	1695,0	задовільний	2
ПСП "ВІКТОРІЯ"	0,94	2	13035	6285,3	високий	4
ТОВ "КОЗАЧАНСЬКЕ"	1,06	3	8234,4	1869,3	задовільний	2
СТОВ "ПЕТРІВСЬКЕ"	1,1	3	1991,2	1256,4	низький	1
ПСП "ПАТРІОТ"	1,35	3	4029,6	1981,8	достатній	3
СТОВ "ПРОГРЕС"	2,06	3	1281,5	2475,1	задовільний	2
ТОВ "СІНТАЛ АГРО ТРЕЙД"	2,15	4	3457,1	2777,8	достатній	3
ТОВ А/Ф "АГРОКОМПЛЕКТ"	3,13	4	3510,9	1613,5	задовільний	2
СТОВ "ВІДРОДЖЕННЯ"	3,61	4	4442,2	1602,0	задовільний	2

** ранги для діапазонів значень агрегатного показника: 1-й ранг – 0..0,40; 2-й ранг – 0,40..1,0; 3-й ранг – 1..2,00; 4-й ранг – понад 2,01;

*** значення рангів для рівнів ресурсного забезпечення: низький – 1, задовільний – 2, достатній – 3, високий – 4.

Ми виконали обстеження двадцяти сільськогосподарських підприємств Золочівського району Харківської області, і на основі фактичних даних були визначені індикатори результативності систем технічних засобів та технологій, а також був обрахований інтегральний показник функціонування систем техніко-технологічного забезпечення. Розподіл підприємств вибірки дозволяє зробити припущення про відповідність діапазону значень агрегатного показника функціонування системи техніко-технологічного забезпечення рівню їх ресурсного забезпечення.

За результатами ранжирування агрегатного показника техніко-технологічного забезпечення підприємств вибірки побудований графік, що ілюструє його зміну (рис. 1).

Дані проілюстровані на рис. 1 демонструють, що навіть в межах вибірки з двадцяти підприємств, спостерігається наявність різних груп сільськогосподарських підприємств за діапазонами рангів, в рамках яких результативність функціонування системи або зростає, або є стабільною.

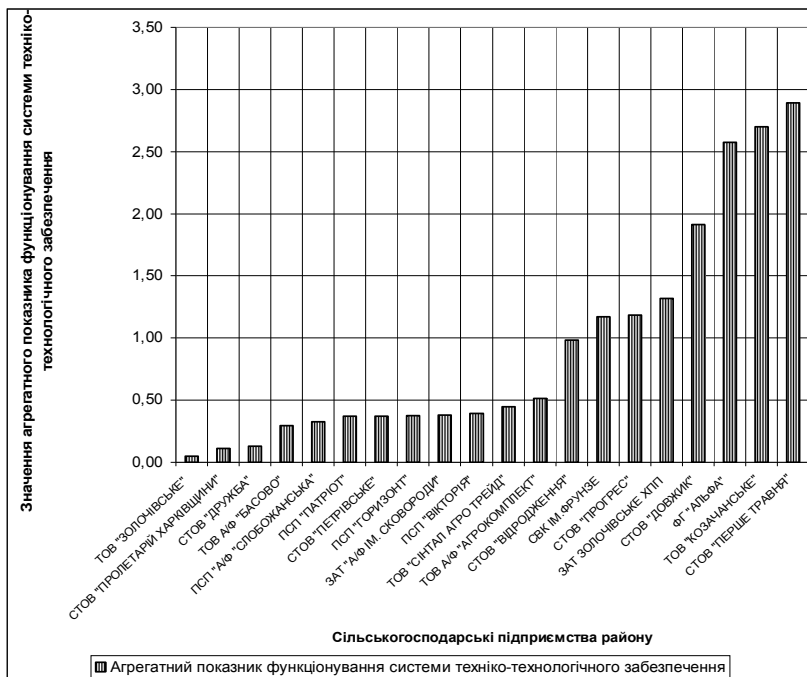

Рис. 1. Агрегатний показник техніко-технологічного забезпечення підприємств вибірки (Золочівський район Харківської області)

В першій групі підприємств значення агрегатного показника змінюються в діапазоні від 0,04 до 0,4. До другої групи ввійшли підприємства значення агрегатного показника для яких змінюється в межах від 0,4 до 1,0. До третьої групи ввійшли підприємства із значеннями агрегатного показника в діапазоні від 1,0 до 2,0. Четверту групу підприємств складають такі підприємства вибірки, значення агрегатного показника для яких перевищують 2,0.

Результати співставлення рангів підприємств за рівнем ресурсного забезпечення та значеннями агрегатного показника функціонування систем техніко-технологічного забезпечення демонструють певну відповідність цих параметрів. Значення коефіцієнтів кореляції між масивами рангів дорівнює 0,67, що свідчить про наявність нестійкої залежності між дослідженими параметрами, але не виключає її існування. При цьому слід зазначити, що це цілком закономірно, адже підприємство може бути забезпеченим достатньою кількістю ресурсів, проте на їх використання впливають багато некерованих факторів, що зумовлює занижені значення агрегатного показника функціонування техніко-технологічного забезпечення виробництва продукції.

Для остаточного методичного вирішення питання про відповідність рівня ресурсного забезпечення результативності техніко-технологічного забезпечення виробництва продукції рослинництва в ході виконання експедиційних досліджень нами була виконана оцінка використання техніки і технологій в типових для виділених груп за ресурсним забезпеченням підприємств. Детально обстеженими були ПСП «Вікторія», СТОВ «Дружба», СТОВ «Пролетарій Харківщини», ТОВ «Агрофірма «Агрокомплект», ТОВ «Золочівське» та ЗАТ «Золочівське ХПП». Результати опитувань керівників підприємств та їх інженерних служб, ознайомлення зі звітними даними та документацією дозволили зробити загальний висновок про те, що невідповідність рівня ресурсного забезпечення агровиробництва результатам оцінки техніко-технологічного забезпечення зумовлена специфікою менеджменту основної діяльності, спеціалізації та стратегічного напрямку розвитку підприємств, а отже особливостями діяльності цих підприємств.

Висновки. Виходячи з цього можна зробити висновок, що застосування системи техніко-технологічного забезпечення є науково-обґрунтованим методом підвищення ефективності основної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Література.

1. Білоусько Я.К. Інвестиційне забезпечення техніко-технологічного переоснащення аграрного виробництва / Я. К. Білоусько // Економіка АПК. – 2007. - № 6. – С. 32-35.
2. Вороновська О.В. Економічний механізм формування і відтворення технічних засобів в аграрних підприємствах: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: спец. 08.07.02 – Економіка сільського господарства і АПК. / О.В. Вороновська. – Дніпропетровськ: ДОТЧПДАУ, 1998.
3. Зубець М.В. Інноваційно-випереджувальна модель якісно нового розвитку агропромислового виробництва / М. В. Зубець, П. Т. Саблук, С. О. Тивончук // Економіка АПК. – 2008. - № 12. – С. 3-8.
4. Уманець Т.В., Статистика: [навч. посібник] / Т. В. Уманець, Ю. Б. Пігарев. – К.: Вікор, 2003. – 623 с.
5. Ефективність інноваційних агротехнологій в умовах різного ресурсного забезпечення / Мазнев Г.Є., Красноручський О.О., Бобловський О.Ю., Артеменко О.О., Зайка С.О. // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. — 2009. — Вип. 83. — С. 40-48.
6. Артеменко О.О. Розвиток технічного забезпечення агропідприємств та концентрація виробництва продукції рослинництва / О.О. Артеменко // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. Вип. 104. – Харків:ХНТУСГ. – 2010. – С. 389-397.
7. Артеменко О.О. Адаптація інноваційних агротехнологічних рішень до умов різного ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств / [Д. І. Мазоренко, Г. Є. Мазнев, О.О. Артеменко та ін.] // Науково-технічний журнал «Техніка АПК» № 9-10 (вересень-жовтень) 2008. с. 12-16.

УДК 330.52 (477)

ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ПРИ РОЗКРИТТІ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

**БЕЛЯЄВА Л.А., К.Е.Н., ДОЦЕНТ, ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Проаналізований діючий порядок використання економічної інформації при відображенні стану економічної злочинності і розкритті даного виду злочинів, визнана необхідність організаційного і законодавчого врегулювання порядку використання економічної інформації.

Analyzed the current procedure for the use of economic information when displaying the state of economic crime and the disclosure of this type of crime, recognised the need for institutional and legislative regulation of the order of the use of economic information.

Постановка проблеми. Організована економічна злочинність є сьогодні в Україні реальною погрозою для економіки держави, підриває основи економічних реформ, спотворює нові ринкові відносини. Під загрозою полягає безпека держави.

Сучасний стан економіки, що характеризується нестабільністю у виробництві, розбалансуванням системи державного фінансування, напруженою ситуацією на ринку кредитних ресурсів, невизначеністю податкового законодавства, а також недосконалістю системи державного контролю за діяльністю як державних підприємств, так і комерційних структур, зумовлює збільшення посадових зловживань і фактів хабарництва, сприяє погіршенню криміногенної обстановки в Україні.

Злочинність у сфері економіки досягла такого якісного рівня, що вона стала визначати характер і напрямки реалізації реформ не тільки у сфері економіки, а й в системі державного будівництва і правоохоронної діяльності.

Основними причинами, що сприяють розвитку тіньової економіки, і безпосередньо економічної злочинності в Україні, були і вважаються: недосконалість діючої законодавчої бази, наявність у законодавчих актах значної кількості необґрунтованих правових норм і обмежень в сфері економіки; відсутність інвестиційних альтернатив для тіньових капіталів і зацікавленості в їх вкладанні в офіційний сектор економіки; недосконалість і нестабільність податкового законодавства; втрата історичних традицій, моральних і етичних норм, які є основою поваги до чинного законодавства в сфері підприємницької діяльності.

Необхідність боротьби з економічними злочинами суттєво підвищують роль інформаційного, технологічного, методичного, організаційного та іншого забезпечення в процесі прийняття ефективних заходів. Наявність достовірної і своєчасної інформації про здійсненні злочини та їх характеристику дозволить краще аналізувати ситуацію і приймати ефективні рішення, швидше адаптуватися до їх змін.

У цих умовах висуваються нові вимоги до організації економічної інформації, до методики обліку і аналізу економічних злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні на дану проблему звертають увагу як вчені, так і практики, представники різних напрямків наукових досліджень.

Вирішенню поставленої проблеми приділяли свою увагу вчені,

які розглядають її як складову організації боротьби з економічними злочинами. Пропонували свої шляхи вирішення даних питань фахівці-практики В.Д. Понікаров, Б.Ф. Усач, М.В. Мурашко, фахівці з економічної безпеки, які у своїх роботах пропонують практику власного досвіду або коментують можливість їх вирішення.

Мета дослідження. Проаналізувати діючий порядок використання економічної інформації при відображенні стану економічної злочинності і розкритті даного виду злочинів. Розкрити необхідність організаційного і законодавчого врегулювання порядку використання економічної інформації.

Виклад основного матеріалу. Високий рівень зростання організованої економічної злочинності у нашому суспільстві обумовлений не окремими причинами, хоча кожна з них відіграє свою роль, а комплексом: слабкість владних структур, недосконалість кадрової політики, недосконалість законів, неспрацьовування нових, недостатньо апробованих економічних механізмів, безробіття, високі ціни на товари широкого споживання і та інше.

Загальна організація боротьби з економічною злочинністю складається з інформаційно-аналітичної діяльності, прогнозування, визначення стратегії боротьби зі злочинністю, правового регулювання і передбачас:

- управління процесами боротьби з економічною злочинністю;
- інформаційне забезпечення управління процесами боротьби з даним видом злочинності;
- аналіз, прогнозування і планування заходів боротьби з економічною злочинністю;
- координацію і взаємодію в зазначеній сфері діяльності;
- правове регулювання діяльності щодо боротьби із злочинністю;
- кадрове і ресурсне забезпечення діяльності щодо боротьби з економічною злочинністю;
- наукове вивчення проблем боротьби з економічною злочинністю, аналіз практики і впровадження в практику результатів дослідження;
- розробку й реалізацію стратегії і програм боротьби з економічною злочинністю;
- забезпечення контролю за процесами боротьби з економічною злочинністю;
- відповідне і безупинне спостереження за результатами зазначеного виду діяльності;
- оцінку ефективності боротьби зі злочинністю у сфері економіки.

Як видно, при вивченні економічних злочинів, важливим є системний аналіз для проведення якого необхідні економічні показники. До їх числа відносять ті дані, які дають економічній злочинності кількісну і якісну характеристику. Це насамперед статистичні дані і дані конкретних соціологічних досліджень. Визначальним є інформаційний показник, що дає уявлення про економічну злочинність у цілому і по окремих її видах, категоріях і групах злочинів. Показники, поряд з іншим, дають уявлення про тенденції і закономірність даного виду злочинності. За їх допомогою висвітлюється суспільна небезпека економічної злочинності, показується загроза громадянину, суспільству і державі, здійснення злочинів вчинених проти власності, чужого майна.

Статистичні дані про економічну злочинність і фактична злочинність - різні явища. Економічна злочинність має властивість до значної латентності, статистика далеко не цілком відображує всі характеристики цього явища. Статистичні показники важливо аналізувати у взаємозв'язку, а також з урахуванням соціальних, демографічних, економічних, правових та інших факторів. Головне - виявляти відносини злочинності з суспільством, злочинців з потерпілими тощо. Інша важлива обставина - це повний облік злочинів, їх об'єктивна реєстрація. Офіційно облік зареєстрованих злочинів було введено у 1961 р. майже одночасно із застосуванням нового для того часу Кримінального кодексу, а облік усіх виявлених осіб, що здійснили злочини, - з 1966 р. Пізніше виникла проблема і про реєстрацію потерпілих від злочинів.

Стан економічної злочинності, як явища, оцінюється на практиці головним чином за кількістю злочинів і числу осіб, які їх здійснили за той чи інший період на конкретній території. Це неминуче приводить до того, що по цим же двом показникам визначаються також структура та динаміка даного явища, його рівень, інші характеристики. Однак при цьому з виду випускається такий важливий показник співвідношення економічної злочинності, як потерпілі від злочинів. А такими можуть бути не тільки громадяни, але й інші суб'єкти власності. Тут необхідна відповідна класифікація, придатна для конкретизації потерпілих від економічних злочинів, і виділення відповідного показника в офіційній статистиці. Також зрозуміло, що без обліку і вивчення цього показника неможливо виявити основні «вади» економічної злочинності, безпосередньо зв'язані з її наслідками. Економічна злочинність тісно зв'язана з поведінкою не тільки тих, хто здійснює кримінально карні діяння, але і тих, у відношенні кого вони відбуваються (винний і потерпілий як

фізичні особи). Не можна випускати з виду і вторинну жертву - близьких потерпілого, працівників фірми тощо. Усе це повинно бути детально відображене у статистиці, у тому числі і сума заподіяного від злочину збитку.

Перекресування уявлення про економічну злочинність також дає латентна її частина.

Усі злочини (їх сукупність), вчинені у сфері економіки, як зареєстровані, так і незареєстровані прийнято вважати «дійсною економічною злочинністю». Практика свідчить про те, що реальні межі даного виду злочинності значно перевищують відомі. Виділяється кілька основних груп латентних економічних злочинів: природна латентність, межові ситуації і штучна латентність. Перша група - це злочини, про які представникам установ чи організацій, окремим особам, у тому числі і потерпілим, не відомо. Вони не виявлені, а тому сховані, непомітні, їх не спостерігають. Друга група - це випадки, коли факт злочину виявляється, але з різних причин про нього не повідомляється в правоохоронні органи, Третя група - це злочини, які у порушенні закону не визнаються і які не реєструються, укриваються посадовими особами.

Класифікація латентних економічних злочинів може бути різною. За даними деяких авторів, у середньому правоохоронні органи реєструють 10 - 12 злочинів проти власності зі 100. Економічні злочини як би фільтруються, перш ніж бути зареєстрованими: спочатку самі потерпілі «відбирають» діяння, про які варто повідомляти в правоохоронні органи, а потім ці органи «відбирають» злочини, які за їх розумінням, можна зареєструвати. Крім цього, є безліч і інших «лазівок». Так і створюється офіційна система обліку розглянутих злочинів, таким чином утворюється їх латентність.

Висновки. Приховані економічні злочини - це закрита інформація про економічну злочинність. Остання може бути зрозумілою на основі інформації про усі факти, що складають цю сукупність. Маються на увазі злочини, злочинці і потерпілі. У даному випадку, на наш погляд, необхідно говорити ще і про наслідки злочинності. Якщо вся ця інформація ігнорується, то економічна злочинність не може бути правильно зрозуміла. Тому вважаємо, що настав час відмовитися від звичної і примітивної оцінки злочинності, коли при її вивченні враховуються тільки злочини, причому тільки зареєстровані. Злочинність без обліку її наслідків не може бути вивчена достатньо повно і відповідні заходи боротьби з нею не будуть спрацьовувати.

СПОСОБИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НЕЗАЙНЯТОМУ НАСЕЛЕННЮ СЛУЖБОЮ ЗАЙНЯТОСТІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**БОЯРЧУК А.В., ВИКЛАДАЧ,
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ**

У статті розглянуті основні напрямки працевлаштування безробітних громадян в Чернігівській області та надання їм пільг згідно оновленого Закону України «Про зайнятість населення». Аналізується стан ринку праці області, звертається увага на необхідність професійного навчання та перенавчання безробітних. Розглядаються шляхи реалізації регіональної програми організації та проведення оплачуваних громадських робіт для незайнятого населення з метою покращення їх фінансового становища.

In the articles considered basic directions of employment of unemployed citizens in the Chernihiv area and grant to them of privileges in obedience to the renewed Law of Ukraine "On employment of population". A market of labour of area condition is analysed, attention applies on the necessity of professional studies and retraining of unemployed persons. Directions of realization of the regional program of organization and realization of pay social works are examined for an unoccupied population with the aim of improvement of them financial position.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток регіональної економіки потребує значного підвищення ефективності використання людського капіталу. Сучасний ринок праці Чернігівської області характеризується соціальним напруженням, яке пов'язано зі зниженням попиту на робочу силу, зростанням кількості безробітних, збільшенням кількості прихованого безробіття, невідповідності отриманих спеціальностей працівників із пропонуваними вакансіями.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми розвитку ринку праці присвятили свої роботи такі національні вчені: О. Устенко, О. Амосов, С. Бандур, Д. Богиня, І. Бондар, В. Васильченко, М. Долішній, А. Колот, Г. Мостовий, В. Петюх, М. Шаленко, Л. Кривенко, Л. Шевченко та ін. Залишається актуальним вирішення проблем низької ефективної зайнятості населення, невідповідності між попитом і пропозицією робочої сили, поганою соціальною захищеністю працівників, як в Чернігівській області, так і Україні.

Формулювання цілей статті. Розглянути напрямки працевлаштування безробітних громадян в Чернігівській області та надання їм пільг згідно оновленого Закону України «Про зайнятість населення», проаналізувати стан ринку праці області, та напрямки реалізації регіональної програми організації та проведення оплачуваних громадських робіт для незайнятого населення з метою покращення їх фінансового становища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постійні зміни в економіці та політиці держави вимагають формування конкурентоспроможного ринку праці, який базуватиметься на міцних соціально-трудових відносинах.

Взагалі, людські ресурси - це специфічний і найважливіший з усіх видів економічних ресурсів. Вони є фактором економічного розвитку оскільки працівники, що мають певні професійні навички і знання та можуть використовувати їх у трудовому процесі. Вивчення людських ресурсів має велике значення для оцінки ринку праці та розробки соціально-економічної політики.

Пріоритетною передумовою успішного економічного розвитку країни є врахування інтересів людей, спрямованих на підвищення ефективності функціонування господарського механізму.

Особливого значення в наш час набуває грамотне узгодження соціально-економічних перетворень з врахуванням потреб і змінами в системі суспільних відносин. Важливим елементом під час змін є гнучкість і мобільність, постійна адаптація людей до нових умов економічного розвитку. Оскільки, саме людський капітал є складовою ринку праці, запорукою успішної економіки країни.

Отже, ринок праці - це сфера формування попиту і пропозиції на робочу силу, яка впливає на всі сфери економіки.

На даний момент в Чернігівській області і державі в цілому досить суперечливі відносини на ринку праці, оскільки кількість безробітних ще й досить значна, низький рівень мотивації праці на підприємствах, спостерігається значна плінність кадрів по окремим напрямках та безліч інших складових.

Безробітним громадянам регіону в пошуках роботи, перекваліфікації, навчанні допомагають центри зайнятості.

Так, у січні-грудні 2012 року на обліку в центрах зайнятості Чернігівської області перебувало 51,6 тис. незайнятих трудовою діяльністю громадян, що на 3,8% менше, ніж за цей період 2011 року (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка основних показників щодо надання
соціальних послуг незайнятим громадянам
по Чернігівській області за 2011- 2012 роки, тис. осіб**

Показники	2011 рік	2012 рік	2012 р. у % до 2011р.
Перебувало на обліку незайнятих громадян протягом періоду	53,7	51,6	96,1
Працевлаштовано	19,7	20,1	102,0
Проходили професійне навчання протягом року	5,1	5,3	103,9
Брали участь в оплачуваних громадських роботах протягом року	10,3	10,2	99,0
Охоплено профорієнтаційними послугами	110,0	94,0	85,5
Кількість наданих профорієнтаційних послуг	295,7	268,8	90,9

**Джерело: складено за даними головного управління статистики в Чернігівській області*

За звітний період у банку даних обласної служби зайнятості налічувалося 28,3 тис. вакансій від 5,8 тис. роботодавців. За сприяння служби зайнятості укомплектовано 20,4 тис. вакансій (71,9% від загальної кількості вільних робочих місць). На початок січня 2013 року актуальними були 1,3 тис. вакансій, на кожну з яких претендувало 12 незайнятих осіб.

Протягом 2012 року за сприяння служби зайнятості отримали роботу 20,1 тис. незайнятих громадян. Зокрема, 1,7 тис. безробітних працевлаштовано на робочі місця, створені шляхом надання дотацій роботодавцям, та 525 громадян відкрили власну справу, отримавши виплату допомоги по безробіттю одноразово для організації підприємницької діяльності.

Професійне навчання та перенавчання безробітних організовується з урахуванням сучасних потреб ринку праці, вимог роботодавців до якості робочої сили та проведеної профорієнтаційної роботи. Так, протягом 2012 року отримували нові професії та підвищувало кваліфікацію 5340 громадян.

Також безробітні громадяни залучались (10,2 тис. осіб) до участі в оплачуваних громадських роботах. Вони в основному займалися благоустроєм населених пунктів, надавали допомогу особам похилого віку, ветеранам війни та праці, працювали у сільському та лісовому господарствах [2].

Цей досвід виявився позитивним, тому обласні центри

зайнятості розробили Програму організації та проведення у 2013 році оплачуваних громадських робіт для незайнятого населення.

В ній був визначений перелік видів оплачуваних громадських робіт, що матимуть суспільно корисну спрямованість, відповідатимуть потребам громади населених пунктів, надаватимуть додаткову соціальну підтримку та забезпечать тимчасову зайнятість осіб, які залишилися без роботи:

1. Упорядження меморіалів, пам'ятників, братських могил. Відновлення, ремонт та догляд пам'яток архітектури, історії та культури, заповідників.

2. Благоустрій та озеленення територій населених пунктів, об'єктів соціальної сфери, зон відпочинку і туризму, ліквідація сміттєзвалищ та снігових заметів у місті.

3. Прибирання та утримання в належному стані придорожніх смуг, вирубка чагарників уздовж доріг.

4. Відновлення та благоустрій природних водних джерел та водоймищ, русел річок.

5. Будівництво або ремонт об'єктів соціальної сфери.

6. Догляд за особами похилого віку та інвалідами, дітьми-сиротами, за хворими у закладах охорони здоров'я.

7. Ремонт приватних житлових будинків самотніх осіб, ветеранів війни, інвалідів, що проводяться за рішеннями органів місцевого самоврядування.

8. Участь у проведенні Всеукраїнського перепису населення.

9. Перебирання та розфасування овочів, заготівля лікарських рослин, продуктів харчування для навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, дитячих будинків, інших закладів соціальної сфери.

10. Робота в музеях та відновлення бібліотечного фонду в бібліотеках.

11. Робота з документацією в архівах, військовому комісаріаті, інших державних установах.

12. Робота з документацією з інформування населення про порядок отримання житлових субсидій, участь у соціологічних опитуваннях та інше.

13. Упорядкування територій населених пунктів з метою ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які визначені у встановленому порядку відповідно до діючого законодавства.

14. Тимчасові роботи на підприємствах за рахунок коштів роботодавців.

15. Інші загальнодоступні види трудової діяльності, які відповідають потребам громади.

Таким чином до активних форм сприяння зайнятості було залучено 35,6 тис. незайнятих громадян області (68,9% громадян на обліку).

Станом на 1 січня 2013 року на обліку в центрах зайнятості області перебувало 15 тис. осіб, рівень зареєстрованого безробіття становив 2,38% (в порівнянні з 2,44% 2012 р.).

Середній розмір допомоги з безробіття становив 972 грн., що дорівнює 84,7% законодавчо визначеного розміру мінімальної заробітної плати.

За сприяння державної служби зайнятості в січні було працевлаштовано 0,5 тис. мешканців області, які мали статус безробітного.

1 січня 2013 року набув чинності оновлений Закон України № 5067-VI «Про зайнятість населення» від 05 липня 2012 року [3].

В ньому зазначені «нові правила» на ринку праці, деякі з них перелічимо:

1) Послуги рекрутенгових компаній та кадрових агенств стануть безкоштовними для осіб, які втратили роботу. Тобто компаніям, які допомагають українцям працевлаштуватися заборонено брати плату за свої послуги з пересічних громадян. Їх роботу з підбору персоналу оплачуватимуть виключно компанії-працедавці.

2) Заборонено обмежувати вік кандидатів на вакансію. Оголошення про вакансії з вказанням віку та статі знаходитимуться поза законом. Якщо компанії порушать цю норму, то вони будуть змушені сплатити штраф в розмірі 10 мінімальних зарплат (з 1 січня 2013 р. її розмір складає 1147 грн.).

3) Розширений перелік категорій громадян, які мають додаткові гарантії в сприянні працевлаштуванню. Це стосується чоловіків, що мають дітей до 6 років; самотніх чоловіків, що мають дітей до 14 років або дітей-інвалідів. Відмова в наймі таких працівників працедавцем тягне за собою сплату ним штрафу в чотирьохкратному розмірі мінімальної зарплати, встановленої на момент виявлення порушення.

4) Підвищення кваліфікації або отримання нової професії без вікових обмежень. Якщо людина старша 45 років і має 15-річний страховий стаж, то в неї є можливість отримати одноразовий ваучер для підвищення кваліфікації або отримання нової професії. Вартість ваучера не повинен перевищувати 10-кратного розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

5) Захист прав працевлаштованих безробітних. Держава береться зацікавлювати підприємства працевлаштовувати безробітних. Підприємцю в даному випадку протягом року щомісячно компенсуються фактичні витрати у розмірі єдиного внеску на

загальнообов'язкове державне соціальне страхування. А, безробітні повинні будуть пропрацювати на цьому підприємстві не менше 2 років.

6) Реєстрація стажування в трудовій книжці. Держава дозволила студентам не лише стажуватися за майбутньою професією на підприємстві, але і вносити дані про нього в трудові книжки. Отже, таке стажування не лише враховуватиметься при загальному трудовому стажі співробітника, а також буде офіційним підтвердженням досвіду роботи.

7) Підвищений розмір максимальної допомоги з безробіття. Він складатиме чотири прожиткові мінімуми доходів громадян.

Висновки. З метою подолання диспропорцій на регіональному ринку праці та забезпечення економічного розвитку, доцільно запровадити наступну систему заходів:

- збільшення фінансових надходжень до служби зайнятості регіону;

- розширення сфери застосування праці за рахунок створення нових робочих місць через встановлення сприятливого інвестиційного клімату;

- удосконалення механізму формування, розміщення та виконання державного замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних і робітничих кадрів на основі даних про стан регіональних ринків праці;

- розробка та впровадження програм покращення демографічної ситуації в регіонах шляхом фінансової підтримки найбільш уразливих верст населення;

- реалізацію механізмів щодо працевлаштування випускників навчальних закладів шляхом розробки спеціальних програм.

Застосування цих заходів дозволить підвищити якість регіональної робочої сили, подолати регіональні диспропорції на ринку праці в Україні та істотно підвищити попит на робочу силу.

Література.

1. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012. №5067-VI / Верховна Рада України // Офіційний вісник України. – 2012 р.- № 63.-С.17.

2. Ринок праці-2013: Топ-7 нововведень закону "Про зайнятість населення". [Електронний ресурс] / Дар'я Кириллова // ubr.ua. – Режим доступу: http://www.dcz.gov.ua/kha/control/uk/publish/printable_article.jsessionid=C740B2A4B539438030D2CA64FDD9F343?art_id=33099.

3. В міському центрі зайнятості визначили основні напрямки оплачуваних громадських робіт [Електронний ресурс]/ Відділ зв'язків з громадськістю міської ради. - Режим доступу: <http://pik.cn.ua/print/1842/>.

УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЯМИ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ

**ВАЛЕТЕНКО В.В., АСПИРАНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. П. ВАСИЛЕНКА**

Економічний розвиток держави вимагає виваженої державної політики та застосування сучасних механізмів управління. Важливою умовою для досягнення стабільного економічного розвитку в Україні є активізація інвестиційної та інноваційної діяльності. Виконання цієї умови вимагає нарощування інвестиційних ресурсів, оптимізації процесу їх залучення, використання їх на інновації. У зв'язку з цим особливо гостро постає проблема підвищення ефективності управління інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств.

Economic development requires a balanced state policy and the application of modern management mechanisms. An important condition for achieving sustainable economic development in Ukraine is to promote investment and innovation. Implementation of this task requires increasing of investment resources, involving process optimization, and using them for innovation. In regard to the problem of increasing the efficiency of investment and innovation activity is especially.

Постановка проблеми. Основною умовою досягнення довготривалих, позитивних темпів економічного зростання, як реального сектора економіки, так і окремих підприємств, є активна інноваційна та інвестиційна діяльність. Зважаючи на те, що активізація інноваційно-інвестиційної діяльності належить до системних питань макроекономічного розвитку, вирішення яких має здійснюватися насамперед на державному рівні, - дослідження теоретичних і практичних питань формування державної інноваційно-інвестиційної політики становить важливу проблему в сучасній науці.

Інноваційний розвиток вимагає необхідного інвестування, в той час як стимулювання інвестиційної діяльності має розглядатися в контексті загального інноваційного вектора стратегічного розвитку держави.

Інвестиції в галузі неінноваційного характеру, враховуючи їх більш високу рентабельність, приватний сектор забезпечить самостійно, а інноваційно спрямовані галузі потребують більшої уваги з боку держави.

* Красноруцький О.О. – к.е.н., доцент

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На необхідності формування чіткої державної політики у сфері інновацій та інвестицій наголошують зарубіжні та вітчизняні вчені. Питання науково-методичних основ державного регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності досліджується в роботах В.Д. Базилевича, В.М. Гейця, М. Данько, Л.А. Жаліло, А.К. Кінаха, В.Мартиненка, А.С. Музиченка, М.І. Крупки, О.Ф. Уткіна та інших [1-9]. Втім, на нашу думку, недостатня увага приділяється формалізації ролі управління інвестиціями, як одного з субпроцесів менеджменту підприємства, в забезпеченні його стабільного інноваційного розвитку.

Цілі статті. Метою даної публікації є узагальнення основних наукових підходів до формалізації ролі процесу та процедури управління інвестиціями в інноваційному розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах кожне підприємство зацікавлене в забезпеченні конкурентних переваг за рахунок технологічного рівня виробництва продукції, а тому самостійно намагається забезпечувати динамічний його розвиток. Однак самостійно підтримувати необхідні темпи розвитку технологій більшість українських підприємств не в змозі з наступних причин:

1. Розрив між технологічним станом розвинених країн світу та України є досить істотним, оскільки економіка держави, яка після розпаду СРСР дещо подолати кризові явища, знаходиться в ролі "наздоганяючої" і не має достатніх інвестиційних ресурсів, а "технологічну прірву" складно подолати навіть фінансово забезпеченій системі.

2. Збитковість підприємств. Самостійно забезпечити достатній рівень фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) окремо взяте підприємство не в змозі.

3. Більшість українських підприємств знаходяться на етапі структурної перебудови та пошуку шляхів підвищення продуктивності виробництва і поліпшення конкурентоспроможності продукції.

4. Підприємство є складовою частиною системи обмінних, конкурентних та коопераційних зв'язків, а отже, не одне, а вже ряд підприємств технологічного ланцюга потребують забезпечення та узгодження інноваційного розвитку.

5. Конкурувати з іноземними підприємствами за умов отримання ними різноманітної допомоги з боку держави фактично неможливо - необхідна чітка стратегія ліквідації відставання в інноваційній сфері. Роль держави в розвинутих країнах світу полягає у використанні

цілого ряду форм стимулювання розвитку виробництва, експорту, інноваційної діяльності. Наразі для мінімізації присутності іноземних конкурентів на внутрішньому ринку потрібна політика протекціонізму.

6. Існує об'єктивна проблема спрямування ринкового механізму розвитку на інноваційний шлях. Зважаючи на той факт, що де-факто ринкові відносини в Україні все ще перебувають у стадії розвитку, виникає необхідність налагодження системи відбору ефективних інноваційних проєктів відповідно до загальнонаціональної стратегії.

За таких умов важливим є посилення державного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності, формування державної політики у цій сфері. Все це свідчить про необхідність розробки комплексних заходів переходу до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку, які доцільно гармонізувати з державною інноваційно-інвестиційною політикою.

Вплив держави має здійснюватися шляхом застосування системи організаційно-інформаційних заходів та фінансової підтримки, а саме розробки нормативно-правової бази інноваційно-інвестиційної діяльності; розробки стратегічної програми розвитку; визначення оптимального рівня частки державної власності; формування реальних джерел фінансування науки, освіти та інших.

Важливим механізмом забезпечення інноваційно спрямованої промислової політики є визначення пріоритетів стратегічного розвитку країни, які повинні врахувати загальне підвищення рівня науки, техніки, виробництва. Визначення пріоритетів - це лише початок, оскільки ще більш важливим є розробка програм, які забезпечать їх реалізацію і передбачатимуть відповідне фінансування.

Стратегічна програма розвитку національної економіки, спрямована на пріоритетність інноваційного розвитку, може передбачати: податкові пільги для інноваційних секторів економіки; надання їм субсидій. А враховуючи фінансові проблеми трансформаційної економіки, не слід забувати, що всі зазначені та інші заходи повинні бути стратегічно зорієнтовані.

Відсутність чіткої інноваційної стратегії розвитку, а також збереження в програмах пріоритетного розвитку галузей третього та четвертого технологічних укладів зумовлена тим, що Україна і сьогодні потребує забезпечення інноваціями базових галузей, тоді коли світ переходить до поглиблення розвитку інноваційно спрямованих. Проблема також полягає й у тому, що, забезпечуючи динамічний розвиток інноваційних галузей, країна змушена паралельно впроваджувати інновації і в базові виробництва, а без

чіткої стратегії інноваційно-інвестиційної діяльності цю проблему не вирішити.

Крім того, в Україні присутні чинники, які об'єктивно гальмують процеси активізації інноваційно-інвестиційної діяльності. В першу чергу до них належить той факт, що стратегія переходу до приватної власності досить часто не передбачала як основний критерій - збереження та формування інноваційно активних підприємств. У процесі приватизації держава повинна була надавати пріоритет тим потенційним власникам, які після придбання підприємства могли б забезпечити його динамічний інноваційний розвиток. Проте в цих умовах інвестор уникає виконання інвестиційних зобов'язань. Крім того, створений приватний сектор досі не має уявлення про природу інновацій, яких він потребує. Після приватизації власник мав вирішувати питання налагодження виробництва, реструктуризації, відновлення виробничого потенціалу, в той час як власне періоду приватизації мало передувати початкове накопичення капіталу.

Стратегічною метою інноваційно-інвестиційної політики України повинно стати забезпечення позитивної економічної динаміки за рахунок використання комплексу "інвестиції-інновації", формування внутрішніх інноваційно-інвестиційних механізмів саморозвитку національної економіки.

До першочергових завдань слід віднести:

- створення сприятливого інвестиційного клімату та відокремлення корупційної складової інвестиційних процесів;

- припинення витоків внутрішніх інвестиційних ресурсів, а також створення умов для їх нарощування, стимулювання припливу іноземних інвестицій;

- стимулювання розвитку науки і освіти в комплексі з розвитком виробництва, адаптування наукових розробок до нагальних потреб виробництва.

- створення механізму кредитування комплексного інноваційного розвитку, при якому будуть кредитуватись суміжні сфери виробництва, що дасть змогу нівелювати втрати від різниці потенціалів галузей.

- контролювати на державному рівні і встановити відповідальність за невиконання інвесторами, яким надані різноманітні пільги, умов інноваційного розвитку.

- залучати зовнішні кредитні ресурси тільки для використання їх у інноваційному виробництві;

- налагодити практику державних закупівель лише відчизняної продукції;

— закріпити за найбільш прибутковими галузями виробництва профільні науково-дослідні інститути, для всебічного інвестування в інноваційні наукові розробки та винаходи;

— на державному рівні встановити податковий збір на реалізацію імпортованої продукції, і відрахування з цього збору направити на розвиток власних інновацій, що дасть змогу конкурувати продукції власного виробництва і розвивати за рахунок імпорту наукові розробки та винаходи;

— стимулювати перехід від частково-сировинного експорту до експорту кінцевої продукції, що дасть змогу зосередити кошти та інноваційні розробки всередині країни;

Виконання цих завдань створить умови для вирішення і перспективних завдань:

— створення нових робочих місць та підвищення технологічного рівня існуючих;

— удосконалення галузевої структури господарства в напрямку розвитку інноваційних виробництв;

— зміна структури зайнятості населення;

— забезпечення стійких темпів економічного зростання;

— перехід до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку;

— підвищення конкурентоспроможності відчизняних товарів і послуг на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Висновки. Отже, управління інвестиціями має розглядатися не тільки у зв'язку зі стратегією підприємства, а опосередковано через неї враховувати всі значимі чинники його ринкового позиціонування, зокрема економічну ефективність обраного напрямку бізнес-активності та конкурентоспроможність продукції. В свою чергу, досягнення адекватних завданням розширеного відтворення рівнів ефективності та конкурентоспроможності можливе лише в рамках науково обгрунтованої імплементації інноваційно-інвестиційної моделі розвитку суб'єктів економічних відносин. Реалізація ж останньої вимагає всебічного наукового пророблення на всіх рівнях управління економічними системами.

Література.

1. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Державні фінанси. Навчальний посібник. Вид.2-ге, доп. і перероб. / За заг. ред. Базилевича В.Д. - К.: Атака, 2004. - 368 с.

2. Данько М. Довгострокові пріоритети інноваційного розвитку економіки України в умовах глобалізації // Стратегія економічного розвитку

України: Наук.зб. - Вип.5 / Відп. ред. О.П. Степанов. - К.:КНЕУ, 2006. - 334 с.

3. Жаліло Л.А. Економічна стратегія держави: Теорія, методологія, практика: Монографія. - К.: НІСД, 2003.-368 с.

4. Інноваційна стратегія українських реформ / Гальчинський А.С., Гесець В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. - К.: Знання України, 2002. - 336 с.

5. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. - Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2004. - 608 с.

6. Ковальчук С.С. Інноваційна діяльність як пріоритет економічного розвитку України // Фінанси України. - 2004. - №7. - С.96-103.

7. Мартиненко В. Формування державного механізму управління інвестиційним процесом в Україні: проблеми невизначеності та методи їх зняття // Економіка України. - 2008. - №12. - С. 50-56.

8. Музиченко А.С. Державне регулювання інвестиційної діяльності. - К.: Наук.світ, 2003. - 345с.

9. Уткін О.Ф., Паче А.М. Цілі і принципи державного регулювання інвестиційної діяльності // Інвестиції: практика та досвід. - 2004. - №5. - С. 15.

УДК 330.142.211.2

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ ОСНОВНИХ ФОНДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**ВАСЮРЕНКО А.В., АСПІРАНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. П. ВАСИЛЕНКА**

У статті розглянуті структура основних фондів та її забезпеченість в сільськогосподарських підприємствах України та окремо Харківської області.

The article discussed the structure of the fixed assets and its supply in the agricultural enterprises of Ukraine and Kharkiv region separately.

Постановка проблеми. Основний капітал складає основну частину продуктивних сил та відображує рівень розвитку процесу праці в сільському господарстві. Своєчасна оцінка рівня забезпеченості виробництва основними фондами (основним капіталом) та аналіз їх структури дозволяють розробити та обґрунтувати висновки, результати практичної реалізації яких напряму впливають на ступінь

* Науковий керівник – Литвинов А.І., к.е.н., доцент

механізації та автоматизації виробництва, якість виконання сільськогосподарських робіт, а отже й на кінцеві результати виробничої діяльності підприємств, запобігаючи тим самим фінансовим загрозам та нераціональному збільшенню витрат виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізу формування структури та забезпеченості основними фондами сільського господарства приділялась велика увага таким економістами як Г.М.Підлісецький, В.Г.Андрійчук, М.В.Натаров, Т.М.Старицький.

Але пошук раціональної та ефективної структури, з дотриманням науково-обґрунтованого співвідношення всіх її елементів, методів досягнення необхідного рівня забезпеченості елементів, методів досягнення необхідного рівня забезпеченості основним капіталом, залишається актуальною проблемою та задачею на кожному етапі розвитку як економіки суспільства, так і окремого підприємства. Позитивна динаміка кількісних і якісних потенційних можливостей основного капіталу, що веде за собою збільшення випуску валової продукції при зменшенні ресурсних витрат потребує подальших досліджень в умовах сьогодення.

Формування цілей статей. Метою даної статті є дослідження особливостей формування структури основного капіталу сільськогосподарських підприємств та їх забезпеченість ним.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах ринкових перетворень успішність підприємств визначають загальні умови господарювання, та вміння керівництва найбільш ефективно використовувати виробничий потенціал в мінливій економічній ситуації.

Відповідно до Карла Маркса: «виробничі сили залежать одночасно від технічного забезпечення і від організації спільного труда» [1,с.496], адаптуючи цю тезу до сучасних умов, одержимо, що успіх та ефективність виробничого процесу залежить від забезпеченості ресурсами підприємства та методів їх використання.

Тобто ефективність сільськогосподарського виробництва в значній мірі визначається структурою основних фондів, елементи якої повинні бути пропорційними та взаємодіючими.

Структура основних фондів підприємства залежить від галузі, місцезнаходження, а також розміру та концентрації виробництва. Для великих підприємств ефективніше мати більш питому вагу машин та обладнання в загальному обсязі, а меншу - будинків та споруд, оскільки концентрація виробництва дозволяє зменшити капітальні

вкладення на будівництво виробничих приміщень та передавальних пристроїв.

Також структуризація основних фондів сільського господарства залежить від технічного рівня організації виробництва. Вищий рівень механізації виробничих процесів вимагає вищої питомої ваги машин та обладнання, більш раціональна організація внутрішньогосподарських підрозділів має наслідком нижчу питому вагу транспортних засобів.

Отже структуру основних фондів треба розглядати в динаміці, зважаючи на тенденції науково-технічного прогресу, його мінливості.

За розрахунками економістів Кушніра В.М., Ільїна С.С.[2,с.121], оптимальна структура основних фондів сільськогосподарських підприємств це:

- Будинки, споруди, передавальні пристрої -33-35%;
- Машини, обладнання, транспорт -42-49%;
- Робоча та продуктивна худоба – 12-15%;
- Багаторічні насадження -14-1%.

Але це дуже узагальнені дані, які можуть змінюватися залежно від виробничого напрямку господарювання.

Оцінюючи структуру основних фондів треба звертати увагу, що структурні елементи різною мірою впливають на процес виробництва, а отже на результати господарювання. Але з однакових умов ліпші результати мають підприємства з найбільшою питомою вагою в структурі основних фондів так званих активних основних виробничих фондів: силовими і робочими машинами, транспортом, продуктивною худобою[3,с.246].

Аналіз складу та структури основних засобів сільськогосподарських підприємств свідчить про їх позитивну динаміку з 2008 «року фінансової кризи» по 2010 рік в цілому по Україні (таблиця 1)[4,с.200].

Усього наявність основних засобів по Україні в сільськогосподарських підприємствах за аналізований період зросла на 31,1 відсоток, що показує стійку тенденцію збільшення загальної вартості основних фондів.

Елемент структури, будинки, споруди, передавальні пристрої має незмінне оптимальне значення , близько 42 відсотків у всіх роках періоду, але в той же час вартість цього виду основних фондів зросла на 26,6 відсотка, що свідчить про наявність будівництва та введення в дію нових об'єктів сільськогосподарського призначення підприємствами за розглянутий період.

Таблиця 1

**Структура і динаміка основних засобів
сільськогосподарських підприємств України**

Показник	2008рік				2010рік				2010р в % до 2008р	
	Україна	Питома вага, %	Харківська область	Питома вага, %	Україна	Питома вага, %	Харківська область	Питома вага, %	Україна	Харківська область
Усього основних засобів, млн. грн. на кінець року	56127	100	3406	100	73583	100	4046	100	131,1	118,8
З них										
будинки, споруди і передавальні пристрої	24129	43,0	1406	41,3	30542	41,5	1562	38,6	126,6	111,1
машини та обладнання	20258	36,1	1419	41,7	28091	38,2	1773	43,8	138,7	124,9
транспортні засоби	4847	8,6	266,5	7,8	6336	8,6	250,9	6,2	130,7	94,1

Питома вага машин, обладнання та транспорту також залишається на незмінному рівні в загальній структурі, що характеризує пропорційність та збалансованість методів господарювання сільськогосподарських підприємств.

В той же час вартість цих елементів стабільно зростає, тобто засоби механізації та автоматизації виробництва в певній мірі оновлюються та модернізуються.

В наявності основних засобів сільськогосподарських підприємств Харківської області простежуються позитивні динамічні тенденції зростання.

Загальна структура має оптимальні значення питомої ваги окремих елементів і тримається стабільною в аналізованому періоді. Зростання вартості будинків, споруд та передавальних пристроїв на 11,1 відсоток свідчить про введення в дію окремих потужностей сільськогосподарського призначення, а це тваринницькі приміщення, сховища для рослинницьких галузей.

Істотно збільшилась на 7,7 відсотків питома вага від загальної структури, а також на 24,9 відсотків - вартість машин та обладнання,

що створює позитивну тенденцію збільшення активної частини основних фондів і знаходиться в прямій залежності з обсягом випуску сільськогосподарської продукції.

Але транспортні засоби зменшили питому вагу в структурі на 2,4 відсотка, а вартість на 5,9 відсотків, що свідчить про недостатність коштів у підприємств на оновлення та відтворення власного транспортного парку, внаслідок чого вигідніше орендувати транспортні засоби, чим купувати за свій рахунок нові.

Сучасні технології процесу виробництва сільськогосподарської продукції передбачають необхідність використовувати модернізовану техніку, спеціальні машини, корми, добрива, тому якісний та кількісний склад матеріально-технічного забезпечення виробництва напряду впливає та визначає рівень продуктивності господарювання.

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що темпи та рівень економічної ефективності виробництва в сільському господарстві залежать від забезпеченості та раціональної структури основних фондів підприємств. Формування цієї структури повинно мати обґрунтування залежності від напряду діяльності підприємства, галузі, обсягу продукції, рівня механізації виробництва, рівня спеціалізації та кооперування, кліматичних та географічних умов розташування.

Вплив цих факторів позначається на вартості основних засобів, та відповідно формує і визначає вартість основного капіталу сільськогосподарських підприємств.

Поетапне технологічне і технічне переоснащення, розбудова та реформування того, що діє неефективно повинно привести аграрну діяльність підприємств до беззбиткової діяльності та у наступному, економічного зростання.

Література.

1. Карл Маркс Капитал. Критика политической экономики.-Том1.- Книга1: Процессы производства капитала. – Собрание сочинений.- т 23.-825с.
2. В.М. Кушнір Аналіз основних засобів колхозів. – М: Статистика, 1979. – 143 с.
3. В.М. Андрийчук Економіка аграрних підприємств. - К:КНЕУ, 2002. – 624 с.
4. Статистичний збірник-Сільське господарство України 2011 року. – Київ-2012.-386с.
5. Концепція державної програми реформ та розвитку сільського господарства України. – проєкт. – 2010 р.

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ САДІВНИЦТВА

ВОЛОЩУК Ю.О., К.Е.Н.,

ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Розглянуто основні підходи до оцінки ефективності виробництва в садівництві та запропоновано визначення інтегрального показника ефективності діяльності підприємств з врахуванням природнокліматичних ризиків.

The main approaches to evaluating the effectiveness of production in horticulture and a definition of integral index efficiency of enterprises with regard to climatic risks companies.

Постановка проблеми. На сьогодні аналіз літературних даних та вивчення практичного досвіду дають можливість узагальнити джерела і шляхи підвищення економічної ефективності виробництва продукції садівництва і розглянути економічну ефективність садівництва як нерозривну взаємозумовлену єдність техніко-технологічної, організаційно-економічної та соціально-економічної ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В різний час вивченням питань ефективності виробництва та окремих його складових в нашій країні та за кордоном, займалися такі провідні вчені-економісти, як: В. Андрійчук, М. Афанасьєв, І. Бланк, А. Бугуцький, Я. Вітвицький, З. Гуцайлюк, А. Декслер, С. Дорогунцов, Г. Емерсон, Ю. Лупенко, М. Малишев, Д. Нортон, П. Самюельсон, Т. Хачатуров, П. Хейне, Й. Шумпетер, В. Яцков та інші.

Формулювання цілей статті. Розглянути основні методичні підходи до оцінки ефективності виробництва продукції садівництва. Та встановити, що при визначенні рівня ефективності виробництва в садівництві необхідно використовувати систему економічних показників, що враховують ступінь впливу окремих ресурсів та факторів у досягнення головної цілі.

Виклад основного матеріалу дослідження. При визначенні ефективності загальноприйнятим є підхід, відповідно до якого порівнюють цінність того, що буде одержано в перспективі, з очікуваною цінністю витраченого. Науковці, визначаючи поняття «ефективність», пропонують при її розрахунках враховувати:

1) кінцевий результат та обсяг всіх затрачених на виробництво ресурсів [1, с. 412];

- 2) споживчу вартість виробленого товару [2, с. 73];
- 3) можливість підвищення продуктивності праці через економію робочого часу [3, с. 147].

При проведенні оцінки ефективності будь-якого виробництва важлива роль відводиться вибору критеріїв, а також формування відповідної системи показників рівня ефективності. У відповідності з обраним критерієм здійснюється кількісна оцінка рівня ефективності, а також він виступає основною ознакою, яка визначає саму суть поняття ефективності виробництва [3, с. 149].

Якщо критерій оцінки визначений вірно, тоді можна досить повно охарактеризувати ефективність та оцінити її рівень. Єдиної методології вибору критеріїв ефективності, а також загальної системи показників на сьогодні немає. В процесі аналізу праць науковців-економістів було визначено, що найчастіше виділяють такі підходи, як монокритеріальний та полікритеріальний.

Обираючи монокритеріальний підхід максимізують або мінімізують лише один з показників ефективності. Використання полікритеріального підходу передбачає оптимізацію двох чи більше параметрів ефективності виробництва. Це передбачає, можливість утримання деяких з обраних параметрів не нижче/вище зазначеної величини, інші критерії, при цьому повинні наближатися до мінімуму або максимуму. Для врахування важливості обраного часткового критерію, і з метою забезпечення досягнення визначених цілей підприємства, застосування саме другого підходу вимагає чітко розмежовувати чинники, що мають вплив на виробничу діяльність підприємства на головні і другорядні [4, с. 118].

При використанні полікритеріального підходу можливим є розрахунок різних критеріїв комплексного характеру, таких як адитивний та мультиплікативний. Критерій адитивний визначають діленням суми добутків окремих показників на коефіцієнти їх вагомості на кількість обраних показників ефективності. Критерій мультиплікативний розраховують множенням добутків окремих показників на коефіцієнти вагомості відповідних параметрів.

Метод розрахунку вказаних параметрів дає можливість компенсації низького рівня одних показників за рахунок надлишку інших, що можна назвати недоліком кожного з них, так як різні за типом характеристики не можна порівнювати [4, с. 118].

Ще одним найвідомішим варіантом формування критеріїв оцінки ефективності є критерій відношення кінцевого результату до витрат. Тут підхід до формування передбачає, що одну частину

параметрів ефекту відносять до чисельника, їх необхідно покращити, а іншу частину – до знаменника, саме їх необхідно зменшити. При цьому, зменшуючи знаменник при незначному обсязі чисельника, можна забезпечити велике значення критерію, а це є недоліком такого підходу. Щоб нівелювати це, можливим є застосування цього методу при використанні певних обмежень на величину критерію або на обсяг показника знаменника чи чисельника.

Суть ефективності можливо охарактеризувати лише за допомогою правильно сформованого критерію, що є єдиним для всіх ланок господарської діяльності та суспільного виробництва.

Зарубіжні вчені-економісти розробили дещо інший підхід до формування критеріїв ефективності. Створено певну систему характеристик та індикаторів, за допомогою яких оцінюється кінцевий результат та ефективність діяльності підприємства. Вказана система включає в себе сім критеріїв: економічність, дієвість, прибутковість, продуктивність підприємства, якість продукції, якість трудового життя працівників та інновативність підприємства.

Отже, оцінювання ефективності функціонування підприємства базується на виборі критерію оцінки результатів діяльності і погодженні з ним показників ефективності.

Так як, через процес виробництва реалізуються цілі і завдання певних зацікавлених осіб (управлінців, керівників, інвесторів, працівників тощо). Тож, можна визначити та оцінювати ефективність в двох напрямках:

- через призму реалізації поставленої мети та цілей;
- через інструменти та методи перетворення ресурсного потенціалу в процесі виробництва.

В першому випадку, показниками ефективності виступають рівень доходу певних осіб, наявність дієвого механізму мотивації тощо. А в другому випадку – такі показники ефективності як продуктивність праці, трудомісткість виробництва, система показників рентабельності тощо. Науковцями використовуються різні підходи при визначенні рівня ефективності, і відповідно, формуються різні, протилежні точки зору на показники, що характеризують ефективність діяльності підприємства. Питання показників визначення економічної ефективності виробництва викликають суперечки серед науковців. Суть першого дискусійного напрямку заснована на тому, що оцінку ефективності виробництва необхідно проводити через систему показників, другий напрямок визнає, що оцінювати ефективність доцільніше через застосування узагальнюючих, інтегральних показників.

Важливого значення набуває вірний вибір та детальне вивчення ефективності виробництва на всіх його етапах, так як саме від цього залежить вірність обраної методики, визначення тенденцій прояву в практичній діяльності. Адже тільки на основі вірної оцінки можливою є розробка дієвих шляхів подальшого розвитку галузі, саме тому теоретичні дослідження повинні бути тісно пов'язані з практикою господарювання садівничих підприємств.

Найпоширенішим визначенням економічної ефективності є відношення отриманого ефекту (результату) до витрат, проте поняття ефективності значно ширше, і при його оцінці необхідним є врахування показників, що відображають результативність діяльності підприємства після виробництва, тобто оцінка обсягів реалізації продукції, прибутковості, рівня рентабельності тощо. Отже, аналізувати ефективність виробництва продукції садівництва необхідно з врахуванням впливу ринкових факторів на всіх стадіях відтворення.

Значна увага при дослідженні розвитку садівницької галузі в сучасній економічній літературі приділяється характеристиці рівня забезпечення і споживання плодів та ягід. Однак, необхідним є застосування диференційованого підходу при дослідженні споживання окремих видів плодоягідної продукції спричинений різницею в рівнях платоспроможності споживачів продукції, не зайвим також буде уточнення деяких базових понять. Щодо рівня забезпечення населення продукцією садівництва, то тут основними показниками будуть такі:

- частка продукції власного виробництва регіону у забезпеченні населення;
- частка плодів та ягід в структурі харчування населення;
- обсяг виробництва плодоягідної продукції в розрахунку на одну особу;
- обсяг власного виробництва плодів і ягід та завезеної продукції для задоволення потреб жителів регіону.

Встановлення та об'єктивна характеристика якісних, кількісних параметрів та ознак економічної ефективності, формування відповідної системи критеріїв для аналізу та показників різного рівня і є одним з шляхів розв'язання проблеми адекватної оцінки ефективності діяльності садівничого підприємства.

Отже, садівничі підприємства обирають самостійно необхідний та оптимальний напрямок та перспективи подальшої діяльності на основі оцінювання рівня ефективності діяльності за загальноприйнятими системами показників або за власними (рис. 1).

Так, пропонується визначати інтегральний показник ефективності діяльності підприємств, що виробляють плодоягідну продукцію за допомогою врахування кількісних та якісних параметрів ефективності всіх видів діяльності з врахуванням внутрішніх, зовнішніх чинників та впливу досягнень НТП та провайдингу інновацій в галузь, враховуючи при цьому природнокліматичні ризики підприємств.

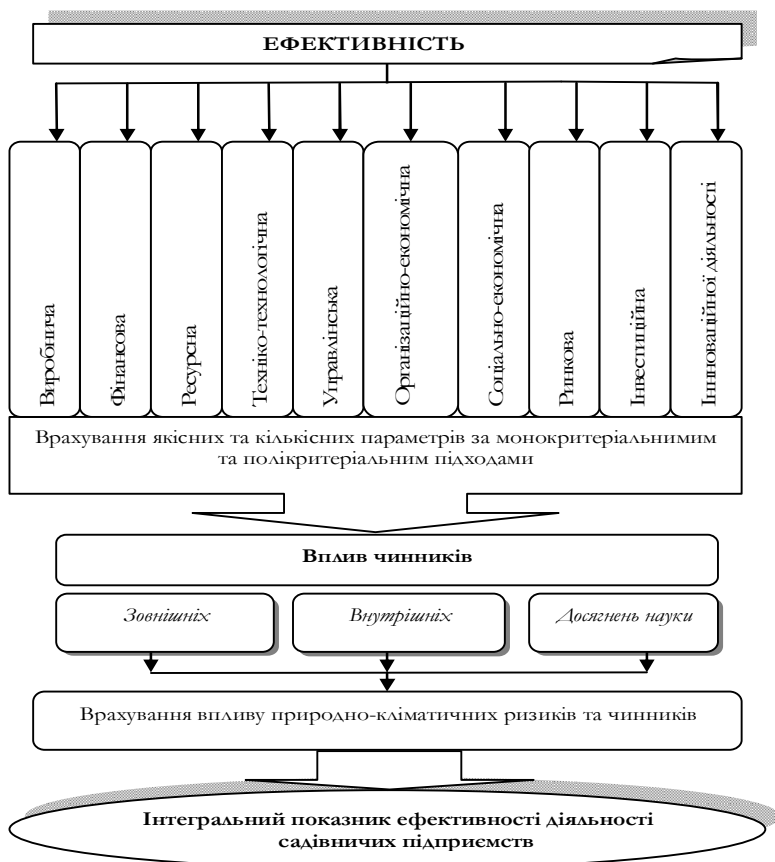

Рис. 1. Модель визначення інтегрального показника ефективності діяльності садівничих підприємств

Відмітимо, що одним з найважливіших елементів управління підприємством галузі виступає оцінка рівня ефективності діяльності, саме вона здійснює найбільший вплив на визначення подальшого

вектору діяльності підприємства. Система забезпечення певного рівня ефективності підприємства включає в себе діагностику економічного стану та рівня досягнення поставленої мети, визначення наступних цілей з розробкою економічно обґрунтованих рішень їх досягнення, що і забезпечить визначення ефективності діяльності підприємств.

Оцінюючи показники фінансового характеру важливе значення мають і такі показники, які здійснюють вагомий вплив на досягнення поставлених цілей, економічний успіх підприємства: конкурентоспроможність, здобуття та утримання частки ринку, завоювання нових клієнтів та споживачів і можливість задовольнити їх потреби, здатність вчасно розпізнати, оцінити та використати інноваційні технології, мобільність виробничого та управлінського персоналу тощо.

Ці показники в сучасних умовах здатні здійснювати значний вплив на вартість підприємства на ринку та забезпечують можливість керувати економічною ефективністю діяльності підприємства.

Важливо відзначити, що всі показники, що характеризують рівень отриманих результатів в процесі виробництва, реалізації, розподілу продукції підприємством можна вважати показниками ефективності. Саме тому оцінка ефективності підприємства – це не тільки вимір кількості досягнутих результатів виробничих процесів та рівня економічної ефективності діяльності підприємства.

Висновки. Послідовний аналіз економічних показників, що визначені за допомогою економіко-математичних методів дають широкі можливості всебічно проаналізувати рівень ефективності виробництва продукції садівництва підприємствами та за їх допомогою визначити найбільш ефективний економічний механізм їх розвитку. Тож, при розгляді питань ефективності ведення діяльності садівничими підприємствами слід розглядати вплив природнокліматичних чинників та розробку і впровадження новітніх технологій в галузі садівництва.

Література.

1. Сідун В.А. Економіка підприємства: навч. пос. / В.А. Сідун, Ю.В. Пономарьова. – Київ: ЦНА, 2003. – 436 с.
2. Гончаров В.В. Ключевые элементы управления и их практическое значение / В.В. Гончаров. – М. : МНИИПУ, 1998. – 192 с.
3. Цигилник І.І. Економіка підприємства (в питаннях і відповідях): навч. пос. / І.І. Цигилник, Я.Р. Бирик, М.Я. Ємбрик, В.Ф. Парш. – К. : ЦНА, 2004. – 168 с.
4. Савченко Н. Теоретичні підходи оцінювання ефективності виробництва підприємства / Н. Савченко // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Економіка / – Тернопіль, 2008. – Вип. 22. – С. 108-113.

ОБГРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

**ВОРОНКОВА А.А., ДОЦЕНТ, К.Е.Н.,
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА ЗООВЕТЕРИНАРНА АКАДЕМІЯ
ВОРОНКОВА А.В.,
ПРОВІДНИЙ ЕКОНОМІСТ ПАТ «МЕГАБАНК»**

В статті розглянуто теоретичні основи стратегічного управління аграрними підприємствами в сучасних умовах. Надані рекомендації по обґрунтуванню вибору стратегії розвитку конкретного аграрного підприємства.

The paper deals with the theoretical foundations of strategic management of agricultural enterprises in the modern world. The recommendations on the rationale for the choice of a particular strategy in agricultural enterprises are provided.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Як відмічається у Стратегії розвитку аграрного сектору економіки (на період до 2020 року), першочерговість уваги до аграрного сектору зумовлюється незамінністю сільськогосподарської продукції та продовольства в життєдіяльності людини і суспільства, його винятковою соціальною значимістю.

Аграрний сектор України з його базовою складовою, сільським господарством є системоутворюючим в національній економіці, що формує фактори збереження суверенності держави – продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку держави, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки, утворює ринок сільськогосподарської продукції та продовольства. Український аграрний сектор з потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, є ланкою, що на даному етапі може стати локомотивом розвитку національної економіки, дати імпульс інвестиційному, технологічному та соціальному піднесенню у державі [1].

Нині, все це можливо при вмілому та ефективному використанні сучасних методів управління. При цьому не знімається завдання раціонального використання потенціалу аграрного підприємства в поточній діяльності, але винятково важливим стає

здійснення такого управління, яке б забезпечило адаптацію організації до середовища, що швидко змінюється. Прискорення змін у середовищі діяльності, поступове насичення вітчизняного ринку, поява нових запитів і зміна позиції споживачів, зростання конкуренції за ресурси, глобалізація бізнесу, поява нових можливостей для розвитку, пов'язаних з досягненнями сучасних технологій, розвиток інформаційних мереж – ці чинники привели до зростання значення стратегічного управління й необхідності його використання в практичній діяльності вітчизняних аграрних підприємств.

Специфіка діяльності аграрних підприємств в ринкових умовах вимагає продовження досліджень у напрямку формування й вибору стратегій розвитку. Проблеми стратегічного управління розвитком підприємств займають все більше місця в теоретичних дослідженнях і практичній діяльності менеджерів. Однією з самих недосліджених є проблема побудови адаптованих до національних умов України організаційно-економічних і управлінських механізмів формування і реалізації стратегії розвитку підприємства. Зазначене вище підтверджує актуальність вибору теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим питанням щодо розробки стратегій розвитку підприємств на основі стратегічного аналізу їх діяльності присвячені праці провідних учених: І. Ансоффа, П. Друкера, М. Мескона, А.А. Томпсона, Ф. Котлера, М. Портера, Р. Фатхутдінова, Е. Чемберлена, Дж. Стрікланда.

Теоретичні, методологічні та практичні аспекти формування і реалізації стратегій розвитку підприємств знайшли відображення у роботах вітчизняних вчених-економістів: О. Віханського, В. Власова, П. Гайдуцького, В. Жмайлова, М. Зубця, В. Месель-Веселяка, П. Саблука, О. Шпикуляка та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз теоретичних положень та обґрунтування практичних рекомендацій щодо вибору аграрними підприємствами стратегії розвитку в сучасних умовах нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи наукові роботи більшості зарубіжних і вітчизняних вчених, бачимо, що максимізація прибутку не може бути єдиним критерієм розвитку підприємства. Варто ще раз згадати вислів Р.М. Гранта: «Прибуток для бізнесу – все одно як дихання для життя. Без дихання життя неможливе, але воно не є ціллісним життям. Прибуток – важливий для корпорації, але не є способом її існування».

Саме тому в сучасному стратегічному менеджменті домінує

багатоцільовий підхід: задоволення інтересів власників капіталу та споживачів продукції є стратегічними економічними цілями підприємства.

В Україні протягом останнього десятиліття, з урахуванням впливу кризи на економіку в цілому, більшість аграрних підприємств, змушені були застосувати захисну очікувальну стратегію управління, направлену на збереження ролі і впливу підприємства на ринках збуту продукції. Відсутність комплексного підходу при обґрунтуванні та визначенні пріоритетних напрямів стратегій розвитку, приводить до поразки аграрних підприємств в конкурентній боротьбі. Подолання спаду в українській економіці напряму залежить від того, як скоро будуть засвоєні та використовуватися в практичній діяльності передові методи стратегічного управління.

На що в сучасних умовах керівникам, менеджерам слід звернути увагу та з чого починати?

Перш за все слід визначити для себе, що таке стратегія? Існує багато трактувань стратегії. Найбільше нам імпонує визначення за А. Стріклендом та А. Томпсоном, тобто стратегія як план управління підприємством, спрямований на зміцнення його позицій, задоволення потреб споживачів і досягнення поставлених цілей [Див. 2].

При розробці, обґрунтуванні вибору стратегії, керівникам аграрних підприємств слід розуміти, що повинен бути використаний комплексний системний підхід, адже стратегія, як комплексний план підприємства на перспективу має ієрархічну будову.

В залежності від типу підприємства (багатопрофільного чи вузькопрофільного), стратегія може мати чотири чи три рівні, до якої входять:

1. Корпоративна (загальна) стратегія, що одночасно є портфельною.
2. Конкурентні (ділові, бізнесові) стратегії.
3. Функціональні стратегії.
4. Операційні стратегії.

У вузькопрофільному підприємстві стратегія має три рівні, в якій корпоративна стратегія є одночасно конкурентною (діловою, бізнесовою).

Під час вибору стратегії із альтернативних, менеджерам, керівникам підприємств і організацій слід брати до уваги значну кількість чинників щодо самого підприємства, а також середовища, в якому воно працює. До чинників варто віднести: цілі підприємства, пріоритети його власників, фінансовий, виробничий кадровий,

трудоий потенціал підприємства, розмір підприємства, на якій стадії життєвого циклу воно знаходиться, його конкурентні переваги, фактор часу, ступінь залежності від зовнішнього середовища.

Провівши SWOT-аналіз діяльності конкретного аграрного підприємства, сформувавши відповідну інформацію про наявні слабкі місця, шляхи уникнення можливих загроз виробничо-фінансової діяльності підприємства, виявлення внутрішніх можливостей, потужностей та ресурсів підприємства, а також вплив факторів зовнішнього середовища, їх силу, масштабність і значущість, дана інформація повинна бути використана при проведенні оцінки та виборі стратегічних зон господарювання і стратегії розвитку конкретного аграрного підприємства.

У світовій практиці виокремлюють три основних види стратегій розвитку підприємства, кожний з яких повністю обґрунтований специфікою виробництва:

1) стратегія зростання (розвитку) відображає намір підприємства збільшувати обсяги продажу, прибутку, капіталовкладень, закріпити та утримувати позиції лідера, мати свої унікальні конкурентні переваги;

2) стратегія стабілізації (сталості) характеризує прагнення підприємства зберегти досягнуті обсяги виробництва в умовах суттєвої нестабільності обсягів продажу і прибутку, досягти ринкової рівноваги, збільшити ринкову частку, максимізувати прибуток;

3) стратегія виживання – оборонна стратегія в умовах глибокої кризи діяльності підприємства. Основна ціль даної стратегії - уникнення ймовірності банкрутства, забезпечення беззбитковості виробництва.

Для більшості сільськогосподарських підприємств України бажано застосувати стратегію зростання, хоча більшість підприємств використовують стратегію виживання.

Для кожної стратегії розроблюють відповідний комплекс дій з її реалізації. Наприклад, для стратегії виживання керівництву аграрного підприємства слід розробити дієві заходи по забезпеченню високого рівня продуктивності; організації дієвої ефективної системи матеріального і морального стимулювання працівників; використання ресурсозберігаючих технологій; мінімізувати собівартість виробництва; скоротити збиткові напрями діяльності; дотримуватися агротехнологічних вимог ведення землеробства та скотарства та інше.

Для стратегії стабілізації керівництву аграрного підприємства слід активізувати маркетингову діяльність, періодично проводити

моніторинг ринку, стимулювати збут та постійно співпрацювати з офіційними дилерами; диференціювати виробництво у напрямі підвищення якості продукції; збільшувати масштаби виробництва; застосовувати збутову кооперацію; техніко-технологічну модернізацію; поглиблювати спеціалізацію та концентрацію виробництва.

Для стратегії зростання бажано удосконалювати й активізувати апробацію нових перспективних напрямів діяльності, виробництво унікальної для даного ринку продукції; диверсифікувати виробництво; проводити та впроваджувати у виробництво результати науково-дослідної діяльності, створювати інформаційні центри; реалізовувати інвестиційні проекти; поліпшувати якісний склад працівників, сприяти підвищенню кваліфікації, матеріального стимулювання; впроваджувати органічне землеробство.

Реалізація стратегії неможлива без стратегічного контролю, прогнозування та коригування у відповідності до цілей та змін зовнішнього середовища.

Визначивши загальну ідею розвитку конкретного аграрного підприємства, тобто окресливши логіку майбутнього руху, використовуючи SWOT-аналіз, керівництву підприємства слід побудувати функціональні стратегії реалізації загальної ідеї. Для цього слід виділити усі проблеми та переваги, які має конкретне аграрне підприємство та напроти кожної з них вказати найбільш загальні рішення. Потім ці рішення деталізувати за функціональними напрямками: виробництво, фінанси, маркетинг, кадри, організаційна культура.

Розроблені таким чином функціональні стратегії лише дозволяють швидше та раціональніше досягти загальної мети підприємства: прибутковості, високого рівня культури, професіоналізму управління.

Ефективність функціональних стратегій залежить від правильно сформованих та реалізованих в практичній діяльності операційних стратегій, тобто вузьких стратегій для основних структурних підрозділів підприємства, що не є самостійними.

Реалізація обраної стратегії передбачає діяльність керівництва, що спрямована на модернізацію, в разі необхідності, системи управління, приведення її до відповідності зі стратегічними цілями організаційної структури підприємства, виділення необхідних ресурсів, а також підготовку персоналу. Іншими словами, стратегічний

менеджмент формується таким чином, щоб допомогти керівництву організації передбачати тенденції розвитку бізнесу, відслідковувати зовнішній вплив на організацію.

Управління реалізацією стратегії передбачає визначення завдань, встановлення їх пріоритетності відповідно до значущості для реалізації стратегії, строків їх здійснення, відповідальних виконавців із зазначенням їхніх прав та повноважень, контрольних показників та форм контролю.

Вся діяльність сільськогосподарських підприємств мусить обов'язково базуватися на точному і вивіреному знанні потреб цільового ринку і споживчого попиту, оцінці та врахуванні умов виробництва в найближчий час і на перспективу. Формування стратегії розвитку аграрних підприємств повинно ґрунтуватися на: забезпеченні перманентного підвищення якості продукції, її привабливості для споживача; оптимізації пропозиції товарів і доступних споживачеві цін; створенні ефективної збутової мережі на основі стабільних контактів з посередницькими торговими фірмами та агенціями; врахування національних особливостей та специфіки запитів споживачів у різних регіонах.

Кожне конкретне аграрне підприємство може використати велику кількість ймовірних альтернативних стратегій.

Стратегічний розвиток підприємства – складне багатопланове й багатоаспектне явище.

Висновок. Таким чином, роль стратегічного менеджменту для українських підприємств визначається умовами їхньої діяльності, що кардинально змінилися в пореформений час, високим рівнем нестабільності зовнішнього середовища, інтеграційними процесами, які відбуваються, глобалізацією бізнесу. За нинішніх умов відсутність розробленої стратегії розвитку та комплексу заходів з її реалізації гальмує розвиток підприємства або взагалі призводить до кризи та зникнення його з ринку.

Література.

1. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки (на період до 2020 року) (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uaan.gov.ua/sites/default/files/strateg_do_2020r.pdf. Назва з екрана.
2. Осовська Г.В. Стратегічний менеджмент: теорія та практика / Г.В. Осовська, О.Л. Фіщук, І.В. Жалінська. – К.: Кондор, 2003. – 193 с.

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

**ГНАТЕНКО Є.П., К.Е.Н., МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В.О. СУХОМАЙНСЬКОГО**

У статті проаналізовано сутність поняття «економічна стабільність» підприємств, визначено фактори забезпечення стабільної їх діяльності, досліджено показники оцінки економічної стабільності функціонування молокопереробних підприємств. Проаналізовано виробництво молока сільським господарством, кількісний стан поголів'я корів, виробництво основних видів молочної продукції, показники варіації: середнє лінійне відхилення, середньоквадратичне відхилення, коефіцієнт варіації молокопереробних підприємств Миколаївської області

The article led by the analysis of the essence of the concept «economic stability» of the enterprises, identified the factors to ensure the stability of their activities, the evaluation indicators of the economic stability of milk processing enterprises. Analyzed milk production, quantitative status of a livestock of cows, production of the main types of dairy products, indicators of variation: the average linear deviation, standard deviation, coefficient of variation of Mykolaiv region.

Постановка проблеми. Визначальним фактором розвитку переробних підприємств АПК є стабільна їх діяльність. Саме тому набуває великого значення визначення сутності поняття «стабільність» розвитку підприємств. Загальноприйняте трактування поняття «стабільність» надається у Великому економічному словнику: «стабільність – стійкість, постійність, незмінність, ствердженість на визначеному рівні» [3]. Існує декілька видів стійкості підприємства, а саме: внутрішня стійкість, зовнішня стійкість, загальна стійкість. Кожна з даних видів стійкості має характерні особливості. Так, внутрішня стійкість виникає на підприємствах які володіють конкурентноздатними ресурсами, що ефективно використовуються й приносять підприємству прибуток. Таку стійкість підприємству може забезпечити ефективний менеджмент. Зовнішня стійкість підприємства малокерована, так як на діяльність підприємства впливають зовнішні фактори, які можна розподілити на три групи: соціальні, економічні та політичні. Загальна стійкість підприємства можлива за умови ефективності всіх видів його діяльності, виконання ним зобов'язань, а також зростання його економічного потенціалу.

Забезпечення стабільної діяльності потребує дослідження факторів її забезпечення та оцінки стабільності функціонування молокопереробних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями світу активно проводяться дослідження екологічних, політико-правових, філософських, соціально-економічних аспектів стійкого розвитку. Слід відмітити, що значна кількість вчених (Арнольд В.И., Джозеф Д., Месарович М., Морішима М, Острейковський В.А., Орлов А.І., Такахара Я., Йосс Ж. та інші) досліджували теорію стійкості систем.

Захарченко В. І. під економічною системою розуміє «комплекс властивостей організаційної, інноваційної, логістичної, виробничої, фінансово-кредитної діяльності із врахуванням їх взаємовпливу і взаємодії тощо» [5].

Звертає увагу дослідження Суміна В.А. Він визначає, що економічна стабільність (рівновага) це стан економічної системи, яка повинна бути збалансованою. Розвиток якої здійснюється на основі зрівноважування двох різноспрямованих факторів (наприклад: попит і пропозиція, витрати і дохід). Рівновага може бути нестійкою – короткочасною, і стійкою – тривалою. Також під станом стабільності розуміється здатність економічної системи, що наразилася на несприятливе відхилення за межі її припустимого значення, повернутися у стан рівноваги за рахунок власних ресурсів, позик, перепрофілювання виробництва тощо [8].

Омельченко І. М., Борисова Є. В., як і багато інших, не відрізняють поняття «стабільність» та «стійкість» і вважають їх за одне ціле. Вони розуміють організаційно – економічну стійкість як фінансово – економічну стабільність (стійкість), а саме «здатність виробничого підприємства зберігати свою фінансову стабільність при постійних змінах ринкової кон'юнктури шляхом удосконалення та цілеспрямованого розвитку його виробничо-технічної і організаційної структури методами логістико-орієнтованого управління» [7, с.63].

В центрі уваги Климова О. М., Даниленка А. І., Трегобчука В.М. та інших знаходяться окремі аспекти теорії стійкості соціально-економічних систем. Автори визначають, що соціально-економічні системи можуть розвиватися за умови економічного зростання.

Філіпенко А.С. розглядає стійкий розвиток у двох аспектах: в широкому розумінні як тривалий економічний розвиток (як основа задоволення людських потреб), що ґрунтується на певних умовах і

нормативах, та у вужчому значенні – стійкий розвиток означає створення суспільних благ для багатьох поколінь та дотримання визначальних передумов його здійснення [10]. Окладський П. В. під економічною стійкістю розуміє відповідність (адекватність) параметрів стану системи (підприємства) стану зовнішнього та внутрішнього середовища, що забезпечує його ефективне функціонування в умовах обгурюваних впливів [6, с.176].

В той же час науковці Ареф'єва О.В. і Городянська Д.М. [1, с.83] поняття «економічна стійкість» визначають як комплекс властивостей організаційної, інноваційної, логічної, виробничої, фінансово-кредитної діяльності з урахуванням їх взаємодії і взаємовпливу, а також кількість продукції, що випускається, її новаторські властивості, науково-технічну розвиненість матеріальної бази, стабільність системи ресурсного забезпечення діяльності, розвиненість кадрового та інтелектуального потенціалів, наявність інноваційного менеджменту. Крім того, стійкість економічного зростання розглядається як здатність підприємства до нарощування власного капіталу за рахунок реінвестування прибутку.

Барканов О.С. під економічною стійкістю розуміє наявність інноваційного потенціалу стійкого розвитку і його ефективне використання для нейтралізації зовнішніх впливів і факторів дестабілізації [2, с.35]. Інший погляд Сухарева О., який висловлює думку про те, що визначення поняття «стійкого економічного розвитку» точніше, ніж поняття «економічний розвиток», але наукове моделювання, розробка теорії розвитку зводиться до вирішення різноманітних завдань оптимізації і вибору [9, с.34].

Постановка завдання. На основі дослідження сутності поняття «стабільність» діяльності підприємства, факторів забезпечення стабільної діяльності та розвитку визначити показники, що дозволять оцінити стабільну діяльність молокопереробних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними критеріями оцінки стабільності молокопереробного підприємства являються показники блоку економічної стабільності, а саме ефективності виробничої діяльності та ефективності всіх видів діяльності підприємства. В економічній літературі є багато різноманітних методичних підходів щодо оцінки ефективності діяльності виробничо-господарських структур. Одна група вчених вважає, що доцільно здійснювати єдину оцінку ефективності

діяльності підприємства на основі системи показників ефективності, але загальний висновок повинен зробити експерт.

Друга група вчених вважає, що повинен бути комплексний показник ефективності, який обмежує та об'єднує фактори впливу. За своїми характеристиками єдиний комплексний показник складний, застосовує широку базу охоплення входних параметрів, за якісними властивостями не поступається системі показників.

Третя група науковців пропонує методику, яка застосовує систему показників й на їх базі здійснює інтегральну оцінку ефективності діяльності підприємства. Кожна з цих груп включає певну кількість конкретних абсолютних або відносних показників, які оцінюють кількісно та якісно діяльність підприємства. Отже саме ця система показників може застосовуватися для оцінки стабільної діяльності молокопереробних підприємств.

Особливістю розвитку молокопереробних формувань є повна залежність їх від стану сировинної бази, а саме: обсягів виробництва молока та молочної продукції, стабільності її виробництва протягом року, якості сировини. Зрозуміло, що найважливішим фактором стабільного виробництва молочної продукції молокопереробними підприємствами є поголів'я корів та виробництво молока сільським господарством. Дослідження показало (табл. 1), що з 1995 року по 2012 рік існує стабільна негативна динаміка зниження поголів'я корів – у 2,6 рази (з 241,8 до 91,8 тис. гол). Обсяги виробництва молока зменшилися в 1,4 рази (з 527 до 367,3 тис. т), але з 2008 по 2012 рік знаходяться майже на одному рівні (368,8 – 367,3 тис. т). Таким чином, дані таблиці свідчать, що молокопереробна галузь для стабільного виробництва молочної продукції не забезпечена ресурсними резервами. Тобто, молокосировина база не забезпечує стабільну діяльність та розвиток молокопереробних підприємств.

Важливим галузевим фактором впливу на стабільність виробництва молочної продукції є коливання протягом року закупівлі молока, що надходить від постачальників на переробку. За даними статистики з листопаду по лютий найменші обсяги закупівлі молока. В зв'язку з цим, у дані періоди знижуються обсяги виробництва та реалізації молочної продукції. Що стосується якості сировини, то найбільші обсяги молочної сировини надходять на переробку від господарств населення. Така сировина не відповідає вимогам світових стандартів.

Таблиця 1

**Поголів'я корів та виробництво молока
сільським господарством Миколаївської області***

Роки	Поголів'я корів, тис. гол.	Темпи росту до 1995 р.,%	Виробництво молока тис. т	Темпи росту до 1995 р.,%
1995	241,8	-	527,0	-
1996	232,6	96,2	464,6	88,2
1997	207,0	85,6	403,5	76,6
1998	190,3	78,7	402,7	76,4
1999	176,4	73,0	386,4	69,9
2000	167,6	69,3	346,8	65,8
2001	144,7	59,8	387,2	73,5
2002	146,7	60,7	431,7	81,9
2003	143,0	59,1	425,3	80,7
2004	132,2	54,7	444,9	84,4
2005	122,3	50,6	432,3	82,0
2006	115,1	47,6	413,1	78,4
2007	105,0	43,4	379,2	72,0
2008	100,8	41,7	368,8	70,0
2009	96,2	39,8	367,7	69,8
2010	93,5	38,7	364,0	69,1
2011	92,4	38,2	365,9	69,4
2012	91,8	38,0	367,3	69,7

**Статистичні дані Головного управління статистики у Миколаївській області*

Суттєвим зовнішнім фактором впливу на стабільність та ефективність діяльності молокопереробних підприємств є нестабільна цінова політика на ринку молочної сировини. У даній ситуації знизити ризики подальшого спаду обсягів виробництва, забезпечити якість продукції, та стабільність діяльності молокопереробних формувань можливо застосовуючи як макроекономічні фактори (які створюють умови для забезпечення їх стабільності), так і місцеві (стосуються ефективного використання усієї сукупності наявних ресурсів, застосування прогресивних методів та форм організації виробництва, дотримання стандартів якості, прийняття раціональних рішень у виробничій і фінансово-економічній діяльності).

Стабільність функціонування молокопереробних підприємств насамперед повинна забезпечуватися внутрішніми регульованими факторами: обсягом продажу продукції, якістю, ціною та собівартістю

одиниці продукції, сумою та структурою активів. Стабільність діяльності молокопереробної галузі характеризується відхиленням фактичного обсягу виробництва молочної продукції від планового, або від фактично досягнутого (табл.2), або від середнього рівня виробництва по галузі. За даними таблиці видно, що виробництво основних видів молочної продукції молокопереробними підприємствами Миколаївської області у 2008 – 2011 роках здійснювалося нестабільно. Так у 2011 році порівняно з 2008 роком зменшилося виробництво всіх видів молочної продукції. Найбільше зменшення обсягів по продуктам кисломолочним – 6673 тис. т, молоку обробленому рідкому – 4788 тис. т, сирам жирним - 2057 тис. т. Існують значні коливання у виробництві молока обробленого рідкого, сиру жирного, продуктів кисломолочних протягом періоду 2008 – 2011 років. Незначні коливання у виробництві сиру свіжого неферментованого та сиру кисломолочного.

Економічну стабільність функціонування підприємства забезпечує стабільне перевищення доходів над витратами, при цьому виробництво буде рентабельним, але підприємство повинно бути платоспроможним, а сукупний ризик оптимізований. Показник рентабельності основної діяльності має велике значення для оцінки економічної стабільності функціонування молокопереробних підприємств. Якщо прибуток від неосновної діяльності більше ніж прибуток від основної діяльності, то це свідчить про нестабільний характер діяльності підприємства.

Для оцінки стабільності функціонування молокопереробних підприємств можна використовувати показники варіації: середнє лінійне відхилення, середньоквадратичне відхилення, коефіцієнт варіації. На практиці найчастіше застосовують два показника – середньоквадратичне відхилення (σ) та коефіцієнт варіації (V_K), які розраховуються за формулами 1; 2 [4]:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}{n}} \quad (1)$$

де y_i – фактичне виробництво продукції в i періоді;

$\bar{y}$ – середній показник виробництва;

n – кількість розглянутих періодів.

Таблиця 2

**Виробництво основних видів молочної продукції
молокопереробними підприємствами Миколаївської області***

Молочна продукція	Роки				Абсолютне відхилення, (+,-)		Темп росту, %	
	2008	2009	2010	2011	2011р.від 2008р.	2011р.від 2010р.	2011р. до 2008р	2011р. до 2010р
Молоко оброблене рідке, т	14856	9760	9244	10068	-4788	824	67,8	108,9
Масло вершкове, т	3931	2599	3154	3284	-647	130	83,5	104,1
Спреди та суміші жирові, т	3460	3156	2660	3212	-248	552	92,8	120,8
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний, т	16784	15509	16409	16662	-122	253	99,3	101,5
Сири жирні, т	12286	11644	10102	10229	-2057	127	83,3	101,3
Молоко і вершки, згущені з доданням цукру або без додання цукру чи інших підсолоджувальних речовин, т	10152	13381	12985	9787	-365	-3198	96,4	75,4
Продукти кисломолочні, т	27794	20983	18614	21121	-6673	2507	76,0	113,5

*Розрахунок здійснено на основі статистичних даних Головного управління статистики у Миколаївській області.

$$V_k = \frac{1}{\bar{x}} \sqrt{\frac{\sum(x_i - \bar{x})^2}{n}} \times 100 = \frac{s}{\bar{x}} \times 100 \quad (2)$$

Науковці класифікують коефіцієнт варіації за його значенням:

- менше 0,1% – зміна слабка;
- від 0,1 до 0,2% – зміна помірна;
- від 0,2 до 0,4% – зміна сильна;
- понад 0,4% – зміна дуже сильна.

Якщо коефіцієнт варіації доповнити до одиниці, або до 100%, будемо мати показник коефіцієнт стабільності, або міру стабільності (K_y). Даний показник визначається за формулою [4]:

$$K_y = 1 - V_k, \text{ або } K_y = 100 - V_k \quad (3)$$

Оцінка стабільності виробництва молочної продукції молокопереробними підприємствами Миколаївської області (табл. 3) здійснена за допомогою показників – середньоквадратичне відхилення, коефіцієнту варіації та коефіцієнту стабільності (формули 1 – 3).

Таблиця 3

Абсолютні та відносні відхилення виробництва молочної продукції молокопереробними підприємствами Миколаївської області за 2005 – 2011 роки*

Молочна продукція	Середньокв адратичне відхилення	Коефіцієнт варіації	Коефіцієнт стабільності	Зміна
Молоко оброблене рідке	0,57	0,004	0,996	слабка
Вершки	0,14	0,175	0,825	помірна
Масло вершкове	1,29	0,04	0,960	слабка
Спреди та суміші жирові	0,17	0,006	0,994	слабка
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	1,29	0,009	0,991	слабка
Сири жирні	1,29	0,01	0,990	слабка
Молоко і вершки, згущені	5,14	0,04	0,960	слабка
Продукти кисломолочні	1,29	0,005	0,995	слабка

**Розрахунок здійснено на основі статистичної інформації молокопереробних підприємств Миколаївської області*

Протягом 2005 – 2011 років зміни у виробництві майже за всіма видами продукції слабкі, а по виробництву вершків зміна помірна. Коефіцієнт стабільності найвищий по молоку обробленому рідкому – 0,996 та по продуктам кисломолочним – 0,995, а коефіцієнт стабільності виробництва вершків найнижчий порівняно з іншою виробленою продукцією і становить – 0,825. Отже, отримані показники свідчать, що виробництво молочної продукції відбувалося не стабільно.

Досягнення більш стабільної ефективної діяльності можливо в результаті забезпечення належної дії факторів, що дають змогу раціональніше використовувати наявні ресурси підприємства. Основна тенденція стабільного функціонування молокопереробних підприємств будується на раціональному використанні зовнішніх та внутрішніх факторів, які забезпечать рівновагу, ефективний розвиток та довгострокове економічне зростання.

Висновки. Отже, стабільність діяльності та розвитку забезпечується рівновагою, стійким економічним зростанням, здатністю молокопереробних підприємств збільшувати обсяги реалізації продукції. Стійкість системи можлива за умови негайного відвертання або зм'якшення впливу на неї різноманітних факторів й забезпеченості її зваженості на основі зростання її потенціалу. Джерелами росту економічної стабільності підприємства є: зростання обсягу продажу продукції, відтворення основних виробничих засобів, прискорення оборотності обігових коштів, зниження собівартості одиниці продукції, якість продукції, зростання рентабельності продажу продукції. Крім того, зростанню стабільності сприяють експортні поставки продукції та зростання купівельної спроможності населення.

Стабільна діяльність підтверджується стабільним перевищенням доходів над витратами, тобто прибутковістю підприємства. Оцінка стабільності розвитку молокопереробних підприємств здійснюється за допомогою показників оцінки економічної стабільності як основної, так і загальної діяльності. До показників оцінки економічної стабільності основної діяльності відносять – рентабельність основної діяльності, рентабельність продажу, оборотність виробничих активів, оборотність оборотних активів. Показниками оцінки економічної стабільності загальної діяльності являються рентабельність активів, рентабельність власного капіталу. Перевищення показників оцінки стабільності загальної діяльності над показниками оцінки стабільності основної діяльності свідчить про нестабільний розвиток підприємства. Все це потребує впровадження на підприємстві програми підвищення ефективності, яка повинна враховувати всі фактори стабільності та економічної ефективності розвитку молокопереробних формувань.

Література.

1. Ареф'єва О. В. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення / О. В. Ареф'єва, Д. М. Городянська. // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — №8(86). — С. 83 — 90.
2. Барканов А. С. Оценка экономической устойчивости строительного предприятия / А. С. Барканов // Экономика строительства. — 2005. — №8. — С. 35 — 43.
3. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азриляна. — М.: «Институт новой экономики», 1999. — 1244 с.
4. Бутуцький О. А., Опря А. Т. Сільськогосподарська статистика з основами економічної статистики / Під ред. Бутуцького О. А. — К.: Вища школа. Головне вид-во, 1984. — 294 с.
5. Захарченко В.И. Экономическая устойчивость предприятия в переходной экономике / В.И. Захарченко // Машиностроитель. — 2002. —

№1.— С. 9—11.

6. Окладский П.В. Соотношение понятий экономической несостоятельности и устойчивости предприятий / П.В. Окладский // Лесной журнал. — 2000. — №5-6. — С.176 — 180.

7. Омельченко И.Н. Финансово-экономическая стабильность как составная часть организационно-экономической устойчивости предприятий / И. Н. Омельченко, Е.В. Борисова // Вестник машиностроения. — 2007. — №4. — С.63 — 74.

8. Сумин В. А. Устойчивость системы управления предприятием в условиях его экономической безопасности / В. А. Сумин // Материалы международной научно-практической конференции. — Донецк: Дон НТУ, 2001. — С. 159 — 162.

9. Сухарев О. Современные концепции хозяйственного развития / Сухарев О // Экономист. — №7. — 2003. — С.33—37. С.34.

10. Філіпенко А. С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку / Філіпенко А. С. — К. : Знання України, 2002. — 124 с., 190 с.

УДК 338.439:339.5

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ СВІТОВОГО РИНКУ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ

**ДЕНИСЕНКО А.С., АСПИРАНТ*,
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Розглянуто особливості та пануючі тенденції на світовому та українському ринку соняшникової олії, як універсальної культури та оцінено її переваги порівняно з іншими культурами.

The features and the prevailing trends in the global and Ukrainian market of sunflower oil as a universal culture and assessed its advantages over other cultures.

Постановка проблеми. Підставою для проведення даного дослідження є важливе значення даного продукту переробки для населення та лідируюча за обсягом експорту позиція України на світовому ринку соняшникової олії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню ринків олійних культур та продуктів їх переробки присвячені наукові праці С.М. Бойка [4], Н.А.Іванової [5], М.В. Калінчика [3], В.І.Осадчука [6], Т.В.Скорнякової [1], Б.К. Супіханова [2] та інших

* Науковий керівник —Галушко В.П., д.е.н., професор

вітчизняних і зарубіжних вчених.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є проаналізувати динаміку на світовому та вітчизняному ринках соняшникової олії.

Викладення основного матеріалу. Соняшникова олія є одним з основних рослинних жирів у світі. Попит на нього постійно зростає. Це зумовлено загальними причинами, характерними для зростання ринку рослинних олій, а, з іншого боку, зростає використання рослинних олій в інших цілях. Стрімкий розвиток біодизельної промисловості вимагає додаткових обсягів ріпакової, соєвої і пальмової олій, а тому харчовий сегмент постійно підвищує значення соняшникової олії [2]. На сьогодні соняшникова олія займає 95% світового ринку мастил.

Лідруючі позиції на світовому ринку соняшникової олії займають Україна, Аргентина і Росія. Частка України у світовій торгівлі соняшниковою олією оцінюється на рівні 57%, що підтверджує одноосібне лідерство за зовнішнім продажем цього продукту, тоді як Росія займає 11% світового продажу, а Аргентина – 17% [10]. Загалом Україна експортує соняшкову олію у 88 країн, серед яких Індія, яка купує до 27% зовнішнього товарного фонду, країни ЄС - 22%, Туреччина - 12%, Єгипет - 8%, Росія - 6%.. Слід зазначити, що наша країна потрапила в когорту лідерів відносно недавно. До 1999 року її частка у світовому експорті не перевищувала 8%. Заходи державної протекціоністської політики підвищили інвестиційну привабливість галузі, що, у свою чергу, сприяло її розвитку і модернізації. У результаті вже в 2007 році майже половина обсягу соняшникової олії на світовому ринку була з України.

Таблиця 1

Світові показники динаміки на ринку соняшникової олії, млн. т*

Показник	Маркетинговий рік				
	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/2013 (лютий)	2012/2013 до 2009/2010 %
Виробництво	12,12	12,29	15,12	13,81	114
Імпорт	3,73	3,65	5,55	5,46	146
Експорт	4,49	4,58	6,43	6,22	138
Внутрішнє споживання	11,59	11,55	12,98	13,33	115

*- за даними <http://www.fas.usda.gov> [12]

Таблиця 1 показує, що обсяги виробництва соняшникової олії зросли на 15 % у 2012/2013 МР порівняно з 2008/2009 МР. Імпорт, експорт та внутрішнє споживання також мають позитивну динаміку.

За даними Мінсільгоспу США загальний обсяг виробництва олійного насіння у світі в 2011/2012 маркетинговому році становив 441,39 млн. тонн, що на 14,33 млн. тонн менше проти показника 2010/2011 МР, але на 44,69 млн. тонн більше за показник 2008/2009 МР. Станом на лютий 2012/2013 МР світове виробництво оліснасіння оцінюється в 466,87 млн. тонн [12].

У 2012-2013 МР прогнозується виробити 13,813 млн. т соняшникової олії, що на 3% менше рівня попереднього року. У тому числі в Україні буде вироблено 3,735 млн. тонн (27%), ЄС- 27 - 2,679 млн. тонн, Росії - 2,971 млн. тонн, Аргентині - 1,38 млн. тонн.

Обсяг світового споживання соняшникової олії з кожним роком зростає. У 2011/2012 МР цей показник становив близько 12,975 млн. тонн, що на 1,423 млн. тонн більше за попередній рік.

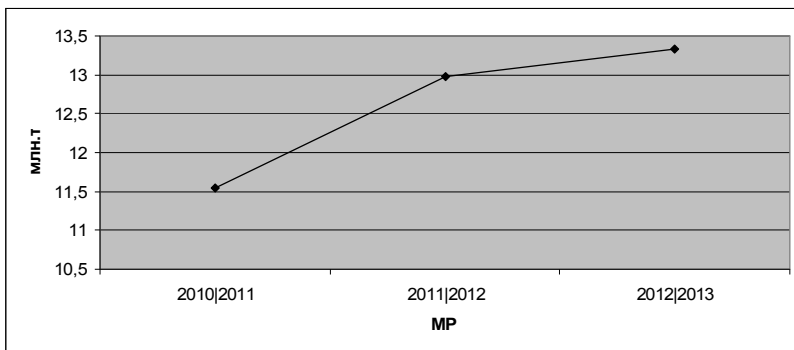

Рис. 1. Динаміка світового споживання соняшникової олії

Джерело: <http://fas.usda.gov> [12]

Цього року, за оцінками АПК - інформ, буде перероблено близько 8,4 млн. тонн насіння соняшника, що майже на 0,5 млн. тонн менше, ніж у сезоні-2011/12 [7]. При цьому, з вересня по січень (включно) українськими підприємствами було перероблено 4,1 млн. тонн насіння соняшнику. За аналогічний період 2011/12 МР було перероблено на 15% менше, а саме – 3,6 млн. тонн насіння соняшнику.

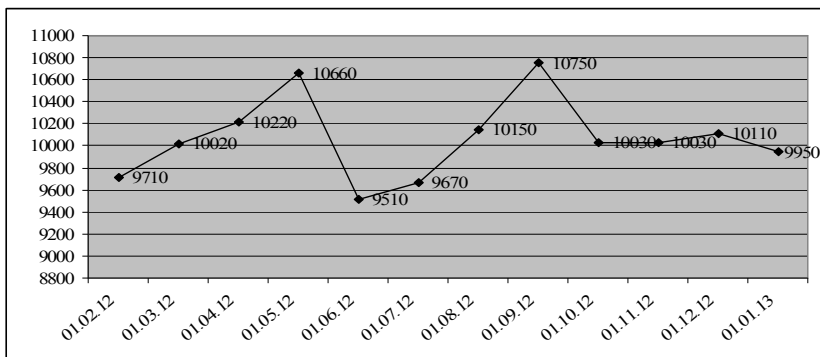

Рис. 2. Ціна попиту на соняшникову олію в Україні, грн. /т

Джерело: <http://www.agronews.ua> [8]

Упродовж 2011-2012 МР на світових товарних біржах спостерігалася тенденція до зростання цін на соняшник. Якщо в січні 2012 року ціни Роттердамської біржі за умовами поставки СІФ становили \$540/т, то в квітні зросли вже до \$620/т. Згодом після зниження у наступні місяці досягли у серпні \$629/т. Загалом середні світові ціни 2011-2012 МР на соняшник нижчі за попередній маркетинговий рік на 13%.

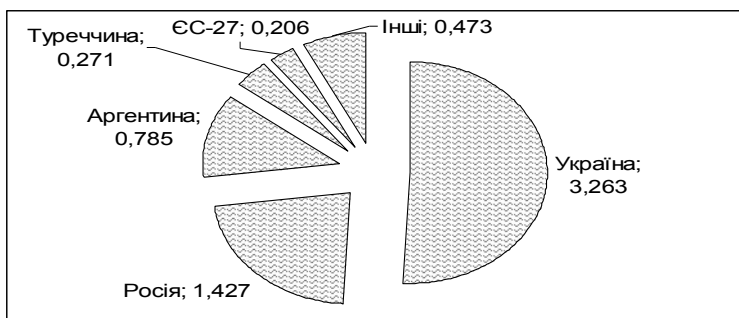

Рис. 3. Найбільші експортери соняшникової олії, 2011/2012 МР

Джерело: <http://www.agro.basf.ua> [9]

Найбільшими світовими експортерами соняшникової олії, як бачимо на рис.3, є Україна (50%), Росія (22%) та Аргентина(12%).

Загалом же Україна експортує соняшникову олію до 88 країн. За

підсумками 2011-2012 маркетингового року, зовнішні торгові потоки спрямовувалися до Індії, яка забезпечила майже 41% експортних обсягів України, країн ЄС – 12,9%, Єгипту – 11,6%, Алжиру – 7%.

Основними ж імпортерами соняшникової олії є країни Азії та Євросоюзу (разом на них припадає 58,5% світового імпорту).

За прогнозами, наведеними в дослідженні OECD-FAO Agricultural Outlook 2010-2019, до 2019 року світове споживання рослинних олій зросте на 30% (на 42 млн. тонн), а світовий імпорт – на 34% (на 20 млн. тонн) [11]. Це визначає перспективність даного ринку і орієнтири для виробництва рослинних олій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соняшник – основна олійна культура. Порівняно з іншими олійними культурами соняшник дає найбільший вихід олії з одиниці площі (750 кг/га в середньому по Україні). Соняшникова олія здатна забезпечити високу рентабельність виробництва.

Останні роки переконливо доводять, що збільшення обсягів виробництва соняшникової олії є сталим. Тож слід очікувати позитивних тенденцій розвитку даного виду продукції як на світовому, так і на вітчизняному ринку, враховуючи те, що Україна є світовим лідером з експорту соняшникової олії.

Література.

1. Скорнякова Т.В. Експортний потенціал обробної промисловості України: управління процесом формування / Монографія. — К.: Наук. світ, 2006. — Ст. 9.
2. Супіханов Б.К. Розвиток ринків аграрної продукції / Монографія. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009 – с.519
3. Калінчик М.В. Олієжировий під комплекс України: проблеми, аналіз, оптимізація/ М.В. Калінчик, М.М. Ільчук, А.Д. Герасименко // К.: Нічлава, 2006. 92с.
4. Бойко С.М. Політика ЄС в сфері виробництва і переробки олійних культур // Аграрна наука і освіта. – 2003. – №1-2. – С. 153-155.
5. Іванова Н.А. Ефективність виробництва товарного насіння соняшнику // Економіка АПК.– 2004. - № 6. - с. 33-37.
6. Осадчук В.І. Виробництво та регулювання ринку насіння соняшнику та продуктів його переробки / В.І. Осадчук // Економіка України. – 2009. - №12. – С.72-76
7. Інформаційно-аналітичне агентство АПК-Інформ / [Електронний ресурс].–Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru/reviews/world/1014415>
8. Офіційний сайт інформаційного агентства «AgroNews» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agronews.ua/node/7931>

9. Офіційний сайт ТОВ «БАСФ Т.О.В.» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.agro.basf.ua/agroportal/ua/media/migrated/market_overview/_3.pdf

10. FAPRI-ISU 2011 World Agricultural Outlook Database / Науково-дослідний агропродовольчий інститут Університету Міссурі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fapri.iastate.edu/tools/outlook.aspx>

11. Food and Agricultural commodities production / Організація по продовольству і сільському господарству при ООН // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>

12. United States Department of Agriculture / Зарубіжна сільськогосподарська служба міністерства сільського господарства США // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://http://www.fas.usda.gov/oilseeds_arc.asp

УДК 336.717.6

МЕТОДИ АНАЛІЗУ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**ЄВДОКИМОВА Г.В., АСПІРАНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

У статті розглянуто основні теоретичні та практичні підходи до використання методів аналізу інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства. Запропоновано комплексну систему методів оцінки даної діяльності для сільськогосподарських підприємств.

In the article the basic theoretical and practical methods of analysis of innovation and investment activities of enterprises is considered. The system of methods of evaluation of this activities for agriculture enterprises is offered.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Інноваційно-інвестиційна діяльність є фактором економічного зростання і розвитку, тому що позитивно впливає на модернізацію економіки, підвищує конкурентоспроможність на основі технічного та технологічного оновлення виробництва. Інноваційна складова відображає здатність суб'єктів господарювання використовувати нові знання та досвід, створювати сприятливе середовище для виникнення

* Науковий керівник – Шибасва Н. В., к.е.н, доцент

нових ідей та впровадження їх у виробництво. Тому актуальним є питання аналізу інноваційно-інвестиційної діяльності, зокрема шляхом визначення системи методів її оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених присвячені дослідженню інноваційної та інвестиційної діяльності. Безпосередньо оцінці інвестиційних процесів на підприємстві присвячені роботи Андрійчука В. Г., Бланка І. А., Дем'яненка М. Я., Майорової Т.В. Оцінці інноваційної діяльності підприємства присвячені роботи Кисіля М. І., Микитюка П. П., Покропивного С. Ф., Саблука П. Т. та ін.

Формулювання цілі статті. Метою даної статті є аналіз існуючих в теорії та тих, що використовуються в практичній діяльності методів аналізу інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств та запропонувати комплексну систему методів оцінки інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз інноваційно-інвестиційної діяльності є важливим елементом у системі управління діяльністю підприємства. Він являє собою процес дослідження інвестиційної активності підприємства, рівень інноваційного розвитку, ефективність інноваційно-інвестиційної діяльності.

Головною метою економічного аналізу інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства є вибір найбільш ефективних інноваційно-інвестиційних проєктів та обґрунтування програм їх реалізації.

Процес проведення аналізу інвестиційної діяльності підприємства включає в себе такі основні етапи:

1. Вибір та підготовку до аналітичного дослідження необхідної вихідної інформації;
2. Аналітичну обробку відібраної вихідної інформації, формування аналітичної інформації;
3. Інтерпретацію отриманої аналітичної інформації;
4. Підготовку висновків та рекомендацій за результатами проведеного аналізу.

Аналіз інвестиційної діяльності проводиться з метою виявлення рівня інвестиційної привабливості підприємства, джерел інвестиційних коштів на данному підприємстві та з'ясування забезпеченості інвестиційними коштами для реалізацію інноваційних проєктів.

В сучасній теорії інвестування в залежності від сполучення використовуваних методів розрізняють основні системи інвестиційного аналізу, що проводиться підприємств: горизонтальний аналіз, вертикальний аналіз, порівняльний аналіз, аналіз коефіцієнтів, інтегральний аналіз.

Горизонтальний (трендовий) інвестиційний аналіз базується на вивченні динаміки окремих показників інвестиційної діяльності в часі. Найбільшого розповсюдження набули такі види цього виду аналізу: дослідження динаміки показників звітного періоду в співставленні з показниками попереднього періоду; дослідження динаміки показників звітного періоду в співставленні з показниками аналогічного періоду минулого року; дослідження динаміки показників за ряд попередніх періодів. Ця система аналізу дозволяє виявити темпи приросту окремих інвестиційних показників за ряд періодів та визначити загальні тенденції зміни цих показників. Наприклад, зміну розміру капітальних інвестицій підприємства за останні роки.

Вертикальний (структурний) інвестиційний аналіз базується на структурному розподілі окремих показників інвестиційної діяльності підприємства. Розповсюдження набули такі види цього аналізу: структурний аналіз інвестицій; структурний аналіз інвестиційних ресурсів; структурний аналіз грошових потоків по інвестиційній діяльності. Він дозволяє розрахувати питому вагу окремих структурних складових агрегованих показників. Наприклад, кількість інвестованих в окремі інноваційний проект коштів у загальному обсязі інвестування підприємства.

Порівняльний інвестиційний аналіз базується на співставленні значень окремих груп аналогічних показників між собою. Розповсюдження набули такі види цього аналізу: порівняльний аналіз показників інвестиційної діяльності окремого підприємства та середньогалузевих показників; порівняльний аналіз показників інвестиційної діяльності окремого підприємства та підприємств-конкурентів; порівняльний аналіз показників інвестиційної діяльності окремих структурних одиниць та підрозділів окремого підприємства (його «центрів інвестицій»); порівняльний аналіз звітних та планових (нормативних) показників інвестиційної діяльності. Він дозволяє виявити розміри абсолютних та відносних відхилень порівнюваних показників. Наприклад, порівняння показників рівня інвестування інноваційних проєктів сільськогосподарських підприємств з середніми показниками по галузі АПК.

Аналіз фінансових коефіцієнтів (R – аналіз) базується на розрахунку співвідношення різних абсолютних показників

інвестиційної діяльності підприємства між собою. В процесі використання цієї системи аналізу визначаються відносні показники інвестиційної діяльності та її вплив на рівень фінансового стану підприємства. Наприклад, вплив збільшення обсягу інвестування інноваційної діяльності підприємства на рентабельність даного підприємства. В розповсюдження набули наступні групи аналітичних фінансових коефіцієнтів.

1. Коефіцієнти оцінки рентабельності інвестиційної активності характеризують здатність підприємства генерувати необхідний прибуток в процесі здійснення інвестиційної діяльності та визначають загальну ефективність цієї діяльності. До них відносять: коефіцієнт рентабельності всього капіталу, що використовується в інвестиційній діяльності підприємства; коефіцієнт рентабельності власного капіталу, що використовується в інвестиційній діяльності підприємства; коефіцієнт рентабельності капіталу, що використовується в процесі реального інвестування; коефіцієнт рентабельності власного капіталу, що використовується в процесі реального інвестування; коефіцієнт рентабельності капіталу, що використовується в процесі фінансового інвестування.

2. Коефіцієнти оцінки оборотності операційних активів характеризують швидкість обороту операційних активів в процесі інвестиційної діяльності. До них відносять: коефіцієнт оборотності всіх використовуваних операційних активів в аналізованому періоді; коефіцієнт оборотності оборотних активів підприємства в аналізованому періоді; період обороту всіх використовуваних операційних активів в днях; період обороту оборотних активів в днях; період обороту позаоборотних операційних активів в роках.

3. Коефіцієнти оцінки оборотності інвестованого капіталу характеризують швидкість обороту капіталу, використаному в реальному інвестуванні в процесі операційної діяльності підприємства. До них відносять: коефіцієнт оборотності всього капіталу, використаний в процесі реального інвестування в аналізованому періоді; коефіцієнт оборотності власного капіталу, використаний в процесі реального інвестування в аналізованому періоді; коефіцієнт оборотності залученого позичкового капіталу, використаного в процесі реального інвестування, в аналізованому періоді; коефіцієнт оборотності залученого фінансового (банківського) кредиту в аналізованому періоді.

4. Коефіцієнти оцінки фінансової стійкості підприємства дозволяють виявити рівень фінансового ризику, пов'язаного з джерелами формування інвестиційних ресурсів підприємства. До них

відносять: коефіцієнт автономії; коефіцієнт фінансування; коефіцієнт заборгованості; коефіцієнт поточної заборгованості; коефіцієнт довгострокової фінансової незалежності; коефіцієнт маневреності власним капіталом; коефіцієнт маневреності власним та довгостроковим позичковим капіталом.

5. Коефіцієнт оцінки платоспроможності (ліквідності) характеризують можливість підприємства в процесі своєї інвестиційної діяльності вчасно розраховуватися по своїм зобов'язанням за рахунок оборотних активів різного рівня ліквідності. До них відносять: коефіцієнт абсолютної платоспроможності або «кислотний тест»; коефіцієнт проміжної платоспроможності; коефіцієнт поточної платоспроможності.

Інтегральний аналіз дозволяє отримати найбільш багатофакторну оцінку умов формування окремих агрегованих показників. До нього входять: дюпонівська система інтегрального аналізу ефективності використання активів підприємства; система SWOT – аналізу інвестиційної діяльності; об'єктно-орієнтована система інтегрального аналізу формування чистого інвестиційного прибутку підприємства; інтегральна система портфельного аналізу [1. С. 82-130].

За часів Радянського Союзу, тобто при плановій економіці, для оцінки усіх інвестиційних проектів використовували показник приведених витрат, який відображав суму прибутку на вкладений капітал. На той час використання такого показника забезпечувало потреби економіки так як майже всі інвестиційні проекти були державними, а економічний ефект розраховувався на один рік [1. С. 42].

В зарубіжних країнах з ринковою економікою найчастіше на практиці використовують такі методи аналізу інвестиційної діяльності: метод порівняння з витратами, який застосовується для швидкого вибраковування проектів; метод розрахунку рентабельності, який дає змогу визначити на скільки збільшаться кошти інвестора у розрахунку на одну грошову одиницю інвестицій: розрахунок цінності капіталу або чистий дисконтований дохід; метод внутрішньої норми рентабельності, дає змогу виявити, норму рентабельності матиме щороку ще не амортизований інвестований капітал [5. С. 42].

На сьогоднішній день на українських підприємствах найчастіше використовують для аналізу інвестиційної діяльності систему наступних показників: чистий дисконтований дохід, індекс рентабельності інвестицій, внутрішня норма рентабельності, строк окупності інвестицій

Аналіз інноваційної діяльності на підприємстві проводиться за такими основними етапами:

1. Попередній аналіз інноваційної діяльності, що включає в себе аналіз діяльності підприємства та його потенціал;

2. Перспективний аналіз інноваційного розвитку, включає в себе аналіз можливих варіантів розвитку підприємства і визначення потреб в інноваціях та інвестиціях;

3. Оперативний аналіз виявляє стан поточної інноваційної діяльності, кількість витрат на інноваційну діяльність, її результативність;

4. Ретроспективний аналіз виявляє ступінь досягнення підприємством його стратегічних цілей;

5. Завершальний етап аналізу включає в себе оцінку впливу інноваційної діяльності на фінансовий стан підприємства.

Відповідно до рекомендацій ЮНІДО в закордонній практиці для аналізу інноваційної діяльності підприємства застосовують показники: чистий дисконтований дохід, внутрішня норма прибутку або коефіцієнт дисконтування, проста норма прибутку, коефіцієнт фінансової автономності проекту, коефіцієнт фінансової ліквідності, термін окупності інвестицій, спрямованих на реалізацію інноваційно-інвестиційного проекту [6].

Проте більшість вітчизняних вчених вважають, що до даного переліку показників для більш повного та точного аналізу інноваційної діяльності потрібно додати: коефіцієнт ефективності капітальних інвестицій підприємства в інноваційну діяльність, який є показником кількості доходу від інноваційної діяльності в розрахунку на гривню капіталу; показник частки прибутку від інноваційної діяльності в загальному обсязі прибутку підприємства, який відображає розвиненість та масштаби інноваційної діяльності на підприємстві; коефіцієнт збалансованості грошових потоків від інноваційної діяльності, як складова частина грошового потоку підприємства; показник результативності стадії проведення НДДКР, показник результативності стадії впровадження інновацій, показник результативності діяльності підприємства, коефіцієнт результативності інноваційної діяльності в цілому [2].

Отже, в економічній літературі існує багато методів аналізу інноваційно та інвестиційної діяльності підприємств, проте існуючі методи не завжди враховують специфіку агропромислового виробництва, що ускладнює їх використання для оцінки інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Тому

при розробці системи аналізу інноваційно-інвестиційної діяльності на сільськогосподарських підприємствах важливим є врахування специфічних особливостей підприємств даної сфери. Зокрема залежність виробництва від природнокліматичних умов та безпосередню пов'язаність з живими організмами, довгого терміну розробки інновацій та окупності інвестицій, високий рівень та специфіку ризиків інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

На нашу думку, система аналізу інноваційно-інвестиційної діяльності, повинна включати в себе:

1. Аналіз показників фінансового стану підприємства, зокрема показники ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості та фінансової стабільності підприємства, що дозволяє виявити на скільки підприємство є інвестиційно привабливим та на скільки воно здатне забезпечувати реалізацію інноваційно-інвестиційних проєктів;

2. Аналіз показників виробничої діяльності підприємства, зокрема норму прибутку, рівень рентабельності виробництва для виявлення необхідності та здатності підприємства здійснювати інноваційно-інвестиційну діяльність;

3. SWOT – аналіз інноваційно-інвестиційного розвитку підприємства, що дозволить виявити основні фактори, що впливають на дану діяльність на підприємстві;

4. Аналіз інвестиційної діяльності підприємства, який включає визначення показників чистого дисконтованого доходу, коефіцієнт дисконтування, індексу рентабельності інвестицій, терміну окупності інвестицій, коефіцієнтів фінансової автономності інвестиційних проєктів, коефіцієнтів результативності інвестиційної діяльності, які дозволять оцінити поточний стан інвестиційної діяльності підприємства та резерви підвищення ефективності даної діяльності на підприємстві;

5. Аналіз інноваційної діяльності підприємства, який включає визначення показників фінансової автономності інноваційних проєктів, терміну окупності інвестицій, спрямованих на реалізацію інноваційних проєктів, коефіцієнт ефективності інвестицій підприємства в інноваційну діяльність, показник частки прибутку від інноваційної діяльності, що дозволяють зробити оцінку поточного стану інноваційної діяльності підприємства, забезпеченість інноваційної діяльності інвестиційними ресурсами та виявити резерви підвищення ефективності даної діяльності.

Висновки. Отже, інноваційно-інвестиційна діяльність на разі є

важливою умовою зростання та розвитку як країни загалом, так і кожного окремого підприємства. Для дослідження стану та потенціалу розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств використовують інноваційно-інвестиційний аналіз. В економічній літературі існує багато методичних підходів до аналізу інноваційної та інвестиційної діяльності, на основі яких можна виявити взаємозв'язок між інноваційною та інвестиційною діяльністю. Проте не всі з цих методів доцільно використовувати в практичній діяльності тому, що більшість з них не враховують специфіку сільськогосподарського виробництва, є складними у застосуванні та потребують суттєвих витрат часу та коштів. Тому на сільськогосподарських підприємствах для повного аналізу інноваційно-інвестиційної діяльності доцільно використовувати систему комплексного аналізу, яка включає в себе аналіз фінансового стану підприємства, аналіз виробничої діяльності підприємства, SWOT – аналіз інноваційно-інвестиційної діяльності, аналіз показників інвестиційної діяльності підприємства та аналіз показників інноваційної діяльності підприємства, що дозволить дослідити поточний стан підприємства та стан інноваційно-інвестиційної діяльності, фактори, що безпосередньо впливають на інноваційно-інвестиційну діяльність підприємства та виявити резерви підвищення економічної ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Література.

1. Аптекарь С. Оцінка ефективності інвестиційних проектів // Економіка України, № 1, 2007. – С. 42-49.
2. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент: Учебный курс / И.А. Бланк. – К.: Эльга-Н, Ника-Центр, 2001. – 448 с.
3. Микитюк П. П., Здреник В. С. Сутність та зміст аналізу інноваційної діяльності підприємств: науково-теоретичний аспект / П. П. Микитюк, В.С. Здреник // Інноваційна економіка. – 2012. - № 5. – С. 165-169.
4. Оцінка ефективності інвестиційних проектів [Електронний ресурс]: підручник. Режим доступу: <http://www.management.com.ua:8101/finance/fin011-10.html>.
5. Пухтаевич Г. О. Аналіз національної економіки: Навч. – метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Г. О. Пухтаевич. – К.: КНЕУ, 2003. – 148 с.
6. Фольмут Х. Инструменты контролинга: от А до Я // Перевод под редакцией Лукашевича М., Тихоненковой Е. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 171 с.
7. Яцков В. Инновационный путь развития в условиях экономических реформ / В. Яцков // Проблемы науки. - № 7. – 2002. – С. 240-246.

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ БІОРЕСУРСАМИ
ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ
В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ**

**ЗАХАРЧЕНКО О.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ**

В статті розглянуті питання узагальнення методів пізнання розвитку управління біоресурсами та природокористуванням в умовах постійних змін внутрішніх та зовнішніх чинників підприємств аграрного сектора.

The article considered the question of generalization methods knowledge of biological resources and environmental management in a constant change of internal and external factors agribusiness firms.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність опрацювання методологічних основ дослідження управління біоресурсами та природокористуванням в аграрних підприємствах зумовлена необхідністю підвищення ефективності функціонування підприємств аграрного сектора, визначення конкретних параметрів аграрного виробництва на перспективу з урахуванням потреб внутрішнього та світового ринків в агропродовольчій продукції, впровадження нових підходів до природокористування, забезпечення умов щодо збереження довкілля, в якому функціонують підприємства вітчизняного сільського господарства. Важливою, з позицій підвищення ефективності управління біоресурсами і природокористування, є економічна оцінка природних ресурсів, що приймають участь у виробничо-господарській діяльності аграрних господарюючих суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розробки та впровадження теоретико-методологічних засад щодо управління біоресурсами та природокористуванням знайшли відображення в наукових працях Д.Бабміндри, І. Бистрякова, Т. Качала, М.Корецького, Л.Левковської, А. Лисецького, І. Лукінова, Л.Мельника, В. Міщенко, Я. Олійника, В. Рульєва, А. Степаненка, М. Ступеня, М.Фащевського, М. Хвесика, Є. Хлобистова та інших

науковців. Проте в умовах кліматичної турбулентності та інтеграції України в європейський та світовий економічний простір виникає необхідність конкретизувати положення методологічних основ дослідження управління біоресурсами та природокористуванням в аграрних підприємствах.

Метою даного дослідження є узагальнення методів пізнання розвитку управління біоресурсами та природокористуванням в умовах постійних змін внутрішніх та зовнішніх чинників підприємств аграрного сектора.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка економічної ефективності управління біоресурсами та природокористуванням в аграрних підприємствах необхідна в силу вибору вірних орієнтирів подальшого економічного руху, що можливо за умови встановлення стану, напряму та тенденцій розвитку як господарського комплексу в цілому, так і його галузей і конкретних господарюючих суб'єктів. При цьому важливого значення набуває прийняття науково обґрунтованих рішень щодо їх розвитку на довготривалу перспективу. Бо останні мають велике значення для вирішення системних господарських проблем.

Вирішення стратегічних задач аграрних підприємств повинно опиратися на об'єктивне дослідження загальних потреб, на всебічний аналіз і оцінку різних варіантів рішень та їх наслідків як для господарюючих суб'єктів, так і для АПК та всього господарського комплексу. Територіальна розосередженість аграрного виробництва передбачає, що для опрацювання питань розвитку підприємств конкретних регіонів доцільно, по-перше, провести аналіз сучасного стану соціально-економічного розвитку ресурсного потенціалу регіону; виробничих сил зони; здійснити комплексну оцінку ефективності використання наявних виробничих ресурсів; науково обґрунтувати перспективний напрям виробничої спеціалізації та територіальне розміщення виробництва; здійснити розробку пропозицій щодо організації виробничих сил; визначити конкретні показники подальшого розвитку обсягів виробництва та необхідних для цього ресурсів в розрізі конкретних підприємств.

Для проведення економічного аналізу та визначення перспектив подальшого розвитку підприємств формується сукупність відповідних прийомів та методик. Ця сукупність складає інструментарій дослідження, що проводиться в певній послідовності.

Основними етапами дослідження виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств є: первинна обробка та систематизація зібраної соціально-економічної інформації; вивчення стану та тенденцій економічного розвитку досліджуваного предмету; виявлення впливу факторів на результати діяльності підприємств; визначення чинників, що прискорюють чи гальмують розвиток виробництва та ріст його ефективності; проведення узагальнення результатів аналізу господарської діяльності підприємств; наукове обґрунтування економічного та соціального розвитку господарюючих суб'єктів аграрного сектора з врахуванням умов збереження ними природного довкілля.

Для оцінки ефективності використання потенціалу управління біоресурсами та природокористуванням в аграрних підприємствах пропонується застосовувати метод декомпозиції, який полягає в розкладенні цілого на частини за допомогою принципів істотності, елементарності, поступової деталізації. Перед використанням цього методу необхідно провести підготовчу роботу: моніторинг показників фінансово-господарської діяльності суб'єктів аграрного виробництва, експертної оцінки значущості окремих складових потенціалу управління.

Аналіз економічних явищ відображає абстрактну сегментацію досліджуваних явищ на їх складові процеси через логічні висновки та моделювання. При синергетичному аналізі розвитку аграрного виробництва необхідно враховувати його особливості: постійні й сильнодіючі причини, пов'язані із сезонністю виробництва та агресивністю ринкового середовища; Сегментація дозволяє пізнавати сутність економічних процесів, що відбуваються в даних явищах, та визначати внутрішні зв'язки між ними. Сегментація не дає цілісного уявлення про взаємодію всіх факторів. Для відновлення цілості досліджуваного явища використовується синтез, який «об'єднує однорідні явища у певні групи, дає можливість робити узагальнення щодо впливу різних факторів на перебіг процесів, дозволяє визначити результати діяльності досліджуваних об'єктів». [1, с.31]

При дослідженні економічних явищ в управлінні біоресурсами і природокористуванням необхідно використовувати діалектичні принципи, категорії і закони, згідно з якими всі сторони життя суспільства як єдиного організму повинні розглядатись у взаємодії, взаємозв'язку, в процесі розвитку, відмирання старих і виникнення

нових форм зв'язку. Всі економічні явища пов'язані з політичними, юридичними, соціальними чинниками тощо.

Принципи розвитку вимагає, щоб економічне дослідження велося за схемою: минуле—сучасне—майбутнє. Щоб зрозуміти сутність економічного явища, треба знати його історію, без цього не можна побудувати теорію. Перспектива розвитку управління біоресурсами і природокористуванням будуватиметься на виявлених під час дослідження нових тенденціях та явищах.

Економічні явища розвиваються згідно закону діалектики. Кількісні зміни перетворюються з часом в якісні внаслідок в них нагромадження кількісних змін. Нова якість в майбутньому створює нові кількісні зміни. Цей закон необхідно враховувати, тому що його ігнорування може призвести до незворотних негативних наслідків.

Важливим критерієм є глибина економічних досліджень. Сутність її складається з того, що необхідно дослідити «нутро» економічного явища для порівняння з його суттю, яка може відрізнятись від нього. Для цього необхідно опрацювати великий масив фактів.

Для того, щоб знати і зрозуміти економічну дійсність в управлінні біоресурсами і природокористуванні, необхідно знати причинно-наслідкові зв'язки. Саме вони дають можливість знати і передбачувати як будуть змінюватись економічні явища. А ці висновки можна рахувати науковими, якщо вони обґрунтовані економічними факторами і базуються на масових даних.

Саме такий методологічний підхід дає можливість пояснити принципи економіки управління біоресурсами і природокористуванням і об'єктивно оцінити розвиток цього процесу.

Серед методів дослідження розрізняють загальнонаукові та конкретно-наукові. Загальнонаукові застосовуються ширше, найвагомішим з них є метод наукової абстракції. Це рух від конкретного до абстрактного, воно дає змогу глибше зрозуміти в ньому головне; а потім від абстрактного до конкретного, яке має вигляд не розрізнених поодиноких фактів, а явищ зі спільною суттю і пов'язаних спільними рисами з іншими аналогічними явищами і факторами. Абстрагування має досить глибокий характер, але ніколи не можна абстрагуватися від сутності економічних явищ.

У процесі наукового пізнання економічних явищ широко

застосовуються аналіз і синтез. При аналізі відбувається розчленування економічних процесів і явищ на складові елементи, причому кожен елемент послідовно вивчається. Синтез полягає в уявному об'єднанні окремих елементів об'єкта.

Своєрідним вираженням методу аналізу-синтезу є метод групувань, тобто зведення первинних даних в однорідні групи. Групуванням передбачає розподіл багатьох одиниць об'єкта спостереження на якісно однорідні групи за певними суттєвими для них ознаками. «Групування уможливає вивчення тих чи інших економічних явищ в їхньому взаємозв'язку та взаємозалежності, визначення впливу найбільш суттєвих факторів, знаходження тих чи інших закономірностей та тенденцій, які властиві цим явищам та процесам» [1, с.33].

Типологічні групування використовуються для розчленування всієї сукупності первинних даних суцільного або вибіркового спостереження на однорідні якісні групи чи класи. Структурні групування дають змогу вивчати внутрішню будову показників, співвідношення в них окремих частин. Аналітичні (факторні) групування використовуються для визначення наявності, напрямку та форми зв'язку між показниками, що вивчаються.

Індуктивний метод «допомагає отримати результати досліджень на основі поодиноких фактів. На основі цього аналізу робляться висновки про сутність об'єкта. Дедукція передбачає рух від загального до окремого та одиничного» [2, с.30].

Історичний метод використовується при дослідженні конкретного процесу або явища в історичній послідовності. Конкретно-історичні дослідження можуть служити підставою для глибоких теоретичних висновків.

Також використовуються наступні методи:

1) статистична обробка даних, яка базується на кількісних характеристиках і включає кореляційно-регресійний аналіз відомостей про явище, яке спостерігається. Статистична обробка дає змогу одержати матеріали, які характеризують розвиток або стан явища; виявити постійні зв'язки між явищами.

2) балансовий метод, з допомогою якого складаються довгострокові та середньострокові координаційні плани.

3) математичне моделювання використовується при прогнозуванні

основних економічних показників аграрного виробництва [3, с. 40].

Порівняння як спосіб дослідження здійснюється через зіставлення одного показника (невідомого) з іншим (відомим) з метою визначення спільних рис або розбіжностей між ними. Основними базами порівняння є: нормативні показники; дані попередніх періодів; середні галузеві показники; планові показники; показники міжнародних стандартів та ринкових конкурентів.

Порівняння фактичних показників з нормативними дає можливість визначити рівень виконання нормативних завдань щодо обсягів та ефективності виробництва, фінансової стійкості підприємств, його ліквідності. Порівняння фактичних показників з показниками попередніх періодів уможливає оцінювання темпів зміни цих показників, визначення тенденцій та закономірностей розвитку економічних процесів.

Порівняння із середніми показниками є необхідним для більш повної та об'єктивної оцінки діяльності об'єкта, для вивчення загальних і специфічних факторів, що визначають результати його діяльності.

Порівняння із плановими показниками свідчить про рівень виконання плану за визначений проміжок часу. Порівняння фактичних даних за попередні періоди з плановими можна використати і для перевірки обґрунтованості планових показників.

Порівняння фактичних значень показників підприємства з кращими, які були досягнуті на інших підприємствах, обумовлює запровадження передового досвіду та нових можливостей виробництва та реалізації продукції.

З метою отримання обґрунтованих висновків під час порівнювання необхідно враховувати умови порівняльності показників, бо порівнювати можна тільки якісно однорідні величини. Досягнення порівняльності показників можливе за таких умов: усунення впливу кількісного фактора; усунення впливу цінового фактора; прийняття до уваги вплив структурних зрушень на обсяг виробництва та збуту продукції; забезпечення однакової тривалості періодів, що порівнюються між собою; використання однакових методичних підходів при проведенні розрахунків для порівняння показників; прийняття до уваги соціально-економічних умов функціонування об'єктів дослідження; урахування якісних змін щодо форм власності та господарювання.

Дослідження управління біоресурсами та природокористуванням в аграрних підприємствах включає визначення ділової активності через показники оборотності, які дозволяють проаналізувати, наскільки ефективно підприємство використовує свої ресурси. Вони є індикаторами його виробничо-комерційної активності. Показники оборотності мають велике значення для оцінки фінансового стану, бо «швидкість обороту його коштів, тобто швидкість перетворення їх у грошову форму, безпосередньо впливає на платоспроможність підприємства». [4, с.97] Крім того, збільшення швидкості обороту коштів за інших рівних умов відображає підвищення, з одного боку, виробничо-технічного потенціалу, а з іншого ефективності природокористування підприємства. Вони можуть розраховуватися як в оборотах, так і в днях.

Для визначення перспектив підвищення ефективності управління біоресурсами та природокористуванням сільськогосподарського підприємства, варто проводити СВОТ – аналіз (SWOT-analysis). «Основним змістом СВОТ-аналіза є дослідження характеру сильних та слабких сторін виробничо-господарської діяльності підприємств, а також позитивного чи негативного впливу окремих зовнішніх факторів на умови її здійснення в майбутньому» [4, с. 106].

Висновки. Система наведених методів дослідження дозволяє детально проаналізувати діяльність господарюючих сільськогосподарських суб'єктів та визначити стратегічні напрями подальшого розвитку в них управління біоресурсами та природокористуванням.

Література.

1. Захарченко О.В., Сахацький М.П. Структурні зрушення виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств в умовах формування і розвитку ринкової економіки. – Одеса: ОДАБА, 2011. - 250с.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене. / В.Г.Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624с.
3. Гридчина М.В. Финансовый менеджмент: Курс лекций. – 3-е изд., стереотип. – К.: МАУП, 2004. – 160с.
4. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. Т.1. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004.- 624с.

CONDITIONS TO CONDUCT BUSINESS ACTIVITIES IN SELECTED COUNTRIES

**WALDEMAR IZDEBSKI, WARSAW UNIVERSITY OF TECHNOLOGY,
SKUDLARSKI JACEK, WARSAW UNIVERSITY OF LIFE SCIENCES –
SGGW, STANISLAW ZAJĄC, STATE HIGHER VOCATIONAL SCHOOL IN
KROSNO, SVETLANA ALEKSANDROVNA ZAYKA, KHARKIV PETRO
VASILENKO NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY OF AGRICULTURE**

Economic activity is associated with respect for the law laid down by the given state. Unfavorable business environment are a major obstacle for companies. The aim of this study was to present the conditions of carrying out economic activities in selected countries, with particular emphasis on Poland and Ukraine on the basis of the World Bank ranking. The place of the country in the ranking depends on 10 criteria, which are the indicators of conditions for doing business. In the ranking published in 2013, among 185 countries Poland has been classified at place 55, Ukraine at place 137. In comparison with the previous year's ranking both countries improved.

Экономическая деятельность, связанная с уважением к закону, установленным государством. Главным препятствием для компаний являются неблагоприятные условия в бизнес среде. Цель данного исследования заключалась в представлении условий для осуществления экономической деятельности в отдельных странах, с особым акцентом на Польшу и Украину на основе рейтинга Всемирного банка. Позиция в рейтинге страны зависит от 10 критериев, которые являются индикаторами условий для ведения бизнеса. В рейтинге, опубликованном в 2013 года Польша была отнесена к 55 пунктов, Украина на 137 месте среди 185 стран. По сравнению с рейтингом прошлого года между двумя странами наступил рост.

Introduction. Economic activity is associated with respect for the law laid down by a state. Regulations on business have impact on how companies are doing on the market and what regulation they must comply with. Unfavorable business environment is s major hurdle for companies [Izdebski, Skudlarski, Świętochowska, Zajac 2012]. For comparative purposes, the experts of the World Bank every year do research regarding the conduct of business in different countries around the world. They take into account a number of factors, including setting up and closing the business, ease of obtaining loan, employing workers and paying taxes. They

watch which countries reform their economies, and on this basis the ranking is formed.

The aim of this study was to present the conditions of carrying out economic activities in selected countries, with particular emphasis on Poland and Ukraine on the basis of the World Bank ranking. The ranking has been published since 2003 and includes 185 countries. A country's place in the ranking depends on 10 criteria, which are indicators of conditions for doing business.

Ease of Doing Business Index. Ease of Doing Business Index is an indicator developed by the World Bank. Higher rank indicates better, usually simpler, regulations governing matters related to running an enterprise and stronger protection of property by law. Empirical studies, commissioned by the World Bank showed that improving these regulations has a very strong effect on the economic growth.

The indicator is based on research on laws and regulations carried out and verified by more than 5,000 representatives of the state authorities, lawyers, consultants, accountants and other professionals who every day have to deal with regulations concerning the business.

Ease of Doing Business Index is designed to measure regulations directly affecting businesses without examining other conditions such as proximity to major markets, quality of infrastructure, inflation, or crime. Position of the country in the ranking is based on the average of the 10 categories:

- Starting a Business - Procedures, time and required minimum initial contribution,
- Obtaining building permits - the procedures, time and cost of inspections and obtaining permits and inspections,
- The electric energy indicator-time and cost of getting a connection to electric grid by the newly built electric company,
- Property registering - Procedures, time and cost of registering property,
- Getting credit - credit control force and the amount of information on the loan,
- Investor protection - the scope of disclosure and the responsibility of management before the shareholders,
- Paying taxes - Number of taxes paid, hours per year spent on the

preparation of tax statements, and part of the gross income which is the paid tax,

- Foreign Trade - the number of documents, signatures and the time required for an entrepreneur to import or export,
- Conclusion of agreements - the procedures, time and cost of entering into and enforcing debt contracts,
- Liquidation of the company - the time and cost associated with the termination of activities, and the recovery rate.

The categories are independent, so it is rare that countries were at the forefront (or at the very end) in all categories. In other words, even countries among the leaders can make some reforms to improve EoDBI.

Poland and Ukraine in the World Bank ranking. For several years Singapore has been the ranking leader. The top ten also included: New Zealand, United States, Denmark, Norway, United Kingdom, Korea Rep., Georgia, Australia. Poland was ranked at 55 place out of 185 countries evaluated, which means promotion by 19 positions compared to the previous report. Ukraine is classified on the 137th place and in relation to the previous report, has moved up by 15 places (Table 1, 2). Poland and Ukraine in the overall ranking are ahead of such countries as Finland (11), Latvia (25), Lithuania (27), Austria (29), Spain (44), Slovakia (46) and Hungary (54).

Poland received top ratings in the following categories: obtaining credit (4th place), investors protecting (49) and international trade (50), while Ukraine received 23rd place in the category of getting credit, 42nd in the category of respecting the existing agreement and 50th in the category of business starting.

For both countries procedures for obtaining building permits were very negative. According to the authors of the report, they are very time-consuming (301 days in Poland, 375 days in Ukraine), formal (29 and 20 formalities were counted (Table 4) respectively) and expensive (49.4% of income per capita in Poland and 1262.6% in Ukraine). In this respect, Poland ranks 161 place and Ukraine -183rd.

Poland is also weak when it comes to starting a business (124 place). The bad score comprised of: high cost of start-up, a large number of formalities (6), long time (32 days). In comparison, in New Zealand, just one procedure and one day is needed to start a business.

Table 1

Ranking of conditions for doing business in certain countries

Economy	Ease of Doing Business Rank	Starting a Business	Dealing with Construction Permits	Getting Electricity	Registering Property	Getting Credit	Protecting Investors	Paying Taxes	Trading Across Borders	Enforcing Contracts	Resolving Insolvency
<u>Poland</u>	55	124	161	137	62	4	49	114	50	56	37
<u>Ukraine</u>	137	50	183	166	149	23	117	165	145	42	157
Singapore	1	4	2	5	36	12	2	5	1	12	2
Hong Kong SAR, China	2	6	1	4	60	4	3	4	2	10	17
New Zealand	3	1	6	32	2	4	1	21	25	17	13
United States	4	13	17	19	25	4	6	69	22	6	16
Denmark	5	33	8	14	6	23	32	13	4	34	10
Norway	6	43	23	14	7	70	25	19	21	4	3
United Kingdom	7	19	20	62	73	1	10	16	14	21	8
Korea, Rep.	8	24	26	3	75	12	49	30	3	2	14
Georgia	9	7	3	50	1	4	19	33	38	30	81
Australia	10	2	11	36	37	4	70	48	44	15	18
<u>Latvia</u>	25	59	113	83	31	4	70	52	16	24	33
<u>Hungary</u>	54	52	55	109	43	53	128	118	73	16	70
<u>Belarus</u>	58	9	30	171	3	104	82	129	151	13	56
<u>Czech Republic</u>	65	140	74	143	27	53	100	120	68	79	34
<u>Bulgaria</u>	66	57	123	128	68	40	49	91	93	86	93
<u>Turkey</u>	71	72	142	68	42	83	70	80	78	40	124
<u>Romania</u>	72	68	129	168	72	12	49	136	72	60	102
<u>Italy</u>	73	84	103	107	39	104	49	131	55	160	31
<u>Greece</u>	78	146	31	59	150	83	117	56	62	87	50
<u>China</u>	91	151	181	114	44	70	100	122	68	19	82

Source: *Doing Business 2013*, World Bank, <http://www.doingbusiness.org/rankings>

In terms of ease of paying taxes Poland occupied 114th place, Ukraine 165th place. An entrepreneur who wishes to meet the needs of Polish tax regulations, would have to make 18 payments making up a total of 43.8% of profit before tax and spend 286 hours a year for that. Ukrainian entrepreneur must make 28 payments making up a total of 55.4% of gross profit, dedicating 491 hours a year (Table 4).

In this year's ranking Poland experienced the biggest rise from position 74 in 2012 to 55 in 2013. For the countries of Central and Eastern Europe, in comparison to previous year the following countries increased their places: Russia (by 6 seats) and the Ukraine (up 15 places). Hungary fell by 5 places, and Bulgaria fell by 2 places.

Table 2

The conditions for doing business in Poland and Ukraine on the basis of the World Bank's ranking published in 2012 and 2013

Topic Rankings	Doing Business 2013 Rank		Doing Business 2012 Rank		Change in Rank	
	Poland	Ukraine	Poland	Ukraine	Poland	Ukraine
Ease of Doing Business Rank	55	137	74	152	+19	+15
Starting a Business	124	50	129	116	+5	+66
Dealing with Construction Permits	161	183	157	182	-4	-1
Getting Electricity	137	166	130	170	-7	+4
Registering Property	62	149	87	168	+25	+19
Getting Credit	4	23	4	23	No change	No change
Protecting Investors	49	117	46	114	-3	-3
Paying Taxes	114	165	124	183	+10	+18
Trading Across Borders	50	145	49	144	-1	-1
Enforcing Contracts	56	42	84	44	+28	+2
Resolving Insolvency	37	157	91	158	+54	+1

Source: Own study based on www.doingbusiness.org/rankings

According to the bank, Poland improved its position thanks to the reforms in four areas: property registration, taxes, contract enforcement and bankruptcy proceedings. Ukraine improved its position due to changes in the following areas: opening the business, taxes, registering property (Table 3). Ten countries which recorded the highest increase in the ranking were the following : Sri Lanka, Uzbekistan, Burundi, Costa Rica, Mongolia, Greece, Serbia, Kazakhstan (Table 3).

Table 3

Countries that mostly improved in three or more indicators based on World Bank ranking published in 2013

	Economy	Ease of Doing Business Rank	Starting a Business	Dealing with Construction Permits	Getting Electricity	Registering Property	Getting Credit	Protecting Investors	Paying Taxes	Trading Across Borders	Enforcing Contracts	Resolving Insolvency
1	Poland	55				+			+		+	+
2	Sri Lanka	81	+			+	+			+		
2	Ukraine	137	+			+			+			
4	Uzbekistan	154	+				+			+		+
5	Burundi	159	+	+		+				+		
6	Costa Rica	110	+	+			+		+			
6	Mongolia	76	+				+	+				
8	Greece	78		+				+				+
9	Serbia	86	+								+	+
10	Kazakhstan	49	+				+					+

Source: www.doingbusiness.org/~media/GLAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB13-full-report.pdf

Table 4

Number of procedures, number of payments and the time of their implementation in selected countries based on the World Bank's published in 2013

Economy	Ease of Doing Business Rank	Starting a Business		Dealing with Construction Permits		Paying Taxes		Registering Property	
		Procedures (number)	Time (days)	Procedures (number)	Time (days)	Payments (number per year)	Time (hours per year)	Procedures (number)	Time (days)
<u>Poland</u>	55	6	32	29	301	18	286	6	54
<u>Ukraine</u>	137	7	22	20	375	28	491	10	69
Singapore	1	3	3	11	26	5	82	5	21
Hong Kong SAR, China	2	3	3	6	67	3	78	5	36
New Zealand	3	1	1	6	89	8	152	2	2
United States	4	6	6	15	27	11	175	4	12
Denmark	5	4	6	8	68	10	130	3	10
Norway	6	5	7	10	123	4	87	1	3
United Kingdom	7	6	13	9	99	8	110	6	29
Korea, Rep.	8	5	7	11	29	10	207	7	11
Georgia	9	2	2	9	74	5	280	1	2
Australia	10	2	2	11	112	11	109	5	5
<u>Latvia</u>	25	4	16	21	203	7	264	5	18
<u>Hungary</u>	54	4	5	26	102	12	277	4	17
<u>Belarus</u>	58	5	5	12	130	10	338	2	10
<u>Czech Republic</u>	65	9	20	33	120	8	413	3	24
<u>Bulgaria</u>	66	4	18	21	107	15	454	8	15
<u>Turkey</u>	71	6	6	20	180	15	223	6	6
<u>Romania</u>	72	6	10	15	287	41	216	6	26
<u>Italy</u>	73	6	6	11	234	15	269	3	24
<u>Greece</u>	78	11	11	15	89	8	202	11	18
<u>China</u>	91	13	33	28	270	7	338	4	29
Europa Wschodnia i Azja Środkowa Eastern Europe & Central Asia	-	6	14	19	226	28	260	6	30
OECD	-	5	12	14	143	12	176	5	26

Source: Own study based on www.doingbusiness.org/rankings

Summary. The World Bank report shows that too many legal regulations, excessive taxes and government hypertrophy are not the way for growth and prosperity. World's richest countries are at the forefront. At the same time the same countries often occupy very high positions in the other rankings, such as the quality of life HDI (Human Development Index). On the other hand, each ranking has its critics. What is important is the methodology that draws attention to conducting business only from the formal side, and does not include the practical side of business in the given country. Various components of the indicator itself make suggestions for improving the situation. Many of them can be relatively easily implemented and are not controversial. Publishing the Ease of Doing Business index has improved regulations in many countries. Some of them set themselves the goal of being among the best 25 countries. Ten of the most active countries were: Poland, Sri Lanka, Ukraine, Uzbekistan, Burundi, Costa Rica, Mongolia, Greece, Serbia, Kazakhstan. In the ranking, published in 2013 Poland has been classified at place 55, Ukraine at 137th. In comparison with the previous year's ranking, two countries experienced a rise.

Literature.

1. Doing Business 2013, World Bank
2. Izdebski W., Skudlarski J., Świętochowska U., Zajac S. 2012. Analysis of possibilities of gaining European Funds for the development of entrepreneurship in rural areas. XV Międzynarodowa Naukowo-Praktyczna Konferencja, „Современные технологии сельскохозяйственного производства”, Wyd. Grodzieński Państwowy Uniwersytet Rolniczy, Grodzno s. 192-193,
<http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB13-full-report.pdf>

УДК 330.341.44

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТА КОНЦЕНТРАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**КЛОЧАН В.В., АСПІРАНТКА*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

У статті розглянуто теоретичні питання впливу концентрації виробництва в сільському господарстві на всі складові сталого розвитку сільськогосподарських підприємств, проведено аналіз зв'язку між концентрацією сільськогосподарського

* Науковий керівник – Онегіна В.М. д.е.н., професор

виробництва і сталим розвитком.

The article describes the theoretical question of the influence of concentration in agriculture at all components of sustainable development of agricultural enterprises; analysis between the agricultural production's concentration and sustainable development is accomplished.

Постановка проблеми. Наразі проводиться пошук оптимальних економічних механізмів сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. Непомірні техногенні та антропогенні навантаження порушили стійкість обмінних процесів у біосфері. У цих умовах перспективний розвиток економіки не може ґрунтуватись на попередніх принципах господарювання. Потрібні якісно нові теоретичні моделі, концепції та парадигми екологічно збалансованого розвитку економіки у XXI столітті. Цими питаннями займається сталий розвиток, що ґрунтується на принципах взаємодії суспільства і природи та передбачає гармонізацію економічного й соціального розвитку та збереження довкілля.

Розвиток сучасної світової економіки характеризується безперервними процесами спеціалізації і концентрації виробництва, які дістають свій прояв у збільшенні розмірів господарських структур, поширенні злиттів і поглинань компаній, а також стратегічних альянсів, спрямуванні ключових ресурсів фірми на розширення масштабів виробництва. Сучасні тенденції розвитку підприємств в сільському господарстві характеризуються концентрацією виробництва. В Україні в аграрному секторі сформувалися великотоварні виробництва у формі холдингів. Такі процеси зумовлюють необхідність дослідження впливу концентрації у сільському господарстві на всі складові сталого розвитку сільськогосподарських підприємств, зокрема: на ефективність виробництва, трудовий потенціал, екологічну сферу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця тематика була актуальна у різні часи у більшості держав світу, тому значна кількість вчених брали участь в розв'язанні цих проблем. Це такі вчені як: Амбросов В.Я., Білорус О.Г., Голубець М.А., Месель-Веселяк В.Я., Морозова Г., Нелеп В.М., Олійник О.В., Пасхавер Б.Й., Поліщук В.Г., Хікс-Ліндаль, Шевчук В.Я. та інші.

Хоча недостатньо дослідженими є питання впливу концентрації на сталий розвиток, невирішеними залишаються питання обґрунтування сталого розвитку сільськогосподарських підприємств України в умовах концентрації виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільське господарство є одним із найважливіших секторів народного господарства України, тут зосереджено близько 30% основних виробничих фондів; працює майже третина загальної чисельності працівників, зайнятих у народному господарстві; виробляється третина національного доходу, формується 70% роздрібного товарообігу. Основною складовою потенціальних можливостей у сільському господарстві України є концентрація найродючіших у світі чорноземів (понад 65% ґрунтового покриття країни), достатньо висока кваліфікація і відома у всьому світі працелюбність українських селян. Виникає об'єктивна необхідність у регулюванні та підтримці розвитку сільського господарства в Україні з боку держави та запровадження відповідних норм для реалізації державної політики у сфері сільського господарства [1].

Потребу державного регулювання сільського господарства визначає низка об'єктивних чинників, такі як: нестабільність цін і доходів в агропромисловому виробництві; конкурентне середовище в сільському господарстві; високий ступінь монополізації в ресурсних та переробних сферах; низька привабливість інвестування аграрного виробництва; різноманітність природно-кліматичних умов; потреба екологізації сільського господарства; проведення фінансування наукових досліджень; страхування сільськогосподарської діяльності; особливості формування соціальної інфраструктури села тощо.

Відсутність послідовної, чітко вираженої, науково обґрунтованої державної аграрної політики, напрямів і механізмів її практичної реалізації стала однією з головних причин демографічної кризи соціально-економічного занепаду села та погіршення стану його населення. Основними чинниками, що зумовили погіршення, є спад виробництва сільськогосподарської продукції, зниження його ефективності, відсутність системності та недостатність державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, поглиблення диспаритету цін на продукцію сільського господарства та вхідні ресурси, низький рівень доходів сільського населення і, відповідно, низька купівельна спроможність населення країни.

КМУ ухвалив розпорядження від 3 лютого 2010 р. №121-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року». Відповідно до розпорядження Міністерство аграрної політики разом з іншими зацікавленими центральними органами розробляє «Державну цільову програму сталого розвитку сільських територій на період до 2020

року». Метою цільової програми є забезпечення сталого розвитку сільських територій, підвищення рівня життя сільського населення, охорона навколишнього природного середовища, збереження природних, трудових і виробничих ресурсів, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва.

Найгострішими проблемами сьогодинішнього села – є безробіття, трудова міграція селян та руйнування соціальної інфраструктури в сільській місцевості. Системні кризові явища та занепад сільських територій призводять до зниження рівня життя сільського населення, зменшення обсягів сільськогосподарського виробництва, що загрожує продовольчій безпеці держави. Ще одна важлива проблема – втрата довіри, соціального капіталу.

Запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення сприятиме прискоренню розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні, суттєвому підвищенню інвестиційної привабливості аграрного сектору, відновленню українського села та підвищенню рівня життя українських селян – 40% громадян України.

Дозвіл на продаж сільськогосподарських земель за тими правилами, які передбачається встановити Законом України «Про ринок земель», дозволить:

- припинити неконтрольований «чорний» продаж угідь, а отже, сприятиме встановленню їх ринкової вартості;
- сформуванню прийнятні з економічної точки зору земельні ділянки для ефективного господарювання;
- підвищити відповідальність власників за ефективність використання земель сільськогосподарського призначення.

Сталий розвиток сільськогосподарського підприємства – це такий спосіб його функціонування, що орієнтований на досягнення гармонійної взаємодії між ресурсами, технологіями і менеджментом з економічним, соціальним та екологічним середовищем. Це передбачає гарантоване забезпечення усіх членів суспільства високоякісними, екологічно чистими продуктами харчування для задоволення фізіологічних потреб на умовах дотримання екологічних вимог з використання, збереження та відтворення природних ресурсів. О.О.Юпкевич пропонує основні ознаки, що характеризують сталий розвиток сільськогосподарського підприємства:

- 1) Використання ресурсозберігаючих технологій, що забезпечують мінімізацію шкідливого впливу виробничо-господарської діяльності на довкілля.

- 2) Встановлення оптимального балансу між виробленими та спожитими ресурсами підприємства.
- 3) Забезпечення соціальної захищеності персоналу підприємства.
- 4) Забезпечення відповідальності та реалізації всіх зобов'язань, прийнятих на себе підприємством [2].

Професор В.В.Підліснюк пропонує розглядати сталий розвиток як сучасну концепцію, що ґрунтується на принципах взаємодії суспільства і природи та передбачає гармонізацію економічного й соціального розвитку та збереження довкілля [3].

Згідно Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року основними причинами погіршення екологічної ситуації в сільському господарстві визначено: відсутність прогресивних технологій, недотримання науково обґрунтованих сівозмін, перевага монокультури в деяких господарствах, особливо пропасних культур; низькі норми внесення органічних добрив і пестицидів; значне поширення ерозійних процесів; збільшення площі кислих, засолених, техногенно забруднених земель через призупинення робіт з вапнуванням і гіпсування ґрунтів.

Деградація ґрунтового покриву призводить до втрати значних площ продуктивних земель.

У зв'язку із цим виникла нагальна потреба в розробці альтернативних енерго - та ресурсозберігаючих технологій, впровадження яких дозволить стабілізувати врожайність оброблюваних культур, зберегти родючість ґрунту, знизити собівартість конкурентоспроможної продукції.

Повне використання виробничих ресурсів, високу продуктивність праці, зниження собівартості продукції, кращі умови праці робітників при одночасному поліпшенні якості продукції та збереженні природних ресурсів передбачає технологія виробництва.

Технології землеробства передбачають зниження втрат вологи в ґрунті й підвищення його родючості, запобігання ерозії, економія техніки й устаткування, палива, часу, робочої сили.

Найважливішими ідеями сталого розвитку є: розв'язання економічних, соціальних та екологічних проблем і досягнення рівноваги між ними для забезпечення якісного рівня життя людини; впровадження зобов'язань нинішнього покоління, які гарантують таке збереження природних, соціальних та економічних ресурсів, щоб рівень добробуту наступних поколінь лишився не нижчим за сучасний [3].

Концентрація в аграрному секторі може здійснюватися за двома

напрямами:

1. усередині підприємства накопиченням та інтенсифікацією виробництва;
2. централізацією, об'єднанням підприємств в одне, крупніше.

Наразі в Україні спостерігаються процеси концентрації. Як засвідчують дані таблиці 1 бачимо, що протягом 2005-2011 рр.. сформувалися чіткі тенденції, з одного боку, до зменшення кількості виробничих кооперативів на 616 од., фермерських господарств - на 959 од., державних підприємств - на 75 од., з іншого – до збільшення кількості приватних підприємств на 17 од. і підприємств інших форм господарювання на - 32 одиниці.

Таблиця 1

**Динаміка кількості діючих господарюючих суб'єктів
у сільському господарстві України**

	2005р.		2010р.		2011р.	
	одиниць	у % до заг. к-ті	одиниць	у % до заг. к-ті	одиниць	у % до заг. к-ті
Господарські товариства	7900	13,7	7769	13,8	7757	13,8
Приватні підприємства	4123	7,1	4243	7,5	4140	7,4
Виробничі кооперативи	1521	2,6	952	1,7	905	1,6
Фермерські господарства	42447	73,3	41726	73,8	41488	73,9
Державні підприємства	386	0,7	322	0,6	311	0,6
Підприємства інших форм господарювання	1500	2,6	1481	2,6	1532	2,7
Усього	57877	100,0	56493	100,0	56133	100,0

Різні категорії господарств мають право на життя і кожне з них виконує свою роль і функціонує в економічній системі.

Земля – це один із показників концентрації сільськогосподарського виробництва. Вона наділена унікальною властивістю – родючістю. Землі, які постійно використовуються в сільськогосподарському виробництві, називаються сільськогосподарськими угіддями. Вони знаходяться у власності, оренді, постійному чи тимчасовому користуванні сільськогосподарських підприємств і громадян.

Таблиця 2

**Площа сільськогосподарських угідь за категоріями
землевласників і землекористувачів**

	2005р.		2010р.		2011р.	
	тис. га	у % до заг. площі	тис. га	у % до заг. площі	тис. га	у % до заг. площі
Сільськогосподарські підприємства у т.ч.	22116,7	100,0	20589,6	100,0	20499,3	100,0
державні	1230,2	5,6	1022,0	5,0	1010,3	4,9
недержавні	20886,5	94,4	19567,6	95,0	19489,0	95,1

Аналізуючи таблицю 2, видно, що площа сільськогосподарських угідь сільськогосподарських підприємств зменшилась в 2011 році порівняно з 2005 роком на 1617,4 тис. га, з них 95,1 % належало недержавним підприємствам.

Концентрація виробництва дає змогу підприємству вживати різних заходів, спрямованих на зростання родючості землі, захист її від водної та вітрової ерозії, впроваджувати прогресивні системи ведення землеробства і тваринництва, енергоощадні технології.

Одним із показників концентрації сільськогосподарського виробництва є площа сільськогосподарських угідь і ріллі. З таблиці 3 видно, що загальна площа с.-г. угідь фермерських господарств в 2011 році порівняно з 2005 роком збільшилась на 684,7 тис. га, при цьому площа с.-г. угідь фермерських господарств збільшилась на 18,7 %, хоча їх кількість зменшилась за даний проміжок часу на 3,49 %.

Таблиця 3

Фермерські господарства в Україні

	Роки			2011 р. в % до 2005 р.
	2005	2010	2011	
Кількість фермерських господарств, од.	42445	41524	40965	96,51
Площа землі в користуванні, тис. га				
с.-г. угідь	3661,2	4290,8	4345,9	118,70
у т.ч. ріллі	3492,6	4161,9	4221,9	120,88

З одного боку, надмірна концентрація виробництва призводить до перенасиченості посівами високоінтенсивних сільськогосподарських культур, що зумовлює деградацію ґрунту, його виснаження, появу хвороб і шкідників сільськогосподарських культур. З іншого - надмірне укрупнення спричиняє нераціональне перевезення вантажів, зростання транспортних витрат, утруднює управління підприємством.

О.В. Крисальний зазначає, що розвиток спеціалізації в аграрній сфері зумовлює підвищення концентрації сільськогосподарського виробництва. Адже тільки в умовах великомасштабного спеціалізованого виробництва із застосуванням досягнень науково-технічного прогресу можна здійснювати ефективно конкурентоспроможне виробництво технологічно однорідної товарної продукції певних видів [4].

Академік В.В. Снітинський, акцентує увагу на тому, що важливу роль в організації сільськогосподарського підприємства відіграють його структура і розміри. Вже нині на рівні держави йдеться про укрупнення підприємств. Форми господарювання мають поєднувати в собі виробництво, зберігання, перероблення продукції та реалізацію [5].

Крупні підприємства мають суттєві переваги над дрібними за розмірами в сенсі використання засобів праці, трудових ресурсів, поглиблення спеціалізації виробництва, запровадження ресурсо- та енергоощадних технологій.

Як зазначає професор Азізов С.П., у великих підприємствах забезпечується економія капітальних і експлуатаційних витрат на внутрішньогосподарських перевезеннях. Вони мають більші можливості для реалізації продукції в кращі строки і вищої якості, що відповідає попиту споживача [6].

Висновки. Сталий розвиток дозволяє в перспективі узгодити і гармонізувати економічні, екологічні та соціальні цілі в галузі сільського господарства. Головна функція сталого розвитку сільського господарства є забезпечення екологічно-чистими і безпечними для здоров'я продуктами харчування населення в обсягах, достатніх для повноцінного задоволення потреб людей. Концентрація виробництва – це процес зосередження засобів виробництва, землі й трудових ресурсів на одному й тому самому підприємстві з метою збільшення обсягів продукції. Підприємство з оптимальним рівнем концентрації виробництва може функціонувати рентабельніше і бути конкурентоспроможним. Таким чином, вплив концентрації виробництва на сталий розвиток сільськогосподарських підприємств передбачає розробку комплексу заходів, чому і потрібно приділяти увагу в наступних дослідженнях.

Література.

1. Колісник Б.Д. Державна підтримка сільського господарства та форми в Україні. / Б.Д. Колісник, А.В. Круць [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://derzhavna-pidtrimka-silskogo.html>.
2. Юшкевич О.О. Сталий розвиток сільськогосподарських підприємств: екологічний аспект. // Економіка Крима. – 2011. №2 (35) – С.11.
3. Підліснюк В., Рудик І., Кириленко В., Вишенська І., Маслоуківська О. Сталий розвиток суспільства: роль освіти. Путівник / За ред. В. Підліснюк – К.: Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. – С.88.
4. Крисальний О.В. Теоретико-методологічні засади розвитку спеціалізації і сільськогосподарської кооперації в пост реформованому аграрному виробництві.// Економіка АПК.- 2007. № 6.-С.5.
5. Данько Ю. Методологія інтегрального маркетингового рейтингу конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств // Наука молода. – 2008 р. - №9. – С.12-14.
6. Азізов С.П., Канінський П.К. Організація аграрного виробництва і бізнесу: Підручник / За ред. проф. С.П.Азізова – К.: «Фенікс», 2006. – С.790.
7. Сільське господарство України: Статистичний збірник за 2011 рік / за редакцією Н.С.Власенко. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.org.ua – публікація документів Державної Служби Статистики України. - К., 2012.

УДК 657.471.66

РОЛЬ МАРКЕТИНГУ В ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

**КОЙДАН Н.С., БОНДАР В.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

В статті розглянуто проблеми підвищення ефективності роботи сільськогосподарського підприємства. Доведено, що високих господарських результатів агропідприємство може досягти лише при умові застосування прийомів маркетингу.

In the article the problems to organize high result of agriculture firm. Agriculture firm attain high result use only marketing acceptance.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Перехід України на нову систему господарювання, торкнувся підприємства усіх форм власності. Раніше керівники радянських сільськогосподарських підприємств навіть не замислювалися про конкуренцію, про підвищення ефективності, про збільшення прибутків. Тепер політика

підприємства цілком змінилося і керівництво змушене включати в апарат управління - службу маркетингу. Задачами маркетологів є дослідження ринку, товарів, конкурентів, споживачів і інших областей. Служба маркетингу займається розробкою тактики підприємства і здійсненням товарної, цінової, збутової політики та стратегії просування товару на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу маркетингу на підвищення ефективності роботи підприємств широко досліджувалися в роботах зарубіжних та вітчизняних науковців: Вовчак А.В., Данько Т.Н., Диксон П., Дихтаєв К., Котлер Ф., Луцій О.П., Новикова І.В., Хершген Х. та ін.

В даних працях глибоко розглядаються різні аспекти впливу маркетингу на діяльність промислового підприємства, але не достатньо розроблені рекомендації щодо маркетингової діяльності в сільськогосподарських підприємствах, які мають певні відмінності та особливості діяльності.

Мета даної статті - показати важливість, значення та роль маркетингу в підвищенні ефективності роботи сільськогосподарських підприємства, довести необхідність застосування маркетингових прийомів в сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виникнення маркетингу тісно пов'язано з виникненням обміну і виникненням ринку. Маркетинг - це робота з ринком за для здійснення обмінів, ціль яких - задоволення людських потреб.

Основа діяльності маркетингу — це: розробка товару, дослідження, налагодження комунікації, організація розподілу, встановлення цін, розгортання служби сервісу.

Стосовно ринку маркетинг має 2-сторонню структуру: маркетинг продавця та маркетинг споживача [1 с.11].

Маркетинг — можна визначити, як «комплекс заходів в області досліджень торгівельно-збутової діяльності підприємства, по вивченню всіх чинників, що роблять вплив на процес виробництва і просування товарів і послуг від виробника до споживача».

Тривале ігнорування специфіки товарного виробництва і ролі ринку в умовах соціалізму призвело до того, що сучасне покоління господарських керівників здебільшого не володіє необхідною теоретичною базою і має слабкий практичний досвід роботи на принципах економічної самостійності підприємства. Керівники сільськогосподарських підприємств мають поверхневе знайомство з методами комплектування портфеля замовлень, налагодження товарообігу і збуту продукції, орієнтованої на запити споживача.

Головна особливість традиційної збутової діяльності - їх спрямованість на пріоритетне положення виробника стосовно споживача. Спочатку розроблявся і провадився товар, потім проводилися активні пошуки його споживача і методів інтенсивного збуту. Одним із наслідків такого пріоритету «ринку продавця» над «ринком покупця» став диктат виробника і відповідне звуження кола вибору для споживача або взагалі дефіцит.

Виникаючий на ринку дефіцит, за радянських часів, не що інше, як слідство безгосподарності. Недостача товарів, що користуються попитом споживачів, супроводжувалися виробництвом продукції, що не користується попитом. Потреби залишалися незадоволеними, у той же час на виробництво непотрібної продукції витрачались матеріальні, енергетичні і трудові ресурси. Пріоритет у виробництві віддавався валовим і кількісним показникам при оцінці роботи. Система збуту була орієнтована на просування на ринок уже випущених товарів, задача дослідження потреб і потреб населення не ставилися. Існуючий на ринку дефіцит породжував ілюзію високої споживчої вартості існуючих на ринку товарів.

Урядом диктувалося, з ким підприємство може вступати в контакт (купувати сировину, матеріали, устаткування або кому продавати свою продукцію). Встановлювалося держзамовлення, що робило непотрібним пошук можливих споживачів. При монополізмі у виробництві продукції не було необхідності у поліпшенні якості, оскільки товари-замінники, як правило, були відсутні. Робота з підвищення ефективності виробництва не носила системного характеру. Існувала маса підприємств із плановою збитковістю, що покривалася за рахунок прибутків від роботи інших підприємств, віднімаючи тим самим в останніх прагнення працювати над поліпшенням якості виробленої продукції, збільшенням товарообігу.

Існуюча система збуту (відділення виробника від розподілу товарів) звільняла виробника від необхідності аналізувати ринок виробленого товару і послуг, у той час як у системі збуту створювалися наднормативні запаси товарів, що не користуються достатнім попитом [2 с.83].

В даний момент часу у сільськогосподарських підприємств інші проблеми – необхідність пошуку ринків збуту, дослідження потреб споживачів і максимальне їх задоволення.

Назріла необхідність проводити управління підприємства з нової позиції, з позиції маркетингового управління.

Маркетингове управління - це аналіз, планування, перетворення в життя і контроль за проведенням заходів, розрахованих на

встановлення, зміцнення і підтримку вигідних обмінів із цільовими покупцями заради досягнення цілей організації [3 с. 32].

Маркетингове управління може здійснюватися з позицій п'ятиох різних підходів:

- 1) концепція удосконалювання виробництва;
- 2) концепція удосконалювання товару;
- 3) концепція інтенсифікації комерційних зусиль;
- 4) концепція маркетингу;
- 5) концепція соціально-етичного маркетингу.

Концепція удосконалювання виробництва підтверджує, що споживачі будуть надавати перевагу тим продуктам, що широко поширені і доступні по ціні, і як слідство: сільськогосподарському підприємству потрібно зосередити свої зусилля на удосконалюванні виробництва та підвищенні ефективності системи розподілу.

Застосувати концепцію удосконалювання виробництва агровиробнику потрібно, коли собівартість товару занадто висока і її необхідно знизити, для чого потрібно підвищення продуктивності.

Концепція удосконалювання товару - підтверджує, що споживачі будуть прихильно ставитися до товарів, мають найвищу якість, кращі характеристики і властивості, тому сільськогосподарському підприємству потрібно зосередити свої зусилля на покращенні якості продукції та розширенні асортименту.

Концепція інтенсифікації комерційних зусиль - підтверджує, що споживачі не будуть купувати продукцію підприємства в достатній кількості, якщо виробник не прикладе достатніх зусиль у сфері збуту та стимулювання.

Концепція маркетингу - підтверджує, що запорукою досягнення цілей агропідприємства є визначення потреб і потреб цільових ринків і забезпечення бажаної задоволеності більш ефективними і більш продуктивними, ніж у конкурентів засобами. Орієнтація в даній концепції спрямована на потреби і запити споживачів [4 с. 52].

Концепція соціально-етичного маркетингу - встановлює, що завданням сільськогосподарського підприємства є встановлення потреб, запитів і інтересів цільових ринків для забезпечення бажаної задоволеності більш ефективними і більш продуктивними засобами з одночасним зміцненням добробуту споживача та підприємства в цілому. Дана концепція намагається розв'язати протиріччя між задоволенням дійсних потреб клієнтів і їхнього довгострокового добробуту.

Агропідприємство в сучасному світі може домогтися успіху лише в тому випадку, коли воно не ігнорує запити споживачів. Для

підвищення ефективності потрібно дослідження і задоволення максимальної кількості вимог покупця. Маркетинг займається дослідженням поведінки споживачів, що включає його потреби і вимоги [5 с. 218].

Виявлення потреб - одна з ключових цілей маркетингового дослідження. Коли маркетолог дізнається потребу споживача, він може спрогнозувати його подальшу поведінку і можливість покупки продукції.

Крім потреб і бажань споживачів конче потрібно досліджувати і поведінку конкурентів. Першим етапом у дослідженні конкурентів повинна бути оцінка ступеня конкуренції на обраному ринку. Далі потрібно переходити до аналізу самих конкурентів. Варто визначити: яку частину ринку контролюють конкуренти, наскільки швидко відбувається їх розвиток, яка якість продукції конкурентів, їх ціна, форма реклами і збуту.

При правильно проведеному дослідженні можливо побачити хиби та переваги конкурентів, дізнатися про їх слабкі та сильні місця, що згодом безсумнівно позначиться на прибутку та розвитку сільськогосподарського підприємства.

Вивчення структури ринку являє собою дослідження постачальників та посередників, вивчення транспортних компаній, страхових організацій, тощо. Це допомагає агропідприємству відчути себе упевненим на хиткому ґрунті нового ринку [6 с.302].

Керівництво сільськогосподарського підприємства повинно ретельно досліджувати споживчий ринок. Дослідження ринку ставить на меті, вивчення співвідношення попиту та пропозиції на продукцію, визначення смності ринку, визначення частки конкурентів на ринку, сегментацію ринку, визначення кон'юнктури ринку.

Основна ціль вивчення кон'юнктури ринку - встановити зв'язок між діяльністю підприємства та ринком. Кон'юнктурне дослідження містить у собі оцінку ринку в поточному періоді, прогноз зміни показників ринку, пропозиції і рекомендації по діяльності підприємства в процесі зміни ситуації на ринку.

Під смністю ринку розуміється обсяг продукції, що може «умістити» ринок без істотних змін у своїй структурі. Маркетингова служба агропідприємства може досліджувати показники потенціалу ринку, опрацьовувати та аналізувати дані та на їхній основі прогнозувати збільшення або зменшення потенціалу ринку, що відповідно приведе до збільшення або зменшення обсягу продукції, що випускається підприємством. Для цього потрібно проводити сегментацію ринку. Сегментація ринку - це поділ ринку на окремі

області для збуту товарів. Сегментацію можна проводити по ряду ознак:

- Географічний (враховується розмір регіону);
- Демографічний (враховуються всі критерії населення);
- Соціально-економічний (враховується прибуток населення);
- Психологічний (враховуються особливості окремого індивіда).

Висновок. Отже, ми бачимо, що маркетинг дуже важливий для успішного існування сільськогосподарського підприємства. Розробки маркетингу допомагають агровиробнику уникнути багатьох помилок. Таким чином, маркетинг підвищує ефективність діяльності сільськогосподарського підприємства.

Література.

1. Вовчак А.В. Маркетинговий менеджмент: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / А.В. Вовчак. – К. : КНЕУ, 1998. – 234 с.
2. Данько Т.Н. Управление маркетингом (методологический аспект): учеб. пособие / Т.Н. Данько. – М. : ИНФРА, 1997. – 280 с.
3. Диксон П. Управление маркетингом / П. Диксон. – М. : ЗАО «Издательский дом БИНОМ», 1998. – 315 с.
4. Дихтль Е. Практический маркетинг: учеб. пособие / Е. Дихтль, Х. Хершген ; пер. с нем. А.М. Макарова. – М. : Вып. шк., 1995. – 255 с.
5. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 376с.
6. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер. – М. : Прогресс, 1990. – 546с.

УДК: 65.012.34:711.454

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ АГРОЛОГІСТИЧНИХ ЦЕНТРІВ

**КОНДРАТЮК Д.М., АСПИРАНТ*, ЖИТОМИРСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Розглянуто сучасний стан забезпеченості Житомирської області складськими потужностями. Визначено координати розміщень агрологістичних центрів у Житомирській області.

The current status of storage capacity supply in Zhitomir region is reviewed. The coordinates which determine the distribution of ahrologistical centers in Zhytomyr region are defined.

* Науковий керівник – Ткачук В.І., д.е.н., доцент

Постановка проблеми. Продукція, що виробляється у сільському господарстві, потребує специфічних підходів до зберігання. Кожен з видів продукції є біологічним організмом та швидко псується, якщо не дотримано відповідних умов зберігання. Враховуючи низький рівень забезпеченості складськими потужностями, для тривалого зберігання аграрної продукції, постає необхідність розбудови мережі агрологістичних центрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років зростає інтерес науковців до раціоналізації організації складського господарства. Так дослідження функціонування складського господарства здійснюють Б. Анікін, В. Сергєєв, А. Гаджинський та ін. Питаннями класифікаційних ознак логістичних центрів займаються Є. Крикавський, Р. Ларіна, І. Стуринська.

Постановка завдання. В тій чи іншій мірі кожен з перерахованих вище науковців розглядали питання створення логістичних центрів. Проте, в їх працях недостатньо висвітлено питання формування агрологістичних центрів. Метою статті є дослідження сучасного стану забезпеченості складськими потужностями та визначення пропозицій по розбудові мережі агрологістичних центрів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як правило, в Україні продукція вироблена сільськогосподарськими підприємствами є сировиною для переробних підприємств та не переробляється безпосередньо сільгоспвиробниками. Разом з тим переважна більшість виробленої аграріями продукції зберігається безпосередньо в сільськогосподарських підприємствах.

Зберігання продукції у підприємствах, де вона була вироблена, пояснюється в першу чергу бажанням сільгоспвиробників зменшити витрати на транспортування. Часто вони не можуть забезпечити належних умов зберігання. Так, наприклад, для кожного виду зерна (фуражне, продовольче, на насіння) необхідно обладнувати відповідні зерносховища з певним температурним режимом. Спеціальних умов зберігання також потребують овочі та картопля, для яких потрібні спеціально обладнані овочесховища. При порушенні умов зберігання відбувається втрата як якісних, так і кількісних характеристик продукції, що у підсумку впливає на ціну та прибуток підприємства. За даними ФАО втрати зерна і зернопродуктів при зберіганні щороку складають в межах 10-15 %, а картоплі, овочів та плодів – 20-30 % [0].

Значні втрати відбуваються через використання застарілої та зношеної техніки при навантажувально-розвантажувальних роботах. З

розвитком ринкових відносин постає необхідність виробництва якісних продуктів харчування, що максимально задовольняли б потреби споживачів. Мова йде про необхідність повного циклу виробництва продуктів харчування безпосередньо в підприємствах, де виробляється сировинна база.

Як показує світовий досвід, лівову частку прибутків отримують підприємства, що реалізують не сировину, а саме продукти її переробки. Так, фермери США, Канади, Німеччини та інших розвинених країн створюють кооперативи по первинній переробці сільськогосподарської продукції. При цьому великі сільськогосподарські підприємства мають власні невеликі комплекси для зберігання продукції та цехи для переробки виробленої продукції.

Таким шляхом в Україні йдуть і великі сільськогосподарські підприємства, зокрема, агрохолдинги, що мають значні фінансові можливості й здійснюють повний цикл виробництва. Малі та більшість середніх сільськогосподарських підприємств не мають фінансових можливостей для закупівлі високоякісного насіннєвого матеріалу, не говорячи вже про оновлення матеріально-технічної бази та будівництва інфраструктурних об'єктів. Саме тому для зберігання продукції, зокрема рослинництва, використовуються вже існуючі зерносховища та елеватори або переобладнуються наявні приміщення під склади. За даними каталогу «Елеватори України» [0] у Житомирській області працює двадцять спеціалізованих елеваторів та зерносховища (рис. 1).

Як видно з рисунка, спеціалізовані елеватори та зерносховища розміщені в південній частині області зі сходу на захід. Таке розміщення зумовлено природнокліматичними умовами, адже саме ця частина області найкраще підходить для вирощування зернових та зернобобових культур. Разом з тим, за даними державного підприємства «Держресстри України» [0] сертифікованих складів у Житомирській області налічується лише шістнадцять, загальною місткістю 321,6 тис. тон. Практично всі вони знаходяться у приватній власності. Лише по одному сертифікованому складові мають державна акціонерна компанія «Хліб України» місткістю 48,0 тис. тон та державне підприємство «Державна продовольчо-зернова корпорація України» місткістю 6,0 тис. тон. З кожним роком збільшуються об'єми виробництва зернових так протягом 2008-2010 років у Житомирській області сільськогосподарськими підприємствами в середньому було зібрано 965,63 тис. тон зернових, що втричі більше ніж можуть зберігати сертифіковані склади.

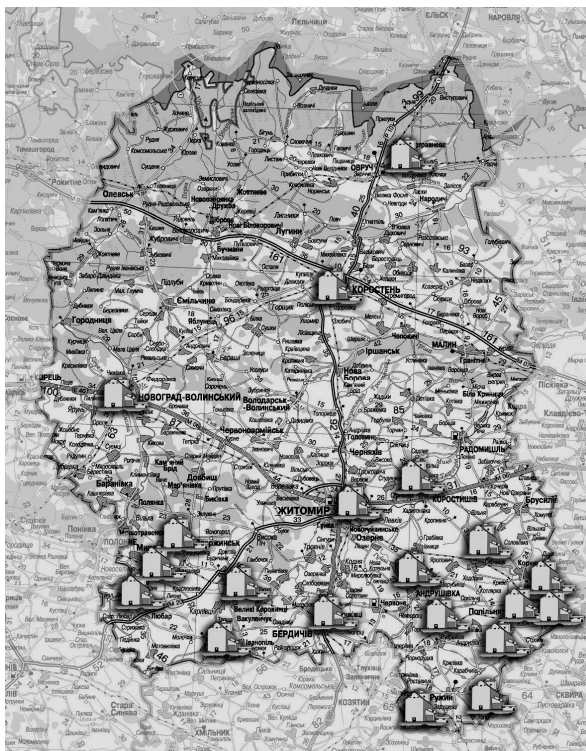

Рис. 1. Географічне розміщення спеціалізованих елеваторів та зерносховищ в Житомирській області

Джерело: побудовано на основі [0]

Складною залишається ситуація з овочесховищами. На початок 2011 року в Україні налічувалося сховищ загальною ємністю 550 тис. т, вони пройшли сертифікацію та мають відповідні документи [0]. Також протягом 2011 року збудовано ще 38 сховищ, загальним об'ємом 135 тис. т. Проте забезпеченість овочесховищами залишається на низькому рівні. Свідченням цього є те, що кожного року в Україні втрачається від 40 до 50 % вирощеного врожаю овочів та фруктів у той час як європейські виробники несуть втрати при зберіганні своєї продукції на рівні 10 %.

В Житомирській області протягом 2009-2011 років відбулося зростання місткості сховищ, проте вона в рази менша від фактичної потреби. Так, аномально висока температура восени та на початку

зими 2011 року в повній мірі показала неспроможність сільськогосподарських виробників забезпечити збереження виробленої продукції, зокрема овочів. Згідно оцінок експертів з 20 млн. т вирощеного в 2011 році врожаю картоплі втрати складають близько 4 млн т. [0]. Спричинено це тим, що значна кількість сховищ радянського зразка, що мають застаріле обладнання та неспроможні забезпечити якісного зберігання.

Постає необхідність формування мережі агрологістичних центрів на базі яких мають будуватись елеватори, складські приміщення, підприємства по первинній переробці сільськогосподарської продукції. Такий підхід, на нашу думку, дозволить тривалий час зберігати сільськогосподарську продукцію з мінімальними втратами. Використання спеціалізованої техніки дозволить швидше та більш якісно виконувати технологічні операції.

Це дасть змогу не лише зменшити витрати на транспортування до місць зберігання, а й дозволить реалізовувати напівфабрикати, що коштують більше ніж сировина. Наявність первинної переробки дасть змогу заключати контракти з мережами супермаркетів, особливо це стосується овочів та фруктів. Водночас стане можливим створення власної мережі торгових точок, де буде реалізовуватись сільськогосподарська продукція місцевих товаровиробників.

Даний підхід вимагає визначення координат місцезнаходження агрологістичних центрів, на яких і буде здійснюватись зберігання і переробка сільськогосподарської продукції. Для цього нам необхідно знайти такі координати об'єкта сума відстаней від якого до всіх підприємств району була б мінімальною. Таким чином, цільова функція математичної моделі матиме вигляд:

$$\sum v_i \rightarrow \min, \quad (1)$$

де v_i – відстань від логістичного центру до i -того підприємства.

Дана функція дозволяє мінімізувати сукупні витрати на транспортування сільськогосподарської продукції. Для розрахунку відстаней (v_i) нами була використана формула:

$$v_i = \sqrt{(x_i - x_c)^2 + (y_i - y_c)^2}, \quad (2)$$

де x_i, y_i – координати i -того підприємства;

x_c, y_c – координати агрологістичного центру.

При цьому має враховуватись ряд обмежень, зокрема:

1) Координати логістичного центру мають бути більше нуля:

$$x_c > 0, y_c > 0, \quad (3)$$

2) Відстань від агрологістичного центру до i -того підприємства має бути меншою за максимально можливий радіус дії такого центру:

$$v_i \leq R_{\max}, \quad (4)$$

де $R_{\max}$ – максимально можливий радіус дії агрологістичного центру.

$$R_{\max} = v_{i(\max)} - v_{i(\min)}, \quad (5)$$

де $v_{i(\max)}$, $v_{i(\min)}$ – мінімальна та максимальна відстань від центру до підприємств.

Для виконання другого обмеження, необхідно володіти інформацією про координати агрологістичного центру. Щоб виконати дану умову, задачу необхідно розв'язувати у два етапи. На першому етапі розв'язок здійснюємо без другого обмеження. Знайдені координати центру дають нам повну мінімізацію по витратах на транспортування.

Проте такий вид оптимізації справедливий для вирішення задачі, що стосується мінімізації відстаней (наприклад прокладення телефонного кабелю), проте не зовсім справедливий для розв'язку задачі розміщення об'єктів обслуговування яким виступає агрологістичний центр. Це пояснюється тим, що певні клієнти будуть знаходитись на великих відстанях від центру, в той час як інші на незначних відстанях, відповідно буде створюватись диспаритет витрат на транспортування. Саме для усунення такого диспаритету і необхідно виконати другу умову.

В результаті розрахунків ми отримали координати агрологістичного центру (50.14; 28.69), сумарна відстань від центру до усіх підприємств району складає – 2,371 од. Після отримання результатів першого етапу вирішення задачі, ми отримуємо вихідні дані для розрахунку максимально можливого радіусу дії центру. Після виконання другого обмеження математичної моделі, ми отримуємо найкращі координати розміщення агрологістичного центру.

Розрахунки показують, що найкращі координати для розміщення агрологістичного центру в Житомирському районі (50.14; 28.68). При цьому сумарна відстань від центру до всіх сільськогосподарських підприємств складає 2,379 од. Нами було проведено розрахунки координат агрологістичних центрів та сумарних відстаней для всіх районів Житомирської області (рис. 2).

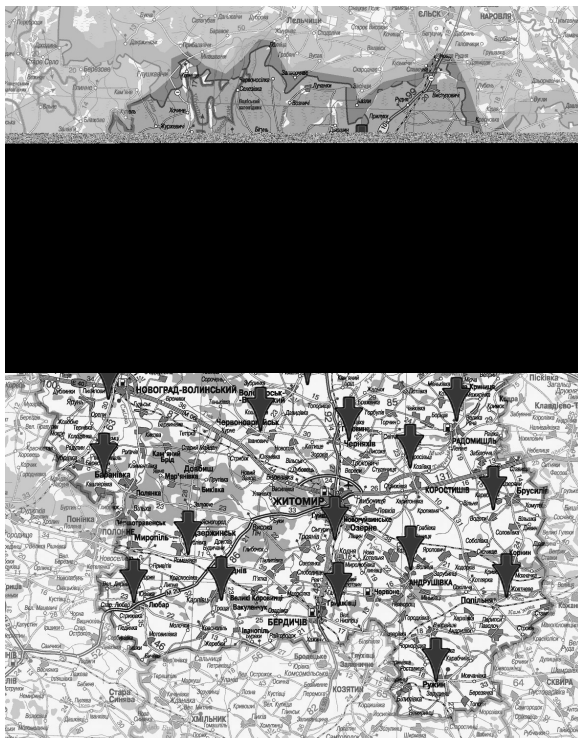

Рис. 2. Просторове розміщення агрологістичних центрів
Джерело: власні дослідження.

Розрахунок координат агрологістичних центрів здійснювався для кожного району Житомирської області, оскільки такий підхід дозволить при необхідності залучати бюджетні кошти відповідних районних рад, що виділяються під державні програми. Майже рівновіддалене розміщення агрологістичних центрів один від одного дозволяє за необхідності, у пікові періоди, перенаправляти матеріальні потоки до сусідніх менш завантажених центрів.

Висновки. Забезпеченість Житомирської області складськими об'єктами залишається на низькому рівні, що потребує розбудови мережі спеціалізованих об'єктів. Такими об'єктами мають стати агрологістичні центри, що виступатимуть у ролі основного переробно-складського вузла, який забезпечуватиме зберігання та первинну переробку сільськогосподарської продукції. Здійснений нами розрахунок координат агрологістичних центрів дозволяє

мінімізувати витрати на транспортування продукції, а майже рівновіддалене їх розміщення один від одного дозволяє, за необхідності, перенаправляти матеріальні потоки до сусідніх менш завантажених центрів.

Література.

1. Картошка гниє в хранилищах [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://www.agroua.net/news/news_36559.html
2. Каталог елеваторів - Житомирська область [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://elevator.com.ua/list.php?reg=6>
3. На сьогоднішній день в Україні будуватимуться 104 овочесховища [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://agrobiznes.org.ua/node/541>
4. Основи зберігання продукції рослинництва [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://agrobiznes.org.ua/node/297>
5. Перелік сертифікованих зернових складів по регіонах [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://www.dru.com.ua/ua/page_126.htm

УДК 332.155/338.3

СТАН ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА РЕГІОНУ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

**КОРЖЕНІВСЬКА Н.А., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

У статті проаналізовані теоретичні підходи до трактування категорій «продовольча та економічна безпека», здійснено огляд стану зерновиробництва регіону, позитивний розвиток якого є гарантією забезпечення продовольчої стабільності країни.

The article analyzed the theoretical approaches to the interpretation of the category "food and economic security," by inspection of grain region, the positive development of which is the guarantor of ensuring food stability.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Забезпечення населення продуктами харчування є першочерговим завданням будь-якого організованого суспільства. Стабільний розвиток продовольчих ринків країни, зокрема зернового, в умовах реформування аграрного сектору, забезпечення якісними продуктами харчування завжди є пріоритетними у формуванні економічно розвинутої держави. Дослідження як теоретичних, так і практичних сторін питання зміцнення зернового ринку, покращення його кон'юнктури, поглиблення експортної орієнтації галузі та як наслідок посилення

продовольчої безпеки країни визначає актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання продовольчої безпеки та її зміцнення завжди були у центрі уваги вчених різних галузей наукових досліджень. Багато уваги присвячено досліджуваній тематиці у працях В.Т. Александрова, Ю.Д. Білика, В.І. Бойка, О.В. Воронянської, Т.Г. Гайдука, М.М. Карамана, В.О. Ключача, І.І. Лукінова, П.М. Макаренка, В.А. Носенка, Ю.Ф. Терещенка, В.Г. Орехівського, В.Я. Плаксієнка, П.Т. Саблука, О.О. Сторожука, А.М. Худолій, О.М. Шпичака та інших. Проте мінливість економічної ситуації, нові підходи до розуміння безпеки регіону, перехід на нові та повернення до існуючих методів регулювання продовольчих ринків потребують подальших наукових досліджень з питань розвитку та підвищення ефективності зернового господарства, забезпечення подальшого зміцнення продовольчої та економічної безпеки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінка теоретичних підходів до трактування категорій «продовольча та економічна безпека», огляд стану зерновиробництва Хмельницької області, позитивний розвиток якого є гарантією забезпечення продовольчої стабільності країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відразу зазначимо, що зернопродуктовий підкомплекс АПК традиційно відноситься до найбільш досліджуваних теоретиками і практиками об'єктів. Питання економічної та продовольчої безпеки також привернули немало уваги, про що свідчать чисельні наукові публікації на фундаментальні дослідження. Проте, на нашу думку, не дивлячись на таку популярність досліджень завжди є місце для пошуку та наукових напрацювань. Україна має надзвичайно сприятливі агрокліматичні умови для виробництва зерна. Тому зерновиробництво за таких умов завжди буде пріоритетним у сільськогосподарському виробництві.

Під час зернової кризи 2003 року, яка виникла внаслідок ажіотажу навколо проблеми дефіциту зерна, багато науковців, практиків та урядовців заговорили про продовольчу безпеку. Заходи, прийняті з метою вирішення даної проблеми, полягають у проведенні моніторингу зернового ринку з метою визначення точної кількості зерна, яке знаходиться як у товаровиробників, так і в інших суб'єктів. [1]

У міжнародній практиці поняття «продовольча безпека» є офіційно прийнятим. Експерти Продовольчої сільськогосподарської

організації (FAO) оцінюють стан продовольчої безпеки світу за обсягом перехідних (до наступного урожаю) світових запасів зерна та рівнем його виробництва в середньому на одну людину.

На думку Басюркіної Н.Й. продовольча безпека країни означає, що національна економіка та її найбільший сектор не відчуває тиску з боку імпорту. Сьогодні у великих містах 60-70% продовольства забезпечується за рахунок імпорту.[2, с. 91] Продовольчу безпеку можна також визначити як такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток.

В Україні правовою основою продовольчої безпеки є Конституція України [3], де сказано, що основними функціями держави є захист її суверенітету та забезпечення економічної безпеки. Зерновий сектор економіки України є традиційно стратегічною, експортно-орієнтованою галуззю, здатною забезпечити продовольчі потреби не лише держави, але і за своїми потенційними обсягами виробництва впливати на світову продовольчу безпеку.

Проблема забезпечення продовольчої безпеки населення стала предметом активного розгляду світовим співтовариством у зв'язку із соціально-економічними процесами в країнах, що розвиваються. За останні роки рівень продовольчої безпеки України знизився до критично небезпечної межі. За калорійністю та якісним складом раціону харчування Україна перейшла від рівня розвинених країн (3300-3800 ккал) до межі продовольчої безпеки (2500 ккал), а за споживанням протеїнів тваринного походження опинилася нижче цієї межі. Трудовий аграрний потенціал використовується з низькою ефективністю, а продуктивність праці в аграрному секторі має сталу тенденцію до зниження, її рівень в 10 разів нижчий за відповідні показники розвинених країн. [4]

Без розвитку зернового виробництва неможливо спеціалізувати економічні райони на виробництві технічних культур, продукції тваринництва, розвивати інші галузі рослинництва. Тому ця галузь займає найбільшу питому вагу в посівах сільськогосподарських культур. Багато зернових культур вирощують як сировину для виробництва спирту, крохмалю та іншої продукції.

Зерно добре зберігається, тому особливе значення має для створення державного резерву продуктів і кормів. Більшість видів сільськогосподарської продукції, призначеної для реалізації, а також ту, що залишається у господарстві, доводять до певних кондицій. Зокрема

зерно після зберігання підсушують і доочищують. Продукція, яка залишається для внутрішньогосподарських потреб, вимагає належних умов зберігання, що запобігає її втратам.

За валовими зборами усі регіони Хмельницької області можна поділити на чотири групи. Зона лісостепу та степу: Харківська, Полтавська, Дніпропетровська, Вінницька, Одеська області. Друга група Черкаська, Кіровоградська, Київська, Запорізька, Миколаївська, Сумська, Херсонська, Донецька, Чернігівська області. Третя група: Хмельницька, Луганська, Тернопільська, Житомирська області та Автономна республіка Крим. Четверта група є найменшими виробниками зерна, це Рівненська, Львівська, Волинська, Чернівецька, Івано-Франківська та Закарпатська області.

Розглянемо виробництво зернових культур у Хмельницькій області за їх видами у таблиці 1.

Таблиця 1

Збирання врожаю сільськогосподарських культур в усіх категоріях господарств Хмельницької області за 2012 рік

	Валовий збір		Зібрана площа		Урожайність	
	тис. ц	у % до 2011р.	тис. га	у % до 2011р.	ц з 1 га зібраної площі	збільшення, зменшення (–) до 2011р.
Зернові та зернобобові культури ¹ – всього	27124,0	124,4	600,7	111,0	45,2	4,9
у тому числі						
пшениця	9156,8	94,4	228,4	97,6	40,1	–1,3
ячмінь	4106,3	118,2	119,8	104,7	34,3	3,9
кукурудза на зерно	12655,7	167,4	183,2	153,4	69,1	5,8
Соняшник на зерно ¹	733,3	112,5	40,1	112,3	18,3	–

¹ У вазі після доробки.

Як показують дані табл. 1, порівняно з 2011р. загальний валовий збір зернових і зернобобових культур (2,7 млн. т) збільшився на 24,4%, що зумовлено як розширенням площі збирання (на 59,4 тис. га, або 11,0%), так і збільшенням урожайності зернових культур з 1 га (на 4,9

ц, або 12,2%). Із загального обсягу одержано продовольчих культур – 1,0 млн. т (36,0%), фуражних зернових – 1,7 млн. т (64,0%).

Сільськогосподарськими підприємствами вироблено 2,4 млн. т зерна, що на 27,5% більше, ніж у 2011р., господарствами населення – 0,3 млн. т (на рівні попереднього року). Урожайність зернових культур порівняно з 2011р. збільшилася в аграрних підприємствах на 5,2 ц, або 12,6% (по 46,5 ц з 1 га), у господарствах населення – на 2,2 ц, або 6,2% (по 37,5 ц з 1 га).

У 2012р. значно кращий, ніж у 2011р., зібрано врожай культур зернової групи: кукурудзи на зерно – 1265,6 тис. т (у 1,7 раза більше), вівса – 33,3 тис. т (у 1,6 раза), ячменю – 410,6 тис. т (на 18,2%), гречки – 35,8 тис. т (на 18,1%), що зумовлено, насамперед, підвищенням їхньої врожайності.

У всіх категоріях господарств урожай соняшнику на зерно збільшився порівняно з 2011р. на 12,5% (становив 73,3 тис. т), що зумовлено розширенням площ його збирання (на 4,4 тис. га, або 12,3%). [5]

Щодо товарної структури зовнішньої торгівлі області зерновими культурами існує позитивний баланс. Так, експорт зернових у 2012 році склав 50947,0 тис. дол. США, що склало 164,5 % до 2011 року та 11,1 % до загального обсягу, тоді як імпорт за відповідний період склав лише 3972,8 тис. дол. США (24,7% до 2011 р. та 0,7 % до загального обсягу). Таким чином Хмельницьчина вносить певний вклад у забезпечення як продовольчої, так і в цілому економічної безпеки нашої держави.

Граничним значенням індикатора достатності запасів зерна у державних ресурсах, котрий визначається як співвідношення між обсягами продовольчого зерна в державному продовольчому резерві та обсягами внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів в перерахунку на зерно, вважається рівень 17%, що відповідає 60 дням споживання. [6]

Одним із головних показників, який засвідчує стан продовольчої та економічної безпеки є виробництво зерна в розрахунку на душу населення. За даними Головного управління статистики у Хмельницькій області чисельність населення Хмельницької області у 2012 році становила 1317,1 тис. осіб. Показник виробництва зерна на душу населення в області становив 2059 кг, що на 12,8% більше ніж у середньому по Україні.

Висновки. Стратегія розвитку АПК України має бути підпорядкована ефективному забезпеченню потреб населення в

продуктах харчування та реалізації експортного потенціалу регіонів. Зернопродуктовий підкомплекс вирішує головне завдання продовольчої безпеки та дозволяє оптимістично формувати економічну стратегію розвитку аграрного потенціалу Хмельницької області.

Література.

1. Електронний ресурс. Зернова проблема як складова забезпечення продовольчої безпеки регіону. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2009_141/09sgm.pdf, вільний.
2. Басюркіна Н.Й. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах трансформації економіки України / Н.Й.Басюркіна // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць – Вип. 29. – Одеса: вид.-во ОДЕУ, 2008. – С. 89-98.
3. Конституція України // ВВР України. – 1996. - № 30.
4. Рибчинський Р. Стан та перспективи розвитку борошномельної галузі в Україні // Хлібопродукти -2008. №2.
5. Електронний ресурс. Головне управління статистики у Хмельницькій області. – Режим доступу: <http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index.htm>, вільний.
6. Електронний ресурс. Сидоренко О. Продовольча безпека України неможлива без державного регулювання АПК. – Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/216-prodovolcha-bezpeka-ukrayini-nemozhliva-bez-derzhavnogo-regulyuvannya-apk.html>, вільний.

УДК 339. 187. 4

БРЕНД – ОСНОВНИЙ АСПЕКТ ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

**КРАВЧЕНКО О.І., АСИСТЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

В даній статті розглянуто бренд як один з основних видів збуту сільськогосподарської продукції, визначена його сутність, роль на вплив на споживачів.

In this article the looking brand how alone from fundamental sights market agricultural products, defining his essence, part and influencing to the consumers.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний світ живе знаннями, продуктами, послугами та інформацією. Сільськогосподарські підприємства вступили у світ перевиробництва: еру різноманіття. У суспільстві товарного різноманіття спостерігається надлишок ідентичних підприємств, які мають схожих, як дві краплі води, працівників, з однаковою освітою, які виконують однакову роботу, пропонують одні й ті самі ідеї, виробляють однакові продукти з однаковими цінами, з однаковими характеристиками. І усі ці підприємства та продукти конкурують між собою. В умовах ринку необхідно виробляти продукцію, яка користується високим попитом. Більшість покупців хочуть купити продукти харчування з певними характеристиками, такими як безпечність продуктів, які корисні для здоров'я. Тому необхідно своєчасно та в повному обсязі задовольняти потреби споживачів, враховуючі сезонність виробництва сільськогосподарської продукції. При цьому треба мати на увазі, що даний вид продукції дуже швидко втрачає первинний вид і виникає необхідність в оперативному перевезенні, доставці до споживача. Але це досить важко зробити підприємствам у яких об'єми виробництва відносно невеликі, тож дуже часто кінцеву готову продукцію споживачам доставляють перероблену, через посередників вже з використанням консервантів та усяких домішок. І хоча підприємства з невеликим об'ємом виробництва випускають якісну продукцію, реалізують вони її здебільшого не самі, а продають її посередники і тому споживачі не мають інформації про виробника. Мається на увазі, що сільськогосподарська продукція постачається споживачам вже в переробленому стані і звичайно заводи, які купують продукцію самостійно або через посередників, випускають її під власними брендами. У аграрних підприємств, основних виробників продукції, немає можливості встежити за кожним торговцем на ринку, які заробляють на їхньому імені. Також на ринок потрапляє велика кількість продукції закордонних виробників, причому конкурентоспроможних брендів, які просуваються завдяки добре налагодженим комунікаційним каналам.

Тому треба розробити чіткий комплекс дій, які допоможуть невеликим аграрним підприємствам самостійно продавати свою продукцію в нинішніх умовах. А це можливо, якщо підприємства зможуть запатентувати свою продукцію. Для цього необхідно подолати наступні причини:

- недосконалість знать системи маркетингу;
- необхідність у ресстрації власної торгової марки;

- відсутність знань по технології брендування;
- необхідність великих коштів для створення бренду, оскільки об'єми виробництва не настільки великі, щоб окупити такі вклади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями відносно якості та збуту сільськогосподарської продукції займаються такі вітчизняні вчені, як Бараннікова М. І., яка розглядає конкурентоспроможність овочевої продукції спираючись на цінність продукції; питаннями становлення іміджу займаються вчені Сердюк О. І. та Калашник Я. П., вони вважають образ підприємства та працівників ключовим елементом успіху; значенням бренду займаються такі зарубіжні вчені, як Гед Т., який вивчає технологію 4D – брендинга, Робертс К., який вивчає ідеологію створення брендів майбутнього, Ліндстром М., який вивчає відчуття бренду. Однак проблема полягає у тому, що на сьогоднішній день немає чітких рекомендацій стосовно створення бренду для вітчизняних аграрних підприємств.

Формування цілей статті. Метою даної статті є розробка методологічної рекомендації щодо формування бренду аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слово “бренд” походить від древньоскандинавського “brandr”, яке означає “палити” та “вогонь”. Так називалося тавро або клеймо, яким власники помічали свою худобу. Але часу змінюються і зараз слово “бренд” має дуже велике значення для виробників товарів та послуг, він є інтегральним показником характеристики конкретного бізнесу, саме завдяки йому підприємство має високу додану вартість – брендований продукт завжди дорожчий аналогічних товарів. Ознака дійсно гарного бренду – вибір споживачів. Назва торгівельної марки асоціюється з гарантованим рівнем якості товарів та обслуговування, і саме тому вони готові заплатити більше за належний продукт.

Ф. Котлер визначає бренд як “назву, тлумачення, знак, символ, дизайн або комбінації усіх вище зазначених елементів, направлених на ідентифікацію запропонованих продавцем товарів та послуг, а також для встановлення їх відзнак від аналогічних товарів та послуг конкурентів” [2].

Іноді вважається, що іншими синонімами такого поняття, як “бренд” є поняття “торгівельний знак” або “торгівельна марка”. Раніше терміном “бренд” визначався не всякий торгівельний знак, а тільки широко відомий. В наш час цей термін у засобах масової інформації застосовується як синонім, що, на думку спеціалістів –

патентоведів, являється не зовсім коректним. З точки зору спеціалістів та юристів в області товарних знаків поняття “бренд” та “брендинг” не є правовими поняттями, а термінами, які використовуються для об’єднання етапів просування товарів на ринок. Відомими брендами на сьогоднішній день є: Кока-Кола, Google, Майкрософт, Біллайн, МТС, Балтика, Газпром, Укрсоцбанк, Верес, Чумак, Курочка ряба, Горілочка. Як що ж говорити про комплексне поняття бренду, торгівельної марки та торгівельного знаку – як образу, асоційованого з товаром, послугою або підприємством, - важливо враховувати усі аспекти формування такого образу. В процесі комунікацій між виробником/провайдером та споживачем/клієнтом використовуються усі канали сприйняття або відчуття бренду – візуальний тип (важливо бачити), аудіальний тип (важливо слухати), кінестетичний тип (важливо смак та запах), а також цифровий тип (важливо бачити конкретні цифри) [3]. Т. Гед розглядає чотирьохвимірний простір, в якому “живуть” бренди: функціональне, ментальне, соціальне та духовне, дана методика допомагає описати підприємство і його продукцію з високою ступінню точності [1]. Ідеологією створення бренду майбутнього, яке полягає у створенні таких брендів, яких люблять займається вчений К. Робертс. Він розглядає середу проживання бренду на двох осях системи координат: ось поваги та ось любові [5]. Застосування основних принципів даних концепцій дозволяє чітко сформулювати позиціонування підприємства і закласти в фундамент бренду емоціональні складові. Позиціонування у якості потенціального сильного бренду можливо лише у тому випадку, якщо персонал підприємства зможе демонструвати знання корпоративних стандартів. Для цього необхідно, окрім чітких вимог як до рядового персоналу, так і до керівництва, розробити та регулярно втілювати типову програму корпоративного навчання [6].

Майбутнє в завоюванні сердець споживачів, безперечно, належить емоціям. В економіці перевиробництва товарів та послуг успіх приходить через зацікавленість емоційного споживача та співробітника, а не раціонального. Підприємство повинне робити уся для того, щоб його любили споживачі та намагатися досягти їх емоціональної задоволеності.

В цьому випадку вони простять вам невеликі недоліки у веденні справ [4].

Зважаючи на вище написане сформуємо основні етапи створення бренду для аграрних підприємств:

— аналіз ринкової ситуації. Аналіз конкурентів (асортимент,

цільова аудиторія, позиціонування, методи просування, ціноутворення; аналіз планової цільової аудиторії, ринки збуту);

- аналіз існуючих ресурсів підприємства. Головними з яких є фінансовий, інформаційний, технологічний, людський.

- стратегія управління брендом. Визначення осіб, які будуть відповідати за розвиток бренду (хранителів бренду). Чіткий план дій та чітко оговорені дати по просуванню бренду. Просування бренду за допомогою маркетингових комунікацій;

- формулювання сутності бренду. Спочатку необхідно сформулювати життєздатну ідею, потім за допомогою бачення чітко усвідомити, що підприємство хоче досягти за допомогою бренду. Легше за все це зробити відштовхуючись від місії підприємства. Місія бренду буде витікати з місії самого підприємства, його позиціонування, корисності та пропозиції для цільової аудиторії, у вигляді цінності виготовляємої продукції – якість, ціна, місце та час. Також дуже важливим є індивідуалізація бренду, у якому буде чітко видно стиль підприємства;

- визначення основних складових бренду: колір, форма, назва, мова, шрифти, графічний символ, звук, обслуговування, традиції, ритуали, персонаж або герой;

- визначення бажаного стану бренду, яке буде відображати якість, життєвий цикл, конкурентні переваги;

- мониторінг бренду і оцінка ефективності дій. Розробка плати і процедур з моніторингу бренду, визначити ефективність основних параметрів бренду можливо за допомогою KPI.

KPI (key performance indicator) – ключовий показник ефективності, показники KPI дозволяють оцінити ефективність виконуваних дій. Умови роботи показника – можливість його виміру. Вимоги до системи KPI: кожний показник повинен бути чітко визначеним; показники та нормативи повинні бути досяжними. Мета повинна бути реальною, але в водночас бути стимулом; показник повинен бити у сфері відповідальності тих людей, які є відповідальними, у даному випадку – це хранителі бренду; показник повинен бути смисловим; показники можуть бути загальними для усього підприємства, тобто “прив’язані” до головної мети підприємства [6].

Також для успіху бренду необхідне відрізнєння знаків у маркіровці продукції. По цим знакам споживач узнає о якості та безпечності продукції і відповідно, це дозволить її реалізувати по високій ціні.

Маркировка – це текст, умовне позначення або рисунок на упаковку або товар, або інші додаткові засоби. Інформаційна функція – доведення до зацікавлених суб'єктів характеристик стосовно представленої продукції. Ідентифікаційна функція – доведення до споживачів, продавців, експертів та контролюючих органів інформації, яка дозволяє ідентифікувати товари - встановлювати їх відповідність до діючих законів, договором з асортиментної приналежності та безпеки. Емоційна та мотиваційна функції – вплив маркировки товару на психоемоційний стан споживачів для задоволення естетичних потреб, а також мотивації покупки.

Загалом у структурі маркировки можна виділити основні елементи: текст, рисунок та інформаційні знаки.

У тексті обов'язково повинно бути така інформація:

- найменування продукту, його вид, сорт, марка;
- найменування країни – виробника, його адреса;
- маса нетто або об'єм продукту;
- склад – найменування основних інгредієнтів, які входять до складу, включаючи харчові добавки;
- харчову цінність (калорійність, кількість білків, жирів та вуглеводів, а також вітаміни, які можливо входять до складу продукту);
- умови зберігання, термін придатності, дату виготовлення;
- спосіб приготування (для напівфабрикатів та продуктів, які призначені для дитячого харчування), рекомендації з використання;
- інформацію про підтвердження відповідності.

Рисунок наноситься для виконання емоційної та мотиваційної функції. Саме присутність яскравого рисунку допомагає продукту бути більш цікавим для покупця та відбувається більша вірогідність його покупки. Інформаційні знаки представляють собою короткі інформаційні зображення, які несуть основну інформацію – даний продукт є якісним, безпечним та корисним. У наш час знаки поділяють на такі групи: товарні знаки, знаки найменування місць походження товарів, знаки відповідності якості, штрихові коди, попереджувальні, екологічні.

Коли бренд готовий для того, щоб більше його ніхто не використовував, його необхідно запатентувати.

Патентування – це процес, який здійснюється з метою отримання виняткових прав на об'єкт інтелектуальної власності.

Задачі патентування товарного знаку – виявити наскільки є унікальним представлений об'єкт інтелектуальної власності, і закріпити за його власником право використання даного об'єкту. В

подальшому право на використання об'єкту інтелектуальної власності буде охоронятися законом.

Патентування (реєстрація) торгівельної марки здійснюється з метою захисту продукції та товарів від підробок, укріплення його позицій на ринку і підвищення вартості самого бренду. Без реєстрації право на використання бренду і торгівельної марки не буде ефективним, оскільки даний бренд можуть використовувати й інші виробники, а іноді для того, щоб випускати неякісну продукцію, що значною мірою зіпсує репутацію аграрного підприємства. І навіть після того, як підприємство запатентує свій бренд, воно не є застрахованим від того, що під його брендом будуть випускатися підробки. Але підприємство не повинне залишати такі дії без уваги, якщо у нього є патент на бренд та товарний знак адміністративний і уголовний закон на боці такого підприємства, якщо підприємство буде ігнорувати такі дії, то воно не тільки понесе матеріальні збитки, але й зіпсує свою репутацію.

Висновки. У статті визначені основні етапи створення бренду, як одного з основних аспектів каналів збуту сільськогосподарської продукції, також розглянута сутність і роль бренду. Істинне значення і основний смисл бренд отримує на самому початку шляху, з зародження ідеї, бачення та його ставлення у вигляді місії, і якщо це угодно стає справжнім двигуном торгівлі. Саме оригінальна торгівельна марка, яка побудована на емоціях є головною складовою для споживача. І хоча створення бренду та отримання патенту справа не одного дня та не малих коштів, в подальшому вилеється для агропідприємства у високу додану вартість – брендований продукт завжди коштує дорожче аналогічних товарів. Але орендованому підприємству необхідно ретельніше слідкувати за якістю, корисністю та безпечністю запропонованої їм продукції, щоб не втратити свій імідж на ринку сільськогосподарської продукції. Оскільки необхідно розуміти, що бренд інструмент стратегічний, бо він задає і відображає вектор розвитку підприємства на ринку; дозволяє концентрувати і направляти зусилля на досягнення ключової мети і витрачати ресурси більш ефективно та раціонально. Емоція бренду представлена у вигляді комунікацій до споживачів (реклама, переговори), що безпосередньо призведе до формування лояльності і, як наслідок, продажу продукції. Також бренд є інструментом корпоративної культури, він дозволяє персоналу через розуміння місії та мети працювати у єдиному командному дусі, що також ефективно сприяє на відносини зі споживачами.

Література.

1. Гед Т. 4D – брендинг: взаємуючи корпоративний код мереживної економіки / Гед Т. – СПб.: Стокгольмська школа економіки у Санкт - Петербурзі, 2005. – 256 с.
2. Котлер Ф. Маркетинг – менеджмент / Котлер Ф.; [пер. з англ.; під ред. Л. А. Волкової, Ю. Н. Каптуревського]. – СПб.: Пітер, 2000. – 752 с.
3. Ліндстром М. Відчуття бренду. Вплив на п'ять органів відчуття для створення видатних брендів / Ліндстром М. – М.: Ексмо, 2006. - 236 с.
4. Нордстрем К. Бізнес у стилі фанк: Капітал танцює під дудку таланту /Нордстрем К., А., Ріддерстрале Й.. – СПб.: Стокгольмська школа економіки, 2005. – 279 с.
5. Робердс К. Lovemarks: Бренди майбутнього/Робердс К. – М.: Ріпол – класік, 2005. – 222 с.
6. Утетін В. Бізнес уповільненої дії, або практичні рішення для підвищення ефективності організації / Утетін В. – М.: Альпіна Паблішерз, 2010. – 250 с.

УДК [338.43.02:330.111.66] (477.3)

ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ВИРОБНИЧОЇ СТРУКТУРИ ОРГАНІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ НА ВІДГОДІВЛІ ПОНАДРЕМОНТНОГО МОЛОДНЯКУ ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ

**КРАЯ В.Г., ЗДОБУВАЧ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

В статті йде мова про методичні підходи до формування оптимальної виробничої структури організації аграрного профілю спеціалізованої на відгодівлі понадремонтного молодняку великої рогатої худоби

To the article speech goes about methodical approaches to forming of optimal productive structure of organization of agrarian profile of specialized on fattening over repair to the sapling of cattle

Постановка проблеми у загальному вигляді. Протягом минулих століть відгодівля великої рогатої худоби не виділялась як окрема підгалузь скотарства, а об'єднувалась з виробництвом молока в єдиний виробничий комплекс. Оскільки основним джерелом кормів

* Науковий керівник – Турченко М.М., к.е.н., професор

для великої рогатої худоби були природні кормові угіддя сінокоси та пасовища, процес відгодівлі понадремонтного молодняка при переході на стійлове утримання припинявся. Поживність раціону при цьому обмежувалася лише його підтримуючою частиною, а приріст живої ваги не мав місця. Такий стан позначався терміном «переутримання». Весною в міру наростання на природних кормових угіддях зеленої маси перезимуваних тварин випасання на пасовищах і процес відгодівлі відновлювався. Він тривав до пізньої осені і розпочинався новий стійловий період. Саме тоді відгодованих тварин знімали з відгодівлі і відправляли на реалізацію.

Пізніше в міру підвищення рівня інтенсивності ведення рослинництва з'явилася можливість частину площі ріллі виділяти посіви зернофуражних та кормових культур. З'явилася можливість використання їх урожаю у стійловий період, що теоретично дозволило процес відгодівлі понад ремонтного молодняка не переривати у зв'язку з переходом на стійловий період. Але на практиці це забезпечити могли лише поодинокі організації аграрного профілю, які спромоглися створити міцну кормову базу. У всіх же інших організаціях аграрного профілю за умовами хронічної нестачі кормів значна частина кормового запасу запланованого для молодняка на відгодівлю потрапляла дійній череді.

Традиційно в бурякосіючих господарствах Лівобережного Лісостепу України укомплектування їх кормових запасів відігравав буряковий жом, які вони одержували з цукрових заводів за реалізовані цим останнім корені цукрових буряків. У 2001 році була опрацьована комплексна програма розвитку сільського господарства Харківської області у 2001-2005 роках та на період до 2010 року, в якій міститься інформація про величини та показники рівня розвитку рослинництва у районах області у періоді після реалізації згаданої програми. Серед такого ряду величин та показників, запроєктованих на перспективу є такі :

- посівна площа цукрових буряків – 5000га, що складає 7-8 % площі сівозмін;
- урожайність цукрових буряків – 165-170 ц /га;
- валовий збір коренів цукрових буряків – біля 8500 тонн;
- загальний обсяг бурякового жому за умови виходу його від перероблених цукрових буряків 80,0% - 6800 тонн.

Згідно із існуючими правилами значну частину цього обсягу жому одержують організації-постачальники коренів цукрових буряків. Одержаний жом вони мають можливість включати до складу своїх кормових запасів для великої рогатої худоби, для понадремонтного

молодняка на відгодівлі зокрема.

У практичному житті можливі два варіанти використання жому:

1) постачальники коренів цукрових буряків транспортують жом із цукрового заводу в свої господарства;

2) постачальники коренів цукрових буряків транспортують свій понадремонтний молодняк на створений при цукровому заводі відгодівельний пункт.

Цілоком зрозуміло, що у другому випадку потреба у транспортуванні жому відпадає. Але виникає потреба у транспортуванні понад ремонтного молодняка на відгодівельний пункт.

Отже, виникає питання про те, який із згаданих варіантів використання жому доцільно покласти в основу наукових пророблень науково-дослідної роботи (стратегічна ринково-підприємницька трансформація внутрішнього середовища сільських агломерацій Богодухівського району). Згадана НДР виконується на засадах творчої співдружності Харківського національного університету сільського господарства імені Петра Василенка з Богодухівською районною держадміністрацією

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як навчаче світовий досвід, з двох можливих варіантів використання бурякового жому, перевага віддається частіш за все другому. Згідно з цим варіантом поруч із цукровими заводами будують відгодівельні комплекси «ВК», на яких відгодовується понадремонтний молодняк великої рогатої худоби. Для забезпечення гарантійного надходження на ВК необхідної кількості понадремонтних тварин та продукції зернофуражних та кормових культур для них власник ВК вимушений взаємовигідно співпрацювати з організаціями аграрного профілю, які відповідно мають бути спеціалізовані на виробництві молока у першому випадку та на виробництві продукції зернофуражних та кормових культур у другому випадку. Як навчаче світовий досвід, найбільш вдалою формою такої співпраці є локальна горизонтально інтегрована виробнича система кластерного типу. В таких системах організації-власнику ВК надається статус організації-лідера, а організаціям які є постачальниками продукції зернофуражних та кормових культур – статус організацій-сателітів. Ці останні, як правило, сільськогосподарських тварин не утримують і мають чисто рослинницьку спеціалізацію. Органічні добрива вони одержують від ВК на засадах взаєморозрахунків.

За цих умов єдиним джерелом гарантованого надходження на ВК понад ремонтного молодняка є організації аграрного профілю

спеціалізовані на виробництві молока і розташовані у ближньому зовнішньому середовищі яким є територія адміністративного району в якому розташований цукровий завод біля якого знаходиться ВК. В таких випадках ВК являє собою компонент внутрішньорайонної системи концентрації і спеціалізації тваринництва і разом з тим - системостворююче ядро стратегічної зони господарювання – СЗГ, спеціалізованої на відгодівлі понадремонтного молодняка великої рогатої худоби.

Площі ріллі в межах згаданої СЗГ має бути достатньо для забезпечення ВК необхідними обсягами зернофуражних і кормових культур. Очолюватиме її організація-лідер, яка має бути найбільшою за розмірами серед організацій-учасників. Великі розміри організації-лідера мають сприяти їй при одержанні кредитів потрібних для фінансування будівництва ВК. Потенційні інвестори завжди віддають перевагу в сукупності одержувачів кредиту, розміри яких від 50 до 5000 га останнім.

Завершуючи мову про останні дослідження та публікації на тему про утворення локальних горизонтально інтегрованих виробничих систем, спеціалізованих на відгодівлі понад ремонтного молодняка великої рогатої худоби доцільно нагадати що їх наявність є необхідною умовою для використання другого способу використання бурякового жому. Його сильною стороною є відсутність потреби у транспортуванні жому з цукрових заводів багаточисельним його споживачам на великі відстані. Але разом з тим цьому способу властива також і слабка сторона. Вона полягає у потребі великих інвестицій, термін окупності яких може розтягнутися на багато років. А це негативно впливатиме на рівень собівартості яловичини. Щоб це не відбувалося, необхідним є проектування та освоєння оптимальної виробничої структури внутрішнього середовища СЗГ, спеціалізованих на відгодівлі понадремонтного молодняка великої рогатої худоби в цілому та розглядається і перш за все внутрішньому середовищі організації-лідера.

Формулювання цілей статті . Ціль даної статті полягає у ознайомленні читача з досвідом формального планування оптимальної виробничої структури організації-лідера, яка є учасником СЗГ, спеціалізованої на відгодівлі понад ремонтного молодняка великої рогатої худоби і адаптованої до умов Лівобережного Степу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження з теми статті проводилися протягом 2008-2012 років у Богодухівському районі в межах якого передбачено створення семи стратегічних зон

господарювання (СЗГ). П'ять з них мають увійти до складу молочного під комплексу, а дві – до складу м'ясного підкомплексу. В межах однієї з цих двох, Губарівсько-Дмитрівській розміщується Первухінський цукровий завод, що дозволяє організувати тут відгодівлю понадремонтного молодняка великої рогатої худоби, який надходитиме від СЗГ що увійдуть до складу молочного підкомплексу.

Товарно-підприємницький сектор перспективної Губарівсько-Дмитрівської СЗГ контролюватиме 14655,3 га ріллі. В даний час цією площею володіють 39 організацій аграрного профілю та шість груп особистих селянських господарств (ОСГ), розташованих в межах території сучасних сільських і однієї селищної ради.

Найбільшою за площею ріллі серед згаданих вище господарюючих суб'єктів аграрного профілю є фермерське господарство (ФГ) «Промінь», що володіє площею ріллі 4004,6 га або близько 27,0% загальної площі ріллі у товарно-підприємницькому секторі Губарівсько-Дмитрівської СЗГ. Цілоком зрозуміло, що при проектуванні основних параметрів майбутнього відгодівельного великої рогатої худоби модуля кластерного типу ФГ «Промінь» мав всі підстави претендувати на статус організації-лідера виробничого об'єднання. Нижче приведені основні параметри цього останнього.

1. Поголів'я сільськогосподарських тварин:

1.1. Велика рогата худоба у фізичному обрахуванні близько	19000
в тому числі корови	660

1.2. Разом поголів'я сільськогосподарських тварин в умовному обрахуванні	9000
---	------

2. Обсяги виробленої продукції

2.1. Виробництво молока, тонни	7900
--------------------------------	------

2.2. Жива вага великої рогатої худоби, тонни	5300
--	------

3. Потреба у сіяній кормовій площі, га	11000
--	-------

4. Загальна потреба в інвестиціях, тис. грн.	66000
--	-------

5. Операційний персонал, чол.	76
-------------------------------	----

6. Персонал сфери управління, чол.	22
------------------------------------	----

з них вивільнені працівники сфери управління	9
--	---

Цілоком зрозуміло, що вихід на перераховані вище основні параметри перспективного відгодівельного великої рогатої худоби модуля кластерного типу стане можливим лише за умови освоєння оптимальної виробничої структури усіма його організаційно-учасниками і в першу чергу організацією-лідером об'єднання ФГ «Промінем». Інформація про оптимальну виробничу структуру згаданої організації представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

**Інформація про оптимальну виробничу структуру ФГ «Промінь»
у періоді після освоєння проєкту**

Найменування функціональних складових внутрішнього середовища	Кількісні характеристики функціональних складових	
	операційний персонал	структура операційного персоналу, %
1Виробництво сирової продукції тваринництва		
1.1 Відгодівельний комплекс потужністю 11000 голів відгодіваного понад ремонтного молодняка у віці 18 місяців за рік	65	18,36
1.1.1 Сектор вирощування	35	9,89
1.1.2 Сектор дорощування	17	4,80
1.1.3 Сектор відгодівлі	13	3,67
1.2Локально-допоміжна молочна ферма на 660 корів	29	8,19
1.2.1. Сектор виробництва молока	19	5,3
1.2.2 Сектор ремонт.молодняка	10	2,84
1.3Локально-допоміжна свинарська ферма	8	2,26
1.3.1.Сектор репродукції	7	0,98
1.3.2.Сектор дорощування та відгодівлі	1	0,28
1.4Окремий сектор надання виробничих послуг тваринницьким підрозділам	80	22,6
1.4.1.Підсектор технічного обслуговування машин та обладнання	23	6,5
1.4.2 Підсектор зберігання кормів та підготовки їх до згодовування	17	4,8
1.4.3.Підсектор мобільних процесів	23,0	6,5
1.4.4Підсектор виробництва біоорганічних добрив, біогазу та електроенергії (оператори мікробіологічних установок)	17	4,8
2 Ветеринарна служба	9	2,54
Разом у виробництві сирової продукції тваринництва	191	53,95
3Виробництво сирової продукції рослинництва		
3.1Механізатори –оператори	122	34,47
3.2 Працівники ручної праці	19	5,37
3.3Зайняті на операціях технічного обслуговування машин та обладнання	32	6,21
Разом у виробництві сирової продукції рослинництва	173	46,05
Разом операційних працівників	537	100

Неоптимальна виробнича структура тягне за собою ряд негативних наслідків. По-перше обумовлює неоптимальність організаційної структури господарських організацій, по-друге неоптимальна виробнича структура викликає збільшення поточних витрат та втрати товарної продукції. Все це викликає пониження рентабельності господарської діяльності

Висновки.

1. Актуальність теми статті є цілком очевидною, адже потребу населення України у якісній яловичині власного виробництва задовольнити поки що не вдалося.

2. Резерви нарощування обсягів яловичини власного виробництва в Україні використовуються незадовільно.

3. Одним із таких резервів є раціональна організація відгодівлі понадремонтного молодняка великої рогатої худоби на буряковому жомі.

4. Найбільш вдалою формою організації відгодівлі понад ремонтного молодняка великої рогатої худоби на буряковому жомі є всі підстави вважати стратегічний відгодівельний технологічний модуль (СВТМ), спеціалізованої на виробництві яловичини.

5. Формування СВТМ вимагатиме великих інвестицій. Тому завжди існуватиме необхідність мобілізації резервів забезпечення прибутковості яловичини.

6. Прибутковість виробництва яловичини на СВТМ багато в чому залежатиме від того наскільки оптимальною є виробнича структура організацій аграрного профілю, які є його учасниками і перш за все організації-лідера.

Література.

1. Герчикова И.Н. Менеджмент: Учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. - 480 с

2. Турченко М.М. Стратегічна ринково-підприємницька трансформація внутрішнього середовища сільських агломерацій Харківщини: Монографія. — Харків: Вид-во Міськдрук — 2012. — 390с.

3. Управление организацией: учебник/ Под ред. А.Г.Поршнева, З.П.Румянцевой, Н.А. Самотина- 2-е изд. перераб. и доп.-М. :ИНФРА-М 2002-669с.

4. Черняков Б. АПК США : мифы и реальность // Сельская жизнь - 2001 -3 апр.

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ І УМОВА СУЧАСНОЇ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

**КУЦИНА Л.В., СТ. ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА ЗООВЕТЕРИНАРНА АКАДЕМІЯ**

Викладено теоретичні і практичні аспекти сучасних інтеграційних процесів у сільськогосподарському виробництві України, обґрунтовано об'єктивну необхідність і практичну можливість його альтернативного розвитку на основі кластеризації.

The theoretical and practical aspects of modern integration processes in manufacturing tractorpool Ukraine are presented. Objective necessity and feasibility of its alternative development based clustering are justified.

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин в економіці України та її членство у СОТ з низкою обмежень, поставили перед країною гостру проблему активізації інноваційної діяльності та підтримання належного рівня конкурентоспроможності національної економіки. Найболючішими ці зміни виявилися для аграрного сектору економіки, де порушення рівноваги розвитку планово-економічної системи та затяжна аграрна криза зумовили розвиток трансформаційних процесів, наслідком яких стало не тільки падіння обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та руйнування матеріально-технічної бази, а й занепад сільських територій. А трансформаційні процеси, що відбувалися у сільській місцевості за роки ринкових перетворень, торкалися, в основному, зміни організаційно-правових структур господарювання, а дії реформаторів спрямовувалися лише на зміну форми власності.

Перш, ніж приступити до викладу сутності проблеми, означеної у назві статті, дозволю собі поділитися роздумами про те, що заважає нормально працювати і породжує безліч запитань, на які з роками все частіше не можемо дати відповіді. І одне з найболючіших запитань — чому на протязі двох десятиліть, за наявності такої кількості наукових розробок і здійсненні аграрних реформ, стан аграрного сектору економіки характеризується як кризовий?

Я народилася і виросла в селі Боромля Тростянецького району Сумської області, на території якого сільськогосподарське диверсифіковане великотоварне виробництво було організоване на

базі двох колгоспів. Поряд з цим успішно розвивалося особисте підсобне господарство, а заготівельною конторою приймалися від населення результати виробничої діяльності домогосподарств: м'ясо, картопля, цибуля, часник, місцевий «бренд» – полуниця, а молочарнею – молоко.

У шкільні роки я була свідком інвестиційно-інноваційного розвитку колгоспів (матеріально-технічна база поповнювалася новою технікою, будувалися зерносховища, гаражі, майстерні, у 1975 році у колгоспі «Маяк» був введений в дію молочно-товарний комплекс безприв'язного утримання великої рогатої худоби – «Ялинка») та розвитку соціальної інфраструктури села (дороги з твердим покриттям; будівництво нової школи, будинку культури, 2 дитячих садків, будинків для спеціалістів і працівників господарств). Як результат цих процесів – розуміння мною того, що життя стає кращим. І це дійсно так, навіть якщо припустити не зовсім об'єктивну оцінку реального стану у зв'язку з відсутністю необхідних теоретичних знань. Пізніше ні навчання на економічному факультеті Харківського університету, ні викладацька діяльність, ні проблеми 80-х-90-х років, ні результати аграрної реформи, не тільки не змінили мого шкільного оптимістичного висновку про якість колишнього сільського життя, а, навпаки, проковували нові запитання, на які я не можу знайти відповіді ще й сьогодні.

Звичайно ж, з роками я зрозуміла, що існувало безліч недоліків в організації сільськогосподарського виробництва в умовах колгоспно-радгоспної системи, але ніколи не погоджуся з тим, що реформи треба було починати з руйнування великотоварного сільськогосподарського виробництва та відповідної матеріально-технічної бази, тоді як кожному студенту-економісту відоме таке явище як «ефект масштабу». І реальним підтвердженням моїх переконань є сьогоднішній фінансово-господарський стан ТДВ «Маяк» (колишнього колгоспу «Маяк»). Мене переповнює почуття задоволеності за достовірність наукових теорій та гордості за те, що господарство, очолюване в ті нелегкі роки трансформаційних процесів та затяжної аграрної кризи досвідченим керівником і справжнім патріотом Швецовим М. Я., зберегло площі сільськогосподарських угідь, збільшило поголів'я худоби та обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, створюючи робочі місця для жителів села. Сьогодні ТДВ «Маяк» – це великотоварне сільськогосподарське підприємство, яке стабільно працює прибутково і досягло високої ефективності виробництва молока, м'яса, вирощування зернових та цукрових буряків на основі комплексної

механізації виробничих процесів.

Приємно, що досвід саме цього підприємства є реальним підтвердженням переваг великотоварного господарства, а сучасний стан і розвиток аграрного сектору знову характеризуються ресурсною і економічною концентрацією та інтеграційними процесами, в основу яких покладено кооперацію, корпоратизацію та кластеризацію.

А тому перейдемо до з'ясування сутності, переваг та недоліків цих економічних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базові наукові положення з проблем кластеризації містять роботи зарубіжних авторів: Портера М., Дахмана Є., Андерсена Т., Маршалла А., Фішера П., Циган Т. та вітчизняних: Андрійчука В., Данкевича А., Дем'яненко М., Гайдуцького П., Соколенко С. та ін. Особливості кластеризації як умови інтеграційних процесів і розвитку сільських територій досліджуються вітчизняними науковцями: Божидарніком Т., Кропивком М., Саблуком П., Шебаніним В.

Метою статті є теоретичне дослідження сутності інтеграційних процесів у сільськогосподарському виробництві України, обґрунтування об'єктивної необхідності і практичної можливості його розвитку на основі кластеризації.

В економічних літературних джерелах загальновизнаним є положення, згідно з яким концентрація виробництва – це процес, результатом якого є збільшення розмірів підприємств, а способом – концентрація і централізація капіталу. Сучасні процеси концентрації виробництва у сільському господарстві характеризуються збільшенням розмірів господарських структур корпоративного типу, розвитком агропромислових формувань на основі активного злиття та поглинання одних господарюючих суб'єктів іншими, а також купівлею-продажем консолідованого аграрного бізнесу з метою підвищення ефективності функціонування агропромислового виробництва.

Економічна інтеграція – це процес взаємного пристосування окремих господарюючих суб'єктів, що характеризується створенням системи упорядкованих відносин між ними і сприяє організаційному оформленню їх діяльності. Характер відносин між суб'єктами інтеграції визначається відносинами власності. Побудова відносин власності на основі принципів асоціації передбачає збереження контрагентами господарської автономії. Відносини, побудовані на принципах агломерації характеризуються частковою або повною централізацією капіталів суб'єктів інтеграції та організаційною

концентрацією їх виробництв.

Щодо кооперації, то вона є історичною категорією. В Україні кооперативна ідея прийшла із Західної Європи і своїм укоріненням зобов'язана теоретичним розробкам М. Туган-Барановського. Першою селянською організацією з ознаками кооперації в Україні було кредитне товариство, засноване у Полтаві у 1869 році. Але сільськогосподарська кооперація в Україні почала з'являтися лише за часів столичинської реформи та пройшла декілька етапів, один із яких пов'язаний із визнанням і реалізацією права приватної власності на землю та створенням на її основі нових організаційних формувань, згідно Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки» [1].

Сьогодні розвиток кооперації дрібнотоварних виробників є, завдяки залученню виробленої ними продукції в економічний обіг, важливою умовою забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та їх участі в організованому продовольчому ринку.

У результаті реформування сільськогосподарських підприємств відбулося значне зростання їх кількості та відповідне зменшення розмірів більшості з них. За даними статистичного збірника «Україна в цифрах у 2011 році» особливо значне, з 1521 од. до 905 од. скорочення кількості підприємств спостерігалось по виробничих кооперативах. У малих і середніх за розміром підприємствах сконцентровано виробництво 78,4% овочів та фруктів, 62,6% – м'яса, 42,8% – молока, 43,4% – зернових, 41,2% – технічних культур [2]. Варто наголосити, що сьогодні процес створення обслуговуючих кооперативів в Україні практично зупинився, а в окремих її регіонах вони зовсім припинили свою діяльність (налічується 28 тисяч сільських населених пунктів, 16 тисяч підприємницьких структур; 43 тисячі фермерських господарств. Понад 300 тис. особистих селянських господарств виробляють товарну продукцію, а близько 4,4 млн – продукцію для власного споживання. Кооперацією ж охоплено лише 0,5% населення [3].

Істотною особливістю сучасного розвитку вітчизняного сільського господарства є наявність, поряд з традиційними малими, середніми та великими аграрними підприємствами, агропромислових інтегрованих структур (агропромислових формувань нового типу – холдингів) з величезними площами землі в обробітку. «Зокрема, функціонує 1633 аграрних підприємства, що мають 3 тис. га і більше, а також 83 АПФ з площею 20 та більше тисяч гектарів

сільськогосподарських угідь. Зазначимо, що згадані вертикально інтегровані агропромислові формування послідовно й інтенсивно нарощують свій «земельний банк». За період з липня 2010 року по липень 2011 року зазначені формування збільшили площу орендованих земель на 1 млн. га. За неповними даними у 2012 році їхній «земельний банк» в очікуванні ринку землі зріс ще на 1 млн га і становить нині 6,5 млн. га [4].

Ці тенденції обумовили тему статті, оскільки саме кооперація мала б бути основою кластеризації як альтернативи здійснюваних сьогодні в агропромисловому виробництві інтеграційних процесів на умовах корпоратизації.

З економічної точки зору, ніяких заперечень щодо розвитку агрохолдингів бути не може, оскільки це дійсно високоефективні господарюючі суб'єкти, що мають ряд конкурентних переваг великотоварного виробництва: розвинена спеціалізація; більша маневреність власного капіталу, раціоналізація використання ресурсного потенціалу, інтенсифікація та диверсифікація виробництва; можливість активного залучення досвідчених фахівців та інвестицій для технічного переоснащення; впровадження інноваційних технологій; пільгові кредити та дотації, залучення приватних інвестицій; і як наслідок – об'ємні партії продукції і виробництво продуктів харчування високої якості, можливість виходу на зовнішні ринки без посередників. Тобто, – це сучасні формування інноваційного спрямування, конкурентоспроможність в яких досягається за рахунок використання ефекту масштабу та замкнутого циклу виробництва, можливості використання сільськогосподарської продукції як застави для несільськогосподарської діяльності холдингів; швидка зміна в структурі сівозмін з метою вирощування найефективніших, високорентабельних сільськогосподарських культур, що є неможливим у традиційному сільськогосподарському виробництві.

Але у цій, на перший погляд, доволі привабливій стороні доцільності розвитку сільськогосподарського виробництва на основі корпоратизації, існує інша, економічно менш приваблива сторона – соціальна.

Проблема полягає в тому, що розвиток сільськогосподарського виробництва невід'ємний від розвитку сільських територій як умови відтворення людського капіталу. Поряд із цим розвиток агропромислового виробництва за умови обрання корпоративного шляху веде до нарощування соціальної напруги на селі через

вивільнення зайвих працівників і зростання рівня безробіття, активізацію процесів перерозподілу власності та зменшення різноманіття форм господарювання на селі, поглиблення дисбалансу галузевої структури агропромислового виробництва і нерационального використання землі, недонадходження податкових платежів у місцеві бюджети тощо.

Трансрегіональними високоінтегрованими корпоративними формуваннями уже поглинуто більше 3 тис. традиційних сільськогосподарських підприємств із колективними формами організації праці. Поза межею конкурентоспроможності залишається значна частина дрібних сільськогосподарських товаровиробників. Так, більша частка валової продукції сільського господарства в сучасних умовах виробляється в особистих селянських господарствах (55,2 %, у тому числі продукції тваринництва – 57,4 %), а серед підприємств, що ведуть свою діяльність у галузях сільського господарства, переважну більшість становлять підприємства з обсягами реалізації до 1 млн. грн. [5]. Таке співвідношення, в принципі, є традиційним для більшості країн із розвинутою соціально спрямованою ринковою економікою, хоча дрібні та середні господарські структури, як правило, не в змозі самостійно формувати достатньо великі партії продукції для продажу. Тому, ми погоджуємося з М.Ф.Кропивком, що одним із завдань державної аграрної політики має стати створення умов для досягнення конкурентоспроможності різними, за розмірами й організаційно-правовими формами, суб'єктами господарювання. У протилежному разі (як свідчить вітчизняний досвід інтеграційних процесів) цим користуються посередницькі структури різних форм, які по суті монополізували продуктові ринки країни.

А тому, альтернативним напрямом здійснення соціально-орієнтованих інтеграційних процесів у сільському господарстві є кластеризація як «...концентрація і спеціалізація агропромислового виробництва з формуванням на території замкнутих продуктових ланцюгів на засадах інтеграції, для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможної продукції...» [6], інструмент формування великотоварного, соціально спрямованого конкурентоспроможного, агропромислового виробництва.

Висновки. Кластерна модель розвитку — це шлях до інтеграції економічної та соціальної політики й розвитку сільських територій, найперспективніша форма інтеграційних зв'язків, яка дає змогу підвищити ефективність взаємодії сільськогосподарських та промислових товаровиробників, держави, торгових асоціацій,

дослідних та освітніх установ; можливість підвищити ефективність і масштабність інвестиційного процесу за рахунок диверсифікації ризиків та розширення способів інвестування.

Кластери, зберігаючи переваги сільськогосподарської спеціалізації та почуття власника, дають можливість максимально поєднати економічну і соціальну складові ефективності сільськогосподарського виробництва, створюючи можливості відновлення і сталого розвитку сільських територій.

Література.

1. Гребець Г.П. Роль кооперації в реформуванні аграрних відносин в Україні / Г.П.Гребець, Л.В.Куцина // Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: Кол. монографія у двох томах / За ред. П.Т.Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – К.: ІАЕ, 2001. – Т.1. – С. 211-215.

2. Данкевич А.Є. Вплив розмірів землекористувань на рівень виробництва / А.Є. Данкевич // Економіка АПК – 2011. – № 9. – С. 29-33.

3. Аграрний сектор економіки України (Стан і перспективи розвитку) / За ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.

4. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК – 2013. – № 1. – С. 2-15.

5. Кропивко М.Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК – 2010. – № 11. – С. 3-13.

6. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК - 2010. - № 1 - С. 3-12.

УДК 635:631.1.:631.171

ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ В ОВОЧІВНИЦТВІ

**ЛЕВКІНА Р.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

Метою дослідження є вивчення та доповнення теоретичних основ методики визначення енерговитрат в овочівництві; визначення кількісної оцінки сумарних та

поеlementних витрат енергії при використанні базових, індустриальних та селянських (фермерських) технологій в овочівництві, виявлення шляхів скорочення енерговитрат за рахунок передбачених конкретних чинників

The thesis concerns on theoretical bases of determination of energy consumption in vegetable growing and presents quantitative estimation of total and element-by-element energy consumption by applying base, industrial and farm technologies in vegetable growing. Trends in decreasing energy consumption are developed due to predetermined power and capital cost per unit of production.

Актуальність теми. Перехід аграрного виробництва до ринкової економіки і необхідність формування ринку овочевої продукції потребує визначення напрямку розвитку галузі в нових умовах, організаційно-економічних і технологічних проблем її функціонування, обґрунтування заходів виходу з кризи. Для цього велике значення має оцінка використання та скорочення матеріально-грошових і енергетичних витрат на виробництво продукції.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Енергетичний аналіз вперше був застосований у розвинутих країнах на початку 80-х рр. Відтепер тут проводяться розробки енергетичних моделей агропромислових комплексів у масштабах країн. В країнах СНД перші спроби енергетичного аналізу у рослинництві здійснювалися на окремих технологічних процесах: механізація праці, внесення добрив та пестицидів, зрошення і т.д. Кількість розробок, присвячених енергетичній оцінці комплексу технологій виробництва продукції незначна. Методики, які були використані, та їх структура не повністю відповідають вимогам овочівництва в силу особливостей галузі. Тому виникла необхідність розробки та вдосконалення окремих методичних принципів.

Ціль статті. Внаслідок високої трудоемкості і енергоемкості овочівництва оцінка технологій проводилась за кількістю натуральних витрат. Передбачається оцінка технологічних витрат в одиницях енергії (ккал або Джоулях) і визначення поелементної структури їх за такими складовими: експлуатація тракторів та сільськогосподарських машин, використання добрив, пестицидів, води, пального та трудові ресурси. Використання показників у сукупних та поелементних витратах коштів та енергетичних одиницях дозволяють визначити резерви їх скорочення та розробити економічно та енергетично обґрунтовані моделі ресурсо- та енергозберігаючих технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах нестабільності економічних відносин, коли ціни на продукцію промисловості і сільського господарства змінюються непропорційно,

особливої актуальності набуває питання про застосування показників, які не залежать від поточної ситуації і на які не впливають інфляційні процеси в країні.

Вивченню енергетичної проблеми присвячені роботи Є.І.Базарова, Г.С.Бокова, В.К.Буги, Є.А.Бузовського, П.І.Іваненка, В.С.Краснова, О.К.Медведовського, О.В.Мороза, В.М.Рабштини, В.Г.Рижкова, А.П.Паньків, С.Г.Сотниченка, В.І.Перебийніса, М.М.Севернева, І.В.Сизонової, Ю.Ф.Наумова, А.В. Усенка та ін. [1, 2, 3]. Дані роботи присвячені проблемі енергозбереження переважно в тваринництві та при вирощуванні зернових та кормових культур. Перехід до ринкової економіки, необхідність посилення конкурентоспроможності овочевої продукції вимагають конструктивних рішень та свідомого управління для зниження енергоємності та підвищення її ефективності.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання і системний підхід до вивчення економічних явищ, положення економічної теорії, теоретичні та методологічні розробки вітчизняних та закордонних вчених з питань ресурсо- та енергозбереження.

В процесі дослідження використані різноманітні методи економічних досліджень: абстрактно-логічний, статистико-економічний, монографічний, розрахунково-конструктивний та експериментальний, методи балансових ув'язок, паралельних даних, економіко-математичні методи та ін.

Щодо теоретичних положень відповідно енергетичного аналізу технологій виробництва продукції в сільському господарстві, то аналіз вітчизняних та зарубіжних розробок показав різні підходи до вирішення проблеми енергозбереження. Для галузі овочівництва біоенергетичну оцінку технологій доцільно проводити за системою показників, що складаються з таких як: витрати сукупної енергії та вихід продукції з 1 га в натуральному та енергетичному розрахуванні, коефіцієнт біоенергетичної ефективності, коефіцієнт використання сонячної енергії та приріст валової енергії з 1 га. Метою біоенергетичної оцінки ефективності технологій є визначення ступеня окупності сукупних енерговитрат, що містяться в загальному обсязі біомаси врожаю та виявлення найбільш вагомих елементів біосистеми та резервів зниження енерговитрат.

Дослідження показали, що в основу біоенергетичної оцінки в овочівництві може бути покладена методика ВАСГНІЛ при вдосконаленні окремих її складових. Так при визначенні витрат,

пов'язаних із внесенням добрив, необхідно застосовувати коефіцієнт використання добрив овочевими культурами в певний рік в наслідок непропорційного засвоєння добрив рослинами за ротацією сівозміни. Серед великої кількості підходів до питання про енергетичні еквіваленти на трудові ресурси вважаємо правильним орієнтуватися на ті, що залежать від трудоемкості і надають можливість не викривляючи структуру собівартості овочів відображати суттєвий зміст технологій. Для насіння овочевих культур нами запропоновано енергетичні еквіваленти, які складаються з витрат на його виробництво та енерговмісту, і дорівнюють для цибулі-ріпки - 312,1 МДж/кг, для моркви столової - 214,9, буряка столового - 125,8, капусти пізньої - 335,2 та кавуна - 652,5 МДж/кг.

За нашими дослідженнями збільшення обсягів виробництва овочів та підвищення його ефективності потребують насамперед цілеспрямованого регулювання витрат коштів та енергії на етапі розробки технологій та впровадження їх. Саме тому необхідні нові підходи до технологічного забезпечення галузі в нових умовах, які б враховували спадкоємність існуючих технологій, а також використання набутого досвіду інтенсифікації галузі овочівництва в минулому, що можливо здійснити лише при органічному поєднанні енергетичного та економічного аналізу [4].

Розробка та системна оцінка таких технологій була виконана на прикладі вирощування безрозсадних овочевих культур в умовах Лісостепу України. Енергосмкість овочевих культур є достатньо високою, але індустріальні технології потребують найменшу кількість енергії для їх застосування. Технології рекомендовані для селянських (фермерських) господарств виявилися високозатратними і у порівнянні переважають індустріальні за витратами праці на 1 ц на 37-74%, енергії - на 26-57%, коштів - на 30-50% (табл.1). Типові (базові) технології, що базуються переважно на використанні ручної праці у виробничих процесах та надмірних за сучасними дослідженнями нормах мінеральних добрив та пестицидів, дозволять одержати продукцію з витратами близькими до селянських (фермерських) технологій. Аналіз енергетичних витрат по елементах свідчить про можливість знайти нові рішення створення моделей найбільш прийнятних за ресурсо- та енергозберігаючими показниками незалежно від типу технології.

Проведені дослідження щодо можливостей інтенсифікації виробництва овочевої продукції та визначення напрямків зменшення енергетичних витрат у галузі дозволяють зробити висновок про такі

організаційно-технологічні фактори: раціональне внесення мінеральних добрив, використання гербіцидів, застосування економних зрошувальних норм, застосування комбінованої сільськогосподарської техніки для виконання технологічних процесів. Запровадження нових високоврожайних сортів та гібридів дає можливість підвищити економічну та енергетичну ефективність виробництва овочевої продукції.

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика
технологій вирощування овочевих культур**

Показники	Технології					
	індустріальні			для селянських (фермерських) господарств		
	цибуля	морква	буряк	цибуля	морква	буряк
Витрати енергії, ГДж/га	86,62	69,06	53,84	77,96	86,40	86,92
Урожайність, ц /га	200	300	250	130	160	250
Енергоємність продукції, МДж /ц	443,1	230,2	215,4	599,7	540,0	347,7
Коефіцієнт енергетичної ефективності	0,33	0,62	0,67	0,24	0,27	0,41
Тр Витрати праці на 1 ц, люд.-год.	5,91	1,73	1,99	9,43	6,62	5,20

Для визначення впливу сортів на економічні та енергетичні показники вирощування овочів нами було відібрано вісім сортів цибулі ріпчастої, чотири сорти моркви та п'ять сортів буряка селекції Інституту овочівництва і баштанництва, районованих на території Лісостепу України.

Оцінка комбінацій різних норм та способів внесення мінеральних та органічних добрив дозволила проаналізувати 27 варіантів і виявити переваги локального способу разом зі зменшеними нормами над внесенням врозкид. Витрати на операцію захисту посівів овочевих культур від бур'янів займають не більше 1-2 відсотків загальної енергії на вирощування, але іноді у виробничих умовах даний процес вирішує долю майбутнього врожаю. Нами було вивчено близько 30 гербіцидів, що дозволені до використання в Україні та

розраховані їх енергетичні еквіваленти. Оцінка та аналіз 8 систем захисту овочів з використанням їх у баковій суміші свідчать про високий рівень економії витрат

Безумовно технічні характеристики та склад сільськогосподарської техніки впливають на енерговитрати та виробничу собівартість продукції. Тому був проведений аналіз 48 варіантів складу технічних засобів для обробітку ґрунту, а саме: лущіння та дискування стерні, зябу, пару та багаторічних трав, боронування та ін. та визначено оптимальні комбінації. Окремо розглянуто варіант застосування комбінованого агрегату, що надає можливість економити третину всіх витрат на обробітку ґрунту.

Розроблені комплексні моделі ресурсо- та енергозберігаючих технологій для овочевих культур, які містять виявлені нами фактори інтенсифікації та резерви зниження енергоємності та собівартості 1 ц врожаю. В них включені такі технологічні процеси: весняний обробіток ґрунту комбінованим агрегатом, що поєднує передпосівний обробіток ґрунту, коткування, сівбу, внесення гербіцидів; внесення добрив нормами: для цибулі - $N_{90}P_{135}K_{90}$ (локальне внесення), для моркви - $N_{120}P_{90}K_{90}$ та для буряка - $N_{120}P_{60}K_{60}$ (внесення врозкид). Із систем застосування гербіцидів нами було обрано: для цибулі - внесення стомпу до посіву та бакової суміші тотрилу та фюзиладу у фазі 1-2 листки; для моркви - стомп до посіву та прометрин у фазі 2-3 листки; для буряка - дуал до посіву та бакова суміш бетаксону Ф-430+бенаталу+поаст у фазі 2-6 листків. Серед зрошувальних режимів для моркви столової оптимальним виявився режим без четвертого останнього поливу загальною нормою 1250 м³/га. Серед способів збирання врожаю доцільно застосовувати для цибулі механізоване збирання цибулезбиральною машиною ЛКГ-1,4 із доробкою врожаю на сортувальній лінії ПМА-6, для моркви - комбайном РКС-6, для буряка - збирання вручну після підкопування бурякопідіймачем СНУ-3С. Питання про застосування насіння певних сортів та гібридів необхідно вирішувати в кожному господарстві окремо керуючись їх споживчими характеристиками, результатами маркетингових досліджень та можливостями отримання прибутку. Серед середньо- та пізньостиглих сортів рекомендується віддавати перевагу таким сортам: для цибулі ріпчастої - Ткаченківський, Донецький золотистий та Союз, для моркви - Яскрава та Нантська Харківська, для буряка - Делікатесний.

Згідно застосування запропонованих моделей енергозберігаючих технологій загальні витрати будуть становити: для

цибулі-ріпки 80,97 ГДж/га, для моркви - 80,97, для буряка - 115,12 ГДж. За технологічними процесами вони розподілилися для культур майже однаково. Внаслідок високої трудоемкості найбільш енергоємним процесом залишається на збирання врожаю, де витрачається - 55-70% загальних енерговитрат.

Запропоновані норми добрив та способи їх внесення вплинули на витрати енергії на основному обробітку ґрунту. Процес догляду за рослинами в цілому не зазнав значних змін, нові системи внесення гербіцидів сприяли зменшенню енерговитрат на 3-17%. Використання комбінованого агрегату на передпосівному обробітку ґрунту дозволить скоротити майже наполовину енерговитрати для вирощування названих овочевих культур.

Таким чином можна говорити про економію коштів та енерговитрат на виробництво овочевої продукції. Для цибулі-ріпки сорту Ткаченковський енергоємність 1 ц продукції становить 259,2 МДж при майже однакових енерговитратах на 1 га, для моркви сорту Яскрава енергоємність 1 ц - 142,1 МДж при збільшених загальних енерговитратах на 17 %, для буряка сорту Делікатесний - енергоємність 1 ц - 191,7 МДж при збільшених загальних витратах в 2,14 разів. Коефіцієнт енергетичної ефективності нових технологій збільшиться майже наполовину.

Висновки.

1. Використання енергетичних одиниць є об'єктивно необхідним у визначенні оптимальних рішень щодо управління процесом виробництва овочевої продукції та при проведенні наукових досліджень.

2. Вивчення методики та принципів енергетичного аналізу в рослинництві підтверджує їх доцільність для галузі овочівництва.

3. Одержані дані оцінки та аналізу технологій вирощування овочів свідчать про високий рівень енергоємності галузі та низький коефіцієнт енергетичної ефективності. При цьому перевагу мають індустріальні технології, високий рівень механізації яких та дозволяє зекономити на 1 ц врожаю 37-74% витрат праці та 26-57% енергії, а коефіцієнт енергетичної ефективності виявився вищим на 27-57%. Енергетичний аналіз технологій надав змогу встановити розмір та структуру ресурсів при вирощуванні безрозсадних овочевих культур.

4. За рахунок впровадження комплексної системи заходів можливо зменшити витрати енергії шляхом: впровадження у виробництво високо врожайних та ефективних сортів овочевих культур на 25%, застосування локального способу внесення мінеральних добрив поряда

із зменшеними нормами на 10%, застосування енерго-економічних систем захисту рослин від бур'янів переважно у баковій суміші на 3%, застосування комбінованих агрегатів для обробітку ґрунту на 5%, механізованого збирання врожаю на 10% та зменшених поливних норм на 5%. Взагалі на 1 ц цибулі-ріпки витрати енергії можливо скоротити на 40%, для моркви – на 38% , буряка – на 11% проти існуючого рівня.

Література.

1. Наумов Ю.Ф., Усенко А.В. Энергосбережение в сельском хозяйстве Украины // Науковий вісник Національного аграрного університету / Ю.Ф.Наумов, А.В.Усенко. – Вип. 44. – К.: НАУ, 2001. – Ч.4.: Ціноутворення та інфраструктура ринку. - С. 229-231.

2. Сизонова І.В. Оподаткування як засіб стимулювання енерго- та ресурсозбереження в сільському господарстві / І.В.Сизонова // Вісник Сумського державного аграрного університету. Серія: фінанси і кредит. – 2002. - № 1. - С. 60-62.

3. Паньків А.П., Сотниченко С.Г. Трансформація енергії корму в продукцію у овець різних напрямків продуктивності /А.П.Паньків, С.Г.Сотниченко //Зб. наук. праць /ЛДАУ. - Вип. 6 (15). Луганськ, 2000. - С. 168-171.

4. Левкіна Р.В. Вплив типів технологій на енергетичні витрати на вирощування овочевих культур /Р.В.Левкіна // Ринкова трансформація економіки АПК. Кол. монографія. / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева.- К.: ІАЕ УААН, 2002.- Ч.2. – С. 435-438.

УДК 338.43.01

ДИНАМІКА ВАРТОСТІ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**ЛИТВИНОВ А.І., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. ПІ. ВАСИЛЕНКА**

Статтю присвячено питанням дослідження динаміки вартості основних засобів в сільському господарстві Харківської області та виявленню резервів підвищення ефективності їх використання.

The article is devoted to researching the issues of dynamics of Kharkiv region agricultural fixed assets value and unveiling reserves of improving efficiency of their use.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Добробут суспільства значною мірою залежить від його можливостей задовольняти свої потреби за рахунок виробничої сфери. І така складова, як капітал, є визначальною частиною виробничого потенціалу. Важливою складовою капіталу є основні засоби. Вони є одним з визначальних елементів виробничого потенціалу у сільському господарстві. Сучасні економічні умови тривалої аграрної реформи самі по собі мало сприяють підвищенню економічної ефективності галузі. Тим більше, що в умовах руйнації системи виробничої спеціалізації сільськогосподарських підприємств частина основних засобів (в основному - задіяних у тваринництві) виявилась непотрібною, а отже, значну вартість капіталу, вкладеного у створення цих об'єктів було втрачено. З'ясувати сучасні тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва, в тому числі - в Харківській області та розглянути їх через призму основних засобів і має на меті справжня стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням визначення місця основних засобів в системі сільськогосподарського виробництва та його ресурсного потенціалу свого часу приділяли увагу такі видні фахівці, як Березовська А.О.[1], Лайко П.А.[1], Мармуль А.О.[2], Федорчук О.М.[2], інші. Питання системної взаємодії факторів та концепція обмежуючого фактору була свого часу висунута ще Юстусом фон Лібіхом[3]. Важливий доробок щодо розуміння системності дії різних чинників у виробничій економічній системі належить Людвігу фон Мізесу[4].

Формулювання цілей статті. Завданнями справжньої статті є аналіз основних тенденцій розвитку забезпеченості сільськогосподарського виробництва основними засобами та обґрунтування на цій основі висновків про фактичний стан речей у сфері аналізованої проблематики і перспективні напрямки його поліпшення, а також обґрунтування окремих концептуальних положень щодо особливостей функціонування відтворювального механізму в сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан основних засобів, їх вартість є важливою характеристикою рівня розвитку як економіки в цілому, так і її окремих галузей і, зокрема, сільського господарства. Основу інформаційної бази дослідження стали матеріали офіційної статистики[5].

За період 2000-2010 рр. вартість основних засобів в економіці України збільшилась більше ніж у 8 разів, в той час як по сільському

господарству цей показник склав лише 15% (рис. 1), що вказує на потужне нарощування диспропорцій в економічному розвитку. Гіпотезу про наявність в економічному розвитку потужних диспропорцій також підтверджують і аналогічні дані по Харківській області (вартість ОЗ по економіці області зросла більше ніж в 11 разів, в той час, як у сільському господарстві - знизилась майже на 3%, (рис. 1).

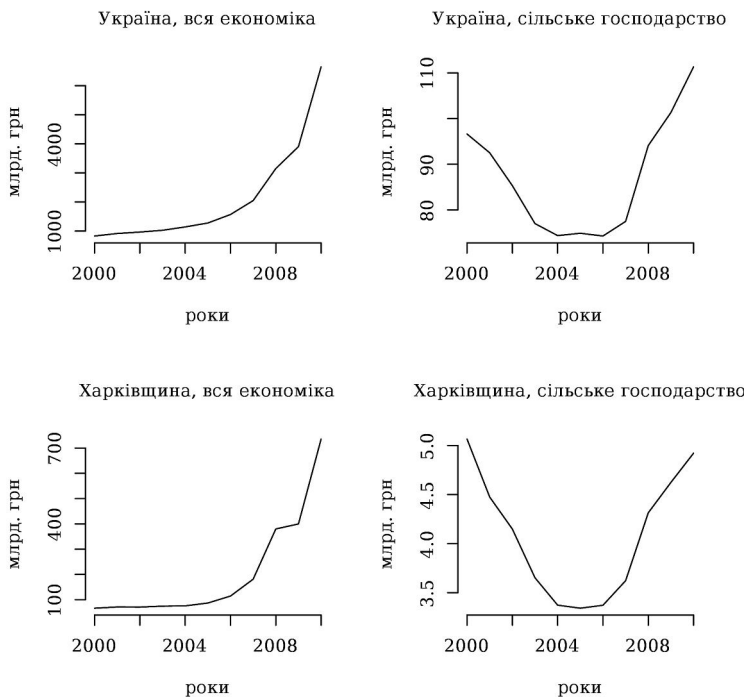

Рис. 1. Динаміка вартості основних засобів за 2000-2010 рр.

Тобто, в сільському господарстві Харківської області ситуація, що склалась із основними засобами є гіршою за національний рівень. Більш ретельний аналіз показує невідповідність динаміки вартості основних засобів по економіці динаміці, що спостерігається у сільському господарстві. При цьому динаміка змін, що спостерігається в Харківській області, в цілому відповідає загальнодержавним тенденціям. Тобто, гіпотезу про розбалансування темпів відтворення вартості основних засобів у сільському господарстві у порівнянні із загальноекономічними показниками лише на рівні регіону не слід і

розглядати, адже характерні ознаки цього явища чітко простежуються також і на національному рівні. Відповідно - і заходи, щодо забезпечення збалансованого розвитку сільськогосподарської галузі в багатогалузевій економічній системі найбільшу ефективність від свого впровадження зможуть забезпечити в разі застосування на відповідному - національному рівні. Також слід звернути увагу на те, що і в Харківській області і по Україні в цілому, в період 2003-2005 рр., падіння вартості основних засобів уповільнюється та у 2005-2006 рр. починається її поступове зростання. Це могло б свідчити про уповільнення кризових явищ у сільському господарстві, його повернення до беззбиткового, а в подальшому - і ефективного функціонування. Принаймні, нарощування вартості основних засобів є ознакою їх розширеного відтворення, а його необхідною передумовою якраз і є вимога економічної ефективності.

На жаль, наступними даними (рис. 2) ця гіпотеза не підтверджується. Адже, ані по Харківській області, ані по Україні в цілому, не відбувається зростання питомої ваги основних засобів сільськогосподарської галузі.

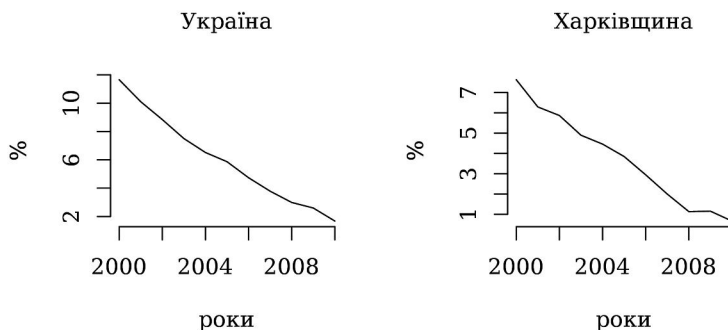

Рис. 2. Питома вага основних засобів сільського господарства в загальноекономічному підсумку

Навпаки - відбувається її стрімке та потужне зменшення. В його результаті питома вага основних засобів сільського господарства за досліджуваний період в Україні зменшилась майже на 10 відсоткових пунктів і, станом на 2011 р. склала трохи більше 1,5% вартості основних засобів в цілому по економіці.

В Харківській області ситуація є ще гіршою і, хоча в досліджуваному періоді було втрачено "лише" близько 7 відсоткових пунктів, станом на 2011 р. тут в сільському господарстві залишалось трохи більше половини відсотку вартості основних засобів від

загальнообласного рівня. Такий стан речей свідчить про те, що сьогодні в сільському господарстві основними активами стають земля та людський капітал. Така ситуація несе для галузі значні ризики. Адаже, залишаються неврегульованими земельні відносини. Крім того, основні складові людського капіталу, а саме - охорона здоров'я на селі, сільська загальна, професійна та вища освіта також мають негативні тенденції розвитку і, разом із землею, відповідно до законодавчих вимог та усталеної ділової практики не можуть бути включені до складу активів господарюючих суб'єктів. Це означає, що вартість сільськогосподарських активів розмивається, а сама галузь внаслідок цього втрачає не лише свою економічну незалежність, але і можливості до подальшого самостійного розвитку, перетворюється на сировинний додаток інших галузей. Також, згідно з теоретичними положеннями, сформульованими ще Юстусом фон Лібіхом[3] та Людвігом фон Мізесом[4], земля в Харківській області та в Україні перестала бути чинником, що обмежує економічне зростання в сільському господарстві. Проблема неадекватного основного капіталу стримує його в значно більшій мірі і не є сьогодні єдиною в сільськогосподарському секторі економіки.

Стосовно рівня зношеності основних засобів в галузевому розрізі в Україні склалась така ситуація (рис. 3). В той час, коли рівень зношеності основних засобів в цілому по економіці зростає і темп зростання прискорюється, то в сільському господарстві зростання зношеності основних засобів у 2005-2006 рр. припиняється і навпаки, починає зменшуватись. Причинами цього може бути не лише оновлення основних засобів, але і виведення з господарського використання низки зношених об'єктів. Наприклад, приміщень тваринницьких ферм, інших. Ця тенденція триває до 2009 р., після чого знову починається підвищення рівня зношеності основних засобів сільського господарства.

Також слід відмітити в цілому кращий стан основних засобів в сільському господарстві у порівнянні із загальнонаціональним показником в частині їх зношеності. Адаже, якщо в досліджуваному періоді рівень зношеності основних засобів в цілому по економіці підвищився із 44% до 74%, то в сільському господарстві, навпаки, ситуація із зношеністю основних засобів навіть покращилась і їх зношеність зменшилась із 47% до 41%.

Щодо порівняння динаміки процесу в Харківській області із загальнонаціональним показником (рис. 4), то тут склалась така ситуація. Динаміка рівня зношеності основних засобів в цілому значно

не відрізняється, але в цілому по Україні вона є більш сталою. Це явище є закономірним і пояснюється за рахунок взаємопоглинання різнонаправлених коливань, що відбуваються в регіонах шляхом усереднення. Також слід відмітити той факт, що ситуація із зношеністю основних засобів сільського господарства в Харківській області на кінець досліджуваного періоду є по суті однаковою із загальнонаціональним рівнем.

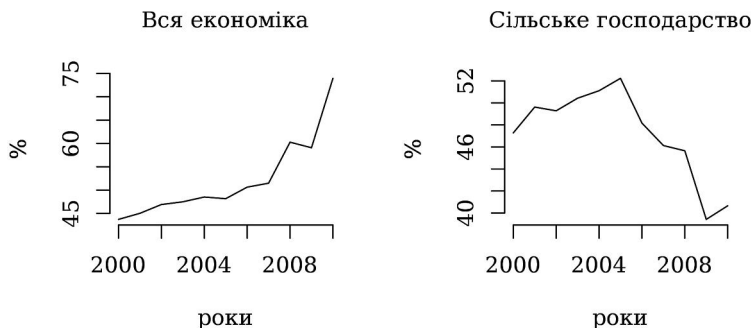

Рис. 3. Динаміка зношеності основних засобів у сільському господарстві у порівнянні із загальноекономічним показником

Так, тут в досліджуваному періоді рівень зносу знизився від 46% до 41% у порівнянні із аналогічним загальнонаціональним показником 47%-41%. Разом із тим, слід звернути увагу на те, що за темпами зменшення зношеності основних засобів в Харківській області допущене незначне відставання від загальнонаціонального показника.

Для характеристики стану фондозабезпеченості та її динаміки був підготовлений наступний графік (рис. 5). Він підтверджує, що ситуація із динамікою фондозабезпеченості в сільському господарстві Харківської області є подібною до загальнонаціональної.

Стрімке падіння рівня фондозабезпеченості припинилось у 2004-2006 рр. і відтоді розпочалося її зростання. Проте за абсолютними показниками ситуація в Харківській області є гіршою за загальнонаціональний рівень. Так, якщо на загальнонаціональному фондозабезпеченість в досліджуваному періоді в цілому майже на 16% збільшилась в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь із 231 тис. грн. до 268 тис. грн. на 100, а її падіння фондозабезпеченості було зупинено на рівні 178-179 тис. грн., то в Харківській області ситуація виглядає дещо гіршою.

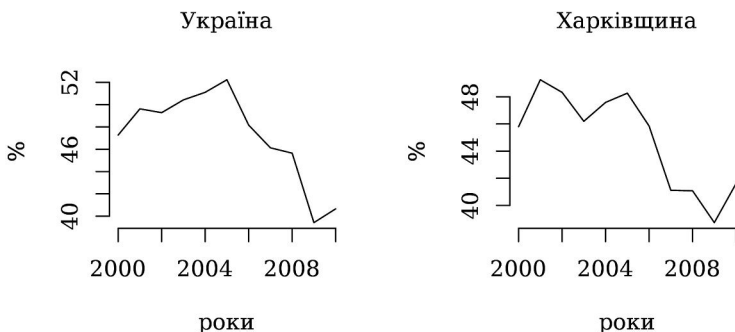

Рис. 4. Динаміка зношеності основних засобів в сільському господарстві Харківської області у порівнянні із загальнонаціональною

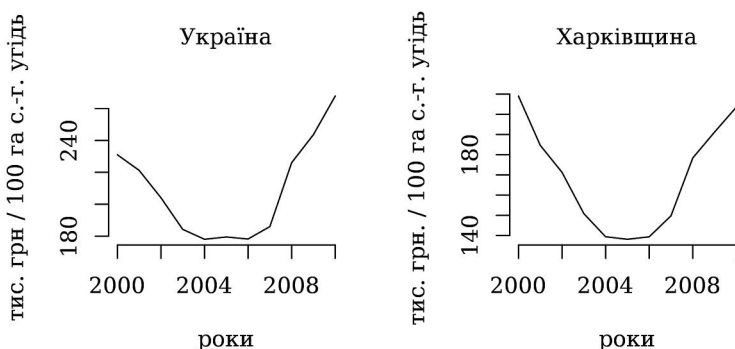

Рис. 5. Динаміка фондозабезпеченості

Так, в досліджуваному періоді, в цілому, фондозабезпеченість зменшилась майже на 3%, в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, із 209 тис. грн. до 204 тис. грн., її падіння при цьому вдалось зупинити на рівні 138-139 тис. грн., що є на 22% нижче загальнонаціонального рівня. Сам показник фондозабезпеченості на кінець аналізованого періоду при цьому є майже на 24% нижчим від загальнонаціонального рівня.

Але кінцевою метою виробництва не є насичення його капіталом або основними фондами - як його найважливішою частиною. В широкому розумінні метою виробництва слід вважати задоволення суспільної потреби в його продуктах. Це стосується і сільського господарства, адже його продукція є не лише джерелом незамінної сировини для переробних галузей, але і основою продовольчої безпеки держави. Тому, в контексті нашого дослідження важливим є аналіз динаміки валової продукції сільського господарства. А, оскільки, зараз розглядаються питання, пов'язані із основними засобами, то показник одержаної валової продукції в розрахунку на одиницю вартості основних засобів буде найбільш прийнятним для подальшого аналізу. Також, приймаючи до уваги, що виробництво сільськогосподарської продукції можливе лише на основі залучення в господарський обіг земельних ресурсів, то почати аналіз доцільно саме з цього.

Згідно з даними, відображеними на рис. 6, обсяг валової продукції (розрахований у постійних цінах 2010 р.) на національному рівні має доволі потужну та стабільну тенденцію до підвищення, в Харківській області ця тенденція є і менш помітною і менш потужною. В досліджуваному періоді підвищення обсягів виробництва валової продукції в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь в Україні склало майже 30% (з 361 тис. грн. до 469 тис. грн. в розрахунку на 100 га площі сільськогосподарських угідь).

В Харківській області цей показник відповідно становив 3% (з 360 тис. грн. до 370 тис. грн.). Більший розмах коливань в Харківській області слід пов'язувати, насамперед, із природно-кліматичними чинниками, що знаходяться поза межами впливу людини. Менша амплітуда коливань цього показника в загальнодержавному розрізі лише підтверджує цю гіпотезу, адже внаслідок доволі великої території в різних її частинах дія природно-кліматичних факторів відрізняється, що, певною мірою, згладжує їх дію в загальнодержавному масштабі. Також слід звернути увагу на нарощування відставання сільського господарства Харківської області у темпах приросту обсягів виробництва валової продукції в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь. Також слід зауважити, що таке відставання не варто оцінювати однозначно.

Рис. 6. Динаміка обсягів виробництва валової продукції в розрахунку на 100 га с.-г. угідь

Далі було проаналізовано динаміку окупності основних засобів валовою продукцією. Цей показник має принципово важливе значення, адже він якраз характеризує ефективність використання основних засобів, їх економічну віддачу. Дані, наведені на рис. 7 свідчать про те, що в цілому динаміка окупності вартості основних засобів валовою продукцією і на загальнонаціональному рівні і на рівні Харківської області має схожі тенденції розвитку.

Разом із тим, слід відзначити, що у порівнянні із загальнонаціональним рівнем, ефективність використання основних засобів в сільському господарстві Харківської області в цілому є вищою. Це підтверджується наведеними на рис.7 даними. Максимального рівня ефективність використання основних засобів досягла в період 2004-2006 рр., після чого її динаміка стрімко пішла на спад. Якщо співставити ці дані із даними щодо вартості основних засобів у сільському господарстві (рис. 1), то можна виявити основну причину цього - пік зниження їх вартості прийшовся на той же самий період. А, оскільки коливання обсягів виробництва валової продукції були меншими, результатом якраз і стало зменшення ефективності використання основних засобів. Також це означає, що зростання вартості основних засобів у сільському господарстві сьогодні не забезпечує адекватної віддачі, а тому інвестування є недоцільним, принаймні до виправлення ситуації. При цьому сільське господарство Харківської області є більш привабливою сферою для інвестицій у порівнянні із загальнонаціональним рівнем.

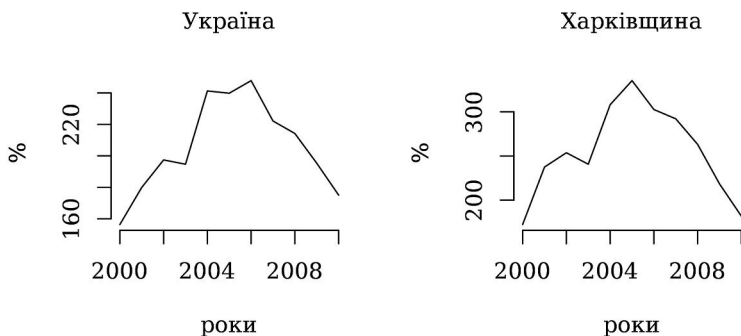

Рис. 7. Динаміка окупності основних засобів валовою продукцією

Висновки. Основною тенденцією розвитку забезпеченості основними засобами в сільському господарстві як по Харківській області, так і по Україні в цілому є нестабільність, що характеризується потужними коливаннями та зниженням вартості основних засобів в сільському господарстві Харківської області як в абсолютному виразі, так і в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. В загальнонаціональному масштабі при цьому відмічається незначне підвищення. Тобто, на рівні Харківської області ситуація із забезпеченням сільського господарства основними засобами є гіршою за національний показник.

Іншим висновком є більш високий рівень віддачі від основних фондів в сільському господарстві Харківської області у порівнянні із загальнонаціональним рівнем, а отже - більш ефективно їх використання.

На основі проведеного аналізу слушним є висновок щодо необхідності підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва на основі інтенсивних методів. Один із способів цього - виведення із господарського обігу частини сільськогосподарської землі та підвищення рівня концентрації ресурсів на решті. Це дозволить також відновити потенціал родючості, закласти основу для розвитку органічного землеробства, його переведення із рейок маргінальних експериментів на шлях потужного комерційного розвитку, повернути сільському господарству інвестиційну привабливість.

Література.

1. Лайко П.А. Ефективність використання та відтворення основного капіталу сільськогосподарських підприємств / П. А. Лайко, А. О. Березовська .- Київ: ННЦ "Ін-т аграрної економіки", 2006.- 192 с.
2. Мармуть Л.О. Ефективність використання основних засобів аграрних підприємств / Л. О. Мармуть, О. М. Федорчук .- Київ: ННЦ "Ін-т аграрної економіки", 2007.- 208 с.
3. Красногоров В. Юстус Либих / В. Красногоров .- Москва: Знание, 1980.- 144 с.
4. Von Mises, L. Human action: a treatise on economics / L. Von Mises .- San Francisco: Fox & Wilkes, 1996.- 906 с.
5. Основні засоби України за 2000-2010 роки: статистичний збірник.- Київ: Державна служба статистики України, 2012.- 293 с.

УДК 631.16:658.14.02

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВ: ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ

**МАЛІЙ О.Г., к.е.н, доцент,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

*Узагальнено теоретичні аспекти формування фінансових ресурсів підприємств.
Проаналізовано методи оцінки ефективності використання фінансів.*

*Generalized theoretical aspects of forming of financial resources of enterprises. The
methods of estimation of efficiency of the use of finances are analysed.*

Постановка проблеми. Матеріальним носієм фінансових відносин є фінансові ресурси. Обсяги та ефективність виробництва обумовлюють розмір та склад фінансових ресурсів. Водночас від величини фінансових ресурсів залежить зростання виробництва та соціально-економічний розвиток підприємства. Тому в умовах ринкової економіки пошук фінансових джерел розвитку підприємства, забезпечення найефективнішого використання фінансових ресурсів мають важливе значення в роботі підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам забезпеченості та ефективності використання фінансових ресурсів приділяється постійна увага як науковців, так і спеціалістів-практиків. Значний вклад у вирішення фінансових проблем підприємств внесли

відомі вітчизняні вчені О. Гудзь, М. Дем'яненко, П. Саблук, П. Стецюк, А. Чупіс та багато інших дослідників. Поряд з тим, питання фінансового забезпечення виробничої та інвестиційної діяльності підприємств вивчені не достатньо.

Метою статті є узагальнення теоретичних аспектів формування та ефективного використання фінансових ресурсів підприємств.

Виклад основного матеріалу. Фінансові ресурси є одним із фундаментальних понять фінансової науки. Проте дотепер серед науковців ще немає загальноприйнятої точки зору щодо теорії даного питання. Так, в окремих роботах П.А. Лайка, М.В. Мниха, О.Д. Василика, К.В. Павлюка, А.М. Поддєрьогіна зазначається, що під фінансовими ресурсами слід розуміти всі грошові кошти, що є в розпорядженні підприємств [1,2,3]. При цьому «до фінансових ресурсів належать грошові фонди й та частина грошових коштів, яка використовується в нефондовій формі» [1, с.10]. Та «загальна сума фінансових ресурсів складається у кожного підприємства з таких елементів, як статутний капітал, додатковий капітал, резервний капітал, інші кошти, які знаходять відображення в пасиві бухгалтерського балансу підприємства» [4, с 18, 5, с 31]. Тим самим, у наведених визначеннях фінансові ресурси розуміють як джерела формування активів.

Інший підхід в роботах П. Ревенко, Б. Вольфмана, Т. Кисельова: «будь-яке підприємство для своєї роботи повинно мати у наявності певні засоби, які мають вартість, чи по-інакшому, фінансові ресурси. Ці засоби називаються активами» [6, с. 26].

О.Є. Гудзь дає визначення фінансових ресурсів, як – сукупність усіх високоліквідних наявних активів, які перебувають у розпорядженні підприємства й призначені для виконання фінансових зобов'язань і розширеного відтворення, пов'язуючи їх обсяг та склад із платоспроможністю підприємства [7]. Тим самим до фінансових ресурсів вона відносить лише частину активів підприємства.

Вчені А.В. Чупіс, М.Х. Корецький, В.А. Борисова ув'язують форму, у вигляді якої фінансові ресурси залучаються до відтворювального процесу та джерела їх формування. «Усі кошти, що знаходяться в розпорядженні підприємства і складаються з основних і оборотних засобів, поданих у вартісному виразі, є його фінансовими ресурсами. З іншого боку, загальний розмір фінансових ресурсів підприємства характеризується сукупністю джерел фінансування цих засобів» [8, с. 50].

Згідно з енциклопедичним словником, ресурси – це «кошти, цінності, запаси, можливості, джерела коштів, доходів» [9, с. 1122]. Тому, на наш погляд більш змістовним є визначення авторів В.В. Глуценко, В.Г. Новікова, М.Я. Коробова та колективу науковців під керівництвом А.В. Чупіса, що фінансові ресурси підприємства – це всі кошти підприємства, накопичені в процесі розподілу і перерозподілу виручки та прибутку, акумульовані в цільових джерелах і перетворені у відповідну матеріальну форму, або призначені для здійснення певних витрат для забезпечення безперервності розширеного відтворення [8, 10]. В цьому визначенні виражені економічна основа, зв'язок фінансових ресурсів з відтворювальними процесами та форми їх виявлення.

Відомо, що для поліпшення фінансового добробуту підприємства необхідне раціональне, економне використання наявних фінансових ресурсів. З цієї причини поняття «ефективне використання фінансових ресурсів» мусить мати певну смислову і кількісну визначеність.

Більшість економістів розглядають ефективність як порівняння отриманого результату від будь-якої діяльності з понесеними витратами або використаними ресурсами.

Ефективність використання фінансових ресурсів можна оцінити за допомогою співставлення отриманого доходу з сумою фінансових ресурсів. Так, узагальнюючим показником оцінки ефективності використання фінансових ресурсів є ресурсовіддача

$$K_{\phi.p.} = \frac{D}{P},$$

де $K_{\phi.p.}$ – коефіцієнт використання фінансових ресурсів;

D – вироблений дохід підприємства;

P – середньорічний обсяг фінансових ресурсів підприємства.

Структурний зміст узагальнюючого показника можна показати через проміжні показники в наступній формі:

$$K_{\phi.p.} = \frac{A + Z + \Pi}{\Phi_{oc} + \Phi_{об}},$$

де A – амортизаційні відрахування;

Z – заробітна плата працівників підприємства;

Π – валовий прибуток, отриманий підприємством;

Φ_{oc} – середньорічна вартість основних засобів;

$\Phi_{об}$ – середньорічна вартість оборотних засобів підприємства.

Наведений показник враховує як ресурси, що знаходяться в процесі виробництва, так і результат їх використання. Він є співставним для виробничих структур будь-якого масштабу, профілю і галузевої приналежності. На його розмір не мають впливу структурні зрушення у виробничій програмі, також цей показник не можна завищити за рахунок збільшення витрат – будь-яке зростання витрат позначиться на зниженні чисельника або збільшенні знаменника [8].

З іншого боку, джерелами фінансових ресурсів є власні і залучені кошти. Тоді узагальнюючий показник оцінки ефективності використання фінансових ресурсів можна записати в наступному вигляді [8]:

$$K_{\phi.p.} = \frac{D_c}{C_c} \times \frac{C_c}{P} + \frac{D_z}{C_z} \times \frac{C_z}{P},$$

де D_c , D_z – відповідно вироблений дохід від використання власних і залучених коштів;

C_c, C_z – відповідно власні і залучені кошти;

$\frac{C_c}{P}, \frac{C_z}{P}$ – відповідно питома вага власних і залучених коштів у

загальній сумі фінансових ресурсів підприємства;

$\frac{D_c}{C_c}, \frac{D_z}{C_z}$ – відповідно ресурсовіддача власних і залучених коштів

підприємства.

Такий підхід дає можливість аналізувати не тільки складові доходу підприємства, але й чинники, що впливають на їхнє формування.

Оцінку ефективності формування і використання фінансових ресурсів П.А.Стецюк пропонує здійснювати з використанням методу дисконтованих грошових потоків, як найбільш придатного для оцінки їх доцільності і ефективності.

Загальний алгоритм методу враховує такі чинники впливу як час, ризик та вартість різних джерел фінансових ресурсів [11].

Основними показниками, що ґрунтуються на грошових потоках, є чиста теперішня вартість, внутрішня норма дохідності, модифікована норма дохідності та індекс рентабельності.

Універсальним показником і найбільш прийнятним критерієм оцінки ефективності грошових потоків на думку Стецюка П.А. вважається показник чистої теперішньої вартості (NPV) [11]. Він

визначається як сума дисконтованих (приведених до теперішнього часу) чистих грошових потоків за весь період життєвого циклу активів, на створення яких використовуються фінансові ресурси:

$$NPV = \sum_{i=0}^t \frac{CF}{(1+i)^i},$$

де CF – прирістний чистий грошовий потік кожного часового періоду;

i – середньозважена ціна джерел формування фінансових ресурсів;

t – порядковий номер часового періоду від початку вкладення фінансових ресурсів, в якому отримано чистий грошовий потік.

Такий підхід орієнтований на перспективний економічний розвиток та забезпечення фінансової стійкості на середньо- та довгострокову перспективу. Крім того, такий підхід більш повно апроксимує результати формування фінансового потенціалу.

Проблема обмеженості джерел фінансових ресурсів і способів їх залучення у ринковій економіці завжди вважалась актуальнішою за проблему їх ефективного використання.

Сьогодні серед науковців немає протиріч щодо складових джерел фінансових ресурсів, до них відносять надходження від реалізації товарної продукції та активів, які не використовуються в господарському обороті, бюджетні асигнування, позики комерційних банків, кредиторську заборгованість, пайові внески, дивіденди і відсотки за цінними паперами, страхові відшкодування.

Разом з тим, автори пропонують різні схеми групування та класифікації джерел формування фінансових ресурсів.

У наукових джерелах більш поширеною є класифікація за ознакою права власності [1, 7, 11]. Виходячи із цього, всі джерела формування фінансових ресурсів, незважаючи на їх різноманітність, поділяються на власні і залучені, що передбачає виділення власних, тобто тих, якими підприємство користується і розпоряджається на правах власності та залучених (позичених, привернутих), якими суб'єкт господарювання користується і розпоряджається на будь-яких інших умовах, але які за правом власності не належать йому [7, с. 213].

При цьому в такій класифікації залучені та позичені кошти об'єднані в одну групу, але одні називають її залученими (привернутими) [1, 12], а інші – позиковими (запозиченими) [7, 13].

Автори [11, 14] у складі цієї класифікації виділяють вже три основні групи джерел: власні, позикові та залучені. П.Стецюк відмічає, що такий поділ джерел формування фінансових ресурсів є більш прийнятним з позицій управління фінансовими ресурсами.

О.М.Кравчук, В.П.Лещук додають до них ще централізовані фінансові ресурси [15].

В окремих роботах за способом формування джерела фінансових ресурсів класифікують як зовнішні та внутрішні. До внутрішніх джерел фінансових ресурсів відносять виручку від реалізації продукції, робіт та послуг, надходження від фінансової та інвестиційної діяльності, внески акціонерів тощо, до зовнішніх – бюджетні асигнування, кредити та позики, кредиторську заборгованість, страхові відшкодування, надходження від галузевих структур у порядку перерозподілу тощо [16].

Але більшість авторів поділяють саме власні джерела фінансових ресурсів на внутрішні і зовнішні [17, 18]. «Власні фінансові ресурси формуються з власних джерел фінансування. Вони утворюються вже під час організації підприємства при формуванні його статутного капіталу. У процесі виробничо-господарської діяльності власні фінансові ресурси підприємства поповнюються завдяки отриманим доходам і прибуткам. Ці фінансові ресурси називають власними внутрішніми фінансовими ресурсами. Водночас підприємство може отримувати фінансові ресурси у власне використання від емісії своїх акцій, одержання дотацій, субсидій, дивідендів, відсотків на цінні папери інших емітентів, тощо. Такі фінансові ресурси називають власними зовнішніми фінансовими ресурсами» [18, с. 18].

В бухгалтерському обліку та фінансовій звітності практичне застосування знаходить поділ джерел формування фінансових ресурсів підприємства за елементами пасиву балансу. Оскільки бухгалтерський баланс підприємства є базовим елементом інформаційного забезпечення фінансового аналізу, то така класифікація необхідна при аналізі, плануванні, прогнозуванні і в управлінні фінансовими ресурсами підприємства.

У процесі формування фінансових ресурсів підприємств важливу роль відіграє визначення оптимальної структури їхніх джерел. Теорія фінансів вчить, що підвищення питомої ваги власних коштів позитивно впливає на фінансову діяльність підприємств. Висока питома вага залучених коштів ускладнює фінансову діяльність підприємства та потребує додаткових витрат на сплату відсотків за банківські кредити, дивідендів за акціями, відсотків за облігаціями, зменшує ліквідність балансу підприємства, підвищує фінансовий ризик.

Специфіка сільськогосподарського виробництва, а саме наявність значного часового лага у здійсненні витрат та надходжень від реалізації продукції, неспівпадання в часі компенсації понесених на виробництво витрат за рахунок надходжень від реалізації продукції роблять формування фінансових ресурсів за рахунок лише власних джерел або неможливим, або неефективним.

Успішно функціонуючі сільськогосподарські підприємства при формуванні фінансових ресурсів користуються не лише власними джерелами. Значну питому вагу в джерелах формування фінансових ресурсів повинні займати залучені фінансові ресурси, а серед них – кредити та кредиторська заборгованість.

Залучення кредитів для сільськогосподарських товаровиробників є не вимушеним заходом, а об'єктивною необхідністю ефективної господарської діяльності. Питома вага залучених кредитів у виробничих витратах повинна становити 50-60%.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз свідчить, що формування та використання фінансових ресурсів мають важливе значення для функціонування і розвитку підприємства. Перехід до ринкового механізму господарювання, нажаль, супроводжувався негативними тенденціями, які призвели, за словами Стецюка, до катастрофічного скорочення обсягів власних фінансових ресурсів і нових перепон у доступі сільськогосподарських підприємств до зовнішніх джерел фінансування [11, с. 54]. Тому подальші дослідження мають бути спрямовані з одного боку на пошук та визначення оптимальних способів залучення ресурсів з урахуванням інтересів власників, з іншого – на аналіз доцільності та ефективності використання фінансових ресурсів підприємства.

Література.

1. Фінанси підприємств: підручник [7-ме вид.] / [А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.]; під ред. А.М. Поддєрьогіна. – К.: КНЕУ, 2008. – 552с.
2. Лайко П.А. Фінанси підприємств: Підручник для студ. вузів/ П.А. Лайко, М.В. Мних. – К.: Знання України, 2004. – 428с.
3. Василик О.Д. Бюджетна система України: Підручник / О.Д.Василик, К.В.Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 406с.

4. Бандурка О.М. Фінансова діяльність підприємства: Підручник / О.М. Бандурка, М.Я. Коробов, П.І. Орлов, К.Я. Петрова – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 2002. – 384с.

5. Аранчій В.І. Фінанси підприємств: Навчальний посібник / В.І. Аранчій. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 304с.

6. Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: Кол. монографія у двох томах. Т.2 / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – К.: ІАЕ, 2001. – 851с.

7. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: Монографія / О.Є. Гудзь. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 578 с.

8. Оцінка, аналіз, планування фінансового становища підприємства: науково-методичне видання / [Чупіс А.В., Корецький М.Х., Кашенко О.А. та ін.]; за ред. д.е.н., професора А.В. Чупіса. – Суми: Видавництво «Довкілля», 2001. – 404с.

9. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 4-е изд. – М.: Сов. Энциклопедия, 1988. – 1600с.

10. Глущенко В.В. и др. Финансово-кредитный механизм в условиях развития хозрасчета / В.В. Глущенко, В.Г. Новиков, М.Я. Коробов. – Харьков: Изд-во «Основа», 1990. – 176с.

11. Стецюк П.А. Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: Монографія / П.А. Стецюк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 370с.

12. Азаренкова Г.М. Фінанси підприємств: Навч. посіб. для самост. вивчення дисципліни / Г.М. Азаренкова, Т.М. Журавель, Р.М. Михайленко – К.: Знання – Прес, 2004.-291с.

13. Фінанси: курс для фінансистів: навч. посіб. / [Оспіщев В.І., Близнюк О.П., Лачкова А.І. та ін.]; під ред. В.І. Оспіщева. – К.: Знання, 2008. – 567с.

14. Буряк Л.Д. Фінанси підприємств: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Л.Д. Буряк, Є.В. Вакуленко, А.П. Куліш та ін. – К.: КНЕУ, 2003. – 165с.

15. Кравчук О.М. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва / О.М. Кравчук, В.П. Лещук. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 504с.

16. Гриньова В.М. Фінанси підприємств: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп / В.М. Гриньова, В.О. Коюда. – К.: Знання - Прес, 2004. – 424с.

17. Бердар М.М. Фінанси підприємств. Навч. посіб. / М.М. Бердар – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 352с.

18. Партин Г.О., Фінанси підприємств: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / Г.О. Партин, А.Г. Загородній – К.: Знання, 2006. – 379с.

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

Мішин С.І., АСПРАНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

Стаття присвячена формалізації науково обґрунтованих підходів до реструктуризації підприємств, як інструменту антикризового управління.

Article is devoted to the formalization of science-based approaches to restructuring an enterprise as a crisis-management tool.

Постановка проблеми. Зміни останніх років в українській економіці породили нові поняття й орієнтири в діяльності підприємств, що призвели до зміни поглядів на процес розробки стратегії розвитку та управління підприємством в цілому. Докорінно змінилася інтенсивність і форма зовнішнього впливу на діяльність підприємства. Виникли нові, як зовнішні, так і внутрішні стимули, основними з яких стали інтереси власника. Розширилися можливості розвитку діяльності підприємства, ускладнилася його структура, з'явилися нові, більш прибуткові сфери функціонування. У нинішніх ринкових умовах підприємство змушене дуже швидко знаходити нові рішення, особливо в критичних ситуаціях, інакше зберегти свої позиції на ринку буде надзвичайно важко, а здебільшого взагалі неможливо.

Таким чином, сьогодення і майбутнє вітчизняних підприємств пов'язане з постійними змінами, які вимагають вчасного адаптування до них. Як правило, виникнення кризового стану на підприємстві зумовлено не однією, а декількома причинами, і їх тим більше, чим значнішим є запізнення реакції на зміну оточуючого середовища.

Для більшості вітчизняних підприємств, структура проблем є майже однаковою. Тому можна згрупувати проблеми, що призводять до необхідності перебудови вітчизняних підприємств у 5 груп: незадовільна фінансова система, відсутність ефективної системи управління, проблеми маркетингу, виробничо-технічні проблеми та проблеми управління персоналом.

Для того, щоб подолати проблеми та досягти позитивних результатів на підприємстві, необхідно активізувати його внутрішні можливості і навчитися швидко реагувати на зміни оточуючого

* Науковий керівник – Красноруцький О.О., к.е.н., доцент

середовища. А для цього необхідно, в першу чергу, суттєво переглянути стратегію розвитку, створити ефективну систему управління, оптимізувати основні бізнес-процеси, вдосконалити техніко-технологічні процеси, інакше кажучи – провести повне реформування підприємства. Таке реформування передбачає послідовність комплексних змін, що ведуть від старої форми господарювання до нової, що відповідає вимогам сьогодення. Не забезпечивши відповідної комплексної програми реформування збиткових підприємств, негативні тенденції в економіці триватимуть й надалі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із напрямків реформування є реструктуризація підприємства. Поняття реорганізація, реструктуризація, реінжиніринг з'явилися у вітчизняній практиці зовсім недавно, тому досі немає єдино правильних визначень або чітких розмежувань між зазначеними поняттями. Усі вони, як правило, означають цілеспрямовану зміну системи підприємства, з метою покращання кінцевих результатів.

Так, В. Кондратьєв і В. Краснова вважають, що реструктуризація – це цілеспрямована зміна структури системи. Якщо під структурою розуміють організаційну структуру, то реструктуризація – це зміна організаційної структури. Якщо розглядається структура бізнес-процесів, то реструктуризація – це оптимізація бізнес-процесів, що в економічній літературі зустрічається як реінжиніринг [1, с. 23]. Таким чином, це свідчить про те, що мета, задачі та методи проведення відповідних змін, залежать від обраного типу структурного зрізу системи.

А. Евсєєв вважає, що до реструктуризації можна віднести будь-які зміни у виробництві, структурі капіталу чи власності, які не є частиною щоденного ділового циклу підприємства [2, с. 109-113]. М. Аістова визначає реструктуризацію як радикальну зміну структури господарюючої організації (активів, власності, фінансів, управління, кадрів та ін.) [3, с. 39]. А. Водачек – чеський науковець, вважає неправильним зводити реструктуризацію підприємства до окремих змін деяких складових його діяльності, тому реструктуризацією він розглядає як комплекс взаємопов'язаних змін структури, що забезпечують функціонування підприємства в цілому [4, с. 84-89]. На думку Т. Хокканена, реструктуризація підприємства означає використання всього управлінського і виробничого потенціалу, який необхідний для створення і прибуткового продажу необхідних споживачам товарів та послуг [5, с. 96-102].

В свою чергу, вітчизняні науковці Т. Бень і С. Довбня розглядають реструктуризацію як спосіб адаптації діяльності

підприємства до ринкових умов, які безперервно змінюються, шляхом проведення комплексу заходів організаційно-економічного, техніко-технологічного, кадрового та фінансового характеру, що забезпечать зростання ефективності виробництва, підвищення конкурентоспроможності та зміцнення фінансової стійкості [6, с. 36-41]. І. Отенко та Н. Москаленко узагальнюючи різні теоретичні підходи визначають реструктуризацію, як засіб адаптації підприємства до зовнішнього середовища за рахунок змін в організаційній структурі та функціональних сферах діяльності підприємства [7, с. 19]. А. Ступницький розглядає реструктуризацію як еволюційну зміну у функціонуванні підприємства, безперервний процес, який повинен носити стратегічний характер. Завдання реструктуризації вбачає у подоланні розриву між поточними результатами діяльності підприємства і вимогами міжнародної конкуренції [8, с. 36-43].

Як бачимо, дехто з авторів розглядає реструктуризацію виключно як інструмент фінансового оздоровлення підприємства, що знаходиться в кризовому стані або має проблеми, що можуть призвести до виникнення кризи. Інші схильні розглядати реструктуризацію як еволюційну зміну системи підприємств. Також є ряд авторів які визначають реструктуризацію як спосіб адаптації до вимог навколишнього середовища.

Цілі статті. Метою даної публікації є формалізація науково обґрунтованих підходів до реструктуризації підприємств, як інструменту антикризового управління.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на різні погляди науковців, найбільш точним і лаконічним буде наступне визначення реструктуризації: це цілеспрямований комплекс змін в організаційно-функціональній структурі підприємства, які здатні підвищити ефективність його діяльності.

Як правило, реструктуризацію підприємства здійснюють за таких умов: по-перше, коли підприємство знаходиться в стані глибокої кризи; по-друге, коли існуючий стан підприємства є задовільним, але прогнози на найближчий час свідчать про певні проблеми та загрозу життєдіяльності, і по-третє, реструктуризація може застосовуватися до благополучних підприємств, які швидко розвиваються, метою такої реструктуризації є нарощування відриву від конкурентів і створення унікальних конкурентних переваг [3, с. 36-37].

Узагальнюючи дослідження різних вчених можна виокремити основні види реструктуризації залежно від стану підприємства на момент виникнення необхідності впровадження змін та умов оточуючого середовища: еволюційну, адаптивну і антикризову (табл. 1).

Таблиця 1

**Види реструктуризації, залежно від стану підприємства
і умов оточуючого середовища**

Вид	Стан підприємства	Умови оточуючого середовища	Мета
Еволюційна	Успішне підприємство	Сприятливе середовище, орієнтація на потенційні зміни	Підвищення ефективності функціонування підприємства, нарощування конкурентних переваг
Адаптивна	Задовільний стан	Несприятливі умови, що викликають необхідність впровадження термінових змін	Недопущення кризової ситуації, своєчасне пристосування до змін зовнішнього середовища
Антикризова	Кризовий стан	Задовільні умови, що дозволяють ліквідувати наслідки несвоєчасної адаптації до змін середовища	Вихід з кризової ситуації, недопущення банкрутства підприємства

Таким чином, можна дати наступні визначення основним видам реструктуризації: еволюційна реструктуризація – цілеспрямований комплекс змін в системі функціонування підприємства, адекватних завчасно спрогнозованим змінам середовища, що забезпечує можливість нарощування конкурентних переваг; адаптивна реструктуризація – цілеспрямований комплекс змін які забезпечують процес адаптації до умов середовища та недопущення кризових явищ на підприємстві; антикризова реструктуризація – цілеспрямований комплекс змін здатних вивести підприємство з кризового стану на якісно новий рівень розвитку.

Безпосередньо сутність реструктуризації полягає в розробці програми, що забезпечить перехід від існуючої до нової вдосконаленої системи функціонування підприємства.

Метою реструктуризації є формування ефективної системи підприємства, здатної своєчасно адаптуватися до змін середовища, що забезпечить йому вихід на якісно новий рівень розвитку.

Головними цілями реструктуризації можуть бути: підвищення ефективності роботи підприємства в цілому; адаптація до вимог оточуючого середовища; збереження життєздатності виробництва.

Детально цілі реструктуризації було розглянуто в роботі Т. Бень і С. Довбні, де зазначено що реструктуризація має дворівневу цільову спрямованість [6, с. 36-41]. Перший рівень – державні цілі: створення конкурентоспроможних товаровиробників; підвищення ефективності суспільного виробництва; зростання надходжень до

держбюджету; зниження рівня безробіття; розвиток конкуренції. Другий рівень – локальні цілі, тобто цілі реструктуризації конкретних підприємств, серед яких розрізняють: економічні, фінансові, структурні, управлінські, виробничі, техніко-технологічні, соціальні тощо (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація цілей реструктуризації*

* систематизовано автором на основі джерел [5-7]

Реструктуризацію підприємства можна проводити поступово, впроваджуючи зміни, які обмежуються рамками програми організаційного розвитку на довгострокову перспективу або радикально – швидко і кардинально змінюючи систему чи її елементи. У зв'язку з цим реструктуризація може носити революційний або еволюційний характер.

З огляду на мету і цілі, завданнями реструктуризації можуть бути: удосконалення форм власності; зміна організаційної структури; забезпечення інвестиційної привабливості; диверсифікація та

модернізація виробництва; розширення асортименту продукції; розробка детальних маркетингових програм; створення сучасної системи фінансового менеджменту; комп'ютеризація бухгалтерського обліку та аналізу; формування системи управління витратами; розширення збутової мережі; освоєння нових методів управління в умовах ринкової економіки.

Залежно від цілей та завдань реструктуризація може бути комплексною або частковою (локальною). Комплексна реструктуризація полягає у всебічній зміні системи підприємства, може одночасно включати зміну власності, оптимізацію бізнес-процесів, вдосконалення системи управління, фінансів, тощо. Локальна реструктуризація, як правило, спрямована на перетворення окремого, найбільш проблемного аспекту діяльності підприємства або якогось із його підрозділів: передання об'єктів соціальної сфери, реструктуризація заборгованості, виділення одного або кількох підрозділів у самостійне підприємство. Зауважимо, що зазвичай не можна обмежуватися змінами тільки в одному напрямі, тому що зміни чогось окремого, як правило, викликають ланцюгову реакцію і призводять до цілого ряду послідовних змін.

Видами реструктуризації залежно від функціональної сфери підприємства можуть бути:

- фінансова – пов'язана з коригуванням активів і пасивів балансу підприємства, щоб підвищити його фінансову стійкість і збільшити вартість;

- виробнича – являє собою зміну його структури, техніко-технологічних характеристик, організації роботи підприємства;

- управлінська – може включати зміну типу організаційної структури управління, методів управління, кількісного та якісного складу трудового колективу і системи мотивації праці;

- організаційно-правова – може полягати як у зміні форми власності (наприклад, шляхом приватизації), так і у зміні складу власників або належних їм частин власності.

Залежно від цілей, масштабу і тривалості процесу реструктуризації вона може мати оперативну або стратегічну форму.

Оперативна реструктуризація передбачає проведення невідкладних заходів, як правило за рахунок власних ресурсів для забезпечення життєздатності підприємства на короткий період часу. Мета – призупинити розвиток кризової ситуації, підготувати підприємство до кардинальних змін.

Стратегічна реструктуризація передбачає проведення комплексних змін, що охоплюють усі сфери діяльності підприємства, розрахована, як правило, на тривалий строк і залучення додаткових

коштів. Мета стратегічної реструктуризації – підвищення конкурентоспроможності і вихід на якісно новий рівень розвитку.

Досвід вітчизняних та зарубіжних підприємств свідчить, що періодична реструктуризація є засобом економічного оновлення та одним із основних напрямків забезпечення їхнього стабільного розвитку. Тому стратегія реструктуризації і стратегія розвитку підприємства повинні мати спільну спрямованість і формуватися на загальних системних принципах, таких як: багатокритеріальність; ієрархічність; узгодженість показників ефективності функціонування; взаємозв'язок оцінок зовнішньої (щодо середовища) та внутрішньої (щодо ресурсів) ефективності організації; диференціальний та ситуаційний підходи.

Важливо підкреслити ключові особливості реструктуризації українських підприємств, зокрема виділити основні проблеми організаційного і фінансово-економічного характеру, які знижують ефективність реструктуризації на підприємствах: нестабільне соціально-економічне середовище; обмежена підтримка держави підприємств і їхньої реструктуризації; недостатня забезпеченість реструктуризації в області нормативно-правової бази; слабка забезпеченість підприємств методичною документацією, відсутність кваліфікованих консультантів по проведенню реструктуризації; обмежена фінансова база реструктуризації; нестача висококваліфікованих управлінських кадрів.

Успіх реструктуризації багато в чому залежить від здатності керівництва, в умовах невизначеності, чітко бачити майбутнє підприємства. Саме тому, важливим етапом процесу реструктуризації є побудова майбутньої вдосконаленої бізнес-моделі підприємства.

До початку процесу реструктуризації необхідно мати стратегічну концепцію та чіткий поетапний план впровадження змін, і цілком уявляти, який передбачається отримати результат і, які корінні зміни в діяльності підприємства відбудуться. Необхідно виробити відповідну стратегію, для кожного підрозділу, що знаходиться в складі підприємства. При цьому важливо установити ступінь відповідальності і взаємозалежності основних підрозділів.

Таким чином, реструктуризація підприємства – це довгострокова стратегічна задача, що вимагає постійних цілеспрямованих зусиль. Важливо, щоб робота по усуненню тимчасових кризових явищ не зводила нанівець довгострокові стратегічні дії, а служила б для них підтримкою. Тому процес реструктуризації повинен бути направлений не на вирішення окремих простих господарських задач, а на вирішення складних, комплексних проблем, здійснення всебічних змін.

Для подальшого дослідження важливим є визначення ролі антикризового менеджера в процесі розробки та впровадження програми реструктуризації.

Сьогодні в країні спостерігається дефіцит менеджерів нового покоління, особливо таких, які б мали знання та необхідні навички управління в ринкових умовах – умовах жорстокої конкурентної боротьби. Не маючи досвідчених менеджерів, підприємства неспроможні швидко і ефективно реагувати на зміни зовнішнього середовища, а отже, неспроможні завчасно попереджувати загрозу виникнення кризових явищ.

Маючи певну практику діяльності в ринкових умовах господарювання, вітчизняні керівники усвідомили, що для виживання й забезпечення конкурентоспроможності в нинішніх умовах необхідно постійно здійснювати моніторинг оточуючого середовища і вносити відповідні зміни в діяльність підприємства. Саме тому, більшість керівників намагаються здійснити поступову реструктуризацію, яка б дозволила побудувати гнучку систему підприємства, здатну швидко і адекватно реагувати на зміни зовнішнього середовища.

Реструктуризація є складним і тривалим процесом, але найбільша проблема виникає в управлінні персоналом у процесі розробки та впровадження програми змін. Впровадження змін, як правило, неможливе без конфлікту з боку персоналу. Саме тому, адаптація до нового проходить в умовах подолання опору з боку персоналу. Основними причинами опору, як правило є: неінформованість, невизначеність і некомпетентність, професійна не підготовленість персоналу до змін. Це, у свою чергу, викликає в персоналу страх перед невідомим, підозру явних втрат, бажання боротися за збереження набутого.

Частково опір змінам можна уникнути, якщо залучити до участі в них якомога більше працівників. Це також є важливим і тому, що раціональні поради співробітників часто призводять до кращого результату, ніж стандартні рішення вищого керівництва.

Для того, щоб зацікавити і добровільно залучити персонал до реформування, подолавши їх опір і, зробивши їх корисними помічниками, керівництву необхідно вирішити три найважливіші завдання: 1) роз'яснення суті проблеми і необхідності проведення певних змін, як у загальній діяльності підприємства, так і в роботі кожного співробітника, для її вирішення; 2) забезпечення персоналу достатньою інформацією про планові зміни, методи й наслідки їх впровадження; 3) підвищення кваліфікації персоналу. Забезпечення його необхідними знаннями та навичками, необхідними для виконання нових функцій та освоєння нових методів роботи.

Вчасне вирішення зазначених задач забезпечить високий рівень участі всього колективу в розробці та впровадженні необхідних змін, що, в свою чергу, є запорукою успіху й досягнення позитивних результатів у функціонуванні підприємства.

Висновки. Таким чином, без комплексної реструктуризації у вітчизняних підприємств сьогодні дуже мало шансів вижити. Реструктуризація – одночасно і ризик і можливість вийти на новий рівень розвитку. А для того, щоб зменшити ризик негативних наслідків, необхідно з самого початку розробки програми змін заручитися розумінням і підтримкою персоналу. Подолавши опір до того, як він міг би з'явитися, керівництво збереже цінний час, власні сили та подвоїть шанси на успіх. Отже, менеджер в процесі реструктуризації відіграє ключову роль. Саме від його здібностей і умінь управляти персоналом, та продуктивно використовувати його трудовий потенціал, залежить безперервність процесу розробки та впровадження, а також ефективність кінцевого результату реструктуризації. Ефективність кінцевого результату реструктуризації залежить також від правильної розробки її моделі, тобто, визначення основних етапів реструктуризації та послідовності їх реалізації.

Література.

1. Кондратьев В.В., Краснова В.Б. Реструктуризация управления компаний: 17-модульная программа для менеджеров „Управление развитием организации”. Модуль – 6. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 240 с.
2. Евсеев А. Стратегии реструктуризации предприятий в условиях кризисной ситуации // Проблемы теории и практики управления. – 1999. – № 3. – С. 109-113.
3. Аистова М.Д. Реструктуризация предприятий: вопросы управления. Стратегии, координация структурных параметров, снижение сопротивления преобразованиям. – М.: Альпина Паблишер, 2002. – 287 с.
4. Водачек Л. Реструктуризация – вызов чешским предприятиям // Проблемы теории и практики управления. – 1999. – № 1. – С. 84-89.
5. Хокканен Т. Практический опыт реструктуризации российских предприятий // Проблемы теории и практики управления. – 1998. – №6. – С. 96-102.
6. Бень Т., Довбня С. Проблеми і передумови ефективної реструктуризації підприємства // Економіка України. – 2000. – № 8. – С. 36-41.
7. Отенко И.П. Организационно-экономический механизм реструктуризации предприятия. Научное издание /И.П. Отенко, Н.А. Москаленко. – Харьков: Изд. ХНЭУ, 2005. – 216 с.
8. Ступницький А.М. Стратегічна реструктуризація компаній – шлях виживання в ринковій економіці // Економічні реформи сьогодні. – 2001. – № 38. – С. 36-43.

РОЗВИТОК КАРТОПЛЕОВОЧЕВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

**НІЦЕНКО В.С., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

В статті, на основі проведеного аналізу, визначено основні тенденції та проблеми розвитку картоплеовочевого підкомплексу. Розроблено і обґрунтовано процес вертикальної інтеграції в картоплеовочевий підкомплекс.

The article, based on the analysis, considered the main tendencies and problems of kartopleovochevoho subcomplex. Designed and reasonably process of vertical integration in potato and vegetable subcomplex.

Постановка проблеми. Овочівництво — галузь сільського господарства, що займається виробництвом овочевої та баштанної продукції, розробкою і вдосконаленням технологій вирощування овочевих і баштанних культур у відкритому і закритому ґрунті, їх селекцією та насінництвом.

Україна разом з Росією, Білоруссю, США і Канадою належить до держав, які в майбутньому стануть основними виробниками продовольства в світі, зокрема овочів.

Україна входить в першу десятку світових лідерів по валовому виробництву овочевої та баштанної продукції, а в розрахунку на душу населення займає дев'яте місце в світі. Однак серед 20-ти передових країн світу Україна посідає 18-е місце за рівнем урожайності. Генетичний потенціал вітчизняних сортів і гібридів використовується лише на 30%.

Перехід овочівництва в ринкових умовах супроводжується зменшенням виробництва овочів в сільськогосподарських підприємствах та збільшенням його у населення, де сконцентровано близько 90% виробництва овочів.

Якщо в 90-х роках сільськогосподарськими підприємствами вироблялося 71% овочевої продукції, а 29% — населенням, то у 2000-2011 роках тенденція змінилася на протилежну. Населенням вирощується до 90% овочів (6,8-7,1 млн. т) і 10% (0,9-1,1 млн. т) — сільськогосподарськими підприємствами. При цьому до 30% вирощених овочів через відсутність овочесховищ і переробних потужностей втрачається під час зберігання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку та перспективам подальшого зростання картоплеовочевого підкомплексу АПК в сучасних умовах господарювання присвячено концепції та програми, що приймаються на рівні уряду країни, роботи вітчизняних економістів-аграрників, зокрема: М.В. Зубця, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, М.В. Присяжнюка, М.М. Федорова та інших. Відповідні питання розкриваються в їхніх працях.

Метою роботи є визначення тенденцій та проблем розвитку картоплеовочевого підкомплексу АПК та формування інтеграційних вертикальних зв'язків як перспективи здолення вищезазначених проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обсяг ринку плодоовочевої продукції в Україні становить майже 5 млрд. доларів США, що значно перевищує обсяги ринку м'ясомолочної продукції і тільки в 2 рази менше ринку зернової продукції [5].

Вирощуванням овочів в Україні займається понад 3 тис. господарств, але левову частку цієї продукції ринок отримує від господарств населення.

У 1990 році було вироблено 16,7 млн. т картоплі, 7,5 млн. т овочів і баштанних продовольчих культур, 2,9 млн. т плодів і ягід. Розвиток сільського господарства в 2010 році характеризується наступними показниками: картоплі – 18,7 млн. т, овоче-баштанних – 8,9 млн., плодів і ягід – 1,7 млн. т. За роки незалежності українські сільгоспвиробники змогли не тільки досягти рівня 1990 р., а й наростити обсяги вироблених овочів.

У 2011 році було зібрано рекордний урожай овочів відкритого ґрунту в Україні – 9826,4 тис т, в т.ч. на сільськогосподарських підприємствах – 1541,2 і в господарствах населення – 8285,2 тис т, що на 21%, 87,1 і 19,7%, відповідно, більше, ніж у 2010 році.

Під промисловим виробництвом картоплі в 2011 р., за даними фахівців, зайнято близько 50 тис. га.

Ефективність функціонування овочівництва та переробної галузі як єдиної системи значною мірою стримується внаслідок порушення партнерських відносин між сільгосптоваровиробниками, переробними і торговими підприємствами. Прибутковість у ланцюзі «виробництво - переробка - реалізація» досягається шляхом збитковості виробничої ланки та спекулятивного ціноутворення в системі оптової та роздрібної торгівлі. Якість продукції, яка доходить до споживача, не відповідає сертифікаційним вимогам. В Україні тільки почалася розвиватися система оптової торгівлі овочами через

організовані продовольчі ринки, де продавець гарантує збут продукції на економічно вигідних умовах. У державі діє система стихійної продажу овочів. Ланцюг «виробник - оптовий продавець - роздрібний продавець - споживач» перевантажений великою кількістю суб'єктів, значною мірою підвищує ціни на овочеву продукцію. Доходи посередників перевищують доходи виробників майже у 1,5-2 рази [9].

У 2011 році овочівники Херсонської області зібрали 1,9 млн. тонн плодово-овочевих, баштанних культур і винограду. За обсягами виробництва овочевої продукції область з року в рік займає перше місце серед областей України.

Відновлення зрошення та високоефективне використання меліорованих земель в подальшому дозволить щорічно отримувати 2 млн. т овоче-баштанних культур і довести загальні обсяги валової продукції сільського господарства до 8 млрд. грн.

Також основна увага в області має бути спрямована на створення інфраструктури аграрного ринку. На сьогодні в Херсонській області працює 9 великих підприємств з переробки плодово-овочевої продукції, потужність переробки яких від 20 до 2000 тонн на добу.

Микола Костяк, у свою чергу наголосив на необхідності створення в області на базі оптового овочевого ринку овочевої біржі та інформаційного центру [7].

Високі показники розвитку овочевого підкомплексу досягнення самих сільгосптоваровиробників.

З метою стимулювання та нарощування виробництва основних необхідних продуктів харчування на рівні уряду країни була прийнята програма розвитку картопляного і овочевого підкомплексів АПК.

Згідно з розпорядженням КМУ «Про затвердження плану першочергових заходів з розвитку виробництва картоплі та овочів» від 18 травня 2011 № 475-р затверджено план першочергових заходів з розвитку виробництва картоплі та овочів. Основні положення плану зводяться до розширення посівних площ під вищезазначеними культурами, підвищенню врожайності і валового збору, а також глибокої переробки овочевої продукції.

Захід № 2 передбачає забезпечення нарощування обсягів виробництва овочів (Івано-Франківська, Закарпатська, Київська, Луганська, Запорізька, Львівська, Сумська, Житомирська, Хмельницька, Дніпропетровська, Одеська, Миколаївська облдержадміністрації) у перерахуванні на одну людину в обсязі не меншому, ніж науково-обґрунтована норма споживання.

Планом (пункт б) відзначається також сприяння:

— впровадженню новітніх агротехнологій вирощування та зберігання картоплі та овочів на інноваційній основі з метою підвищення рентабельності їх виробництва;

— утворення кооперативів з виробництва, заготівлі і зберігання овочів;

— залученню сільськогосподарськими товаровиробниками кредитів, у тому числі на пільгових умовах, для виробництва овочів;

— залученню інвестицій у розвиток овочівництва, відновлення інфраструктури зберігання овочів та їх поглибленої переробки.

План виробництва овочів на 2011 рік згідно плану складе 19 955 тис тонн.

Наведена інформація не тільки була досягнута, але і перевиконана по окремих областях.

Запропонувавши овочівникам максимально збільшити площі під овочами, Міністерство аграрної політики обіцяло високу рентабельність і всіляку підтримку агровиробникам. Овочівники з пропозицією погодилися: сільгосппідприємства збільшили площі на 19,3% в 2011 р., господарства населення – на 7,3% порівняно з 2010 р.

У теж час за даними ННЦ «Інститут аграрної економіки» приріст виробництва та споживання овочів зросте з 8341 тис т в 2009 р. до 13000 тис т у 2030 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Прогноз виробництва та споживання овочів в Україні*

Показник	2009 р. (факт)	Прогноз		
		2015 р.	2020 р.	2030 р.
Чисельність населення, млн. осіб	46,04	44,96	44,44	43,81
Потреба на людину, кг	125,9	168	198	211
всього, тис т	5796	7553	8799	9244
Запаси на кінець року, тис т	534	510	590	630
Експорт	312	348	814	1102
Імпорт	209	100	118	126
Затрати на посіви	108	89	95	100
на корм тваринам	1200	1200	1400	1600
Втрати	600	400	420	450
Валове виробництво, тис т	8341	10000	12000	13000
Урожайність, ц /га	182,8	219,8	281,0	317,1
Площа посівів, тис га	456,3	455,0	427,0	410,0

* Джерело: [1, С. 148]

Наведені дані свідчать як про зростання врожайності, так і валового збору овочів. На думку вчених, галузь рентабельна навіть у сезон перевиробництва овочів.

Аналогічна ситуація і з виробництвом картоплі, про що свідчать дані таблиці 2.

Таблиця 2

**Розрахунок виробництва та використання картоплі
на перспективу***

Показник	2009 р. (факт)	Прогноз		
		2015 р.	2020 р.	2030 р.
Площа посівів, тис га	1411,8	1400	1300	1200
Урожайність, ц /га	139,3	142,9	161,5	175,0
Валове виробництво, тис т	19666	20000	21000	21000
Чисельність населення, млн. осіб	46,06	44,96	44,44	43,81
Потреба на людину, кг	133	131	131	131
всього, тис т	6126	5890	5822	5740
Використання всього, тис т	13540	13110	14978	14260
в т.ч.:				
на корм	5842	5941	6238	6238
на посадку	4936	4898	4548	4198
переробка на нехарчові цілі	1370	1469	2669	3100
втрати	1226	1247	1309	1309
на експорт	15	15	15	15

* Джерело: [1, С. 164]

Під час розрахунку виробництва картоплі на перспективу до 2030 р. враховували, що для забезпечення споживання картоплі населенням країни в кількості 131 кг на одну людину фонд споживання має скласти 5,7 млн. т, на посадку необхідно 4,2 млн. т, на корм – 5,4 млн. т, на переробку на нехарчові цілі – 3,1 млн. т. Таким чином, для задоволення всіх потреб в картоплі досить виробляти 20-21 млн. т.

Необхідно відзначити, що зростання цін на овочі протягом 2009-2010 рр. дав надію багатьом виробникам на високий рівень прибутку і рентабельності. Саме для цих цілей і розроблявся вищезгаданий нормативно-правовий документ. На ділі вийшла зворотна ситуація – замість захисту і підтримки овочівників

Міністерство аграрної політики не вжило жодних заходів. У результаті багато виробників змушені в збиток реалізовувати вирощений урожай або знищувати його. Найбільше постраждали виробники наступних овочів: моркви, столового буряка, цибулі, капусти, картоплі, тобто тих, що закладаються на тривале зберігання.

«У нинішніх умовах, чим більше ми будемо виробляти, наприклад, картоплі, тим більше її буде гнити, – впевнений Верницький. – Тому потрібно не збільшувати виробництво, а перейти до промислового виробництва, побудувати картоплесховища, налагодити промислову переробку картоплі. Ресторани, кафе, бари воліють купувати очищену і нарізану охолоджену картоплю, якої в Україні виробляється мізерно мало» [3].

Основними причинами, що негативно вплинули на стан овочівницького комплексу України в 2011 р. можна назвати наступні:

— високий рівень цін на овочі, при низькій їх якості, спонукало багатьох сільгосптоваровиробників розширити площі посівів овочевих культур. Сільгоспідприємства збільшили площі на 19,3%, господарства населення – на 7,3% порівняно з 2010 роком;

— позитивні природно-кліматичні умови (дощі в червні і липні) 2010 р. сприяли великим валовим зборам овочів. Урожайність овочів відкритого ґрунту в порівнянні з 2010 роком зросла на сільгоспідприємствах на 56,8% і в господарствах населення – на 11,6%;

— велика кількість вирощеної продукції не забезпечено необхідним числом картопле- і овочесховищ. Згідно з проведеними дослідженнями, на сьогодні потреба в овочесховищах вже забезпечена на 48%. По картоплі потреба в зберіганні складає всього 1,2 млн. т і вже є сховищ на 800 тис. т.

Більше 2 млн. т овочів було закладено на зберігання, частина яких можливо було реалізувати в сусідні країни. У 2011 р. в Росії, Білорусії та країнах ЄС спостерігалось перевиробництво, практично по всіх видах овочів, що не дало змогу їх експортувати.

На сьогоднішній день запаси овочів борщового набору в сховищах України значно перевищують обсяги минулого року. Максимальний приріст порівняно з січня 2011 року зафіксований по картоплі, капусті і цибулі – майже на 150%. Запаси моркви і буряка перевищують минулорічні обсяги у середньому на 30-40% [4].

Цінова ситуація, що виникла на ринку, призвела до банкрутства

або відмови від вирощування овочів дрібними виробниками. Так, капуста білокачанна в 2010 р. продавалася за ціною 12-18 грн./кг, в 2011 р. – до 1 грн/кг.

За словами Прем'єр-міністра України М. Азарова зниження цін на овочі «... Це результати грамотної політики держави в галузі сільського господарства. Тільки балаканиною неможливо домогтись цінової стабільності по продуктах харчування» [2].

Збитки галузі від перевиробництва овочів, за даними експертів, оцінюються в 2,5-3 млрд. грн. Експерти, зокрема, відзначають, що в 2012 р. може повторитися ситуація з підвищенням цін на овочі 2010 р. Овочівники не мають ні гарантії держзамовлення, ні гарантованого ринку збуту, ні виходу на експортні ринки.

У зв'язку з відсутністю каналів реалізації вироблених овочів аграрії переходять на вирощування інших видів культур, наприклад багрянних. За п'ять років виробництво багрянних в Україні збільшилося в півтора рази. Якщо в 2007 році в Україні вироблялося близько 482 тис т кавунів і динь, то в 2011 році виробництво багрянних культур складало більше 730 тис т. Основний культурою цього виду є кавун, щорічно його вирощують в Україні близько 620 тис т. Щорічне виробництво дині становить близько 110 тис т [10].

Значну частину багрянної продукції Україна експортує. Так, в 2010 р. її було вивезено близько 44 тис т.

У 2012 році прогнозується зростання посівних площ під багрянними культурами на 8-10%.

Експерти асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» заявляють, що загальна сума імпорту овочів і фруктів в Україну в 2010 р. в порівнянні з 2005 р. зросла в 4,2 рази, перевищивши 860 млн. дол. При цьому у фізичному вираженні імпорт продукції плодоовочівництва виріс на 77%. Більша частина імпорту припадає на екзотичні види плодів (мандарини, апельсини, банани та ін.).

У 2011 році в Україну було імпортовано свіжих овочів (як відкритого, так і закритого ґрунту) на 84,5 млн. дол. (134 тис т), з них томатів – на 35,8 млн. дол. (47,5 тис т), огірків – на 8,4 млн. дол. (11,5 тис т), перцю солодкого – на 9,4 млн. дол. (10 тис т), зелені – на 1,6 млн. дол. (3,5 тис т). Ввозилися в країну в основному тепличні овочі.

У 2011 році основними постачальниками овочів в Україну стали Туреччина (44% імпорту), Нідерланди (10%), Польща (10%), Іспанія (11%), Китай (5%).

У 2011 році з України було експортовано овочів (як відкритого, так і закритого ґрунту) на суму 57 млн. дол. (110,2 тис т), з них томатів – на суму 36,7 млн. дол. (75,6 тис т), огірків – на 15 млн. дол. (17,9 тис т), зелені – на 562 тис дол. (3,1 тис т).

Найбільшим ринком збуту вирощених (польових) овочів є Російська Федерація – 64% експорту в 2011 р. Незначні поставки – до Білорусі (2,7%), Узбекистан, Молдову, Польщу та інші країни (кожна менше 1%).

Після вступу Росії до СОТ конкурентоспроможність українських овочевиробників може знизиться, чому будуть сприяти поступові зниження мит на ввезені овочі інших країн-експортерів.

Виходячи з наведеної інформації негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу овочів складає 27,5 млн. дол. Виходить Україна, – найбільший виробник овочів, перетворилася на нетто-імпортера, а не експортера.

У Концепції розвитку овочівництва та переробної галузі відзначено, що збільшення виробництва овочів у відкритому і закритому ґрунті планується в сільськогосподарських підприємствах, що спеціалізуються на великотоварному промисловому виробництві, а також сприяння вертикальній інтеграції з метою залучення промислового, торгового і банківського капіталу на забезпечення розвитку овочівництва та переробної галузі в сільських населених пунктах [8].

У той же час в іншому документі, прийнятому в 2010 р., «Концепції комплексної державної програми реформ та розвитку сільського господарства України» немає жодного рядка про необхідність розвитку овочівництва – стратегічний акцент робиться на виробництві зерна, молока і свинини [6].

Як зазначалося вище – частина вирощеної продукції використовується для переробки на власних консервних заводах або з подальшим продажем їх для переробки. Так, за чотири роки (2007-2010) виробництво консервів знизлося з 1,3 до 1,0 млн. т і в 2011 р. прогнозується зростання їх виробництва до рівня 1,25 млн. т.

Замкнутий цикл виробництва овочевої продукції представлений нижче (рис. 1).

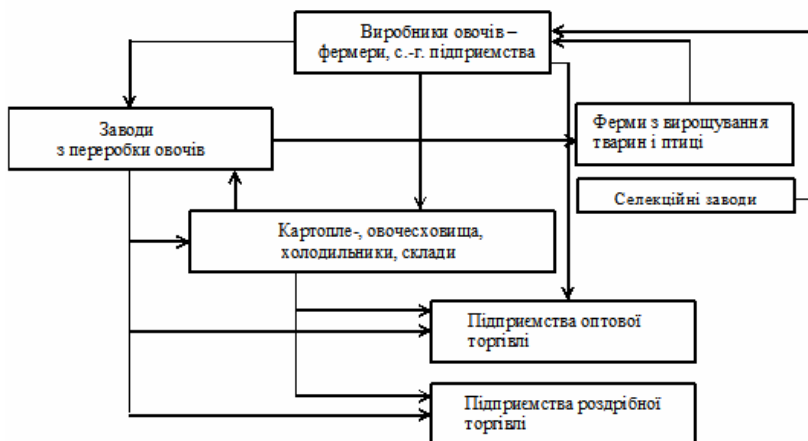

Рис. 1. Схема вертикально-інтегрованого виробництва овочів і картоплі та продукції їх переробки*

**Джерело: Розробка автора*

Дані рисунка свідчать про широкі взаємозв'язки між підприємствами холдингу (фермерському господарстві або іншому сільгоспідприємстві). Виробники овочів частину вирощеної продукції постачають для заводів, де овочі переробляють і виробляють кінцеву продукцію для реалізації (томатна паста, консерви овочеві, мариновані овочі, соки та ін.) На цьому ж етапі продукцію доочищують, миють після поля, переробляють, фасують і упаковують в спеціальну тару (скляну тару, картонну тару та ін.) Після чого дана продукція направляється або на склад для зберігання, де вона розподіляється відповідно до надійшовших замовлень (власних оптових або роздрібних (фірмових) мереж магазинів), або ж з заводу безпосередньо покупцям.

Продукція, спрямована для зберігання на тривалий період (картопле- і овочесховища), бере участь в процесі виробництва в необхідні періоди часу для завантаження власних потужностей заводів по переробці і випуску кінцевої продукції. Що стосується надлишків продукції, то вона продається або з поля, безпосередньо під час збирання врожаю або через мережу власних оптових або роздрібних магазинів (в відсортованому, фасованому або замороженому вигляді).

Для підвищення валових зборів овочів і картоплі агрохолдинги організовують роботу селекційних заводів, що поліпшують якісні та кількісні показники гібридів чи сортів овочів, придбаних за кордоном або в інститутах селекції України, виводять свої власні сорти, що

використовуються для виробництва і реалізації на сторону.

Якщо при агрохолдингу функціонують ферми з вирощування тварин і птиці, молочно-товарні ферми, то отримані відходи у вигляді біодобрив використовуються при вирощуванні овочів.

У свою чергу відходи переробки овочів на консервних та інших заводах (підприємствах) використовуються у вигляді додаткових кормових добавок до кормового раціону тварин, що утримуються на фермах.

Висновки. Таким чином, проведені дослідження переконують, подальший розвиток картоплеовочевого підкомплексу АПК, у більший мірі, залежатиме від технологічно налагоджених взаємовигідних зв'язків підприємств виробничої та переробної галузей, або вертикальної інтеграції в рамках агрохолдингу чи іншої форми інтеграції.

Література.

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
2. Азаров похвалился снижением цен на гречку и капусту [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://delo.ua/ukraine/>.
3. В Украине 50% урожая овощей сгнивает [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lb.ua/>.
4. В хранилищах Украины рекордные запасы овощей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://delo.ua/business/>.
5. Когда и большой урожай не в радость // Овощеводство. – 2012. – № 4.
6. Концепція комплексної державної програми реформ та розвитку сільського господарства України (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/page/?10461>.
7. По объемам производства овощей херсонская область займет первое место в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ukrday.com/novosti.php?id=9370>.
8. Про схвалення Концепції розвитку овочівництва та переробної галузі: Розпорядження КМУ від 31 жовтня 2011 р. № 1120-р [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1120-2011-%D1%80>.
9. Про схвалення Концепції розвитку овочівництва та переробної галузі: Розпорядження КМУ від 31 жовтня 2011 р. № 1120-р [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1120-2011-%D1%80>.
10. Украинские фермеры переориентируются с овощей на производство арбузов и дынь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://delo.ua/business/>.

ОПТИМІЗАЦІЇ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ ТВАРИННИЦТВОМ І РОСЛИННИЦТВОМ ЯК ОСНОВНИЙ НАПРЯМОК УДОСКОНАЛЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ СТРУКТУРИ

**ОСТРОВЕРХ О.В., СТ. ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

У статті йдеться про оптимізацію співвідношення між тваринництвом і рослинництвом як основний напрямок удосконалення виробничої структури організацій аграрної сфери.

The article under review deals with the influence of the optimal production structure on the efficiency of functioning of an economic organization of the agro – industrial complex system.

Постановка проблеми у загальному вигляді Як відомо ефективність функціонування аграрного сектора АПК, визначається станом його складових елементів – сільськогосподарських підприємств. Стан і ефективність функціонування кожного з них, в свою чергу визначається станом системи внутрішніх змінних. Серед них провідне місце завжди належало і буде належати структурним змінним – Виробничій структурі (ВС), Організаційній структурі (ОС), Організаційній структурі управління (ОСУ).

Кожна з них відповідає за ефективне функціонування ієрархії галузевих утворень ієрархії формальних груп та ієрархії органів управління відповідно. Найоптимальні варіанти структурних змінних не здатні забезпечити ефективне функціонування тих підсистем господарських організацій за які вони відповідають. Так неоптимальна виробнича структура завжди обумовлює неефективне функціонування галузевих утворень усередині господарської організації, а також не дозволяє сповна реалізувати позитивні потенціали оптимальної організаційної структури та організаційної структури.

У зв'язку з цим структурні перетворення в аграрному секторі треба починати з проектування оптимальної для даних умов виробничої структури. А що собою уявляє оптимальна виробнича структура? Оптимальною можна вважати лише таку виробничу структуру за якої забезпечені об'єктивно необхідні пропозиції між галузевими утвореннями усередині організації. Найбільше значущими

пропорціями такого роду є: між матеріальним виробництвом та комплексом галузей інфраструктури між основним виробництвом та промисловим підсобним виробництвом, а в рамках основного виробництва – між тваринництвом і рослинництвом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Ознайомлення із спеціальними науковими джерелами свідчить про те, в них проблеми оптимізації виробничої структури організацій аграрного сектора не були позбавлені уваги вітчизняних вчених економістів. До їх числа таких джерел можна віднести публікації Амбросова В.Я., Виханського О.С., Лукінова І.І., Онищенко А.І., Пасховева В.І., Зубця М.В., Юрчишина В.В. та інших.

Відсутність внутрішньої збалансованості проявляється в наявності дефіциту одних ресурсів і у надлишку інших. Дефіцити певних ресурсів обумовлюють гальмування економічного зростання, а тому є передумовою нарощування соціальної напруги в колективах організації. Деякі з дефіцитів обумовлюють нанесення більш або менш значної шкоди довкіллю. До таких дефіцитів можна віднести дефіцит органічних добрив, який веде до руйнування гумусу в ґрунті. Наслідки наявності надлишків ресурсів відомі. Так, надлишки основних засобів обумовлюють не виправдане розбухання амортизаційних відрахувань та пониження ефективності капіталу. Надлишки оборотних засобів обумовлюють гальмування обіговості оборотних коштів [3.4].

Таким чином неоптимальна виробнича структура завжди є економічно, соціально, а в ряді випадків і екологічно небезпечною для організацій аграрного сектора. Саме тому оптимізація виробничої структури є ефективним засобом подолання внутрішньогосподарських диспропорцій та стану розбалансованості. А це є важливою передумовою зростання ефективності та продуктивності функціонування організацій. На жаль, в даний час, в аграрному секторі АПК України ще є не мало організацій сучасний стан виробничої структури яких не відповідає інтересам забезпечення внутрішньої пропорційності та збалансованості. А ця обставина обумовлює значний недобір продукції, не виправдані виробничі затрати, нанесення значної шкоди довкіллю [4].

Сутність виробничої структури, як багатоаспектної галузевої ієрархії обумовлює доцільність використання у ході її корекції методологічного принципу провідної (ведучої) ланки в ланцюгу задач, що вирішуються. Його використання і має бути

домінантою загальної методики здійснення корекції виробничої структури. Цей принцип передбачає: по — перше, виявлення найбільш значущих (критичних) складових проблеми, яка підлягає вирішенню, а серед них і однієї-двох особливо значущих (найбільш критичних). По — друге, він передбачає черговість вирішення цих задач, починаючи з особливо значущої і далі в порядку пониження їх значущості. Стосовно до процесу корекції виробничої структури це означає, що з усіх можливих курсів дій повинні бути обрані найбільш продуктивні, а з їх числа — особливо продуктивні. Саме ці останні і покликані стати своєрідними локомотивами, здібними "витягти" за собою менш значущі курси дій. На роль таких локомотивів безперечно можуть претендувати оптимізація співвідношень між тваринництвом і рослинництвом, між основним виробництвом і промисловим підсобним виробництвом, між матеріальним виробництвом і комплексом галузей інфраструктури [2,4].

Оптимізація співвідношення між тваринництвом і рослинництвом в умовах Лівобережного Лісостепу України є особливо продуктивним курсом дій завдяки входженню в цю спарку рослинництва. Адже структурні зрушення в рослинництві можуть бути здійснені при відносно невеликих додаткових капіталовкладеннях і в той же час здатні забезпечити суттєву віддачу за короткий порівняно з будь — якими іншими галузями термін. Саме тому рослинництво у ході корекції виробничої структури здатне відіграти не лише роль джерела само інвестування, але і роль внутрішнього джерела інвестування інших галузей матеріального виробництва та інфраструктури [1].

Цілі статті полягають у формування методичних підходів до опрацювання шляхів подолання проблеми не оптимального співвідношення між тваринництвом та рослинництвом як основного напрямку оптимізації виробничої структури.

Викладення основного матеріалу Послідовність проектних пророблень щодо оптимізації виробничої структури визначається станом господарських зв'язків тваринництва з рослинництвом у складі основного виробництва, а також усього останнього з іншими галузевими утвореннями організації. Принципова схема взаємодії галузевих утворень усередині організації визначає доцільність починати такого роду проектні пророблення з опрацюванням шляхів подолання проблеми оптимізації співвідношення між тваринництвом та рослинництвом.

Проблема оптимізації господарських зв'язків тваринництва з рослинництвом є багатоаспектною, тому що вона є одночасно організаційною, економічною та екологічною. Ця обставина дозволяє виділити в її складі ряд часткових проблем, а саме:

1. Проблему бездефіцитного балансу гумусу в ґрунті;
2. Проблему формування кормового запасу (фуражних фондів);
3. Проблему виробництва продукції зернофуражних та кормових культур;
4. Проблему компенсації можливого відносного недобору обсягів продукції зернових, продовольчих і технічних культур;
5. Проблему нетрадиційних джерел енергії.

Перша з перерахованих проблем має чітко виражену екологічну направленість. Її суть полягає в наступному. В результаті нерационального, екологічно неграмотного а в ряді випадків і хижацького використання земель сільськогосподарського призначення все ще продовжується пониження вмісту гумусу в ґрунті в багатьох господарствах аграрного сектора України, задача забезпечення бездефіцитного балансу гумусу в ґрунті може бути сформульована за формулою: „Вносити в ґрунт органічної речовини не менше чим її з ґрунту забрали”.

Головним компонентом органічної речовини що вноситься в ґрунт був і у видимій перспективі залишається гній. Тому задачу забезпечення бездефіцитного балансу гумусу в ґрунті не можливо вирішити без нарощування виробництва гною, а цього досягти без збільшення поголів'я сільськогосподарських тварин не можна. Чисельність поголів'я має бути доведена як мінімум до критичного порогу їх щільності. Критичний поріг щільності – це кількість умовних голів у розрахунку на одиницю площі землі в обробітку, за якої обсяг органічної речовини що вноситься в ґрунт забезпечує бездефіцитний баланс гумусу в ґрунті, для господарств Лівобережного Лісостепу України цей показник має складати 60 – 65 умовних голів на 100 га. землі в обробітку.

Здійснення згаданих вище заходів дозволить спочатку призупинити руйнування гумусу в ґрунті а потім, поступово збільшити його запас. Саме це і можна розглядати як головний результат оптимізації господарських зв'язків тваринництва з рослинництвом.

Збільшення щільності поголів'я сільськогосподарських тварин неминуче потягне за собою необхідність внесення змін в організацію годування та формування кормового запасу, розширення посівних

площі зерна фуражних та кормових культур зокрема. Першочерговими питаннями формування кормового запасу є поліпшення співвідношення між підтримуючим та продуктивним кормом та забезпечення збалансованості по всіх елементах живлення. Це дозволить підвищити продуктивність тварин, підвищиться валовий вихід продукції, а значить і обсяги її реалізації, саме це і є першим додатковим результатом оптимізації господарських зв'язків тваринництва з рослинництвом.

Цілком зрозуміло, що для того щоб все це відбувалося, необхідні заходи, щодо удосконалення організації виробництва кормів, та удосконалення організації годування та утримання сільськогосподарських тварин, які складають основний зміст проблеми виробництва продукції зернофуражних та зернових культур. У міру розгортання процесу оптимізації господарських зв'язків тваринництва з рослинництвом поступово будуть нарощуватись запаси гумусу в ґрунті. У міру нарощування запасів гумусу в ґрунті, буде неминуче підвищувати урожайність сільськогосподарських культур. У зв'язку з цим неухильно будуть збільшуватись обсяги реалізації озимої пшениці, цукрових, фабричних буряків, насіння соняшника. Буде вирішена проблема компенсації можливого відносного недобору продукції зернових, продовольчих і технічних культур. Це буде уявляти собою другий додатковий результат оптимізації господарських зв'язків тваринництва з рослинництвом.

Поряд з першим та другим додатковими результатами оптимізації господарських зв'язків тваринництва з рослинництвом можливий ще й третій результат - вирішення проблеми нетрадиційних джерел енергії. Він полягає в одержанні певних обсягів електроенергії та у збагаченні гною поживною речовиною.

Висновки

1. Сучасна виробнича структура не здатна виконувати покладені на неї функції і підлягає оптимізації.
2. Оптимізація виробничої структури організацій аграрного профілю є важливим напрямком їх організаційно – економічної реструктуризації і врегулювання соціально – економічних проблем села.
3. Важливим завданням оптимізації виробничої структури внутрішнього є встановлення оптимального співвідношення між рослинництвом і тваринництвом.

Література.

1. Управление организацией / [Поршнев З.П., Румянцева Н.А., Соломатина А. Н. и др.]; под ред. З.П. Поршнева. – [2-е изд. перераб и доп.]. – М.: ИНФРА. 2002 – 669 с.
2. Аграрна реформа в Україні / П.І.Гайдуцький, П.Т.Саблук, О.Ю.Лупенко та ін.; За ред. П.І.Гайдуцького. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005, - 424 с.
3. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К: ННЦІАЕ, 2011, - 1008 с.
4. Турченко М.М. Стратегічна організаційно – економічна реструктуризація організацій аграрного сектора: [Монографія] / М.М. Турченко – Харків.: ТОВ «ЕДЕНА», – 2006. – 537с.

УДК 631.111.3

ЕКОЛОГО–ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**ПАУГАТАРЬОВА Т.І., АСПІРАНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

У статті зроблена розгорнута еколого - економічна оцінка ресурсного потенціалу Харківської області. Виявлені причини негативних змін стану водних та земельних ресурсів, намічені шляхи вирішення проблем.

In this paper the detailed ecological - economic evaluation of resource potential Kharkiv region. Identified causes negative changes of water and land resources, the ways of solving problems.

Постановка проблеми. У сільському господарстві результати діяльності у значній мірі залежать від природних умов виробництва. Одна і та ж кількість праці у сприятливий рік та на родючих землях може виробити значно більше продуктів, ніж у несприятливий за погодними умовами, або на малородючих землях. При рівних умовах продуктивність сільськогосподарської праці знаходиться у прямій залежності від природних умов, перш за все від родючості ґрунту, кількості поживних речовин, наявності водних ресурсів та інших.

* Науковий керівник - Амбросов В.Я., д.е.н, професор

Саме тому для ведення ефективної діяльності та отримання високих врожаїв сільськогосподарські підприємства повинні враховувати ресурсні особливості місцевості та дотримуватись законів природи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню теоретичних основ формування, оцінки та віддачі ресурсного потенціалу агроформувань присвятили свої праці відомі вітчизняні вчені-аграрники: В.Г. Андрійчук, М.В. Гладій, М.А. Лендел, І.І. Лукінов, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер, В.М. Трегобчук, А.Е. Юзефович. Проблеми ефективного використання та відтворення ресурсного потенціалу в аграрному секторі досліджували І.Ф. Баланюк, В.А. Борисова, О.А. Бутуцький, В.С. Дієсперов, В.Я. Месель-Веселяк, Л.Д. Павловська, Г.М. Підлісецький, П.Т. Саблук, А.М. Третьак, М.М. Федоров, В.Й. Шиян, В.В. Юрчишин та ін.

Проте вивчення питання сучасного стану ресурсів по Харківській області не знайшло достойного відображення у працях вчених. Тому вважаємо доцільним провести розгорнуту еколого – економічну оцінку ресурсного потенціалу області.

Цілью статті є вивчення сучасного стану ресурсного потенціалу області для ведення високоефективного сільськогосподарського виробництва.

Виклад основного матеріалу. Харківська область одна з найбільших адміністративних областей України. Розташована на північному сході України на території двох природних зон Лівобережної України – лісостепу і степу в межах водорозділу, що відокремлює басейни Дону і Дніпра. Регіон є прикордонною територією. Площа території Харківщини складає 31420 кв. км, що становить 5,2% території України. Рельєф Харківщини – хвиляста рівнина, яка розмежована річковими долинами, ярами та балками. Основні його риси визначаються приуроченістю території до басейнів рік Дону та Дніпра. Басейн Дону складає 75% території області, басейн Дніпра – 25%. Клімат Харківської області помірно континентальний. Самий теплий місяць – липень, а самий холодний – січень. Амплітуда середньомісячних середніх температур складає 28°C. Середньорічна кількість опадів складає приблизно 540 мм.

На території області водні ресурси інтенсивно використовуються з метою водозабезпечення населення та галузей економіки. Середньобогаторічна забезпеченість сумарними водними ресурсами на 1 жителя складає 1,35 тис.м³ /рік, в тому числі річковим

стоком – 0,74 тис.м³ /рік. Джерелом водопостачання населення та галузей економіки є підземні та поверхневі води басейну річок Сіверського Дінця та Дніпра.

Структура земельного фонду області свідчить, що 77,0% території області зайнято сільськогосподарськими землями, під лісами та іншими вкритими площами зайнято 13,3% території, забудовані землі займають 3,9%, землі під пісками, ярами та іншими відкритими землями без рослинного покриву – 1,1%, під водою – 1,9% території області.

За даними Харківського обласного центру з гідрометеорології, який проводить спостереження за забрудненням атмосферного повітря міста Харкова, індекс забруднення атмосфери міста (ІЗА) за 2007 рік становив – 5,03 за 2008 рік – 4,89, за 2009 рік – 4,81 у 2010 році дорівнює 4,91 [1].

Сільське господарство як галузь суспільного виробництва найбільше від інших залежить від природних ресурсів, особливо земельних та водних, їх кількісних та якісних характеристик, способів та методів покращення і експлуатації. Саме тому вивченню проблем ресурсного потенціалу слід приділяти особливу увагу.

Проводячи оцінку ресурсного потенціалу Харківської області за еколого – економічними ознаками перш за все слід оцінити природні метеоумови ведення сільськогосподарського виробництва.

Гідротермічний коефіцієнт Т.Г.Селянінова по Харківській області у 2011 році склав 0,91, що характеризує кліматичну ситуацію на межі засухи, і у 2010 році він становив 1,09 – тобто знаходження у нижній границі добре зволоженого стану. Такі значення даного коефіцієнту свідчать про нестабільну ситуацію в області щодо надходження двох основних кліматичних показника - таких як тепло та волога. Отримані результати показують, що територія Харківської області у зазначені роки була не забезпечена достатньою кількістю вологи порівняно з середньомісячними температурами вегетаційного періоду, що свідчить про нерівномірний розподіл опадів у часі. У 2010 році за період вегетації випало 328,4 мм опадів, що по забезпеченості складає 72% від норми, а у 2011 році 359,6 мм - тобто 79% від норми. При цьому середня температура повітря даного періоду перевищувала норму на 2- 3,50С.

Підсумовуючи усе вищесказане можна зробити висновок, що при таких кліматичних змінах майже обов'язковою умовою ведення сільськогосподарського виробництва стає застосування інтенсивних технологій з використанням зрошення, яке виступає радикальним

заходом для поліпшення умов ведення сільськогосподарського виробництва.

Земельні та водні ресурси є головною складовою національного багатства держави та найважливішими елементами ресурсного потенціалу країни. Природно – ресурсний потенціал сільського господарства, який представляє собою сукупність виробничо - природних ресурсів як засобів виробництва, відіграє велике значення у вирішенні продовольчої проблеми.

Родючість сільськогосподарських земель, визначається наявністю в доступній для рослин формі поживних речовин та вологи, хоча представляє собою об'єктивну властивість ґрунтів, що постійно змінюється у результаті діяльності людини.

Земля на відміну від інших засобів виробництва має здатність покращуватись у результаті її обробки. Ця унікальна властивість землі дає можливість збільшувати обсяги виробництва сільськогосподарської продукції без розширення площ обробітку, а за рахунок покращення їх використання, тобто шляхом застосування інтенсивних методів. Дана властивість вимірюється показником родючості ґрунту, і представляє собою здатність ґрунту забезпечувати оброблювані на ній сільськогосподарські рослини необхідними поживними речовинами у доступній для засвоєння формі.

Поживні речовини виносяться рослинами в процесі росту з ґрунту і нагромаджуються в біологічній масі. За рахунок збирання врожаю ці речовини вилучаються з природного кругообігу і, якщо їх не повернути в ґрунт, розвиток рослин у наступні роки буде сповільнюватись і знижуватись їх продуктивність. Саме тому для відновлення родючості та накопичення гумусу вилучені з ґрунту речовини потрібно повернути – внесенням добрив.

Одним з головних шляхів підвищення продуктивності ґрунту та поновлення запасів поживних речовин є використання добрив. серед них важливе місце займають органічні добрива, внесення яких з кожним роком неухильно зменшується.

Так по Харківській області спостерігається значне зменшення обсягів внесення органічних добрив. У 2011 році порівняно з 1991 роком органіки було внесено у більш ніж 21 раз менше, при цьому посівна площа скоротилась всього на 427 га. Через це утворення гумусу відбувалось в більшості за рахунок рослинних решток, адже утворення органічних добрив за ці роки зменшилось з рівня 1,61 т/га у 1991 році до 0,074т/га у 2011 році тобто майже у 22 рази. Тобто простежується пряма залежність між двома вхідними

параметрами балансу гумусу в землях області, а саме внесення органічних добрив та їх утворення під час вегетації. Це дає змогу зробити висновок, що процес утворення гумусу необхідно стимулювати додатковим внесенням органічних добрив на всіх етапах виробничого процесу.

Показник, який характеризує винос поживних речовин за останні 20 років змінився не значно, а саме в 1,42 рази з рівня у 1,97 до 1,39 т/га. Особливої уваги заслуговує 2008 рік, який відрізняється дуже низьким рівнем виносу поживних речовин на рівні 0,36 т/га, пояснити таку обставину можна різким збільшенням кількості внесених органічних добрив, а саме 4,4 т/га. Дана ситуація підтверджує зроблений раніше висновок, що рівень виносу і утворення гумусу та винос поживних речовин знаходиться у тісному взаємозв'язку з рівнем внесення органічних добрив.

Таблиця 1

Баланс гумусу в землях Харківської області за 20 років, т/га

роки	посівна площа, тис. га	внесено органічних добрив, т/га	вихід рослинних решток, т/га	Утворилось гумусу, т/га			втрачено гумусу, т/га	баланс гумусу, +/-
				органічних добрив	рослинних решток	всього		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1991	1713	7	4,5	1,61	0,9	2,51	1,97	0,54
1992	1616	6,5	4,2	1,5	0,84	2,34	1,91	0,43
1993	1612	6,3	4,1	1,45	0,82	2,27	1,86	0,41
1994	1594	4,3	4,0	0,99	0,8	1,79	1,81	-0,02
1995	1565	4,2	3,8	0,97	0,76	1,73	1,76	-0,03
1996	1508	3,2	3,2	0,74	0,64	1,38	1,7	-0,32
1997	1484	2,5	2,9	0,58	0,58	1,16	1,63	-0,47
1998	1420	2,3	2,9	0,53	0,58	1,11	1,59	-0,48
1999	1438	2,1	2,8	0,48	0,56	1,04	1,53	-0,49
2000	1371	1,6	2,7	0,37	0,54	0,91	1,48	-0,57
2001	1334	1,2	4,0	0,28	0,8	1,08	1,43	-0,35
2002	1170	1,3	3,8	0,3	0,76	1,06	1,37	-0,31
2003	1188	1,2	3,7	0,28	0,75	1,03	1,32	-0,29
2004	1167	0,84	4,4	0,19	0,91	1,1	1,29	-0,19
2005	1114	0,9	4,2	0,21	0,83	1,04	1,31	-0,27
2006	1147	0,71	3,8	0,163	0,74	0,9	1,34	-0,44
2007	1173	0,52	3,9	0,12	0,78	0,9	1,33	-0,43
2008	1215	0,26	4,4	0,059	0,86	0,91	0,36	-0,45
2009	1204	0,48	3,9	0,111	0,77	0,88	1,34	-0,46
2010	1299	0,42	3,3	0,097	0,64	0,73	1,36	-0,63
2011	1286	0,33	5,0	0,074	0,96	1,03	1,39	-0,36

Джерело: розрахунки автора, дані Харківський державний обласний проектно-технологічний центр охорони родючості ґрунтів і якості продукції «Облдержродючість»

Узагальноючий показник - баланс гумусу у землеробстві Харківської області також зазнав значних змін. За останні 20 років спостерігається негативна тенденція вмісту гумусу у ґрунтах області. Так до 1994 року відмічались позитивні значення, які змінювались на від'ємні і до 2011 року досягли позначки у $-0,36$. Найгіршим за показником вмісту гумусу був 2010 рік, який досяг максимальної за останні 20 років позначки та склав $-0,63$. Слід наголосити, що саме у цей рік відбулось різке скорочення обсягів внесення мінеральних добрив, що ще більше підтверджує взаємозалежність процесів внесення та накопичення поживних речовин у сільськогосподарських землях.

Позитивний вплив добрив на урожайність та гумусовий склад ґрунту багато в чому залежить від якості добрив, їх складу та доз, а також від часу та способів внесення, а також інших агрохімічних заходів.

Темпи нарощення обсягів внесення органічних добрив значно менші, ніж мінеральних. Таку ситуацію можна пояснити головним чином сучасним станом розвитку тваринництва, яке знаходиться у критичному становищі. Саме тому основна частина добрив, що зараз вносяться у ґрунти Харківської області вироблені хімічним способом.

Одним з показників раціонального ведення землеробства в межах окремого господарства і в цілому в державі, відповідно до закону повернення, є баланс таких дефіцитних, біологічно важливих елементів у ґрунті, як азот, фосфор і калій.

Головними поживними речовинами прийнято вважати азот, фосфор та калій. Так якщо в ґрунті не вистачає азоту, рослини погано розвиваються, врожайність знижується, колір листків стає блідо-зеленим, а при значній недостатці його вся рослина може стати золотисто-жовтою і побуріти. Фосфор рослинам також дуже потрібний. Його нічим не можна замінити. Він обов'язковий компонент дуже складних білків. Достатня кількість фосфору сприяє кращому засвоєнню азоту, калію, магнію. Фосфор прискорює утворення та досягання плодів. При його нестачі сповільнюється ріст, цвітіння, зав'язування та досягання плодів. Калій не входить до складу органічних сполук, але відіграє важливу роль при утворенні вуглеводів, підвищує стійкість рослин проти хвороб, холодостійкість, впливає на смакові якості овочів. Особливо багато калію виносять з ґрунту коренеплоди. При його нестачі сповільнюється ріст, рослини виростають низькорослі та кволі.

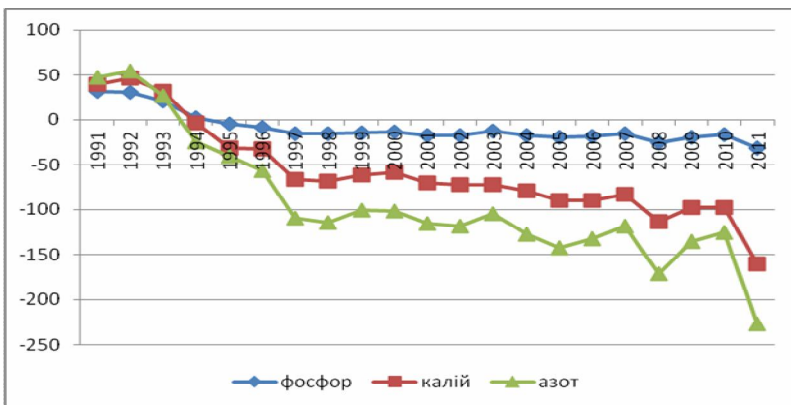

Рис. 1. Баланс основних поживних речовин в землеробстві Харківської області за 1991 – 2011 роки, кг/га

Джерело: розрахунки автора, дані Харківський державний обласний проектно-технологічний центр охорони родючості ґрунтів і якості продукції «Облдержродючість»

Графічне відображення тенденцій у внесенні основних поживних речовин землеробства Харківської області за останні 20 років наглядно показує, що по всіх трьох компонентах простежуються негативні явища. Так найбільш різка зміна за останні роки відбулася по внесенню азоту - баланс змінився в діапазоні від +50 до -230. Менш різкі, але також негативні зміни відбулись і по балансу калію та фосфору.

Оцінюючи загальну ситуацію, що склалась у землеробстві Харківської області, слід відмітити щорічне зменшення обсягів внесення органічних добрив у ґрунти, що призводить до негативного балансу поживних речовин. Особливого значення набуває критична ситуація, що склалась по азоту – основній поживній речовині. Тобто за останні 20 років спостерігається тенденція до зменшення вмісту гумусу в ґрунті, а також винесення накопичених раніше поживних речовин, що може привести до необоротних та деграційних процесів у землеробстві області.

Застосування мінеральних добрив майже на всіх ґрунтах дає високий ефект, проте він залежить при інших рівних умовах від забезпеченості ґрунту вологою.

За даними Харківської гідрогеолого-меліоративної партії площа зрошуваних угідь в області на початок поливного періоду 2012 року складає 82382га. Площа зрошуваних земель, охоплених дренажними системами, 18083га на зрошенні та 2735га на прилеглих територіях. Зрошувані землі об'єднані в 37 міжгосподарські зрошувальні системи на загальній площі 66500га, а також у ділянки внутрішньогосподарського користування на площі 15882га [2].

Згідно звітності Головного управління Держкомзему у Харківській області станом на 01.01.2012 року на зрошуваних землях області ведуть виробничу діяльність 3601 власник та землекористувач, в той час як у 1995 році на цій площі було 204 сільськогосподарських підприємств.

За даними інвентаризації зрошувальних систем (станом на 1 жовтня 2011 року) внутрішньогосподарські зрошувальні мережі, що розташовані на площі 82,4 тис. га по балансовій належності знаходяться:

- 4,3 тис. га (5,2 %) – в комунальній власності;
- 29,0 тис. га (35,2 %) – на балансі фермерських та колективних підприємств;
- 4,3 тис. га (5,2 %) - у державній власності;
- 44,8 тис. га (54,4%) – залишилося без господаря [3].

В останні роки особливого значення набула інтенсивна ресурсоощадна технологія крапельного зрошення, яка дозволяє отримувати високі врожаї та економити водні ресурси, не завдаючи шкоди ґрунту. Крапельне зрошення у Харківській області з кожним роком проводиться на більших площах. Так якщо у 2005 році крапельне зрошення здійснювалося на площі 0,1 тис. га, то вже у 2010 році - 0,7, 2011 – 1,1 тис. га, в тому числі в Балаклійському районі-0,53 тис. га, Богодухівському – 0,02, Краснокутському – 0,07, Дергачівському – 0,03, Красноградському – 0,02, Чутувському – 0,4 тис. га [4].

У технології крапельного зрошення вирішальну роль відіграє якість водних ресурсів. Нами було здійснено розподіл площ зрошення по області за ознакою якості водних ресурсів, які використовувалися при зрошенні. Отримані дані відображені на рис. 1.

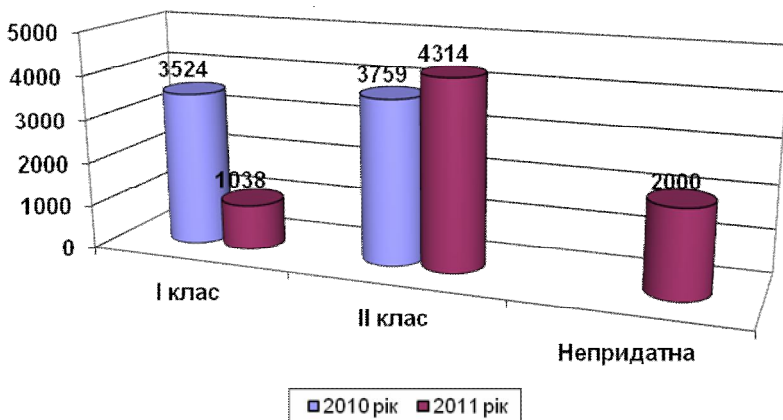

Рис. 2. Розподіл площ за якістю поливної води по Харківській області, га

Джерело: дані Харківського обласного управління меліорації і водного господарства, розробка автора.

Ситуація показана на рис. 1 добре характеризує стан поливної води, що використовується для зрошення, а саме те, що у 2011 році 2000 га були оброблені за допомогою непридатної води. Не краща ситуація склалася з водними ресурсами, що відповідають I класу якості, а саме – порівняно з минулим 2010 роком кількість зрошених земель зменшилась у 3 рази. Все це дозволяє зробити висновок, що ситуація по області має негативний характер, відмічається погіршення ситуації по якості водних ресурсів, які забезпечують процеси зрошення. Тобто питання збереження та відновлення водних ресурсів є актуальними та вимагають подальшого регулювання та контролю.

Ефективність зрошення як основного меліоративного фактора доведена досвідом та практикою багатьох країн світу. Врожайність та продуктивність землеробства при застосуванні цієї інтенсивної технології зростає у декілька разів. Популярність зрошення у Харківській області також збільшується. Так у 2012 році порівняно з попереднім площею, яка зрошувалась лише за допомогою державних систем зросла більш ніж у 2 рази. При цьому найбільшу питому вагу за площею зрошення займають овочі, які у 2011 році склали 37,7 %, а у 2012 – 29,4%. Друге місце займають баштані, а третє посідає пшениця.

Таблиця 2

**Структура посівів сільськогосподарських культур,
для яких здійснювалась подача води на зрошення
з державних систем по Харківській області**

Назва сільськогосподарських культур	2011		2012	
	Площа посівів, тис. га	Відсоток у загальній площі	Площа посівів, тис. га	Відсоток у загальній площі,
Соя	0,12	2,9	0,28	3,1
Пшениця	0,93	23,2	1,46	16,4
Кукурудза	0,04	0,9	0,33	3,7
Овочі	1,5	37,7	2,62	29,4
Ячмінь	0,12	3,1	0,76	8,6
Рапс	0	0	0,2	2,2
Кормові та баштанні	1,14	28,5	2,58	29
Багаторічні насадження	0	0	0	0
Садові товариства	0,05	1,2	0,06	0,7
Соняшник	0	0	0	0
Цукрові буряки	0,1	2,5	0,61	6,9
Всього	4	100	8,9	100

Джерело: розрахунки автора, дані Харківського обласного управління меліорації і водного господарства

Таким чином можна стверджувати, що популярність застосування зрошення по області зростає. Тому вважаємо за доцільне посилити контроль за збереженням земельних, водних ресурсів, а також рівня гумусу в області.

Висновки та пропозиції. Спираючись на проведений аналіз слід наголосити, що Харківська область має дуже добрий ресурсний потенціал для ведення високоефективного сільськогосподарського виробництва, але сучасний стан водних та земельних ресурсів з кожним роком погіршується. Головним чином ці зміни можна пояснити неправильною організацією та веденням діяльності, безвідповідальним відношенням до законів природи, відсутністю належної відповідальності.

Література.

1. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Харківській області в 2011 році [Електронний ресурс] - режим доступу: <http://ecodepart.kharkov.ua/archives/category/національна-доповідь-про-стан-онпс/page/2>

2. Звіт Харківської гідрогеолого-меліоративної партії та Харківського обласного управління водних ресурсів «Про якість поливних вод на початок поливного періоду 2012 року по Харківській області» [текст]

3. Звіт Головного управління Держкомзему у Харківській області за 2011 рік [текст]

4. Звіт Харківського обласного управління меліорації і водного господарства за 2012 рік [текст]

УДК 634.8

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВИНОГРАДАРСТВА В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

**ПОПОВА М.М., АСПИРАНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. П. ВАСИЛЕНКА**

В статье проанализировано состояние виноградарства Херсонской области в динамике с 2000 года, обозначены основные проблемы его функционирования в современных условиях и приоритетные направления развития отрасли.

The article analyzes state viticulture of Kherson region in dynamics since 2000, indicated the main problems his functioning in the modern terms and priority direction industry development.

Постановка проблеми. Виноградарство є традиційною і однією із найбільш ефективних галузей агропромислового комплексу Херсонської області. Маючи в 2011 році питому вагу виробленої продукції рослинництва 5% у загальному обсязі по країні, винограду в цей рік на Херсонщині вироблено 9,8% від загальнодержавного обсягу (для порівняння – виробництво зернових культур склало 4,4%, соняшника - 4,8%, плодів та ягід - 4,6%, продукції тваринництва – 2,6%) [1]. Однак, перехід виноградарської галузі Херсонщини на ринкові засади функціонування супроводжується сьогодні такими негативними тенденціями розвитку, як різке зменшення обсягів виробництва та споживання винограду і виноградної продукції; істотне скорочення площ виноградників; збитковість виробництва в

* Науковий керівник – Маренич Т.Г., д.е.н., професор

більшості сільськогосподарських підприємств, які займаються вирощуванням винограду і, як результат втрата конкурентних позицій на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Все вказане свідчить про необхідність термінових і радикальних заходів щодо найшвидшого відродження виноградарства в Херсонській області, а це, в свою чергу, потребує пошуку резервів, шляхів і напрямів підвищення його ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Дослідженню відродження виноградарства та виноробства в Україні та її регіонах, огляду та аналізу найважливіших проблем як теоретичного, методичного, так і прикладного характеру присвячені праці багатьох провідних вітчизняних науковців: А.М.Авідзба, О.М. Гаркуші, А.Н. Бузни, Л.М. Худолій, І.І. Червена, Д.Ф. Чухна, та інших авторів [2].

Розвитку галузі в сьогоденних реаліях надано велику увагу в наукових працях співробітників Національного наукового центру «Інститут виноградарства і виноробства ім. В.Є.Таїрова» Мулюкиної Н.А., Джабурия Л.В., Національного інституту винограду і вина «Магарах» І.Г.Матчиної, Д.Б.Волинкіної [3]. Науковцями проаналізовано сучасний стан виноградарської галузі України і регіонів, розроблені загальні методичні підходи щодо оцінки ефективності функціонування галузі та концепції її подальшого розвитку.

Проте, динамічні зміни економічної ситуації в країні, подальший розвиток ринкових відносин в усіх галузях господарства, в тому числі АПК, наявність потужного невикористаного потенціалу виноградарської галузі країни наочно свідчать про подальшу необхідність вивчення та пошуку шляхів вирішення проблем, які гальмують розвиток виноградарсько – виноробних підприємств та стримують їх можливість ефективно працювати в жорсткому конкурентному середовищі.

Формування цілей. Мета статті – на основі глибокого економічного аналізу сучасного стану виноградарської галузі в Херсонській області виявити головні проблеми її функціонування та визначити шляхи і пріоритетні напрями подальшого розвитку для досягнення високого рівня конкурентоспроможності галузі області на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Виклад основного матеріалу. Сучасний рівень економічного

стану виноградарства – пріоритетної галузі сільського господарства Херсонської області – потребує пошуку шляхів виходу із кризового стану. Незадовільне використання природного і економічного потенціалу Херсонщини для розвитку виноградарства, низька рентабельність його виробництва призвели до різкого скорочення інвестувань в галузь. Тому виключно актуальним в ринкових умовах господарювання Херсонської області стала проблема підвищення економічної ефективності виробництва винограду.

Оцінка розвитку виноградарства в Херсонській області свідчить, що площі виноградників з роками поступово скорочуються, а урожайність винограду характеризується нестабільністю з великою варіацією, що безпосередньо впливає на обсяг валового збору (табл. 1) [4].

Таблиця 1

**Основні показники виробництва винограду
в Херсонській області**

	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2010 р. у % до 1990 р.
Площа виноградних насаджень, тис. га	20,4	17,2	6,9	7,0	6,8	7,3	7,3	7,1	34,8
в тому числі в плодоносному віці	15,6	15,2	5,4	5,5	3,4	5,1	4,9	4,5	28,9
Урожайність, ц /га	43,8	25,4	49,2	65,4	58,4	82,3	83,0	65,3	149,1
Виробництво винограду, тис. т.	68,3	38,6	26,3	36,1	19,8	41,7	40,9	29,3	42,9

Як видно з табл.1, площі виноградних насаджень за 20 років скоротилися майже в 3 рази, при чому тенденція до скорочення зберігається і по теперішній час.

Урожайність виноградних насаджень у двічі-тричі нижча, ніж та, яку забезпечують кліматичні умови Херсонщини, природна родючість ґрунту та потенційні можливості виноградної лози. Значне зростання урожайності у 2008 – 2009 роках, на жаль, було припинено літньою посухою 2010 року, в наслідок чого її показник впав до рівня 2005 року. Все це негативно вплинуло на обсяг виробництва винограду та привело до його різкого скорочення в 2010 році в порівнянні з 2009 роком на 28,4%.

Динаміка урожайності винограду в області за останні роки, представлена на рис. 1, наочно говорить про те, що єдиної тенденції в її зміні немає. Різкі коливання урожайності є свідченням змін у рівні агротехніки та інших економічно – організаційних чинників, а також неабиякої залежності від погодних умов (Херсонська область найбільш посушлива серед південних областей України, вся її територія розташована в зоні сухого Степу, отже посухи спостерігаються тут кожні 5 – 6 років) [4].

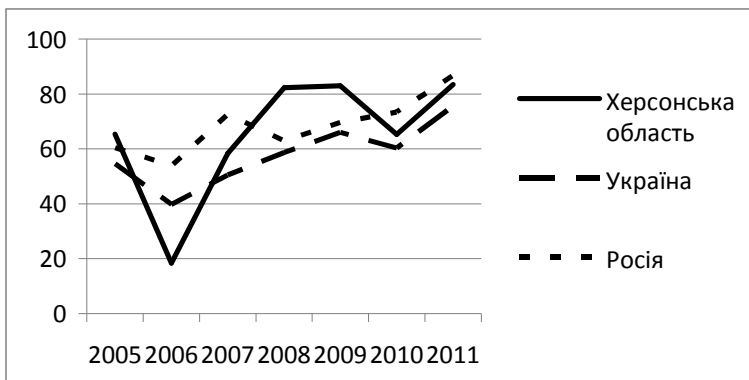

Рис. 1. Динаміка урожайності винограду за 2005 – 2011 роки

Слід зазначити, що хоча рівень урожайності виноградарів в Херсонській області перевищує середній показник по Україні, він все ж нижчий, ніж у найближчого сусіда – Росії [5].

Проведений аналіз обсягів виробництва винограду сільськогосподарськими підприємствами Херсонської області за період 1913 – 2010 років (рис. 2) показує, що при відносно стабільних показниках обсягу виробництва та навіть деякому його нарощуванню з 2008 року (що є логічним, враховуючи і збільшення урожайності в ці роки (рис. 1), дається взнаки залежність результатів діяльності виноградарських підприємств від негативних природних чинників. Наразі, внаслідок посухи минулого року обсяги виробництва винограду в 2012 р. в Херсонській області скоротились на 23,1% в порівнянні з 2011р. і склали 394,5 тис. ц.

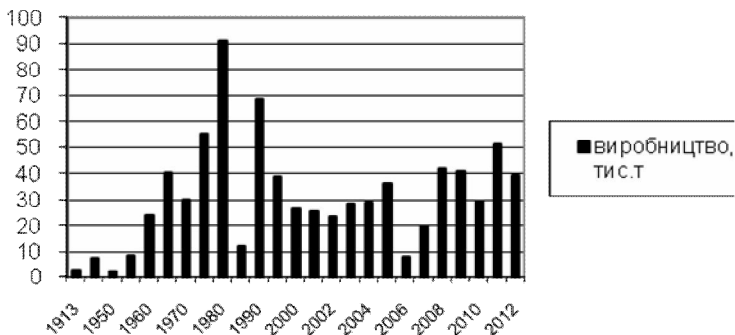

Рис. 2. Виробництво винограду в Херсонській області у 1913 – 2012 роки

Слід відзначити, що не всі райони області придатні для вирощування винограду. Оскільки Херсонська область розташована в зоні ризикованого землеробства, такі райони як Великолепетиський, Верхньорогачицький, Високопільський, Горностаївський, Іванівський, Нижньосірогозький, Чаплинський не досить придатні для вирощування винограду. Статистичні дані функціонування виноградарсько – виноробного підкомплексу Херсонщини вказують на те, що виноградарство має товарне значення лише у 5 з 19 районів області, які забезпечують 92,0% валового збору. На сьогодні основними регіонами вирощування винограду в Херсонській області є Бериславський, Білозерський, Голопристанський, Цюрупинський райони та м. Нова Каховка.

В цілому, в Херсонській області зареєстровано 21 підприємство виноградарсько – виноробного підкомплексу. Але в умовах ринкової економіки та мінімальної державної підтримки не багатьом виноградарським підприємствам Херсонщини вдалося зберегти рентабельне виробництво. За даними на 01 січня 2011 року в області більш – менш успішно працює лише 5 підприємств, з яких одним із потужніших є агрофірма – радгосп «Білозерський», спеціалізацією якого є виробництво та переробка плодово – ягідної та виноградної продукції. Показники виробництва винограду в господарстві представлені в табл. 2.

Таблиця 2

**Основні показники виробництва винограду
в агрофірмі – радгоспі «Білозерський» Херсонської області**

	2008	2009	2010	2011	2012
Площа плодоносних насаджень, га	684,00	824,00	821,00	850,10	886,60
Валовий збір, т	888843,00	77585,00	30948,00	89561,00	53330,70
Виробнича собівартість, тис. грн.	15598,40	12483,80	13238,40	29426,40	25139,40
Виробнича собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	229,50	279,10	133,50	321,00	220,00
Повна собівартість, тис. грн.	267,40	322,10	149,90	347,00	247,30
Чистий дохід (виручка) від реалізованої продукції, тис. грн.	424,60	636,30	-	438,60	220,30
Рівень рентабельності, %	73	110,9	-	33,9	0,12

Хоча агрофірма – радгосп «Білозерський» є лідером виноградарства та виноробства на Херсонщині, показники таблиці наочно свідчать, що галузь області переживає не найкращі часи.

В той же час, незважаючи на загальну тенденцію зменшення площ під виноградниками в області, це господарство має стабільну тенденцію до послідовного нарощування площ плодоносних насаджень за рахунок закладки нових виноградників. При цьому, на відміну від багатьох інших підприємств даної галузі в «Білозерському» останні роки спостерігається відносний баланс між викорчуваними та насадженими площами. Так, в 2010 році закладено нових виноградників на площі 58,00 га, викорчувано – 58,22 га, в 2011 році – 18,71 га та 18,67 га відповідно, що в умовах загальної кризи в галузі є дуже позитивним.

Окрема тема розвитку виноградарської галузі – сортовий склад виноградних насаджень. У переважній більшості господарств Херсонської області виноградарство представлено старими насадженнями та малопродуктивними сортами, які потребують оновлення на 7 – 8% площ щорічно.

З огляду на те, що Херсонщина – це курортна приморська зона України, вважаємо, що значні площі виноградників тут доцільно було б віддати столовим сортам дуже раннього та раннього термінів

достигання – Восторг, Молдова, Таврія, Аркадія, Кеша та ін. Кращими оздоровленими клонами класичних технічних сортів винограду для Херсонщини, які, до речі, успішно вирощуються і в «Білозерському» є Шардоне, Аліготе, Совіньйон зелений, Рислінг рейнський, Піно Грі, Мускат Одеський, Фетяска, Сапераві, Бастардо Магарачський та ін.

При цьому для підвищення ефективності даної галузі паралельно постає питання налагодження виробництва необхідної тари для збирання та реалізації столового винограду, розширення мережі холодильників для короткотермінового та тривалого зберігання. Зокрема, на сьогодні «Білозерський» має холодильників для одночасного зберігання плодів на 7,1 тис. тон, що становить 50% від потреби. У 2012 році тут розпочато будівництво холодильника РГС потужністю 3000 тон, перша черга (1600 тон) якого планується до введення в експлуатацію в 2013 році [6].

Слабкою ланкою виноградарсько – виноробної галузі Херсонщини є стан розсадництва. У всіх виноградарських країнах закладання нових і реконструкція існуючих виноградників здійснюється тільки сертифікованим сортами. В Херсонській області на сьогодні майже цілком зруйнована мережа виноградних розсадників. В 2012 році вирощуванням розсади займалися всього 3 господарства, одне з яких – агрофірма – радгосп «Білозерський» - один з лідерів України в галузі розсадництва, де на площі 90 га вирощують елітні щеплені виноградні саджанці – щороку до 3 млн. шт.

Низький стан забезпечення виноградарської галузі технікою – ще один із головних факторів (за виключенням несприятливих природних умов), що в останні роки призводить до значних втрат урожаю та зниженню ефективності виробництва. Зокрема, в «Білозерському» ця проблема вирішується шляхом поліпшення матеріально – технічного забезпечення, збільшення витрат на підтримку робочого стану машино – тракторного парку: для догляду за виноградними саджанцями (власноручно створено висококліренсовий трактор на основі звичайного Т – 70). У найближчому майбутньому агрофірма планує збір винограду спеціальними комбайнами, для чого вже ведуться посадки площ з дотриманням вимог механічного збору урожаю [6]. Оснащення виноградарських підприємств культиваторами, чеканочними машинами та іншою спеціалізованою технікою, не зважаючи на значні капіталовкладення на початковому

етапі, дозволило б забезпечити ефективний догляд за виноградними саджанцями на рівні існуючих світових стандартів.

Висновки. Кризовий стан економіки України згубно подіяв на виноградарську галузь Херсонщини. В той же час проведений аналіз наочно демонструє, що Херсонська область має значний нереалізований потенціал у виноградарстві.

Пріоритетними завданнями для відродження виноградної галузі Херсонщини та підняття рівня її конкурентоспроможності є: відновлення і розширення площ виноградників; доведення урожайності винограду до європейського рівня; удосконалення сортименту виноградних насаджень з урахуванням місцевих природно – кліматичних особливостей; відновлення та розвиток мережі виноградних розсадників; розвиток технологічної і технічної бази виноградарських господарств та широке застосування ресурсозберігаючих технологій.

Вирішення цих проблем дасть змогу забезпечити підвищення рівня ефективності виробництва виноградарських підприємств Херсонської області, відродження галузі в регіоні, підвищення конкурентоспроможності херсонських виробників виноградної продукції на українському ринку.

Література.

1. Економічні проблеми розвитку сільського господарства в сучасних умовах ринку [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2012_11_29/2_makarenko.htm
2. Гаркуша О.М. Проблеми розвитку виноградарсько – виноробного підкомплексу України// Економіка АПК. – 2000.
3. И.Г.Матчина Д.Б.Волькина. Виноградарство как основа отечественного виноделия [Електронний ресурс]: (Виноградарство и виноделие). – Режим доступу: <http://www.nbuu.gov.ua>.
4. Статистичний щорічник Херсонської області за 2011 рік: [Електронний ресурс]/ Офіційний сайт Головного управління статистики у Херсонській області – Режим доступу: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua>
5. Экспертный анализ мирового рынка вин. Краснодар, 2012. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kubanexport.ru/download/wines_analysis.pdf
6. Агрофірма радгосп «Білозерський»: з минулого – в майбутнє. Фото розповідь/ ПП «Дрінкс Гелері», К. – 2010.

РИНОК ЯЧМЕНЮ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

САВІЦЬКА С.І., К.Е.Н.,

ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Проаналізовано поточні умови формування, основні показники виробництва та процеси ціноутворення на ринку ячменю в Україні. Викладено результати дослідження стану і тенденцій розвитку світового ринку ячменю і місце України в ньому.

The current terms of forming, basic indexes of production and processes of pricing at the market of barley, are analysed in Ukraine. The results of research of the state and progress of world market of barley trends and place of Ukraine are expounded in him.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ячмінь належить до найбільш поширених сільськогосподарських культур у світовому землеробстві і вирощується ще з доісторичних часів. У світовій структурі посівних площ ячмінь займає четверте місце після пшениці, рису та кукурудзи, а в Україні за цим показником він поступається лише озимій пшениці. Таке широке розповсюдження ячменю пов'язане з його універсальним використанням [2].

Попри те, що ячмінь використовують на продовольчі, кормові та технічні цілі, він вважається цінною зернофуражною культурою. В 1 кг цього зерна міститься 1,2 к. од. і 100 г перетравного протеїну, а також понад 12% білка, близько 77% вуглеводів, майже 2% жиру, до 3% зольних елементів. Білок ячменю насичений амінокислотами, а за вмістом у ньому лізину і триптофану переважає решту злакових культур. Тому при збільшенні в раціонах ячмінної дерті чи висівок тварини швидко набирають масу і стають більш стійкими до несприятливих умов [3]. Проте у перспективі вітчизняні аграрії можуть зменшити виробництво цієї культури. Коливання пропорції світового виробництва зерна призводить до напруги не лише в аграрній сфері, але й соціальній, що вимагає постійного моніторингу динаміки змін його обсягів й аналізу тенденцій розвитку ринків як всередині країни, так у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку ринку ячменю відображенні у наукових працях таких учених як П.Саблук, О.Маслак, С. Чмирь та ін..

Формулювання цілей статті. Дослідити сучасний стан та визначити перспективи розвитку ринку ячменю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна належить до одного з найбільших світових виробників ячменю та є провідним експортером цього зерна. Попри зменшення обсягів площі вирощування ячменю під урожай 2012 р. до 3,5 млн. га, отримали врожай у 6,9 млн. т, тобто на третину менше минулорічного. Порівняно з 2011 роком зменшилася і урожайність культури. Вона становила 21,1 ц з га що на 15% (3,6 ц) нижче попереднього рівня. (рис. 1).

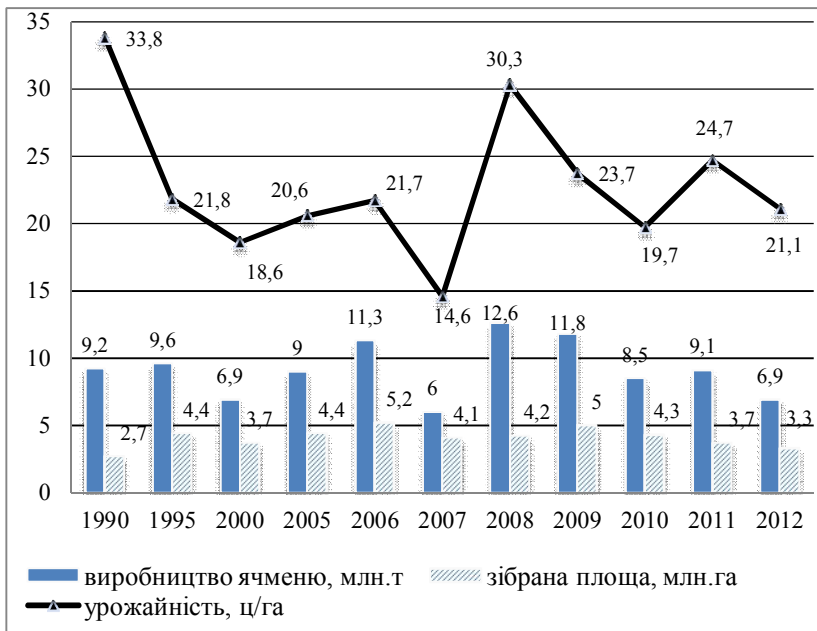

Рис. 1. Динаміка виробництва ячменю в Україні

На нестабільність валового виробництва зерна ячменю у різні роки відчутний вплив здійснило коливання урожайності. Однією з основних причин такого явища є порушення технології вирощування - відсутність науково обґрунтованих сівозмін, коли під ячмінь залишають, як правило, найгірші попередники, що дуже висушують та виснажують ґрунт (соняшник, ріпак тощо); неякісний обробіток ґрунту; відсутність або недостатня кількість внесення добрив; низький рівень застосування засобів захисту рослин; неправильне формування сортового складу, без урахування біологічних та технологічних особливостей і вимог сорту [2].

Суттєвий вплив на врожайність зерна має погодний фактор. У західних регіонах країни сформувалися досить складні агрометеорологічні умови, що проявляються у зволоженні ґрунту на фоні не дуже високого температурного режиму. Це призводить до виникнення захворювань сільськогосподарських культур та поширенню шкідників і, як наслідок, втрати врожайності [4].

Завдяки значним зусиллям вітчизняних селекціонерів та рослинників сучасні сорти ячменю здатні забезпечувати високу врожайність. Подальша інтенсифікація сільськогосподарського виробництва (застосування високих доз добрив, особливо азоту, засобів захисту рослин і регуляторів росту) з одночасним впровадженням покращених сортів інтенсивного типу призвела до того, що за останнє десятиліття урожайність зернових значно зросла у країнах європейської спільноти [2] (рис. 2).

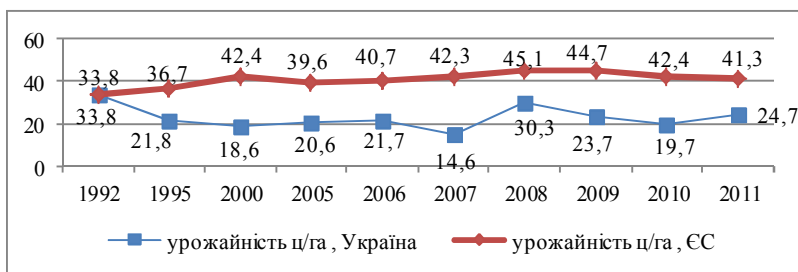

Рис. 2. Динаміка урожайності ячменю в Україні і ЄС

** на основі даних [1]*

За своїми біологічними особливостями ячмінь має високу потенційну урожайність. Ця культура здатна досягати урожайності зерна 55 – 65 ц/га. Враховуючи специфіку кліматичних умов та особливості нових сортів ярого ячменю, що по-різному реагують на окремі елементи технології, при їх вирощуванні, необхідно встановити оптимальні рівні технологічних заходів, які забезпечують отримання гарантованого врожаю. Технологія вирощування ячменю ярого повинна передбачати створення умов, за яких повністю реалізуються потенційні можливості культури за якісними та урожайними показниками. Це використання кращих попередників, чітке дотримання агротехнічних заходів та строків їх проведення [2].

Україна останні роки стрімко втрачає свої позиції як масштабного експортера ячменю. Цьому також сприяє політика держави (квотування, відміна повернення ПДВ, експортне мито. Нагадаємо, в 2011/2012 маркетинговому році серед введених з початку

сезону мита на зернові сама висока ставка (14% не менше 23 євро/тонн) була на ячмінь і діяла до початку 2012 року, тоді як на пшеницю і кукурудзу – до 22 жовтня 2011 року.

Така непостійність умов роботи вимушує багатьох трейдерів відмовлятися від ячменю на користь інших культур, що позначається на втраті привабливості даної культури для аграріїв [6]. Таким чином, український ячмінь виявився менш конкурентним на зовнішньому ринку, а Україна з №1 світового експортера ячменю (2008/09 і 2009/10) опустилася у 2012 році, пропустивши вперед Австралію і ЄС (рис. 3).

Урожай ячменю у 2012 році навряд чи дозволив би сформувати на експорт 2.5 млн. т, якби не залишки попереднього урожаю. На 1 червня 2012 року в Україні нараховувалося біля 2 млн. т ячменю. Збереження експортного мита позначилися на зниженні цін на ячмінь. Якщо на початку серпня за 1 т ячменю у центральних регіонах України платили 1,70-1,75 тис. грн., то до грудня зерно подешевшало на 300-400 грн. При реалізації урожаю в період зниження цін рентабельність виробництва становитиме близько 25%, що є невисоким мотивуючим фактором до вирощування цієї культури.

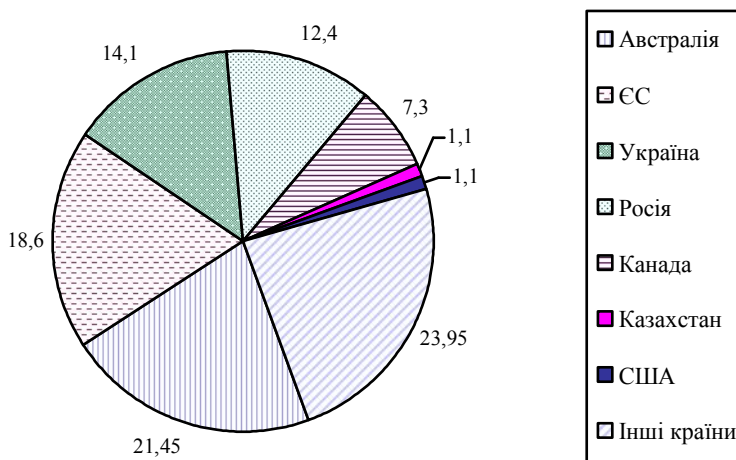

Рис. 3. Структура світового експорту ячменю

**розраховано на основі даних [5]*

Як наслідок, намагаючись підвищити рентабельність виробництва, аграрії можуть віддати перевагу більш затребуваним на ринку видам зерна. Наразі є багато таких виробників, які прийняли

рішення у майбутньому замінити посіви ячменю на користь кукурудзи. До таких результатів дійшли провідні аналітичні агенції після опитування сільгоспвиробників з різних регіонів України. На думку експертів, це є обґрунтованим, адже у зерновій групі кукурудза має найвищу рентабельність виробництва, яка поступається лише ріпаку та соняшнику. Ціни на фуражне зерно, зокрема пшеницю та кукурудзу, знаходяться майже на одному рівні з цінами на ячмінь. Якщо у грудні 2010 року ячмінь коштував 1,55-1,60 тис. грн./т, то пшениця та кукурудза - 1,58-1,60 тис. грн./т. У грудні 2011 року, коли вартість ячменю становила 1,35-1,42 тис. грн./т, пшениця та кукурудза для кормових цілей коштували на 50 грн. дешевше. [4]

Висновки. Таким чином, враховуючи світові тенденції, українське зерно користується попитом на зовнішньому та внутрішньому ринку. Наразі важко прогнозувати, як змінюватиметься ситуація на внутрішньому та світовому ринку ячменю у новому сезоні, оскільки на неї впливають природні та економічні фактори. З одного боку, це зміна клімату, що супроводжується посухами та повеннями, з іншого, - відсутність стабільності з курсом євро та долара США, цінами на нафту та розвитком економіки у світі.

Прогнози аналітиків та можновладців свідчать про збільшення виробництва ячменю в новому сезоні. Але для того, щоб воно було ефективним потрібно збільшувати інвестиції в галузь, зокрема в сучасну техніку та технології, на законодавчому рівні захистити інвесторів та зменшити вплив існуючих ризиків.

Література.

1. Кушнір І. Виробництво ячменю в Україні, 1992-2010 роки. [Електронний ресурс] / І. Кушнір – [Режим доступу] http://www.kushnir.mk.ua/2012/05/1992-2010_2780.html
2. Манько К., Музафаров Н. Ячмінь ярий: сучасні технології вирощування [Електронний ресурс] // Агробізнес сьогодні/ К. Манько Н. Музафаров. – [Режим доступу] <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/1044.html?ed=61>
3. Маслак О. Ринок ячменю: підсумки та перспективи // Агробізнес сьогодні [Електронний ресурс] / О. Маслак. – [режим доступу]. – <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/17-2010-06-11-12-52-32/846-2012-02-02-12-33-09.html>
4. Маслак О. Ціна нового врожаю // Агробізнес сьогодні [Електронний ресурс] / О. Маслак. – [Режим доступу] <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/17-2010-06-11-12-52-32/1182-2012-08-18-12-49-47.html>
5. Мировая торговля ячменем – 2012 г. [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] http://agribit.com.ua/sites/default/files/yachmen_eksport_import.pdf
6. Украина может собрать наименьший урожай ячменя <http://news.finance.ua/ru/~1/0/all/2012/06/29/282447>

АНАЛІЗ ВІДХИЛЕНЬ ВІД НОРМ ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОНТРОЛЮ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

**СКИДАНЕНКО А.Ю., АСПІРАНТ*,
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ**

У статті розглянуто особливості системи контролю витрат на основі їх нормування, організацію оперативного аналізу відхилень фактичних витрат від стандартних у системі управління ними

In the article are considered the features of cost control based on their valuation, operational analysis organization of actual costs deviations from standard in system management

Постановка проблеми у загальному вигляді. Важливою складовою управління витратами, без якої неможлива повноцінна реалізація інших управлінських функцій, є контроль. У широкому розумінні контроль витрат можна визначити як перевірку фактичних показників споживання ресурсів та відповідність витрат у процесі діяльності підприємства їх запланованим (нормативним) значенням. Виявлені при перевірці та порівнянні відхилення свідчать про неузгодженість, наявність збоїв у системі управління та потребують проведення аналізу для оцінки їх величини та причин виникнення негативних тенденцій. Однак, серед учених та економістів-практиків відсутня єдина думка щодо питання сутності аналізу відхилень, організаційно-методичних особливостей їх побудови в системі управління витратами. Зокрема, актуальними залишаються питання централізації оперативного аналізу витрат виробництва: одні науковці наполягають на необхідності децентралізації оперативного аналізу, інші є прихильниками його централізованого ведення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням даної проблеми присвячені праці вітчизняних та іноземних науковців і практиків, зокрема С.Ф. Голова, М.Г. Грещака, І.Є. Давидовича, С.І. Дем'яненка, Є.В. Мниха, М.С. Пушкаря, П.Я. Хомина, М.Г. Чумаченка, Е. Аткінсона, А. Апчерча, К. Друрі, Ч.Т. Хорнгрена та інших.

* Науковий керівник – Гляксієнко В.Я., д.е.н., професор

Формулювання цілей статті. Стаття присвячена аналізу відхилень, що виникають при виконанні виробничих планів підприємства, як основному інструменту оцінки діяльності центрів відповідальності, з метою прийняття управлінських рішень щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В умовах економічної нестабільності підвищення результатів діяльності сільськогосподарських підприємств у значній мірі залежить від удосконалення методів та інструментів управління витратами протягом всього життєвого циклу суб'єктів господарювання. За таких обставин найбільш дієвими залишаються такі функції оперативного економічного аналізу, як моніторинг і діагностика. Оперативний моніторинг слід розглядати як процес постійного спостереження, збирання та обробки інформації про стан об'єкта (процесу, явища, системи) з метою виявлення закономірностей його зміни і розвитку чи відповідності заданим параметрам. Його можна кваліфікувати як цілеспрямовану діяльність, що включає перманентне спостереження, аналіз, оцінку і прогноз стану об'єкта.

Необхідність моніторингу та аналізу відхилень зумовлена:

- невідповідністю фактичних витрат нормативним;
- нерелевантністю інформації щодо фактичних витрат, які виникають у процесі господарської діяльності;
- недосконалістю технології та організації виробництва багатьох вітчизняних підприємств.

Для моніторингу та контролю виконання плану по витратах використовуються: планові показники по статтях калькуляції, поточні витрати, що належать до прямих витрат, непрямих витрат, постійні витрати, змінні витрати; відносні показники, наприклад, показники витратомісткості, окупності витрат, інтегральні показники тощо. Зібрана інформація під час моніторингу зміни рівня показників бюджетів дає можливість оцінити їх точність, зокрема зробити висновки про рівень планування та виявити помилки і відхилення, що були допущені при складанні бюджету.

Під відхиленнями від норм слід вважати абсолютні відмінності від діючих поточних норм витрачання сировини, матеріалів, заробітної плати та інших прямих витрат на виготовлення продукції, надання робіт або послуг і відносну величину розходжень фактичних та кошторисних непрямих витрат.

Розглянемо класифікацію відхилень від норм виробничих витрат (рис. 1).

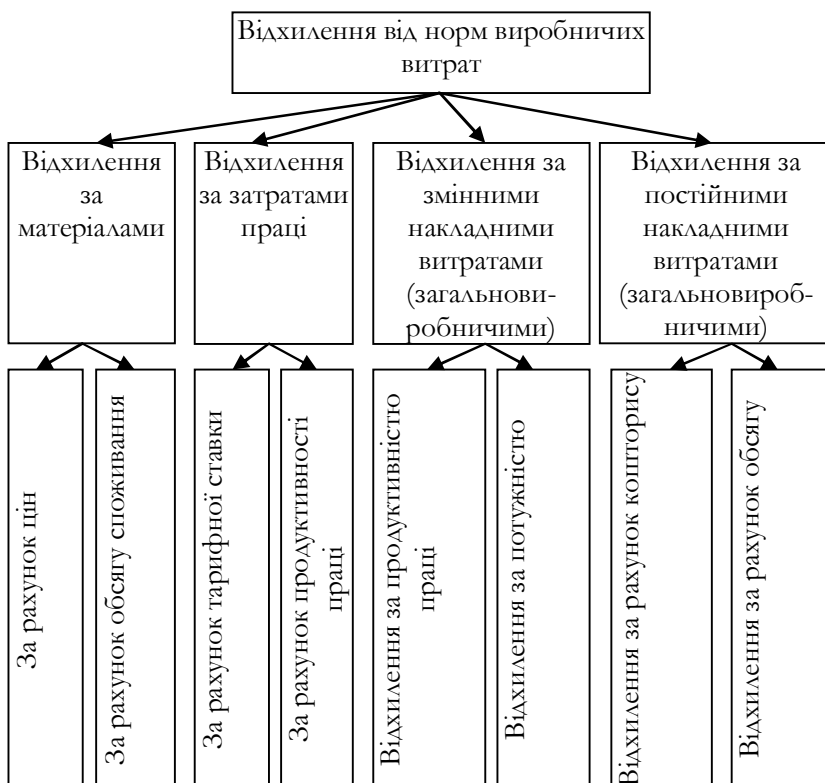

Рис. 1. Класифікація відхилень від норм виробничих витрат

Так, на відхилення за матеріалами впливають два основні фактори: ціна матеріалів та їх кількість, спожита у виробництві.

Цінові відхилення виникають внаслідок змін цін на ринку, придбання матеріалів за низькими цінами та поганою якістю, неналежного управління запасами. Визначаються шляхом множення кількості придбаних матеріалів на різницю між нормативною і фактичною ціною за одиницю матеріалів.

$$В_{\text{ц}} = \text{КПМ} * (\text{НЦ} - \text{ФЦ}), \quad (1)$$

де КПМ – кількість придбаних матеріалів;

НЦ – нормативна ціна;

ФЦ – фактична ціна.

Науковці розрізняють два підходи до розрахунків за відхиленнями:

1. Відповідно до кількості придбаного матеріалу. Відхилення розподіляються між залишком матеріалів та реалізованою продукцією.

2. Відповідно до кількості використаних матеріалів. За такого підходу усі відхилення списуються на собівартість реалізованої продукції.

Відхилення обсягу споживання ресурсів показує як загальні відхилення по матеріалах залежать від зміни кількості використаної сировини у процесі виробництва порівняно із нормативним (стандартним) обсягом.

Відхилення за затратами праці викликані двом причинами: ставкою заробітної плати та ефективністю праці. Відхилення за рахунок тарифної ставки визначається шляхом порівняння фактичної і нормативної вартості однієї години праці.

$$V_{ст} = ФЧ * (НВ - ФВ), \quad (2)$$

де $ФЧ$ – фактична кількість відпрацьованих годин;

$НВ$ – нормативна вартість однієї години;

$ФВ$ – фактична вартість годинної ставки.

Такі відхилення можуть виникнути при підвищенні нормативної ставки, невідповідності розряду роботи, перевищенні рівня премій та ін.

Відхилення за продуктивністю – це відхилення за обсягом праці основних виробничих працівників.

$$V_{пп} = НВ * (НЧ - ФЧ), \quad (3)$$

де $НВ$ – нормативна погодинна ставка заробітної плати;

$НЧ$ – нормативний час, необхідний для виготовлення фактичного обсягу продукції;

$ФЧ$ – фактично використаний час на даний обсяг продукції.

Так, найчастіше причинами таких відхилень є: асортимент продукції, технічний стан устаткування, а також впровадження в експлуатацію нового устаткування [3].

Відхилення за постійними накладними витратами – це різниця між нормативними постійними витратами, що включені до собівартості продукції, і фактичними постійними витратами. Виходячи з цього, відхилення постійних виробничих накладних витрат поділяють на:

— відхилення за рахунок виконання бюджету (різниця між бюджетною та фактичною сумою накладних витрат);

— відхилення за рахунок обсягу виробництва (різниця між фактичним та бюджетним обсягом виробництва, помножена на стандартну ставку розподілу постійних накладних витрат на одиницю продукції). Таке відхилення може бути спричинене коливанням попиту на продукцію, її асортиментом та низькою якістю.

Оскільки змінні виробничі накладні витрати зазвичай пов'язані з витратами праці, то подібно до відхилень за заробітною платою, відхилення змінних виробничих накладних витрат поділяють на дві групи:

- відхилення за рахунок ставки розподілу;
- відхилення за рахунок продуктивності праці.

Відхилення за рахунок ставки розподілу є добутком стандартної ставки змінних накладних витрат і фактичної кількості годин праці за мінусом суми фактичних змінних накладних витрат.

Відхилення змінних накладних витрат за рахунок продуктивності праці обчислюється як різниця між випуском продукції в нормо-годинах і фактично затраченим часом праці за період, що множиться на нормативну ставку змінних накладних витрат [1].

Облік, контроль та аналіз витрат на основі їх стандартизації (нормування) передбачає управління господарськими процесами через відхилення, наявність яких є свідченням того, що в системі управління відбуваються небажані явища або розроблені норми є необґрунтованими.

А. Голубовський вважає, що в основі системи «стандарт-кост» лежить попереднє нормування витрат за статтями витрат. Попередньо обчислені норми розглядаються як твердо встановлені ставки для того, щоб привести фактичні витрати у відповідність зі стандартами шляхом умілого керівництва підприємством. При виникненні відхилень стандартні норми не змінюють, а вони залишаються відносно постійними на весь установлений період за винятком серйозних змін, викликаних новими економічними умовами, значним підвищенням чи зниженням вартості матеріалів, робочої сили або зміною умов і методів виробництва [2].

Розробка й реалізація коригуючих дій здійснюється на основі сигнальної (індикаторної) інформації. При цьому розкриваються причини відхилень, пропонуються альтернативні варіанти їхнього подолання

Оперативний економічний аналіз є особливим видом комплексного економічного аналізу, що спирається на специфічний інструментарій та відмінний алгоритм аналітичних досліджень. Його

специфіка впливає не тільки з особливостей предмета та об'єктів, а й з іншого змісту методики та організації аналізу. Метод оперативного аналізу виступає як комплекс методичних засобів і прийомів, що забезпечують своєчасне виявлення на кожному ієрархічному рівні управління відхилення господарських процесів від заданих параметрів та оперативного дослідження причинно-наслідкових зв'язків виявлених відхилень для забезпечення кількісної і якісної оцінки змін, що відбулися. Особливістю методу оперативного аналізу є використання такої сукупності прийомів та інструментів, які б забезпечували швидкість отримання не тільки результативних показників, а й повної аналітичної інформації про алгоритм причинно-наслідкових зв'язків їх зміни.

Висновки.

Таким чином, науковцями достатньо часто порушуються проблеми аналізу відхилень фактичних витрат від нормативних показників, зокрема необхідність врахування особливостей розвитку кожного суб'єкта господарювання і водночас обґрунтування на вже досягнутому науковому рівні методології, методики й організації аналітичної роботи. Оперативний аналіз узагальнюючих показників необхідно проводити централізовано, а аналіз показників, які залежать від діяльності внутрішньогосподарських підрозділів – центрів відповідальності, має проводитись безпосередньо на місцях менеджерами і спеціалістами цих підрозділів, тобто здійснюватись децентралізовано. Отже, організацію оперативного аналізу потрібно здійснювати при поєднанні елементів централізації і з невеликою перевагою децентралізації.

Література.

1. Голов С.Ф. Управлінський облік [Текст] : підручник / С.Ф. Голов. – 4-те вид. – К.: Лібра, 2008. – 704 с.
2. Голубовський Л. З. Аналіз сучасних методів управління витратами / Л. З. Голубовський // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 1(26). – С. 187-192.
3. Давидович І. Є. Контролінг : [навч. посіб.] / І. Є. Давидович. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 552 с.
4. Загородна О., Іванечко П. Облік та аналіз відхилень у системі управління витратами підприємств / О. Загородна, П. Іванечко // Економічний аналіз. – 2009. – 4 вип. – С. 194-199.
5. Мних Є. В. Економічний аналіз [Текст] : підручник / Є. В. Мних. - 2-ге вид., випр. і доповн. - К. : Центр навч. л-ри, 2005. - 465 с.
6. Управління витратами : [навч. посіб.] / [Грещак М. Г., Гордієнко В. М., Коцюба О. С. та ін.]. – К.: КНЕУ, 2008. – 256 с.

ЛОГІСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: ФОРМАЛІЗАЦІЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ ПІДСИСТЕМИ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ

**СУМЕЦЬ О.М., К.Т.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

У статті описано алгоритм проектування операційних підсистем логістичних систем підприємств з врахуванням аспекту їх економічної безпеки.

The paper describes the algorithm and operating subsystems logistics systems of enterprises with regard to their economic security aspect.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Нині економіка України переживає тяжкі часи. Це зумовлено великою кількістю чинників. Але основним із них є криза, що охопила країну наприкінці 2008 р. й продовжується дотепер. Це призвело до того, що організації постійно знаходяться в стані пошуку шляхів подолання наслідків кризи й утримання стійкого положення на ринку. А тому, як свідчить практика, за останні роки топ-менеджмент підприємств, фірм і компаній став приділяти вельми велику увагу питанням створення нових, удосконалення й подальшого розвитку існуючих операційних систем логістичних утворень. Вчені й практики однастайні в думці про те, що для подолання кризи й досягнення продуктивної роботи підприємств необхідним є комплексний проект покращень, в якому органічно повинні сполучатись всі сучасні новітні технології, операційна і логістична стратегії, а також система заходів щодо забезпечення економічної безпеки функціонування останніх. Для успішної реалізації такого проекту необхідною умовою є створення ефективних операційних підсистем (ОП) мікрологістичних систем (МЛС), тобто логістичних систем підприємств, що організовуються вперше та підприємств, що мають вже сформовану економічну систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формалізація ОП, як ключової ланки логістичної системи (ЛС) підприємства, базується на вирішенні комплексу відповідних завдань, де одним із першочергових є відпрацювання детального алгоритму її створення, тобто проектування. І тут, насамперед, необхідно звернутися до практики операційного менеджменту з питання створення операційних систем сучасних підприємств.

Аналіз публікацій, що висвітлюють проблематику операційного менеджменту [2–10 й ін.], дозволяє вказати на невирішеність проблеми, що досліджується. Автори значної кількості публікацій описують і аналізують аналогову модель операційної системи, основні її підсистеми та функції і не торкаються питання алгоритму проектування чи створення останньої. Окрім того, в жодній публікації автори не торкаються аспекту економічної безпеки майбутньої операційної системи, що проектується чи удосконалюється. У кращому випадку, дослідники у процесі формалізації алгоритму створення враховують відомі з практики проектування основні етапи. Так, наприклад, у публікації [9, с. 78-79] автори подали процес побудови і функціонування операційної системи у вигляді алгоритму, що складається із дев'яти етапів: 1) аналіз стратегічного набору підприємства, 2) формування операційної стратегії підприємства, 3) розробка системи пріоритетів побудови операційної системи управління, 4) розробка нового товару, 5) вибір технологічного процесу виготовлення нового товару, 6) планування виробничих потужностей, 7) розміщення устаткування і планування приміщень, 8) планування трудового процесу, 9) оновлення операційної системи (за необхідністю) (рис. 1). Але слід зазначити, що представлений авторами порядок побудови і механізм функціонування операційної системи підприємства є вельми узагальненим і відбиває, за своєю сутністю, лише реалізацію стратегії нового продукту на підприємстві. В алгоритмі не простежується ні врахування специфіки функціонування логістичної системи, ні супутнього забезпечення економічної безпеки підприємства в цілому. Окрім того, із запропонованої схеми не ясно як саме враховуються при проектуванні (побудові) й подальшому функціонуванні такі підсистеми АС підприємства як забезпечення та планування і контролю. Однак, даний алгоритм в теорії операційного менеджменту є єдино відомим і зрозумілим для практичного використання на мікрорівні.

Запропонований В.А. Ткаченко і С.І. Чимпіт підхід є вельми корисним й має бути прийнятим за базу при рішенні завдання проектування операційних підсистем логістичних систем мікрорівня, тобто безпосередньо для підприємств.

Все вище зазначене свідчить про те, що проблема створення науково-методологічного апарату проектування операційних підсистем АС підприємств з врахуванням аспекту економічної безпеки практично ще не вирішена й потребує подальшого всебічного дослідження. Таким чином, **метою дослідження**, результати якого подані в статті, є розробка узагальненого алгоритму проектування операційних підсистем АС із врахуванням аспекту економічної безпеки підприємства.

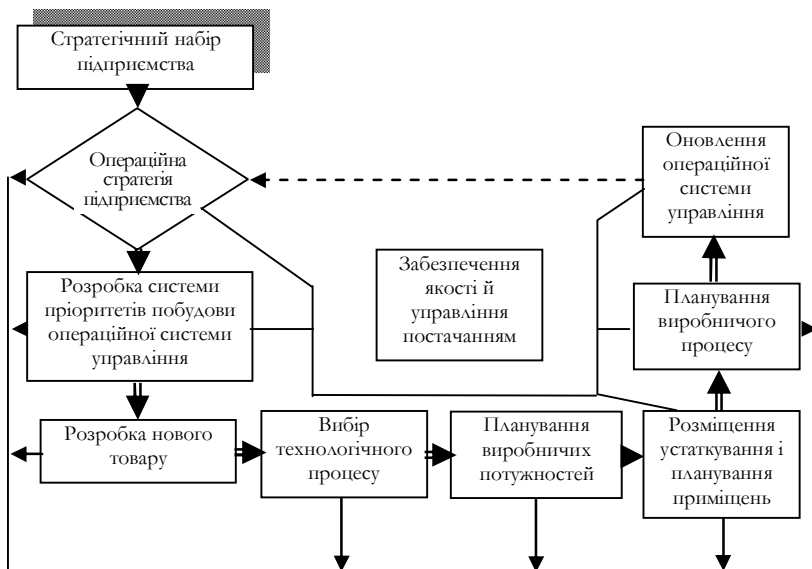

Рис. 1. Порядок побудови і механізм функціонування операційної системи підприємства [9, с. 78]

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що операційна система сучасного підприємства вбирає в себе повну виробничу його діяльність. Таким чином, для формалізації алгоритму проектування операційної підсистеми МЛС доцільним буде розглядати три основні фази функціонування підприємства, а саме постачання, виробництво і збут готової продукції [8, с. 73-74]. Дані фази описують повну виробничо-господарську діяльність і охоплюють повний цикл виконання всіх логістичних і виробничих операцій, що виконуються на підприємстві з метою виробництва і збуту продукції: входу матеріально-технічних ресурсів у систему, відповідної трансформації ресурсів у готовий продукт, вивід готової продукції із системи на ринок. Таким чином, зазначені фази логістичної діяльності підприємства забезпечують виконання операційної функції і отримання запланованого результату. А оскільки операційна функція є результатом діяльності операційної системи підприємства, то остання у своїй структурі повинна мати: підсистему постачання (забезпечує вхід матеріально-технічних ресурсів у систему), виробничу підсистему (перетворює ресурси в готовий продукт), підсистему забезпечення функціонування виробництва (ремонтне, інструментальне й ін. господарства), підсистему збуту (забезпечує вивід готового продукту на ринок) і підсистему планування й контролю

(планування й контроль діяльності виробничої підсистеми й супутньо усіх інших). Для забезпечення визначеного рівня економічної безпеки (ЕБ) функціонування операційної системи, що якби є ядроутворюючим елементом АС підприємства, вкрай необхідно проектувати і систему економічної безпеки (СЕБ), що буде інтегруватися в усі підсистеми МАС. Система економічної безпеки підприємства включає в себе два загальних елемента – політику безпеки і механізм забезпечення безпеки [1, с. 123]. У даному випадку, відповідно до точки зору проф. В.Г. Алькеми, об'єктами економічної безпеки АС підприємства будуть функціональні системи останнього, система логістичних потоків і запасів його ресурсів [1, с. 125]. Таким чином, СЕБ на рівні підприємства повинна інтегруватися в як в основні, так і в допоміжні ланки операційної системи МАС (рис. 2). Окрім того, важливим моментом в такій інтеграції є відслідковування і утримування матеріальних й інформаційних потоків між підсистемами постачання і забезпечення функціонування ОС, виробництвом і збутом, оскільки вони є «стиковими елементами» між останніми. Від тісноти, гнучкості й неперервності такого стику залежить і безпека функціонування ОС. У даному аспекті основною метою СЕБ є забезпечення умов щодо виконання обмежень, що накладаються на потоки.

У загальній структурі операційної підсистеми МАС слід виділити основні й допоміжні ланки в які проникає СЕБ підприємства. Основними слід рахувати підсистеми планування і контролю та виробничу. Інші підсистеми – постачання, забезпечення функціонування виробництва і збуту – є допоміжними підсистемами (ланками).

Результати досліджень, що проведені особисто автором, надали можливість систематизувати всі пропозиції й рекомендації сучасної практики операційного менеджменту щодо створення (проекування) операційних систем підприємств і розробити алгоритм проектування операційних підсистем МАС з врахуванням аспекту економічної безпеки, що складається з шести фаз:

- 1 – формування інформаційного масиву для проектування ОП МАС підприємства;
- 2 – розробка операційної стратегії;
- 3 – проектування основних ланок ОП МАС;
- 4 – проектування допоміжних ланок ОП МАС;
- 5 – проектування зв'язків СЕБ підприємства з об'єктами економічної безпеки операційної системи МАС;
- 6 – впровадження проекту ОП АС на підприємстві.

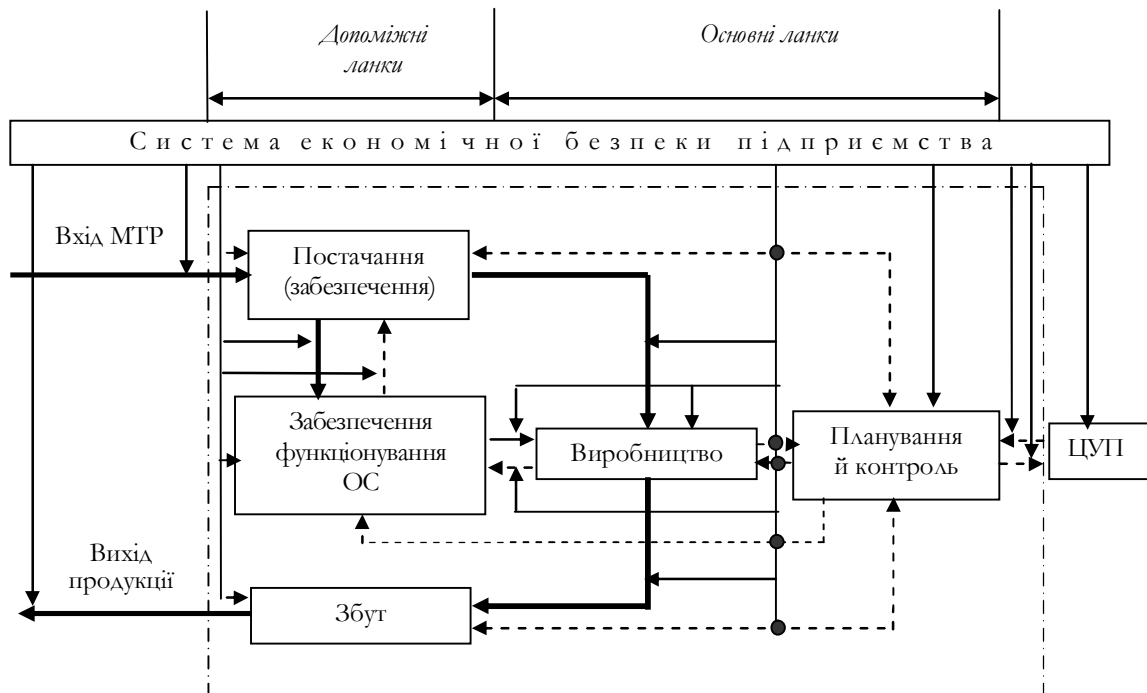

Рис. 2. Інтегрування СЕБ підприємства в операційну підсистему МАС:
 ОС – операційна система; ЦУП – централізоване управління підприємством;
 < - - - - > – прямі й зворотні інформаційні потоки; **————>** – переміщення матеріальних
 ресурсів у системі, **————>** – інтегрування СЕБ в об'єкти економічної безпеки МАС

Визначені фази проектування операційних підсистем АС підприємств у себе включають по декілька етапів, які конкретизують спрямованість проектних робіт або робіт з удосконалення останніх. Їх кількість і назви подані на рис. 3.

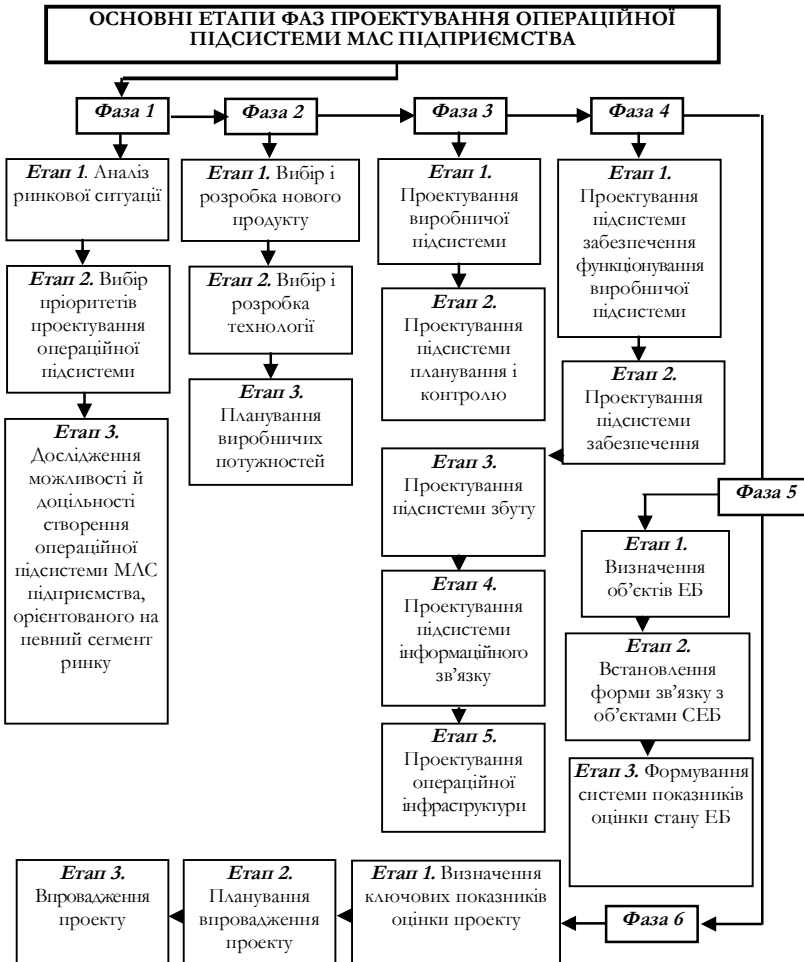

Рис. 3. Основні етапи фаз проектування операційної підсистеми МАС підприємства з врахуванням аспекту економічної безпеки

Висновки. Зазначені фази й етапи проектування й впровадження операційної підсистеми МАС підприємства з врахуванням аспекту економічної безпеки відображають системний підхід до досліджуваного процесу. З метою подальшої реалізації описаних фаз для реально функціонуючих підприємств є необхідність детального опису алгоритму проектування й впровадження операційних підсистем.

Обґрунтування рішень, що пов'язані з використанням описаного алгоритму проектування операційних підсистем ЛС підприємств, а також з вибором найбільш ефективних видів робіт, можуть виконуватися з різним ступенем глибини й різним ступенем їх деталізації і, головне, з забезпеченням визначеного рівня економічної безпеки.

Література.

1. Алькема В.Г. Система економічної безпеки: [монографія] / В.Г. Алькема. –К.: Університет економіки та права «КРОК», 2011. – 378 с.
2. Василенко В.А. Виробничий (операційний) менеджмент: [навч. посібник] / В.А. Василенко, Т.І. Ткаченко. –К.: ЦУА, 2003. – 532 с.
3. Гэлловэй Лес. Операционный менеджмент : принципы и практика / Лес Гэлловэй : [пер. с англ.] –СПб.: ПИТЕР, 2001. – 320 с.
4. Курочки А.С. Операционный менеджмент: [учеб. пособие]/А.С. Курочкин. – К.: МАУП, 2000. – 144 с.
5. Олійник І.А. Операційний менеджмент : [навч. посібник] / І.А. Олійник, В.Г. Пасічник, В.І. Романчиков, О.В. Акіліна. –К.: ЦНА, 2006. – 160 с.
6. Стерлингова А.Н. Операционный (производственный) менеджмент : [учеб. пособие] / А.Н. Стерлингова, А.В. Фель. –М.: ИНФРА-М, 2009. – 187 с.
7. Сумець О.М. Основи операційного менеджменту: [підручник] / О.М. Сумець. –[3-є вид. перероб. та доповн.] –К.: Професіонал, 2006. – 480 с.
8. Сумець О.М. Операційний менеджмент. Ч.1. Теоретико-методологічний аспект проектування операційних систем підприємств: [монографія] / О.М. Сумець, М.В. Черкашина. –Харків : КП «Міська друкарня», 2013. –152 с.
9. Ткаченко В.А. Сущность, значение и основные задачи операционного менеджмента / В.А. Ткаченко, С.И. Чимпшт // БИЗНЕСИНФОРМ. –2004. –№7-8. –С. 72-79.
10. Школа І.М. Операційний менеджмент : практикум : [навч. посібник] / І.М. Школа, О.В. Михайловська. –Чернівці : Книги–XXІ, 2004. – 376 с.

КОНКУРЕНТНА РЕГУЛЯЦІЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СТРАТЕГІЙ

**ТИМЧЕНКО М.І., К.Т.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

У статті проведено дослідження одного з основних глобальних регуляторів конкурентності економічних систем в сучасних умовах розвитку ринкових відносин.

The article deals with the study of one of the major global regulators competitiveness of the economic systems in modern conditions of development of market relations.

Постановка проблеми. Вестернізація, - тобто впровадження в незахідний світ системи західних цінностей була явищем суто західним. Така західна модель сама по собі — без сильних чужих щеплень — не забезпечує в незахідному світі навіть елементарного економічного виживання, не кажучи про технологічний прогрес. І це тоді, коли на весь зріст проявляється потреба планетарної інтеграції з акцентом на успішний розвиток всіх країн, на гуманізацію та гармонізацію економічних відносин.

Зрозуміло, що з цим великим і навіть рятівним для людства завданням Захід як лідер світогосподарської інтеграції не справляється. Наявна, таким чином, криза лідерства.

Невідповідність вестернізації потребам перебудови світу є найважливішим свідченням нагальності пошуку змін. Питання корекції підходу до економічних трансформацій повинно початися з оцінки нинішньої політики Заходу, тобто самої ринкової вестернізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема глобальної інтеграції у цілому та окремих її складових, у тому числі в контексті впливу вестернізації, як ефекту зближення, одночасно із зростаючою швидкістю викликає й диференціацію, а з нею — ефект несхожості були й залишаються предметом дослідження як зарубіжних так і вітчизняних вчених, серед яких: О.Г. Білорус, А.С.Гальчинський, Р.Дорібуні, Д.Г.Лук'яненко, Ю.Н.Пахомов, О.І.Рогаць, В.Д.Сикора, Дж. Сорос, Ю.С. Ширяев, та інших.

Водночас, на нашу думку, саме недостатня наукова і практична увага приділяється сьогодні в Україні, і особливо після вступу до СОТ, аналізу наслідків застосування інструментів державного регулювання та їх впливу на конкуренцію та, водночас, облагороджування конкуренції

та подолання подвійних стандартів, позбавлення деструктивних, рушійних сторін вестернізації в партнерстві з іншими країнами.

Формування цілей статті. Метою дослідження є узагальнення світових тенденцій розвитку глобальної інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Наша епоха — епоха глобальної інтеграції. Саме тепер людство з небаченим раніше радикалізмом прокладає шляхи зростаючої взаємозалежності країн, народів, найбільших регіонів планети.

Локомотивом цієї глобальної інтеграції як і раніше впевнено виступає Захід. Звідси й ефект інтеграції постає у вигляді вестернізації, що поглиблюється. Вестернізація є і свідченням, й інструментом зростаючого діапазону модерністських інтеграційних змін.

Здавалося б, що результатом таких змін повинен бути ефект конвергенції. Але насправді все відбувається інакше. Інакше, ніж було задумано та очікувалося, інакше, ніж було в минулому.

Вестернізація, — тобто впровадження в незахідний світ системи західних цінностей, — на старті й фініші завжди була явищем суто західним. Захід через всі перепони привносив у незахідний світ те, що в цьому світі не розчинялося.

Інше відбувається тепер. Вестернізація, діючи як ефект зближення, форсуючи тісноту планетарної взаємодії, одночасно із зростаючою швидкістю викликає й диференціацію, а з нею — ефект несхожості. Причому це ефект, охоплюючи країни, розгортається і в масштабах величезних багатократних регіонів. При цьому лінії, що диференціюють світ водорозділів, як правило, збігаються з межами розломів великих світових цивілізацій. Тих самих незахідних цивілізацій, котрі, — як здавалося зовсім недавно, — втрачали своє значення і сходили з історичної арени; тих, котрі з деяких пір демонструють живучість і переживають ренесанс.

Але диференціація — як відгук на інтеграцію — це не все і навіть не головне. Головне ж полягає в тому, що сама ця вестернізація, яка інтегрує світ, вестернізацією ніби уже й не являється. Тому що на відміну від минулого вона вже часто не створює мостів; заливаючись з процесом диференціації, вестернізація поза Західною цивілізацією все частіше набуває рис негідніших і навіть для Заходу досить несподіваних, а то й неприйнятних.

Свою модель розвитку і зростання, в якій багато що, взяте від Заходу, поєднується з прямим неприйняттям ряду традиційних для Заходу постулатів (Японія, Китай). Вже на старті цей незахідний цивілізаційний прорив поставив під сумнів саму ідею переваги

цінностей Заходу.

Незаперечний і визнаний вже факт зміщення планетарного центру економічної результативності в бік незахідного цивілізаційного світу передбачає з'ясування ряду найважливіших для долі людства обставин.

По-перше, чому, на якій підставі відбулося подібне зміщення?

По-друге, які джерела й механізми високоефективного поєднання цінностей вестернізації з особливими факторами (специфікою) інших, тобто незахідних цивілізацій?

По-третє, які перспективи (з урахуванням втрат і здобутків) обіцяє людству відмічене зміщення домінанти у міжцивілізаційних змаганнях?

По-четверте, що означає все це для України, котра, незважаючи на крах більшості початкових ілюзій, офіційно з колишнім ентузіазмом захоплюється участю старанного виконавця негнучких рецептів Заходу?

Відповідь на перше питання зовні здається гранично простою і безваріантною, причому відповідні аргументи отримали широке розповсюдження. Спеціалісти зі світових цивілізацій одноголосно пов'язують всі варіанти «економічного чуда» Східної Азії з особливими традиціями і менталітетом населення цих країн.

Таке пояснення правомірне, але недостатнє. Наявність тих же вікових традицій не так давно (в кінці XIX — першій половині XX ст.) зовсім не здавалася чимось багатообіцяючим, хоча Японія в цьому відношенні вже тоді була певним винятком. Швидше навпаки.

Виходить, сама вестернізація, так як і капіталізація взагалі, не завжди, а лише за певних умов породжує в цих країнах вибуховий, що захоплює планету, економічний ефект, а також саму модель «економічного чуда».

На наш погляд, відмінність у ролі та значенні вищезазначених (саме цих, а не інших) традицій для піднесення або ж деградації економіки та всього суспільства визначаються в першу чергу глибиною самої вестернізації. На ранніх етапах вестернізації була поверховою, саме впровадження прозахідного поштовху ринкових відносин було ніби-то чимось зовнішнім, таким, що не вимагало органічного включення та активізації глибинних, традиційних, генетично сформованих механізмів життя суспільства. Тому традиції та й менталітет конфуціанського Сходу багато в чому були для Заходу чи то об'єктом односторонньої експлуатації, чи то взагалі чимось чужим.

Інша справа, коли самі країни Східної й Південно-Східної Азії то за своєю ініціативою, то спочатку (як у післявоєнній Японії) під впливом Заходу стали активно проводити ринкові реформи. Вони (ці реформи) явно означали суттєву світогосподарську відкритість, в тому числі і перед експансією Заходу, а значить — загрозу залежності і ще більшої другорядності. При цьому слід нагадати, що США спочатку докладали чимало зусиль, щоб не допустити технологічний прогрес в Японії. За рекомендаціями, в тому числі МВФ, вона повинна була спеціалізуватися на експорті текстилю та металевих виробів.

У цьому (і лише в цьому) випадку полем економічної боротьби виявляється не тільки (а швидше — не стільки) сама економіка, але й духовний, моральний, етноповедінковий стереотип народу, а значить — історія, культура, релігійні та інші традиції і все те, що йде від соціокультурної генетики, від цивілізаційного коду.

Зазначимо, що у випадках незадіяності традицій результатом ринкових трансформацій могла бути лише деградація. Адже і сам Захід дав світові багатомісячний економічний урок вирішальною мірою на цивілізаційній, а не на чисто економічній основі.

Так само й країни незахідних цивілізацій безсилі економічно досягати успіху за умов пасивності «своїх» позаконічних цивілізаційних факторів. Сліпе наслідування західним рецептам, а також і пасивність цивілізаційних механізмів в такому випадку обертаються неприємностями і ганьбою. Тим більше не може мати суто економічне походження те, що забезпечує «економічне чудо». Мобілізація всієї сукупності цивілізаційних факторів виявляється тут вирішальною, а то й єдиною можливою передумовою такого тріумфального успіху.

Сам факт, що ринкова вестернізація досить сприятлива за умов відгуку й ренесансу незахідних цивілізаційних систем є історично новим явищем. Очевидно, такий поворот подій внесе суттєві зміни в долю людства, включаючи й саму Західну цивілізацію. Зрозуміло, що конкурентність, а значить виживання світових регіонів, підвищиться там, де фактор вестернізації сприятливий для ринковотрансформаційних дій незахідних цивілізаційних сил.

Але тут же виникає питання — чи широким є коло таких світових регіонів, чи всюди західне реформаторське «щеплення» є імпульсом адекватної активізації традиційних, часто згаслих, джерел енергії?

Відповідь на це питання навряд чи виявиться оптимістичною. Адже, не завжди вестернізація гармонійно співіснує з традиціями

незахідних цивілізацій, в тому числі й тих, в яких Захід викликав ренесанс та активність.

Останнє для Заходу особливо небезпечно, причому сказане легко й масштабно підтверджується там, де немає ані особливих перешкод, ані сприяння процесам ринкової вестернізації з боку факторів та обставин незахідного тлумачення.

Немає виклику і відгуку — немає і справжніх успіхів. Підйоми не часті і не стійкі, вони до того ж занепадницькі, оскільки залишають за собою попередню деградацію і бідність.

Як видно, реагування світового співтовариства на ринкову загальнопланетарну вестернізацію у більшості випадків є негативним. Проте, вестернізація давно вже не є лише міжкrajнною економічною експансією, яка стихійно розгортається. Вестернізація офіційно взята на озброєння й тими всесвітніми інституціями та організаціями, котрі регулюють немалу частку світогосподарських процесів і застосовують інструменти ринкового (прозахідного) реформування.

До того ж і об'єктивна необхідність в моментах єдиного економікогосподарського й соціальноринкового підходу безперервно посилюється. Її тягнуть за собою не тільки глобалізація світогосподарських процесів і щільність технологічних, комунікаційних та інформаційних взаємодій. Небезпечними, причому все більше для планети, стають надмірні, притому зростаючі розриви в рівнях розвитку, в багатстві і бідності народів, в екологічних та інших перепадах. І в зв'язку з цим потреба нових загальних підходів зростає.

Не може не турбувати світ і зростаюче надмірне марнотратство, пов'язане з ажіотажним, прозахідного толку, споживанням.

Вестернізація на вирішення цих проблем навіть не націлена. В її основі лежать ідеї ринкового саморегулювання, котре само по собі із завданнями розвитку і зростання давно вже не справляється.

Нагадаємо, власну економіку Захід облаштовує інакше, не так як було на початку століття (що нині приписується іншим), то не тільки ринковостихійно, але й конструктивноцілеспрямовано. І сама відмова від системи, рекомендованої іншим, відбулася не в період добробуту, а під загрозою загибелі.

Саме у важкі часи Великої депресії, а потім і в кризові післявоєнні роки ринок тут перестав бути лише саморегульованим — він збагатився рятувальними починами державного і соціального регулювання. По-іншому б Захід не вижив!

Для чого ж Захід звертається до подвійного стандарту: хороше — собі, а погане — іншому? Відповідь тут очевидна, вона полягає у

відомому афоризмі У. Черчілля: «Англія (Захід!) не має ні постійних друзів, ні постійних ворогів, має тільки постійні інтереси». Сумнівів немає: розкручування оскопленої ринкової вестернізації — важіль економічного успіху за чужий рахунок.

І в цьому, а не в чомусь іншому, закладені реформаторські невдачі величезних співтовариств багатьох країн. А також страх Заходу перед тими, хто слабкіший і примітивне вестернізоване саморегулювання самоправно поєднав з достойністю фундаментальних традицій своїх країн.

Не тільки Японії, яка першою зробила такий прорив, настійливо рекомендувалося діяти інакше. В наш час на західному економічному Олімпі експерти МВФ, МБРР та інші намагалися приховати, а то й сфальсифікувати дані про тих, хто намілює не послухатися — про характер реформ в країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону. Лише протести і викриття з боку видатних вчених допомогли відновити істину — те, що реформи проводилися «не за Фрідменом», тобто всупереч західним рецептам для незахідних країн.

Визнанням нагальності такого роду змін є, наприклад, окреслена зміна критеріїв оцінки і ранжирування процвітаючих країн, ініційована ЮНЕСКО.

Згідно з цими критеріями найбільших успіхів у розвитку досягають не ті, хто перевершив інших у рівнях продуктивності праці і розмірах ВВП, а країни, які зуміли все це поєднати з успіхами суто гуманітарними, що виявляється в показниках тривалості життя, екологічного добробуту, гармонії у розвитку особи і т. д. Показово, що за такого підходу країнами-чемпіонами виявилися не США, Німеччина чи навіть Японія, а Австрія та Канада, котрі при традиційному погляді не вважаються особливо процвітаючими. Невідповідність вестернізації потребам перебудови світу є найважливішим свідченням нагальності пошуку змін.

Очевидно, критичне ставлення до неоліберальної моделі, яку повсюдно просуває Захід в усі світові регіони, не повинно означати її повного відторгнення. Саме ринкова вестернізація несе за собою і заряд рятівної для економіки свободи і такої необхідної для прогресу рухомість. Вона ж досконало оснащена механізмами конкуренції, а значить — селекції та відбору життєздатних.

Проте саме ринкова система Заходу, володіючи унікальною гнучкістю, здатна до гібридизації та неринкового трансформовування відповідно до вимог часу. Не слід забувати, що на цій основі отримані не лише гірші, але й кращі реформаторські результати.

Однак не слід забувати інше: вестернізаційна модель повинна сприйматися не як самодостатня, а як підцепа, на якій необхідно робити те чи інше щеплення. Не випадково в кращому стані виявляються ті, хто суттєво, інколи до невпізнання, трансформують західну модель, залишаючи від неї лише найнеобхідніше, прищеплюючи до цієї основи своє дуже суттєве, адекватне своїй культурі, інституційним традиціям, менталітету, багатовіковим цінностям.

Справжній успіх на цьому терені поки що дістався лише суспільствам конфуціансько-південноазійської соціокультурної традиції. Лише тут отримано вибуховий ефект від схрещення місцевої цивілізаційної специфіки та вміло відібраних західних рекомендацій. Але це вже немало. І не тільки через чисельність населення, а й через появу фактора прориву і депортування в інших світах аналогічних змін.

Уперше в самій системі ринку розвіяна ілюзія всесилля вестернізації, почалося усвідомлення переваг інших, незахідних альтернатив. Свою специфіку почнуть шукати інші, в тому числі, можливо й ті невдахи, що нині заграють перед Заходом, а з ними (таке теж можливо!) — й Україна. З часом, можливо, моделі Заходу всюди почнуть оцінювати не як готові рецепти, а лише як основу для власних реформаторських пошуків.

Найбільш вагомими аргументи втрати здатності Заходу економічно оживити світ дають ті країни, котрі, будучи майже західними (або квазізахідними), покірливо довіряють Заходу свою долю, слухняно вибираючи безальтернативний варіант нічим не доповненої вестернізації. Саме вони й програють.

Саме в цих країнах і прямо, і через організації типу МВФ-МБРР використовуються явно збиткові моделі ринкового реформування, які сам Захід для себе не застосовував і не застосує. І все це — не наслідок помилки, а цинічний і холодний розрахунок.

Адже, подібна модель краща, ніж всяка інша, продукує (під виглядом повернення заборгованості) виснажувальний нееквівалентний обмін, дає можливість оволодіння ринком збуту та джерелом дефіцитної сировини, дозволяє тримати чужу владу на повідку. А якщо зростання й забезпечується, то лише в межах другорядності та у вигідному для Заходу напрямку. Народ же все більше деградує та бідусь. Це при тому, що саме Захід володіє капіталами й ресурсами, достатніми для подолання злиднів та бідноти, для забезпечення гідного життя на всій планеті.

Тут йдеться не про щось протипоказане Заходу, а про

розповсюдження на відносини з незахідним світом — на всі їх елементи, включаючи реформи, — тих самих принципів, котрі використовуються всередині кожної елітарної західної країни, тобто тих способів поєднання конкурентності з механізмами соціальної орієнтації, а також ринкового саморегулювання з державним впливом, котрі й забезпечили Заходу і конкурентне виживання, й соціальне партнерство всередині країни — на підґрунті механізмів подолання надмірних розривів у доходах та способі життя різних верств суспільства.

Висновки. Підсумовуючи наведені вище приклади і аргументи щодо глобальної інтеграції дають підстави зробити наступні висновки.

На сьогодні саме ринкова система Заходу, володіючи унікальною гнучкістю ще здатна до гібридизації та неринкового трансформування відповідно до вимог часу.

Звичайно, не кожна незахідна цивілізація несе власний реформаторський потенціал, володіє здатністю збагатити та адаптувати західну модель, розраховану на вестернізацію інших світів.

Найбільш вагомими аргументи втрати здатності Заходу економічно оживити світ дають ті країни, котрі, будучи майже західними (або квазізахідними), покірливо довіряють Заходу свою долю, слухняно вибираючи безальтернативний варіант нічим не доповнюваної вестернізації. Саме вони й програють.

Жодна з країн світу, яка сліпо прийняла вестернізацію, не ввійшла в останні роки, а то й десятиліття, до числа тих, що досягли успіху. Невдахами, — що видно на прикладі України, — виявляються в першу чергу найбільш «старанні учні», тобто ті, хто не здатний трансформувати досвід, що переймається у Заходу, через свою особливу специфіку.

Література.

1. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. та ін. Глобальні трансформації і стратегії розвитку. — К: Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2004. С. 251 — 279.
2. Ситник В.П. Трансформація України в ринкові умови. К.: ІАЕ, 2002 — 518 с.
3. Рогач О.І., Шнирков О.І. Трас націоналізації світового господарства та перехідні економіки: Навч. посібник. — К.: ВЦ “Київ. ун-т”, 2007. — С. 24 - 65.
4. Ширяев Ю.С. Международные производственные системы. — М.: Высш. шк., 2008. — 240 с.
5. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму. — К: Основи, 2009. — 259 с.

СТАВКА ДИСКОНТИРОВАНИЯ КАК ОСНОВНОЙ ЭЛЕМЕНТ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ

**ТКАЧЕНКО С.Е., К.Э.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРЬКОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА ИМ. П. ВАСИЛЕНКО**

В статті здійснено аналіз різних концепцій та підходів до обґрунтування ставки дисконтування як основного елементу оцінки ефективності інвестиційного проекту.

In the article different conceptions and practical approaches to the substantiation of discounting rate as a basic element of estimation of the efficiency of investment project are analyzed.

Постановка проблемы. Одним из наиболее дискуссионных вопросов инвестиционного анализа и бизнес-планирования является расчет ставки дисконтирования, которая отражает стоимость денег с учетом фактора времени и риска. Проблема обоснования такой ставки является крайне принципиальной, поскольку при использовании одной ставки проект может быть принят к реализации, а при другой – нет. Использование заниженной ставки дисконтирования может привести к необоснованно завышенным дисконтированным денежным потокам вследствие чего инвестор может выбрать неэффективный проект и понести убытки. Использование завышенной ставки дисконтирования может привести к отказу от достаточно перспективного направления вложения капитала и, как следствие, – инвестор понесет убытки, связанные с так называемой упущенной выгодой.

Следовательно, уровень ставки дисконтирования должен быть таким, чтобы, с одной стороны, максимально учитывать влияние всех возможных рисков инвестирования, а с другой, – ожидаемую инвестором прибыль на вложенный капитал.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросы выбора ставки дисконтирования касаются практически все экономисты, которые исследуют проблематику анализа эффективности инвестиционных проектов с помощью дисконтных показателей. Среди них следующие отечественные и зарубежные аналитики: И.А. Бланк, Г. Бирман, С. Шмидт, В. Шарп, И.В. Липсич, А.А. Пересада, В.Г. Федоренко, Д.А. Ендовицкий и многие другие. В то же время данная проблема рассматривается многими исследователями недостаточно глубоко и системно. Невзирая на достаточно большое количество исследований и публикаций в

данном направлении, вопрос обоснования уровня ставки дисконтирования при оценке эффективности инвестиционных проектов требует дальнейших исследований и систематизации.

Постановка задачи. Целью данной статьи является исследование и систематизация существующих подходов к выбору ставки дисконтирования, а также формирование соответствующих выводов по поводу целесообразности использования одного или другого подхода к определению уровня данной ставки при анализе эффективности инвестиционного проекта.

Изложение основного материала. В данное время в теории и практике финансово-экономических расчетов накоплен большой объем знаний в части определения экономической сущности ставки дисконтирования и методики ее расчета. Процесс дисконтирования, который используется при расчетах эффективности инвестиционных проектов, является фактически математическим воплощением концепции изменения стоимости денег во времени. Подтверждением для данной концепции является то, что средства в случае их инвестирования способны приносить доход — именно в данном случае такие средства считаются капиталом. Развивая идею внедрения концепции изменения стоимости денег во времени в инвестиционный анализ, следует рассмотреть две концепции — концепцию «альтернативной доходности» и концепцию «средневзвешенной стоимости капитала», которые, на первый взгляд, являются альтернативными.

Концепция «альтернативной доходности» наиболее понятна на примере инвестиционного проекта, который предусматривает использование прежде всего капитала самого предпринимателя. Оценивая инвестиционный проект, инвестор фактически оценивает эффективность привлечения в проект двух факторов производства — капитала и предпринимательских способностей. Если рассматривать капитал как идеальную категорию, то в соответствии с концепцией изменения стоимости денег во времени каждая единица капитала способна или обязана приносить определенный доход за определенный промежуток времени независимо от того, в какой проект она вложена. Соответственно, проекты отличаются доходами, которые приводят к разным предпринимательским решениям. Таким образом, возникает понятие безрисковой ставки инвестирования, которая позволяет выделить доход, принесенный инвестору соответствующим инвестиционным проектом, от дохода, который является результатом инвестирования в проект собственного капитала предпринимателя, поскольку, вкладывая собственный капитал в проект, необходимо отказаться от его альтернативного использования.

Концепция «средневзвешенной стоимости капитала» является целесообразной в условиях привлечения инвестором заемного капитала для финансирования инвестиционного проекта. Показательно то, что в условиях действия данной концепции возникает понятие безрисковой ставки инвестирования, поскольку наиболее распространенный подход к оценке стоимости собственного капитала по модели ценовой стоимости капитальных активов (CAPM) базируется на использовании такой ставки.

Рассмотрев эти две концепции, можно заметить, что они не противоречат друг другу, а с разных сторон приближаются к такому понятию, как безрисковая ставка инвестирования, которая бы оценивала использование капитала без применения предпринимательских способностей. Безусловно, такое понятие, как безрисковая процентная ставка, является понятием идеальным, т.е. фактически не существующим на реальном рынке капитала.

В странах с развитой рыночной экономикой в качестве безрисковой ставки используют процент по ценным бумагам, гарантированным правительством США или текущую ставку доходности по казначейским векселям и облигациям. В отдельных крупных проектах, которые предусматривают финансирование как за счет отечественного, так и иностранного капитала, уровень безрисковой ставки принимают в соответствии со ставкой LIBOR. В условиях украинских реалий вопрос установления уровня безрисковой ставки не может быть определен однозначно. Одной из основных причин этого является отсутствие сформированного рынка капитала внутри страны.

В практике инвестиционного анализа существует большое количество методов расчета ставки дисконтирования, которые базируются на представлении, что дисконтная ставка должна включать минимально гарантированный уровень доходности (независимо от вида инвестирования), темпы инфляции и премии за риск [1-4], но все они исходят из того, что на ее уровень оказывают влияние следующие группы факторов:

— *внутренние факторы*, присущие конкретному инвестиционному проекту (структура проекта, его новизна, уровень риска, финансирование и пр.);

— *внешние факторы*, которые непосредственно не связаны с конкретным инвестиционным проектом (экономические и политические риски, инфляция, уровень и ставки доходности альтернативных инвестиций).

Механизм влияния внешних и внутренних факторов на выбор ставки дисконтирования вполне очевиден, поскольку, чем выше

уровень риска инвестиционного проекта, тем большим должен быть доход от его реализации, чтобы сделать проект инвестиционно привлекательным для инвесторов. При этом следует помнить, что уровень доходности инвестиционного проекта не должен быть ниже доходности прочих вариантов инвестирования (процентных ставок на рынке ценных бумаг или по депозитам).

В практике инвестиционных расчетов не существует единого правила выбора методики расчета ставки дисконтирования. В каждом конкретном случае выбор ставки дисконтирования зависит от совокупного влияния факторов внутренней и внешней среды инвестиционного проекта.

Наиболее распространенными методами расчета ставки дисконтирования являются:

- метод оценки капитальных активов (CAPM);
- метод кумулятивного построения (CCM);
- метод средневзвешенной стоимости капитала (WACC).

В модели CAPM ставка дисконтирования представляет сумму ставки дохода по безрисковым инвестициям и дополнительной ставки для компенсации за неопределенность (премия за риск), связанную с инвестированием в данный проект:

$$r = r_f + (r_m - r_f)\beta \quad (1)$$

где r – расчетная ставка доходности, определяющая ожидаемый доход на вложенный капитал;

r_f – ставка, которая принимается аналитиком условно безрисковой;

r_m – среднерыночная доходность, которая определяется исходя с долгосрочной общей доходности рынка;

β – коэффициент, который служит мерой систематического риска и учитывает макроэкономическую ситуацию в стране.

Использование данной модели наиболее распространено в условиях стабильной рыночной экономики при наличии эффективного рынка капитала и совершенной конкуренции инвесторов. В условиях Украины использование метода CAPM является достаточно проблематичным вследствие трудностей определения всех составляющих модели, поскольку он базируется на анализе изменения доходности акций, находящихся в свободном обращении на фондовом рынке.

Следует также учитывать, что коэффициент β в мировой практике обычно определяется на основе ретроспективного анализа данных фондового рынка, которые регулярно публикуются в

финансовых справочниках. Количество корпоративных ценных бумаг, которые обращаются на фондовом рынке Украины, не дает оснований судить о репрезентативности базы данных для корректного расчета отраслевых β -коэффициентов, а об отдельно взятых предприятиях вообще не может идти речь.

Метод кумулятивного построения (СММ) при котором ставка дисконтирования рассчитывается путем добавления к ставке доходности по безрисковым инвестициям премии за разные виды рисков, связанные с конкретным инвестиционным проектом и являются для него наиболее актуальными (риск недополучения ожидаемых доходов, риск ненадежности участников проекта, ограниченность информации о перспективах реализации проекта и пр.):

$$d = r_f + \sum_{j=1}^n G_j \quad (2)$$

где r_f – ставка дохода по инвестициям, которые в сравнении с прочими инвестиционными проектами являются безрисковыми;

G_j – премия за j -й риск;

$J=[1;n]$ – количество учтенных инвестиционных рисков.

Каждый уровень риска имеет свои критерии и их расплывчатые определения приводят к субъективной интерпретации, что на практике дает возможность заинтересованным сторонам опротестовывать обоснованность такого расчета ставки дисконтирования.

Как показывает практика, в процессе оценки эффективности инвестиционных проектов для определения уровня ставки дисконтирования чаще всего используется метод кумулятивного построения, хотя он достаточно субъективен, что приводит к неоднозначности ее выбора разными инвесторами при финансировании даже одного и того же проекта и ставит под сомнение корректность использования данного метода. Риск – достаточно сложная категория и математически не может быть описан формулой сложных процентов, поскольку его развитие во времени не является прямым и однозначным. Так, довольно часто уровень риска на первых этапах внедрения проекта является более существенным, чем уровень риска уже «работающего» проекта. Следовательно, более целесообразно использовать другие методы оценивания рисков и определения ставки дисконтирования.

Альтернативой кумулятивному подходу является системный подход, который предусматривает использование в качестве ставки

дисконтирования средневзвешенную стоимость капитала, привлекаемого инвестором для реализации проекта из различных источников, как внешних, так и внутренних.

В связи с тем, что проект может финансироваться из разных источников, определение ставки дисконтирования с использованием модели WACC дает возможность компенсировать риски инвестирования собственных финансовых ресурсов и затраты на привлечение капитала из внешних источников.

Расчет средневзвешенной стоимости капитала осуществляется следующим образом:

$$r = W^b r^b + W^a r^a + W^n r^n (1 - T) \quad (3)$$

где W^b , W^a , W^n – соответственно части собственного, привлеченного путем эмиссии привилегированных акций и заемного капитала;

r^b , r^a , r^n – процентные ставки, которые отражают соответственно стоимость собственного, привлеченного путем эмиссии привилегированных акций и заемного капитала;

T – ставка налога на прибыль.

К преимуществам использования данного метода можно отнести возможность с достаточно высоким уровнем достоверности определить стоимость капитала и по этой цене сделать выводы относительно потенциальных альтернативных вариантов использования финансовых ресурсов – возврат средств акционерам и кредиторам пропорционально доле их участия в проекте.

Вместе с тем метод расчета ставки дисконтирования по средневзвешенной стоимости капитала предприятия имеет и существенные недостатки:

— средневзвешенная стоимость капитала не является постоянной величиной и может изменяться в случае, если риск инвестиционного проекта существенно отличается от риска деятельности предприятия или, если для реализации проекта предприятию необходимо привлечь капитал из одного источника (например, взять кредит);

— использование средневзвешенной стоимости капитала в качестве ставки дисконтирования предусматривает, что внутренняя норма рентабельности любого проекта, осуществляемого предприятием, должна быть выше средневзвешенной стоимости капитала, однако, поскольку WACC является средней величиной в целом по предприятию, то данное предположение касается, в первую очередь, его инвестиционного портфеля, в рамках которого и возможны отклонения.

Следует также отметить и наличие другой проблемы при использовании средневзвешенной стоимости капитала в качестве

ставки дисконтирования, поскольку это автоматически означает оценку эффективности не капитала полноценного инвестора, а инвестирования в проект всей суммы капитала, в том числе заемного. Следовательно, принимать решение об эффективности проектов со значительной долей заемного капитала целесообразно на основе показателей, которые оценивают участие в проекте именно полноценного инвестора, который в полном объеме несет все риски инвестирования по проекту и является собственником доходов, которые формирует проект, за исключением различных затрат, в том числе затрат на обслуживание заемного капитала. Кредиторы же не являются полноценными инвесторами – уровень их дохода заранее определен уровнем процентов, а уровень риска ограничен гражданским правом и является на порядок ниже рисков полноценного инвестора. Оценивая эффективность участия в проекте полноценного инвестора, использовать в качестве ставки дисконтирования средневзвешенную стоимость капитала является достаточно нелогичным, поскольку осуществляется оценка эффективности привлечения в проект исключительно собственного капитала.

Выводы. Таким образом, существует множество подходов к определению ставки дисконтирования, имеющих как позитивные, так и негативные особенности. Сложность выбора ставки дисконтирования состоит в том, что с позиции высшей математики не только результат оценки инвестиционных проектов, а и результат их ранжирования зависит от обоснованности уровня ставки дисконтирования.

В процессе выбора ставки дисконтирования при оценке инвестиционных проектов необходимо принимать во внимание преимущества и недостатки каждого из современных методов ее расчета, который будет учитывать все особенности отдельно взятого проекта, особенно в части его финансирования, и будет наиболее адаптирован к условиям инвестирования в нашей стране.

Литература.

1. Липсиц И.В., Косов В.В. Инвестиционный проект: методы подготовки и анализа. – М.: Издательство БЕК. – 1999. – 560с.
2. Бирман Г., Шмидт С. Капиталовложения: Экономический анализ инвестиционных проектов/Пер. с англ. под ред. А.П.Белых. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 631с.
3. Шарп У., Александер Г., Бэйли Д. Инвестиции. – М.: Инфра – М. - 1997. – 1027с.
4. Загвойська Л.Д., Маселко Т.Є., Якуба М.М. Економічний аналіз інвестиційних проектів: Навч. посібник. – Львів: Афіша. - 2006. – 315с.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТИВАННЯ В УКРАЇНІ

**УЖВА А.М., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. В.О. СУХОМАЙНСЬКОГО**

В статті розглянуто особливості венчурного капіталу в Україні, розкриті проблеми використання венчурного інвестування на вітчизняних підприємствах.

In the article the features of venture capital are considered in Ukraine, exposed problems of the use of the venture investing on domestic enterprises.

Постановка проблеми. Світовий досвід свідчить, що одним із найбільш дієвих механізмів інтенсифікації інноваційної діяльності в умовах ринкового господарювання є розширення обсягів венчурних інвестицій та формування системи венчурного інвестування в рамках національної інноваційної системи й економіки в цілому.

Основу фінансування нових технологій становить венчурний капітал, обсяг якого не такий великий порівняно з інвестиційними засобами світової економіки, але він дуже важливий для успішного розвитку технологічно орієнтованих країн. Це підтверджується тим фактом, що майже всі підприємства, що входять до першої сотні найбільших, досягли успішного розвитку саме завдяки венчурному капіталу.

Становлення конкурентного ринкового середовища дає змогу використовувати інвестиційні ресурси за умов наявності певних ризиків, що пов'язані з тією невизначеністю, яка випливає з інноваційного змісту проєктів. Внаслідок активізації світової інноваційної діяльності, актуальності набувають питання пошуку інвесторів, які були б згодні на високий ступінь ризику. У більшості розвинених країн світу венчурне інвестування є головним джерелом підтримки інноваційної діяльності, тому доцільним є його активний розвиток як альтернативного інструменту фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми венчурного інвестування інноваційної діяльності ретельно вивчені та висвітлені у працях І.Галиця, А.Гапчича, Н.Дучинської, В.Ільчука, М.Канасвої, І.Литвина. Зокрема, вчені розглядають питання формування механізмів інноваційного розвитку різних країн, економічну природу венчурного капіталу. Разом з тим, слід відзначити

недостатність теоретичних напрацювань щодо особливостей розвитку венчурного інвестування в Україні та використання прийомів венчурного капіталу в умовах вітчизняного ринку.

Цілі статті. Метою статті є висвітлення особливостей становлення венчурного інвестування в Україні та надання конкретних пропозицій щодо активізації його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Інноваційно-інвестиційна модель розвитку економіки України в сучасних умовах серед іншого вимагає розширення вибору режимів інвестування. Одним з перспективних механізмів розміщення інвестиційних коштів може стати венчурне інвестування, яке передбачає фінансування нових, ризикових проєктів або збиткових компаній з метою нарощування їх вартості і наступного продажу частки, яка належить венчурному фонду.

Проте така інвестиційна діяльність не знайшла поки що широкого розповсюдження в українській економіці. Так, наприклад, за даними Української асоціації інвестиційного бізнесу, в 2011 році обсяг венчурних інвестицій в Україні склав близько 104 млн. грн.

У цей час перед Україною стоять економічні проблеми, які пов'язані з відсутністю в країні налагодженої системи фінансування інноваційної діяльності. У зв'язку із цим нетрадиційні джерела інвестицій, одним із яких є венчурний капітал, починають залучати все більше уваги.

Традиційний капітал не здатний фінансувати підприємства, засновані на нових технологіях або ризиковані інноваційні проєкти. Це пояснюється особливостями венчурного капіталу.

По-перше, у випадку венчурного інвестування необхідні засоби можуть надаватися під перспективний проєкт, без гарантій. Ризиковані інвестори йдуть на поділ всієї відповідальності й фінансового ризику разом з підприємцем. Потреба в одержанні інвестицій такого роду нерідко виникає в дрібних підприємців, що намагаються самостійно реалізувати нові оригінальні й перспективні розробки, які в них з'явилися.

По-друге, багато інноваційних проєктів починають приносити прибуток не раніше, ніж через три – п'ять років, тому венчурне інвестування розраховане на тривалий строк, і існує довгострокова відсутність ліквідності.

По-третє, ризикові капіталовкладення здійснюються, як правило, у самих передових напрямках науково - технічного прогресу, і венчурні фонди, як жоден інший інвестор, готові вкладати кошти в

нові наукові розробки навіть тоді, коли їм супроводжує високий ступінь невизначеності, адже саме тут схований найбільший потенційний резерв одержання прибутку.

По-четверте, інвестори не обмежуються тільки наданням фінансових засобів. Вони безпосередньо або через своїх представників беруть активну участь в управлінні новим підприємством. Інвестор повинен бути готовий надавати різну допомогу тим, кому він надав свій капітал: допомагати в правлінні, консультувати, допомагати налагоджувати зв'язки й масу інших послуг.

Таким чином, венчурний капітал потенційно є одним з ефективних джерел фінансування інноваційної діяльності. Але тут виникає проблема активізації ризикового інвестування, на шляху якого виникають значні перешкоди. Тому метою державного стимулювання є створення сприятливих умов для розвитку процесу венчурного фінансування інноваційної діяльності усередині країни [1].

Ряд засобів з інституціональних джерел фінансування в індустрію венчурного капіталу носить міжнародний характер. Так, наприклад, фінансові інститути США й багатьох європейських країн інвестують російські фонди. З одного боку, залучення закордонних інвестицій в інноваційний бізнес Росії носить позитивний характер, оскільки це здатне згладити гостроту валютно-фінансових проблем для російського партнера, тому що не вимагає ні первісних валютних внесків з його боку, ні наступної виплати відсотків, ні погашення боргів. З іншої ж сторони, активне проникнення на російський ринок іноземного капіталу, що супроводжується відтоком національного капіталу за межі країни, породжує багато проблем економічної, соціальної й психологічної властивості, та й країни, що вклали засоби у венчурні фонди в Росії, більшою мірою визначають свої цілі, ніж інтереси Росії. Визнаючи значення закордонних інвестицій для підйому національної економіки, стратегічно більше важливим напрямком у рішенні цього завдання є розвиток власної індустрії ризикового капіталу, у тому числі через його пряму пропозицію шляхом створення венчурних фондів з державним капіталом.

Активність ризикового капіталу може зростати тільки тоді, коли інвестори виділяють більше капіталу й коли стають доступними джерела довгострокового фінансування. І тому крім банків, які в багатьох країнах є головним джерелом венчурного капіталу й мають короткострокові інвестиційні обрії. Важливо, щоб довгострокові інвестори, такі як пенсійні фонди й страхові компанії мали всі підстави розглядати венчурний капітал як законний вид активів.

В умовах сьогодення необхідно запровадити низку заходів на державному рівні, які повинні бути наступними:

- створення правової основи для діяльності венчурних фондів, тому що не прийнято нормативні акти, які регламентують їх діяльність, а також для венчурного інвестування пенсійними фондами й страховими компаніями;

- розробка прийнятних для більшості фахівців методів прогнозу ефекту від інновацій, а також підтримка державою експертизи інноваційних проєктів і розвитку консультаційних послуг для підприємств науково – технічної сфери, які є першочерговими реципієнтами венчурного капіталу, що могло б збільшити число проєктів, які відповідають вимогам, загальноприйнятим у середовищі ризикоінвесторів. Одним із пропонованих стимулів для інвестицій венчурного капіталу є часткове або в повному обсязі державне фінансування технічних експертиз і оцінки представлених проєктів. З цією метою держава може надавати додаткове фінансування витрат на розробку систем підтримки, таких як бази даних про експертів для розгляду проєктів або комп'ютерні діагностичні системи, а також надавати субсидії на маркетингові й технологічні експертизи, щоб компенсувати витрати фінансових інститутів на використання акредитованих консультантів і експертів;

- розвиток інформаційного середовища, що дозволяє інноваційним підприємствам і інвесторам знаходити один одного, а також стимулювати коопераційні зв'язки між підприємствами;

- прозорість відносно оподаткування доходів і приросту капіталу з метою запобігання подвійного оподаткування, а також фінансові стимули для інвесторів;

- активізація вторинного фондового ринку з метою забезпечення ліквідності інвестицій у венчурний капітал і для того, щоб дати можливість проінвестованим підприємствам одержувати подальше інвестування;

- зниження процентних ставок, тому що інвестування у венчурний капітал більш привабливо при низьких процентних ставках, які підвищують цінність акціонерного капіталу й збільшують винагороду;

- сприяння підвищенню утворення в області венчурної діяльності шляхом навчання фахівців у відповідний бізнес - школах, а також університетах, тому що на сьогоднішній день у країні спостерігається дефіцит професіоналів у даній сфері економічних відносин;

- фінансова підтримка у формі цільових грантів, а також податкових пільг на дослідження й розробки, що може надати

допомогу проектам на етапах ідей і виготовлення досвідчених зразків, коли перспективи одержання комерційних кредитів або венчурного фінансування не визначені;

— заохочення більше рівномірного розподілу активності ризикового капіталу по регіонах, тому що труднощі, пов'язані зі знаходженням пропозицій для інвестування, які випробовують багато венчурних капіталістів, можуть бути частково викликані географічною невідповідністю між пропозиціями й потребами у венчурному капіталі, що виникає через концентрацію ризикового капіталу й інвестицій у певних регіонах [2].

Ситуація на внутрішньому ринку венчурного інвестування України зміниться на краще за умови, наприклад, доступності ресурсів недержавних пенсійних фондів, на користування якими зараз існує обмеження. Крім того, щоб венчурний капітал став реальним інвестиційним інструментом, необхідно збільшити прозорість і дієвість законодавчих і податкових важелів у сфері інвестування.

Висновки. Таким чином, венчурний капітал є одним з ефективних джерел фінансування інноваційної діяльності, і тому створення венчурних мереж на основі ефективного партнерства малих, великих підприємств, фінансових інститутів і держави - важливе завдання розвитку економіки нашої країни.

В Україні венчурне інвестування практично відсутнє. Немає необхідного законодавства, конкурентного середовища, що орієнтувало б інвесторів на пошук і використання інновацій у бізнесі. На інвестиційному ринку працюють, переважно, європейські й американські венчурні компанії і фонди.

Політична еліта країни ще не усвідомила необхідність розвитку саме сучасних інвестиційних ринків. Це неминуче веде до катастрофічного відставання України майже по всіх показниках економічного розвитку. Лише цілковита лібералізація фінансового ринку спроможна щось докорінно змінити. На часі створення відповідних інституційних умов для вільного руху капіталів, ідей, інновацій. Лише це мінімізує втрати від входження України в глобальні економічні потоки, які диктують свої залежності й правила гри.

Література.

1. Гук О.В. Світові тенденції венчурного фінансування інноваційної діяльності / О.В. Гук, Ю.М. Боярин // Економічний простір. – 2010. – № 44(2). – С. 26-33.

2. Історія становлення венчурної індустрії у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uaib.com>.

ОЦІНКА ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ ЯК ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ БІОЕНЕРГЕТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

**ФЕДОРЧЕНКО Б.С., АСПІРАНТ*,
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Досліджено використання земельно-ресурсного фонду країни в умовах біоенергетичного виробництва на сільськогосподарських підприємства та його вплив на родючість ґрунтів.

Investigated the use of land resources in the country's bioenergy production in agricultural enterprises and its impact on soil fertility.

Постановка проблеми. Глобальні природні, антропогенні, фінансові, економічні та соціальні проблеми та загрози сучасної світової системи вимагають пошуку нових напрямів та способів подальшого розвитку людства. Шляхами розв'язання даних проблем сучасності є впровадження нових біотехнологій, біопроектів, біопродуктів, раціональному використанні природних ресурсів та відновних джерел енергії, серед яких провідне місце належить біоенергетиці. Сільське господарство має потужний біоенергетичний потенціал, реалізація якого сприятиме раціональному використанню природних ресурсів, енергетичному заощадженню та екологічній рівноваженості в світі. Біопаливо, на сьогодні, є єдиним альтернативним заміном мінерального палива, яке допомогло б зменшити споживання нафти, природного газу та викопного вугілля. Основним виробником біологічного палива може стати саме сільське господарство, маючи величезний потенціал для виробництва біоенергії у вигляді основної, а також побічної продукції рослинництва та тваринництва. Тому питання формування та ефективного використання біоенергетичного потенціалу сільськогосподарських підприємств є досить актуальним. В зв'язку з цим, все більшої популярності в країні набуває тема біоенергетики. Навколо даної проблеми існує велика кількість дискусій, оскільки першочерговим завданням біоенергетики є забезпечення енергетичної безпеки в Україні. З огляду на це, менше уваги приділяється збереженню родючості ґрунтів та продовольчій безпеці країни. Саме тому

* Науковий керівник – Кирилюк О.Ф., к.е.н., доцент

проблематика статті є вкрай актуальною за умов інтенсифікації розвитку біопаливного сектору АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку біоенергетики та біопалива на державному та регіональному рівнях досліджувалися у своїх працях видатні вітчизняні вчені як: Г.М. Калетнік, П.Т. Саблук, Ф.Ф.Адаменя, О.О. Митченко, Д.І. Нікітчин, А.А. Побережна, Я.О. Серіков, О.М. Пархоменко, В.А. Герасимович, В.О.Дубровін, Г.І. Ковтун, О.Г. Макарчук, В.К. Савчук, О.М. Щербин, Г.М. Забарний, В.П.Ситник та інших. Проте в даних дослідженнях не завжди враховувався вплив вирощування енергетичних культур на сільськогосподарські землі. В зв'язку з цим, необхідно дослідити варіанти раціонального використання земельних ресурсів в біоенергетичному виробництві.

Формування цілей статті. Розробка пропозицій та рекомендацій щодо зменшення інтенсивності використання природно-ресурсного фонду країни при вирощування енергетичних культур для виробництва біопалива.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток біоенергетики в Україні є досить актуальним державним завданням щодо зниження енергозалежності сільськогосподарського виробництва, забезпечення тваринництва кормовим білком та створення додаткових робочих місць. З огляду на наявні трудові, матеріальні та земельні ресурси можемо сказати, що в країні є всі необхідні умови для розвитку біоенергетичного потенціалу. Україна забезпечена земельними ресурсами не тільки для забезпечення населення продуктами харчування, а й для використання сільськогосподарських земель з метою виробництва біологічних видів пального. За даними табл. 1 бачимо, що розораність сільськогосподарських земель становить майже 76% і 57 % від всієї території країни, що є найвищими показниками у світі.

Оскільки в Україні відбувається інтенсивне сільськогосподарське використання земель, то це зумовлює зменшення родючості ґрунтів у зв'язку з їх переущільненням, втратою грудкувато-зернистої структури, водопроникністю та аераційною здатністю з усіма екологічними наслідками. Таким чином, при вирощуванні енергетичних культур потрібно зменшити навантаження на ґрунт та забезпечити повернення в нього поживних речовин. Це можливо за рахунок формування ефективної сівозміни, внесення органічних і мінеральних добрив, а також вирощувати енергетичні культури на територіях, які підходять їм по кліматичних, агроекологічних умовах. З огляду на це, ефективне використання земельно-ресурсного та біоенергетичного потенціалу в Україні є досить актуальним питанням.

Таблиця 1

Структура сільськогосподарських угідь станом на 01.01.2012 р.

Основні види земельних угідь та економічної діяльності	Площа земель	
	всього. тис. га	% до загальної площі сільськогосподарських земель
Сільськогосподарські землі	42776.90	100.00
<i>у тому числі:</i>		
сільськогосподарські угіддя	41557.60	97.15
<i>з них:</i>		
рілля	32498.50	75.97
перелоги	277.20	0.65
багаторічні насадження	895.90	2.09
сіножаті	2411.50	5.64
пасовища	5474.50	12.80
інші сільськогосподарські землі	1215.80	2.84

Серед провідних науковців країни стоїть завдання розв'язання проблеми забезпечення продовольчої та енергетичної безпеки країни без втрати земельно-ресурсного потенціалу. З кожним роком в зв'язку з інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва збільшуються втрати поживних речовин та гумусу в ґрунтах України. За даними інституту ґрунтознавства і агрохімії УААН, запаси гумусу в ґрунтах України за минулі 100 років зменшилися в середньому на 25-30%, а за останні 20 років – на 10-15% [6]. За даними ґрунтово-агрохімічних обстежень, які проводились в 1991 – 1995 рр., 1996 – 2000 рр. і 2001 – 2005 рр., можемо побачити, що відбувається зниження родючості ґрунтів (рис. 1) [2].

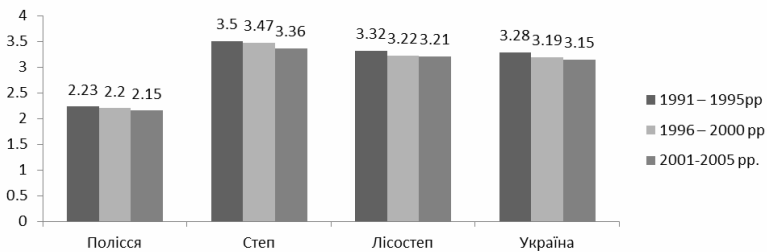

Рис. 1. Вміст гумусу в шарі ґрунту по рокам обстеження, %

З розрахунку того, що щорічний виніс гумусу складає у середньому близько 1 т на гектар, або понад 30 млн. т з усієї площі ріллі та невпинно зростає, при вирощуванні енергетичних культур потрібно частину побічної продукції використовувати як органічні добрива. За рахунок розкладання рослинних залишків збільшується надходження органічної речовини в ґрунт. При внесенні побічної продукції рослинництва в ґрунт уже в 2015 році планується забезпечити надходження 220 тис. т поживних речовин та 330 тис. т в 2020 р. і 440 тис. т. в 2030р. (табл. 2) [3].

Таблиця 2

Прогноз надходження у ґрунт NPK з рослинними залишками

Показники	2015р.	2020р.	2030р.
Кількість соломи, стебел кукурудзи та соняшнику, які можна внести в ґрунт, млн. т	10	15	20
Вміст поживних речовин N (6 кг на 1 т), тис. т	60	90	120
P (4 кг на 1 т), тис. т	40	60	80
K (12 кг на 1 т), тис. т	120	180	240
Разом (20 кг на 1 т), тис. т	220	330	440

В зв'язку з цим, все більше досліджень проводиться по визначенню найефективнішого використання побічної продукції рослинництва, оскільки соломі зернових культур можна використати за різними напрямками: для виробництва гною; для безпосереднього внесення подрібненої соломи в ґрунт при збиранні урожаю; як заміник природного газу, використовуючи на енергетичні цілі. Науковець В.Я. Месель-Веселяк провів розрахунки ефективності різних варіантів використання соломи. Дослідження показало, що найбільшої економії, а саме, 676 грн., можна досягти при використанні соломи на енергетичні цілі, а при щорічному виробництві соломи зернових близько 7-8 млн. т і використанні 3 млн. т на енергетичні потреби, країна може зекономити на імпорті природного газу до 2 млрд. грн.. Враховуючи той факт, що у 2020 році прогнозується отримати 160 млн. т біологічного врожаю соломи зернових і зернобобових культур, стебел кукурудзи на зерно та соняшнику, на основі проведених розрахунків валового збору побічної продукції

рослинництва, для використання на енергетичні цілі можна використати близько 80 – 90 млн. т та забезпечити близько 20 – 30% майбутнього споживання енергії в країні [5].

Висновки. Отже, провівши оцінку стану сільськогосподарських угідь в умовах біоенергетичного виробництва на підприємствах установлено, що: відбувається стрімке зменшення родючості ґрунтів; збільшуються площі ріллі, що негативно впливає на агрохімічні показники ґрунту. Зменшення негативного впливу інтенсивного вирощування енергетичних культур можливе внесенням побічної продукції рослинництва в якості біологічного добрива під час збирання врожаю. З огляду на те, що найбільш ефективним варіантом використання соломи є виробництво з неї енергії, пропонується, при щорічному виробництві соломи зернових близько 7-8 млн. т, використовувати 3 млн. т на енергетичні а потреби, а решту для внесення у якості добрив при зборі урожаю та на підстилку тваринам.

Література.

1. Демчак І.М. Розвиток біоенергетики в Україні / І.М. Демчак. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Вип. 141. - К.: НУБПУ, 2009. –С. 404 - 409.
2. Дорош Й., Дорош О. Еколого-економічні імперативи реформування земельних відносин в умовах ринку / Дорош Й., Дорош О // Землевпорядний вісник. – 2012, - № 3. – С. 30-34
3. Дубровін В.О., Корчемний М.О., Масло І.П. та ін.. Біопалива (технологія, машинні обладнання). – К.: ЦТП «Енергетика і електрифікація», 2004. – 256с.
4. Калетник Г.М. Біопаливна галузь і енергетична та продовольча безпека України / Г.М. Калетник // Вісник аграрної наук. – 2009, - № 8. – С. 62-64
5. Месель-Веселяк В.Я. Ефективність енергетичного самозабезпечення сільського господарства // Економіка АПК – 2009 - № 2. – С. 10-15
6. Основи аграрного підприємництва / За ред. М.Й. Малика. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 582 с.
7. Рекомендації з оцінки біоенергетичного потенціалу сільськогосподарських підприємств / О.Г. Макарьчук, В.К. Савчук: за редакцією Савчука В.К. – К.:НУБіП України, 2011. – 25с.
8. Шпичак О.М. Проблеми продовольчої безпеки та біопалива / О.М. Шпичак // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2009. – Вип. 141. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ПЕРСОНАЛОМ

**ЧЕРНЯКОВА В.О., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.В. ДОКУЧАЄВА**

В статті досліджено рівень забезпеченості сільськогосподарських підприємств персоналом з врахуванням їх територіального розміщення.

In the article investigational a level of material well-being of agricultural enterprises a personnel is taking into account their territorial placing.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Аграрний сектор економіки України на протязі останніх років зазнав суттєвих перетворень, які є наслідком перебудови суспільного виробництва на ринкових засадах. Здійснені перетворення тісно пов'язані із впровадженням земельної реформи та трансформацією земельних відносин. В результаті чого, відбулася передача землі та майна у приватну власність та було сформовано нові організаційно-правові структури ринкового типу на основі приватної власності.

Зміни в аграрному секторі економіки призвели до загострення демографічної ситуації в сільській місцевості, зменшення попиту на робочу силу, зростання прихованого і відкритого безробіття, збільшення демографічного навантаження на працюючих. В цих умовах дослідження питань забезпеченості сільськогосподарських підприємств персоналом відноситься до найважливіших завдань, розробкою яких повинна займатися економічна наука.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий вклад у розвиток та дослідження даної проблеми внесли такі вітчизняні вчені економісти, як: В.С. Дієсперов, О.А. Бутуцький, В.К. Терещенко [4], Д.П. Богиня, Т.І. Олійник, К.І. Якуба та ін. Водночас, питання, які стосуються територіальних особливостей забезпеченості сільськогосподарських підприємств персоналом та зв'язку між забезпеченістю персоналом та основними показниками ефективності виробництва залишаються недостатньо вивченими та зумовлюють необхідність подальшого їх дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз територіальних особливостей забезпеченості сільськогосподарських підприємств персоналом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження земельної реформи та реформування аграрного сектору економіки України призвело до формування нових організаційно-виробничих структур ринкового типу на засадах приватної власності у Харківській області. Наслідком цього процесу стали зміни у забезпеченості реформованих сільськогосподарських підприємств персоналом.

За даними Державного комітету статистики України у 1990 році середньорічна чисельність персоналу у сільськогосподарських підприємствах Харківської області була 166,3 тис. осіб, у 1999 році вона зменшилась до 112 тис. осіб, а вже у 2011 році становила 27,2 тис. осіб [3].

З метою більш детального аналізу рівня зайнятості сільськогосподарських підприємств Харківської області, було досліджено особливості територіального забезпечення персоналом. Так, згідно атласу Харківської області, всі райони області розділені на 2 природно-кліматичні зони – лісостепову та степову. До лісостепової зони відносяться такі райони Харківської області, як: Золочівський, Богодухівський, Краснокутський, Дергачівський, Валківський, Нововодолазький, Зміївський, Харківський, Чугуївський, Вовчанський, Великобурлуцький, Двурічанський, Куп'янський, Коломацький, Шевченківський. До степової зони – Красноградський, Кегичівський, Зачепилівський, Сахновцянський, Первомайський, Балаклійський, Ізюмський, Борівський, Барвінківський, Близнюківський [1].

У 2011 році 320 сільськогосподарських підприємств Харківської області входили до складу лісостепової зони, а 200 – до степової. В процесі дослідження, було виділено райони, які відносяться до кожної з цих зон, та всі підприємства цих районів.

Рівень забезпеченості персоналом сільськогосподарських підприємств у виділених зонах не відрізняється – як у лісостеповій так і в степовій зоні в середньому на 100 га сільгоспугідь припадає 2 працюючих (табл.1).

Сільськогосподарські підприємства Харківської області, які мають розвинену галузь тваринництва характеризуються високим показником забезпеченості персоналом на 100 га сільськогосподарських угідь. Тобто, тваринництво, як трудомістка галузь виробництва, потребує значних затрат праці, а це, у більшості ручна праця, що вимагає додаткового залучення працівників. Оскільки розвиток галузі тваринництва прямо впливає на забезпеченість сільськогосподарських підприємств персоналом, то було досліджено ступінь впливу спеціалізації виробництва на чисельність працівників у сільськогосподарських підприємствах різних природно-кліматичних зон Харківської області (табл. 2).

Таблиця 1

Залежність між забезпеченістю персоналом та показниками продуктивності молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах лісостепової та степової зон, 2011 рік

Групи сільгосппідприємств за рівнем забезпеченості персоналом на 100 га	Кількість підприємств в групі		Персонал з розрахунку на 100 га сільгоспугідь, осіб		Надійшло молока на корову, кг	
	лісостепова зона	степова зона	лісостепова зона	степова зона	лісостепова зона	степова зона
до 0,5	32	23	0,3	0,3	-	-
0,51-1,0	44	34	0,8	0,8	1632,2	-
1,01-1,50	67	34	1,3	1,2	2778,7	3495,3
1,51-2,0	65	37	1,7	1,8	4126,5	3948,4
2,01-3,0	54	29	2,6	2,5	4113,8	4483,0
3,01-5,0	37	26	3,7	4,0	5008,3	4674,8
більше 5,01	21	17	9,1	7,4	4835,8	4756,0
В середньому по зоні	320	200	2,0	2,0	4522,3	4563,2

Джерело: власні розрахунки за даними Державного комітету статистики України

Результати наших досліджень показали, що по степовій зоні при середній питомій вазі галузі рослинництва 84,4 % і по лісостеповій – 71,7 %, число працюючих на 100 га сільгоспугідь однакове і становить 2 особи.

Проте у розрізі підприємств по групах лісостепової зони простежується різке коливання питомої ваги галузі рослинництва у структурі товарної продукції – від 96,2 % по другій групі до 12,6 % у 7 групі. Відповідно число працівників з розрахунку на 100 га сільгоспугідь зростає з 0,8 до 9,1 осіб. Щодо сільгосппідприємств степової зони, то питома вага галузі рослинництва коливається від 43,5 % до 99,4 %.

Саме у підприємствах цієї природно-кліматичної зони спостерігається тенденція до збільшення забезпеченості персоналом із зменшенням питомої ваги галузі рослинництва. Так, якщо у першій групі підприємств із середнім забезпеченням персоналом 0,3 особи на 100 га сільгоспугідь питома вага галузі рослинництва є високою і становить 95,6 % в структурі товарної продукції, то вже в останній групі з найбільшою забезпеченістю персоналом більше 9 осіб, цей показник суттєво зменшився і становить 12,6 %.

Окрім того, як і в цілому по сукупності підприємств Харківської

області бачимо тісний зв'язок між розміром підприємства і забезпеченістю персоналом сільськогосподарських підприємств степової зони. Зокрема, спостерігається тенденція до збільшення забезпеченості працівниками із зростанням площі сільськогосподарських угідь. Так, якщо у першій, найменшій за чисельністю персоналу групі, розмір сільгоспугідь становить в середньому 1754,9 га, то в останній, вже 2314,6 га, а чисельність персоналу дорівнює, відповідно, 0,3 і 7,4 особи.

Таблиця 2

Взаємозв'язок між забезпеченістю персоналом та рівнем спеціалізації виробництва сільськогосподарських підприємств лісостепової та степової зон Харківської області, 2011 рік

Групи сільгоспдприємств за рівнем забезпеченості персоналом на 100 га	Кількість підприємств у групі	Середня по групі забезпеченість персоналом на 100 га, осіб	Питома вага галузі рослинництва в структурі товарної продукції, %	Середня площа сільгоспугідь га
Лісостепова зона				
до 0,5	32	0,3	95,6	1876,6
0,51-1,0	44	0,8	96,2	2115,5
1,01-1,50	67	1,3	95,9	2248,7
1,51-2,0	65	1,7	91,1	1692,7
2,01-3,0	54	2,6	72,2	2960,5
3,01-5,0	37	3,7	58,2	2756,5
більше 5,01	21	9,1	12,6	973,4
По зоні	320	2,0	71,7	1999,8
Степова зона				
до 0,5	23	0,3	96,9	1754,9
0,51-1,0	34	0,8	99,4	2486,5
1,01-1,50	34	1,2	96,5	2609,5
1,51-2,0	37	1,8	89,7	2125,0
2,01-3,0	29	2,5	75,9	2170,7
3,01-5,0	26	4,0	58,2	3825,5
більше 5,01	17	7,4	43,5	2314,6
По зоні	200	2,0	84,4	2451,5

Джерело: власні розрахунки за даними Державного комітету статистики України

Для дослідження зв'язку між забезпеченістю персоналом та показниками ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств, в якості останніх, було обрано показники рентабельності по галузям (табл. 3).

Таблиця 3

Взаємозв'язок між забезпеченістю персоналом та ефективністю виробництва сільськогосподарських підприємств лісостепової та степової зон Харківської області, 2011 рік

Групи сільськогосподарських підприємств за рівнем забезпеченості персоналом на 100 га	Кількість підприємств у групі	Середня по групі забезпеченість персоналом на 100 га, осіб	Рівень рентабельності (збитковості) по підприємству, %	Рівень рентабельності (збитковості) по рослинництву, %	Рівень рентабельності (збитковості) по тваринництву, %
лісостепова зона					
до 0,5	32	0,3	73,9	77,1	-
0,51-1,0	44	0,8	30,5	31,6	-14,6
1,01-1,50	67	1,3	29,2	30,1	-5,4
1,51-2,0	65	1,7	54,8	64,5	-4,6
2,01-3,0	54	2,6	23,5	35,8	-2,9
3,01-5,0	37	3,7	18,7	26,8	6,5
більше 5,01	21	9,1	18,5	90,3	1,8
По зоні	320	2,0	26,9	36,4	2,0
стєпова зона					
до 0,5	23	0,2	66,8	66,7	-
0,51-1,0	34	0,8	38,1	37,8	-
1,01-1,50	34	1,2	52,8	57,4	-30,0
1,51-2,0	37	1,8	28,4	33,2	-12,8
2,01-3,0	29	1,5	28,2	43,1	-4,8
3,01-5,0	26	4,0	20,4	40,1	-0,5
більше 5,01	17	7,4	18,9	32,2	-6,8
По зоні	200	2,0	33,1	42,8	-5,1

Джерело: власні розрахунки за даними Державного комітету статистики України

У 2011 році виробництво сільськогосподарської продукції у підприємствах лісостепової зони як в цілому, так і по галузям рослинництва і тваринництва було рентабельним, рівень якого в середньому становив 26,9 %, 36,4 % та 2 % відповідно.

Щодо сільськогосподарських підприємств степової зони, то ситуація була дещо іншою. А саме: середній рівень рентабельності по підприємствам цієї зони був 33,1 %, а галузі рослинництва 42,8 %, в той час як виробництво продукції тваринництва було збитковим (-5,1 %). Як бачимо, простежується, хоч і незначна, але тенденція до збільшення забезпеченості персоналом із підвищенням рівня рентабельності, особливо у галузі рослинництва.

Висновки. На основі дослідження територіальних особливостей забезпеченості сільськогосподарських підприємств персоналом та їх взаємозв'язку між з основними показниками ефективності виробництва було встановлено, що у сільськогосподарських підприємствах лісостепової зони тенденції менш виражені, ніж у степовій. Зокрема, щодо ефективності виробництва продукції тваринництва з різним рівнем забезпеченості персоналу, то ситуація була доволі чіткою в обох природно-кліматичних зонах. Простежувалась залежність між збільшенням забезпеченості персоналом та підвищенням продуктивності тварин. В той же час, зміна показника рентабельності у сільськогосподарських підприємствах лісостепової зони була не чітко вираженою залежно від забезпеченості персоналом, що ставить низку питань про ефективність діяльності саме у цій природно-кліматичній зоні.

Література.

1. Атлас Харьковской области. Главное управление геодезии, картографии и кадастра при Кабинете Министров Украины. – Киев, 1993. – 46 с.
2. Хлівняк І.В. Розвиток ринку праці України у кризовий період/ І.В. Хлівняк // 36. наук. праць Уманського НАУ. Економіка. – 2012. – Вип. 81,ч.2. - С.407-416.
3. Державний комітет статистики [Інтернет ресурс]. Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
4. Терещенко В.К. Соціологія праці / В.К. Терещенко, В.А. Ткачук, В.І. Лисенко. – К.: Четверта хвиля, 2007. – 168 с.

ЗВІТ З ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ: ПРИЗНАЧЕННЯ, СТРУКТУРА, ПЕРЕВАГИ

**ШЕВЧЕНКО І.Ю., АСПИРАНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНІЙ УНІВЕРСИТЕТ**

У статті розроблено Звіт з трудового потенціалу як альтернативу, використовуваному на даний момент в Україні та маючому ряд недоліків, Звіту з праці. Визначено призначення Звіту з трудового потенціалу; обґрунтовано його структуру наведено ряд переваг у порівнянні зі Звітом з праці. Визначено перспективи використання Звіту з трудового потенціалу.

In the article the Labor potential report is developed as an alternative the Labor report which is currently used in Ukraine and had a number of shortcomings. The purpose of the Labor potential report is defined; its structure is grounded and a number of its advantages in comparison with the Labor report are given. The prospects of the Labor potential report using are defined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Звітність з праці є первісним джерелом інформації про стан та використання трудових ресурсів конкретного підприємства, регіону, держави в цілому. Від того наскільки повною та достовірною буде інформація, наведена в звітності з праці, значно залежить ефективність рішень, що приймаються відповідними органами державної влади щодо управління трудовим потенціалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми звітності з праці в Україні розглядалися такими вченими як: Т. Давидюк, М. Жибак, В. Іваненко, І. Лазаришина, Л. Нападівська, М. Нашкерська, А. Труфен, Р. Хом'як та іншими. Проте, вказуючи на недоліки звітності з праці в Україні, жодним з цих вчених не було розроблено альтернативи, використовуваному на даний момент та маючому ряд недоліків, Звіту з праці.

Формулювання цілей статті. Основними цілями даної статті є: розробка Звіту з трудового потенціалу; визначення його призначення; обґрунтування його структури та переваг у порівнянні з використанням на даний момент Звітом з праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність та актуальність удосконалення, використовуваного на даний момент,

* Науковий керівник – Дмитрієв І.А., д.е.н., професор

Звіту з праці [1] обумовлена тим, що цей звітним документ має ряд недоліків, які роблять його неспроможним в необхідній мірі інформаційно забезпечувати управління трудовими ресурсами та трудовим потенціалом підприємств, регіону, держави. Сучасні нестабільні та швидко змінюючись умови роблять актуальним отримання прогнозової інформації з підприємств, розробка якої б було заснована на використанні ретроспективного аналізу. Нажаль, Звіт з праці не містить ні елементів ретроспективного аналізу, а ні елементів прогнозування.

Тому для заміщення Звіту з праці пропонуємо більш повний з точки зору інформаційного забезпечення Звіт з трудового потенціалу.

Звіт з трудового потенціалу, на відміну від Звіту з праці, котрий містить сім розділів, складається з п'яти розділів:

- 1) фактична наявність, фактичні та перспективні потреба та вивільнення трудових ресурсів;
- 2) трудовий потенціал та резерв невикористаних можливостей;
- 3) розвиток трудового потенціалу;
- 4) ефективність трудового потенціалу;
- 5) умови функціонування трудового потенціалу.

Даний звіт, як і використовуваний на даний момент, Звіт з праці, має подаватися не пізніше 7-ого числа після звітного періоду (кварталу), до відповідного управління статистики адміністративно-територіальної одиниці.

Результати цих звітів мають узагальнюватися Державною службою статистики та подаватися до певних державних установ згідно діючих угод про взаємний обмін інформаційними ресурсами, тим самим забезпечуючи інформаційну базу для прийняття відповідних рішень щодо управління трудовим потенціалом.

Розглянемо структуру Звіту з трудового потенціалу більш детально.

Структура розділу 1 Звіту з трудового потенціалу представлена в табл. 1.

Як бачимо з табл. 1, суттєвими перевагами Звіту з трудового потенціалу у порівнянні зі Звітом з праці є: наявність у ньому прогнозних даних щодо попиту на робочу силу на вивільнення з підприємства працівників (у тому числі звільнених); наявність даних щодо освітніх, професійних та кваліфікаційних характеристик наявного персоналу, тієї частини персоналу, що підлягає вивільненню та освітніх, професійних та кваліфікаційних вимог до заміщення вакантних місць.

Таблиця 1

Розділ 1. Фактична наявність, фактичні та перспективні потреба та вивільнення трудових ресурсів

Фактичні наявність та вивільнення трудових ресурсів з підприємства				
Фактична чисельність працівників підприємства на кінець звітного періоду, осіб,				
із них наступних професій:				
професія 1				
із них освітою:				
- повною вищою				
із них кваліфікацією:				
магістр				
спеціаліст				
із них з науковим ступенем:				
кандидата наук				
доктора наук				
- неповною вищою				
- спеціальною				
- середньою				
<i>Далі – продовження по підрозділам підприємства</i>				
Фактичне вивільнення трудових ресурсів, осіб,				
із них звільнено, осіб				
<i>За аналогією по підприємству та його підрозділам</i>				
Перспективна потреба в трудовий ресурсах				
Потреба в трудових ресурсах всього, осіб	в $n+m$ кв., де n – номер поточного кварталу (потім – року); m – кількість кварталів до кінця поточного року.	в $n+1$ р.	...	в $n+6$ р.
<i>Далі – за аналогією по підприємству та його підрозділам</i>				
Перспективне вивільнення трудових ресурсів				
<i>Аналогічно до перспективної потреби в трудових ресурсах (також по підприємству та його підрозділах)</i>				

Слід зазначити, що в першому розділі Звіту з трудового потенціалу, відсутня окремо виділеною частина, яка б характеризувала фактичну потребу в трудових ресурсах. Причиною цього є той факт, що фактична потреба підприємства в трудових ресурсах отримує відображення в частині «перспективна потреба в трудових ресурсах» в значенні цього показника в першій колонці (наступного за звітним кварталом).

Структура другого розділу Звіту з трудового потенціалу наведена в табл. 2.

Таблиця 2

**Розділ 2. Трудовий потенціал та резерв
невикористаних можливостей**

1	2	3	4=2-3
1. Демографічна компонента $X1=f(QI; AL; HL)$			
1.1 Кількісна характеристика (QI)			
1.2 Вікова характеристика (AL)			
1.3 Характеристика здоров'я працівників (HL)			
2. Інтелектуальна компонента $X2=f(EL; SL)$			
2.1 Освітня характеристика (EL)			
2.2 Наукова характеристика (SL)			
3. Професійно-кваліфікаційна компонента X3			
4. Інноваційна компонента X4			
5. Підприємницька компонента X5			
Трудовий потенціал підприємства $Y=a*X1+ b*X2+c*X3+d*X4+e*X5$			
<i>Складається по підприємству та його підрозділам</i>			

де 1 – складові трудового потенціалу; 2 – фактично досягнутий рівень; 3 – бажаний рівень (еталон-оптимум); 4 – резерв невикористаних можливостей.

Як бачимо з табл. 2, трудовий потенціал підприємства має п'ять основних складових: демографічну, інтелектуальну, професійно-кваліфікаційну, інноваційну та підприємницьку компоненти. Із них демографічна та інтелектуальна компоненти також мають складові.

Так, демографічна компонента містить у своєму складі кількісну характеристику (чисельність працівників підприємства чи окремого підрозділу), вікову характеристику (вікова структура персоналу підприємства чи підрозділу; чисельність працівників у найбільш продуктивному віці (встановлюється в залежності від особливостей функціонування підприємства)) та характеристику здоров'я населення (чисельність працівників за групами здоров'я Д1, Д2, Д3).

Інтелектуальна компонента містить в своєму складі освітню (чисельність працівників, що мають повну вищу освіту, неповну вищу освіту, спеціальну чи середню освіту) на наукову складові (чисельність працівників, що займаються науковими розробками; чисельність працівників, що мають науковий ступінь кандидата чи доктора наук).

Професійно-кваліфікаційна компонента характеризує склад персоналу за професіями та рівнем кваліфікації; інноваційна – чисельність інноваційно-активних працівників; підприємницька – чисельність працівників, що займаються продукуванням бізнес-ідей.

Трудовий потенціал розраховується сума добутоків значень показників компонент на їх питому вагу в результуючому показнику (трудовому потенціалі). Питома вага компонент трудового потенціалу встановлюється, виходячи з особливостей функціонування підприємства. Зрозуміло, що для суб'єктів підприємницької діяльності та комерційних установ більшу важливість буде мати підприємницька компонента; для інноваційно-активних підприємств – інноваційна; для наукових та освітніх установ – інтелектуальна і т.д.

Отримане значення показника, що характеризує фактично досягнутий рівень трудового потенціалу, порівнюється із показником еталону-оптимуму, котрий встановлюється експертами галузі, в котрій функціонує підзвітне підприємство. Слід зазначити, що еталон-оптимум – це не обов'язково максимально можлива величина, це величина трудового потенціалу, яка є оптимальної для підприємства певної галузі.

Структура третього розділу Звіту з трудового потенціалу наведена в табл. 3.

Таблиця 3

Розділ 3. Розвиток трудового потенціалу

Показник	в n-6 р.	...	в n р.	Темп росту	Темп приросту	Інтерпретація наявності розвитку
1	2	3	4	$5=4/3^*$ 100%	$6=5-$ 100%	7
Трудовий потенціал (Y), в т.ч.:						гр. 5 > 100; гр. 6 > 0; гр.3 < гр.4 ≤ оптимум
<i>Далі – аналогічно за компонентами трудового потенціалу (по підприємству та його підрозділам)</i>						

Як бачимо з табл. 3, розвиток трудового потенціалу характеризується збільшенням відповідного показника у звітному періоді у порівнянні з попереднім періодом (темп росту більший за сто відсотків; темп приросту більший нуля; значення показника звітного періоду більше за значення цього показника у попередньому періоді, проте є меншим або дорівнює оптимуму).

Важливим моментом при оцінці розвитку трудового потенціалу є той факт, що фактичні показники мають або дорівнювати, або бути меншими еталону-оптимуму. Так, якщо фактичне значення трудового потенціалу або окремих його компонент є більшим за еталонне значення, то розвиток трудового потенціалу є вже не конструктивним, а деструктивним фактором по відношенню до розвитку підприємства.

Також не слід однозначно інтерпретувати дані щодо розвитку окремих компонент трудового потенціалу. Так, наприклад, якщо відбувається зменшення кількісної характеристики демографічної компоненти на фоні покращення вікової характеристики та характеристики здоров'я, то ця зміна є позитивною.

Слід зазначити, що в окремих випадках слід переглядати величини коефіцієнтів питомої ваги компонент трудового потенціалу та величину еталону оптимуму: наприклад, при зміні місії підприємства, організаційної структури підприємства, диверсифікації виробництва тощо.

Третій розділ Звіту з трудового потенціалу складається, починаючи з четвертого кварталу другого звітного року.

Структура четвертого розділу Звіту з трудового потенціалу наведена в табл. 4.

Таблиця 4

Розділ 4. Ефективність трудового потенціалу

Показник	в п-6 р.	...	в п р.
1. Ефективність витрат на трудовий потенціал			
Фонд оплати праці, тис. грн.			
Ефективність оплати праці, %			
Фонд основної заробітної плати, тис. грн.			
Ефективність основної заробітної плати, %			
Фонд додаткової заробітної плати, тис. грн.			
Ефективність додаткової заробітної плати, %			
2. Ефективність праці:			
2.1 працівників, чия праця оплачується за відрядною формою			
Середня продуктивність праці			
2.2 працівників, чия праця оплачується за погодинною формою			
Фонд робочого часу, годин			
Відпрацьований час, годин			
Відпрацьований час, %			
Невідпрацьований час, годин			
Невідпрацьований час, %			
Складається по підприємству та його підрозділах			

Як бачимо з табл. 4, оцінка ефективності трудового потенціалу складається з двох частин: оцінка ефективності витрат на трудовий потенціал та оцінка ефективності праці працівників-відрядників та працівників-погодинників. В свою чергу оцінка ефективності витрат на трудовий потенціал включає як відображення фактичних витрат на оплату праці (основну та додаткову), так і розрахунок відносного показника ефективності цих витрат як відображене у відсотковому виразі відношення чистого прибутку, отриманого підприємством за звітний період, до відповідного фонду оплати праці.

Також, на відміну від Звіту з праці, в Звіті з трудового потенціалу показники використання робочого часу застосовуються лише для оцінки ефективності праці працівників-погодинників, для оцінки ж ефективності праці працівників-відрядників пропонується застосовувати показник продуктивності праці (підзвітне підприємство саме обирає, який із показників продуктивності праці використовувати).

Розділ з ефективності трудового потенціалу складається лише в четвертому кварталі, починаючи з четвертого кварталу першого звітного року.

Структура п'ятого розділу Звіту з трудового потенціалу представлена в табл. 5.

Таблиця 5

Розділ 5. Умови функціонування трудового потенціалу

1. Рівень матеріального забезпечення працівників (за оплатою праці)	
Чисельність працівників, що є малозабезпеченими	$3П = 3П_{\min}$
Чисельність працівників, що є забезпеченими нижче середнього рівня	$3П_{\min} < 3П < 4 \cdot 3П_{\min}$
Чисельність працівників, що є забезпеченими на середньому рівні	$4 \cdot 3П_{\min} < 3П < 8 \cdot 3П_{\min}$
Чисельність працівників, що є забезпеченими на рівні, вище середнього	$8 \cdot 3П_{\min} < 3П < 12 \cdot 3П_{\min}$
Чисельність працівників, що є забезпеченими на високому рівні	$12 \cdot 3П_{\min} < 3П$
2. Привабливість праці на підприємстві	
2.1 за критерієм оплати праці	
Чисельність працівників, для яких праця на підприємстві є більш привабливою, а ніж на інших	$3П > 3П_{\text{сер.галуз.}}$
Чисельність працівників, для яких праця на підприємстві є менш привабливою, а ніж на інших	$3П < 3П_{\text{сер.галуз.}}$
2.2 за критерієм безпеки	
Безпечність праці на підприємстві	

Як бачимо з табл. 5, умови функціонування трудового потенціалу включають: рівень матеріального забезпечення працівників та показник привабливості праці на підприємстві. Праця на підприємстві вважається привабливою за умови, що оплата праці на ньому є більшою за середньогалузеву, а кількість випадків виробничого травматизму – меншою за середньогалузеву.

Висновки. Таким чином, в ході наукового дослідження було розроблено Звіт з трудового потенціалу, котрий має стати альтернативою, використовуваному на даний момент та маючому ряд недоліків, Звіту з праці.

Суттєвими перевагами Звіту з трудового потенціалу є наявність в ньому елементів ретроспективного аналізу, на основі якого, розробляються прогнозні дані, а також даних щодо освітніх, професійних та кваліфікаційних характеристик наявного персоналу, тієї частини персоналу, що підлягає вивільненню (у тому числі звільненню) та освітніх, професійних та кваліфікаційних вимог до заміщення фактичних та перспективних вакантних робочих місць.

Особливу важливість ці переваги отримують щодо інформаційного забезпечення регулювання попиту на пропозиції на ринку праці регіону. Так, Звіт з трудового потенціалу, що містить прогнозні дані щодо попиту та вивільнення працівників у розрахунку на шість років – середньої тривалості підготовки фахівця, має стати основою для забезпечення урегулювання попиту та пропозиції на регіональному ринку праці.

Література.

1. Звіт з праці (затверджений Наказом держкомстату 29.06.2011 №163) – Джерело: <http://blank.dtkr.ua/blank/61>

УДК: 338.43:65.012.8:631.11

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ЇХ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

**ЯРЕМОВА М.І., К.Е.Н., ЖИТОМИРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Розглянуто основні проблеми розвитку сільськогосподарських підприємств Житомирської області. Ідентифіковано їх вплив на рівень економічної безпеки суб'єктів господарювання регіону.

The paper reveals the basic problems of the agricultural enterprises in Zhytomyr region. Its impact on the economic security level of subjects of economic activity in the region is identified.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Умови ринкової економіки, в яких функціонують сільськогосподарські підприємства, є невизначеними і непередбачуваними. Це збільшує ймовірність виникнення загроз економічній безпеці виробників сільськогосподарської продукції. Встановлення комплексного переліку заходів підвищення рівня економічної безпеки обумовлює необхідність ідентифікації всіх можливих загроз. Дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку сільськогосподарських підприємств дасть можливість виявити сильні та слабкі сторони їх функціонування і розробити пропозиції щодо досягнення економічного зростання галузі та забезпечити її економічну безпеку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх досліджень щодо економічної безпеки варто відзначити роботи таких вчених: О. Ареш'єва, С. Ільяшенко, Г. Козаченко, О. Ляшенко, Є. Олейникова, В. Пономарьов. Проте недостатньо вивченими є питання розвитку сільськогосподарських підприємств в контексті їх економічної безпеки.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних та прикладних аспектів щодо ідентифікації проблем розвитку сільськогосподарських підприємств регіону та їх вплив на економічну безпеку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливістю ресурсного потенціалу аграрних підприємств є визначальна роль землі як основного засобу виробництва. Найбільша частка в структурі земельних угідь Житомирської області припадає на сільськогосподарські угіддя, що у 2010 р. становили 512,6 тис. га, з них припадає на рілля 91,5 %, пасовища – 3,9 % та сіножаті – 2,9 %. Характерною тенденцією є скорочення їх площі. Загальний рівень освоєння земель у 2010 р. становив 97,6 %, а розораність сільськогосподарських угідь – 91,5 %. Це свідчить про інтенсивне використання земельних ресурсів області та відсутність їх залежів. Однак, за досліджуваний період в регіоні практично не здійснювалося капітальних інвестицій на покращення якості сільськогосподарських угідь, що призводить до постійного зниження їх родючості та відповідно негативно впливає на екологічну безпеку господарств.

Пріоритетними аспектами діяльності підприємств є їх технічна оснащеність та забезпеченість кваліфікованими кадрами. Протягом останніх років технічна база сільськогосподарських підприємств Житомирської області практично не розвивається (табл. 1).

Таблиця 1

**Забезпеченість сільськогосподарських підприємств
Житомирської області спеціалізованою технікою**

Рік	Трактори		Комбайни	
	кількість, од.	у % до 2000 р.	кількість, од.	у % до 2000 р.
2000	12129	100	3325	100
2006	7902	65	2230	67
2007	6874	57	1952	59
2008	6166	51	1685	51
2009	5614	46	1553	47
2010	4395	36	1215	37
2010 р. до 2006 р. (+,-)	-3507	-29	-1015	-30

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській області

У 2010 р. кількість тракторів та зернозбиральних комбайнів знизилася на 3507 од. і 1015 од. відповідно. Наявна техніка вже морально і фізично застаріла, витрати на її відновлення у багатьох випадках є економічно невиправданими, а на придбання нових у суб'єктів господарювання не вистачає коштів. Зазначена ситуація має негативний вплив на рівень ресурсно-технічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

За період 2006–2010 рр. кількість прийнятих на роботу працівників зменшилася на 44 %. Їх зменшення зумовлено соціально-побутовими умовами проживання на селі та низьким рівнем оплати праці, що залишається низьким як для області, так і країни в цілому (табл. 2).

У 2010 р. збільшення розміру зарплати у сільській місцевості склало 9,9 % порівняно з попереднім роком, однак її рівень був лише на 11,9 % вищий прожиткового мінімуму. Крім того, значна кількість підприємств мають заборгованість із її виплати. У 2010 р. порівняно з 2006 р. в Овруцькому районі борг перевищив 42,2 %, та становить 54,7 % загального боргу області. Також боржниками є Народицький, Лугинський, Брусилівський, Чуднівський, Ємільчинський, Коростенський, Олевський та Романівський райони. Відсутність належного матеріального стимулювання до праці негативно позначилась на забезпеченні підприємств висококваліфікованими

кадрами. Для розв'язання цієї проблеми особливу увагу необхідно зосередити на доходах працівників сільського господарства та умовах життя на селі, що сприятиме підвищенню рівня продуктивності праці, економічної ефективності діяльності підприємств та зміцнення їх кадрової безпеки.

Таблиця 2

Динаміка рівня заробітної плати працівників сільського господарства Житомирської області

Рік	Нарахована заробітна плата в середньому за рік				
	на одного штатного працівника			за одну годину	
	грн.	у % до		грн.	у % до попереднього року
		попереднього року	мінімальної заробітної плати		
2006	386,6	135,6	96,7	2,6	136,8
2007	503,0	130,1	109,4	3,4	130,7
2008	776,4	154,3	128,3	5,1	150,0
2009	938,8	120,9	126,2	6,3	123,5
2010	1031,6	109,9	111,9	7,35	116,7

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській області

Обсяг виробленої продукції – це один із основних показників, який характеризує діяльність суб'єктів господарювання. Сільськогосподарські підприємства області у 2010 р. виробили валової продукції на 10 % більше, ніж у 2006 р., в тому числі за рахунок збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва на 33 %. Водночас, обсяг виробництва продукції тваринництва скоротився на 24 %. Враховуючи те, що виробництво валової продукції у господарствах населення у 2010 р. залишилося незмінним, можна стверджувати, що збільшення виготовлення продукції сільського господарства відбулося за рахунок покращення результатів діяльності сільськогосподарських підприємств.

Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції підприємств регіону є низьким (рис. 1).

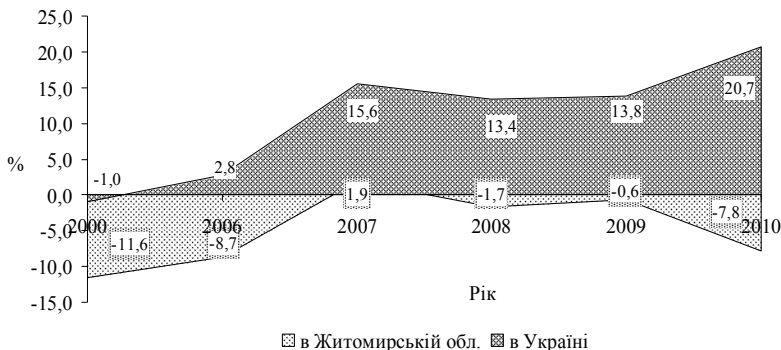

Рис. 1. Рентабельність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області та в Україні

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській області

Результати дослідження свідчать про збитковість господарств регіону. Сільськогосподарські підприємства не здатні в повній мірі покрити всі витрати виробництва сільськогосподарської продукції. Більшість підприємств регіону зазнають суттєвих збитків і опиняються на межі банкрутства. Спостерігається збільшення частки збиткових сільськогосподарських підприємств Житомирської області порівняно з 2000 р. в середньому на 7,9 % (рис. 2).

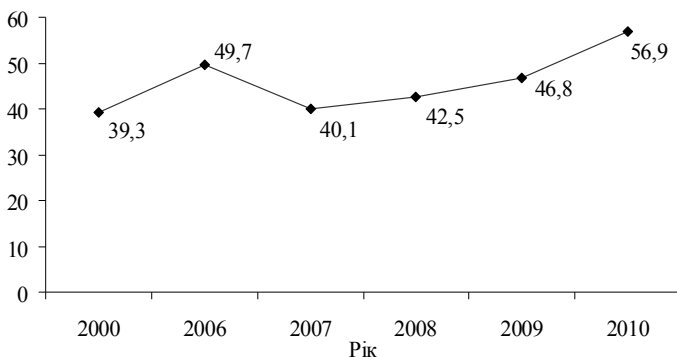

Рис. 2. Питома вага збиткових сільськогосподарських підприємств Житомирської області, %

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській області

У 2006 р. їх частка у загальній кількості сільськогосподарських підприємств складає 49,7 %. Завдяки сприятливій для виробників кон'юктурі ринку, становище покращилося та зумовило у 2007 р. зменшення збиткових підприємств на 9,6 %. Внаслідок фінансової кризи, яка негативно позначилася на аграрному секторі економіки, протягом 2008-2010 рр. частка збиткових підприємств зросла до рівня 56,9 %, що є негативним явищем, оскільки призводить до погіршення економічної ситуації в регіоні та зниження рівня економічної безпеки підприємств галузі.

Висновки. Нині у межах кожної із складових економічної безпеки сільськогосподарські підприємства стикаються із безлічно зовнішніх та внутрішніх загроз, які вкрай складно подолати. Так, зниження економічної безпеки у межах фінансової складової зумовлене дисбалансом дебіторської та кредиторської заборгованостей, недостатнім зовнішнім та внутрішнім фінансуванням. Низька родючість ґрунтів, що має тенденцію до постійного зниження, негативно впливає не тільки на екологічну, але й на виробничу складову безпеки господарств. Недостатня кваліфікація, низький рівень оплати праці та, спричинена цим, значна плінність кадрів, визначають незадовільний рівень кадрової безпеки виробників сільськогосподарської продукції. Ці та інші проблеми зумовлюють зниження рівня економічної безпеки сільського господарства в цілому.

Література.

1. Березіна Л.М. Економічна безпека та проблеми удосконалення відносин суб'єктів АПК / Л.М. Березіна // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму: Зб. наук. праць. – 2011. – № 1 (4). – С. 39–43.
2. Бойко В.В. Інституційне середовище як чинник формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств / В.В. Бойко // Інноваційна економіка. – 2009. – № 3. – С. 74–78.
3. Бондарук Т. Г. Вплив бюджетного фінансування на розвиток сільськогосподарського виробництва: зб. наук. праць / Т. Г. Бондарук. – Луганськ, 2004. – № 37 (49). – С.17–21.
4. Іванова Н.С. Економічна безпека агропромислових підприємств як складова продовольчої безпеки регіону / Н.С. Іванова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
5. http://www.rusnauka.com/20_PNR_2011/Economics/12_90602.doc.htm.
6. Сільське господарство України за 2009 рік. Статистичний збірник / за ред. Ю.М. Остапчука. – К.: Держкомстат України, 2010. – 361 с.
7. Статистичний щорічник Житомирської області за 2010 р. / За ред. Г.А. Папинської – Житомир: Головне управління статистики у Житомирській області, 2011. – 476 с.

КОНЦЕНТРАЦІЯ ТА СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**ЯРОВА В.В., ДОКТОРАНТ, ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В.В. ДОКУЧАЄВА**

У статті розглянуто теоретичні питання перетворення економічних ресурсів у фактори підвищення рівня життя населення, проведено аналіз зв'язку між концентрацією сільськогосподарського виробництва і соціальними витратами підприємств.

The theoretic questions how to transform the economic resources into the factors which can raise the standards of living of the population are studied in the article, the analysis to find the connection between the concentration of agricultural production and social costs of the enterprises is carried out.

Постановка проблеми. Серед основних тенденцій соціально-економічного розвитку країн світу виокремлюється соціальне спрямування національних економік. Соціалізація економік стала основною закономірністю розвитку провідних країн світу. Основні задачі соціалізації економік - надання економічним процесам соціального змісту, створення умов для всебічного розвитку людини та задоволення її потреб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування позитивної репутації й іміджу аграрних підприємств залежить не тільки від фінансових показників діяльності, а і від соціальних показників. Питання соціальної ефективності економіки знаходяться у полі досліджень багатьох науковців, зокрема значну увагу даним питанням приділяють О.А.Грішнова [5], А.М.Колот [5], М.Ф.Кропивко [1, 4], Б.Й.Пасхвер [3], Т.Т.Саблук [4], І.В.Яцишина [7] та ін. Проте деякі питання стосовно використання економічних ресурсів, їх перетворення у фактори розвитку людини, підвищення рівня і якості її життя не достатньо вивчені, що обумовлює їх актуальність.

Формулювання цілей статті. Метою проведення дослідження є встановлення зв'язку процесів економічного і соціального розвитку, виявлення соціальних умов і соціальних наслідків діяльності сільськогосподарських підприємств за допомогою аналізу залежності між витратами аграрних підприємств на соціальне забезпечення, культурно-побутове обслуговування працівників, на забезпечення житлом, професійне навчання від концентрації сільськогосподарського виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення взаємозв'язку процесів економічного і соціального розвитку знаходиться у площині міждисциплінарних досліджень і потребує узагальнення накопиченого матеріалу у працях економістів, соціологів, філософів, істориків та науковців.

За визначенням В.І.Добренькова, І.М.Слепенкова «соціальна орієнтація економіки це спрямованість економіки на задоволення матеріальних, соціальних, духовних потреб людини. Основними критеріями соціально орієнтованої економіки є стабільність її зростання, розвиток в напрямку підвищення життєвого рівня всіх верств населення, гарантованої захищеності незайнятих активно у сфері виробництва і послуг людей (дітей, інвалідів, пенсіонерів тощо)» [6].

Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки вчені П.Т. Саблук [4] і М.Ф.Кропивко [1, 4] пов'язують із кластеризацією. Спосіб організації розвитку сільських територій має відповідати принципам побудови ринкової економічної системи [4]. Один із шляхів удосконалення організації агропромислового виробництва є посилення соціальної спрямованості діяльності агрохолдингових структур [1].

Яцишина І.В. пропонує розглядати соціалізацію діяльності з двох основних позицій: 1) соціальні умови процесу створення та впровадження інновацій (дослідження чинників створення та впровадження інновацій, їх джерел, готовності суб'єктів до усіх етапів інноваційного процесу); 2) соціальні наслідки інноваційної діяльності (визначення соціальної ефективності інноваційної діяльності) [7].

Для кількісної оцінки соціальної відповідальності аграрних підприємств пропонуємо використовувати показники, які можна розрахувати на підставі офіційної статистичної звітності з праці. Для групування господарств і аналізу залежності соціальної спрямованості підприємств від їх розмірів, ми використали дослідження професора Б.Й.Пасхавера щодо концентрації та ефективності сільського господарства [3]: «При розбивці сільськогосподарських виробників на групи за рівнем концентрації основною групувальною ознакою слід визнати обсяги проданої продукції (виручки). Граничні значення ресурсних критеріїв дають додаткову, але не завжди досить точну, інформацію щодо концентрації виробництва. Наприклад, існують великі сільськогосподарські підприємства з малими земельними площами або взагалі без таких: відгодівля худоби на покупних кормах, племінна справа, тепличні комплекси... Ці варіанти необхідно враховувати при вимірі концентрації сільськогосподарського

виробництва за показниками зосередження землі, праці й капіталу» [3, с. 19].

Із 592 господарств Харківської області, які у 2011 році звітували за статистичною звітністю «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» (ф.№50-сг) нами були відібрані ті, що складали «Звіт з праці» (ф.№1-ПВ (квартальна)), «Звіт з праці (ф.№1-ПВ (місячна))». За даними вибіркового обстеження проведено групування 161 господарств за чистим доходом (виручкою) від реалізації продукції, результати якого наведено в табл.1.

Середній обсяг виручки на 1 обстежене господарство Харківської області у 2011 році становить 25673 тис. грн., площа сільськогосподарських угідь – 4341 га, рентабельність виробництва – 20,8%.

Із п'яти аналітичних груп найбільша кількість підприємств (37%) увійшли до другої групи, середня вартість виручки по яких становить 9453 тис. грн. Це у 2,7 рази менше середнього доходу на підприємство по сукупності. Розмір земельної площі цих господарств становить 3082 га, спеціалізуються вони головним чином на виробництві продукції рослинництва (на її долю припадає 77,84% товарної продукції). У сільськогосподарському виробництві зайнято 75 осіб, з яких 63% - у галузі рослинництва.

Таблиця 1

Концентрація й ефективність сільськогосподарського виробництва в підприємствах Харківської області у 2011 р.

Групи підприємств за чистим доходом, тис. грн.	Кількість господарств в групі	В середньому на 1 господарство		Частка доходу від реалізації рослинництва, %:	Рентабельність господарств, %
		вартість чистого доходу, тис. грн.	площа с.-г. угідь, га		
I. До 5000	16	3366	1566	85,25	13,9
II. 5000 - 13750	59	9453	3082	77,84	19,4
III. 13750 - 29063	48	19829	4070	78,18	21,7
IV. 29063 - 55856	25	38816	6332	72,36	12,3
V. Понад 55856	13	123042	10646	56,55	27,0
В середньому по сукупності	161	25673	4341	68,49	20,8

Значна кількість господарств (48 одиниць або 29,8%) становлять третю аналітичну групу із середньою вартістю чистого доходу на підприємство 19829 тис. грн., площею сільськогосподарських угідь – 4070 тис. грн., рівнем рентабельності – 21,7%.

У табл. 2 представлені результати дослідження залежності витрат на утримання робочої сили, що не входять до фонду оплати праці, від концентрації виробництва.

Із загальної кількості господарств лише 112 од. (або 70%) мали витрати на утримання робочої сили, що не входять до складу заробітної плати. У розрізі п'яти груп простежується зростання частки таких господарств із збільшенням рівня концентрації з 56,3% по I групі до 76,9% по V групі.

Таблиця 2

Залежність соціальних витрат на утримання робочої сили від концентрації виробництва в сільськогосподарських підприємствах Харківської області у 2011 році

Показники	Групи господарств за розміром чистого доходу від реалізації продукції					В середньому по сукупності
	I	II	III	IV	V	
Середньомісячна заробітна плата, грн.	1513	1631	1910	2077	2529	1978
Витрати, що не входять до складу фонду оплати праці:						
за рік на 1 штатного працівника, грн.	143	440	524	1088	491	640
Всього витрат на утримання 1 працівника за місяць, грн.	1525	1668	1954	2168	2570	2031
Питома вага (%) витрат на:						
- соціальне забезпечення працівників	17,6	18,3	12,9	36,3	8,6	23,9
- культурно-побутове обслуговування працівників	56,4	47,3	39,8	35,7	7,9	34,8
- забезпечення працівників житлом	0,0	0,1	0,7	9,2	3,9	4,9
- професійне навчання	0,0	1,5	2,9	0,2	2,5	1,4
- інші витрати	25,9	32,8	43,7	18,6	77,0	35,1

Аналіз наведених у табл. 2 даних дозволяє зробити такі висновки. Середньомісячна заробітна плата одного працівника по сукупності становить 1978 грн. Навіть якщо врахувати, що найвищою вона є у господарствах п'ятої групи (2529 грн.), слід зауважити на її низький рівень.

У 2011 р. витрати на утримання робочої сили, що не увійшли до фонду оплати праці, на одного штатного працівника становили 640 грн. Спостерігається значний ступінь їх коливання по аналітичних групах. У підприємствах першої групи (низький рівень концентрації виробництва) вони становлять лише 143 грн. на місяць, що майже у 8 разів менше витрат по четвертій групі, у 3,4 разі – порівняно з господарствами п'ятої групи (господарства з високим ступенем концентрації виробництва).

Таким чином, загальні середньомісячні витрати на утримання робочої сили у 2011 р. становили 2031 грн. У розрізі окремих груп вони варіюють від 1525 грн. у першій групі до 2570 грн. у п'ятій. С.Малою розрахунковим методом отримано орієнтовну нормативну вартість робочої сили в сільському господарстві на 01.01.2011 р., яка за рівня мінімальної заробітної плати 941 грн. мала становити 3467 грн. на місяць [2]. Отже, по господарствах Харківської області вони є нижчими за нормативну вартість на 41,4%.

Аналіз структури витрат на утримання робочої сили, які не входять до складу фонду оплати праці, показав, що по всіх групах найбільшу питому вагу займають «Інші витрати на робочу силу». Частка їх у господарствах першої групи становить 25,9% і зростає до 77% по п'ятій групі. До складу цих витрат входять: витрати на відрядження, включаючи добові, компенсаційні виплати та добові, які виплачуються при переїзді на роботу в іншу місцевість; вартість виданого згідно із чинними нормами спеодягу, спецвзуття та інших засобів індивідуального захисту, мильних та знепшкоджувальних засобів, молока та лікувально-профілактичного лікування; витрати на перевезення працівників до робочого місця; витрати на платне навчання працівників та членів їх сімей, не пов'язане з виробничою необхідністю; витрати на послуги з пошуку та підбору кадрів; інші витрати.

Структура витрат різниться за групами. Якщо у господарствах з низьким рівнем концентрації найбільшу питому вагу займають витрати на культурно-побутове обслуговування працівників (56,4%), інші витрати (25,9%) і витрати на соціальне забезпечення (17,6%), то у п'ятій групі (господарства з високим ступенем концентрації) на перше місце вийшли інші витрати (77%), на друге – витрати на соціальне забезпечення працівників (8,6%), на третє – витрати на культурно-побутове обслуговування (7,9%).

Висновки. Із збільшенням рівня концентрації сільськогосподарського виробництва, із поліпшенням їх фінансового стану соціальна спрямованість діяльності підприємств зростає, про що свідчить збільшення витрат на соціальне забезпечення працівників, їх культурно-побутове обслуговування, забезпечення житлом, професійне навчання зростають.

Література.

1. Кропивко М.Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. - №3(221). – С.3-15.
2. Мала С. Щодо вартості робочої сили в сільському господарстві / С. Мала // Україна: аспекти праці. – 2013. - №1. – С.27.
3. Пасхавер Б.Й. Концентрація та ефективність сільського господарства / Б.Й.Пасхавер // Економіка АПК. – 2013. - №1(213). – С.16-23.
4. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. - №1. – С.3 – 12.
5. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: моногр./ [А.М.Колот, О.А.Грішнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М.Колота. – к.: КНЕУ, 2012. – 502 с.
6. Социальное управление: Словарь/Под ред. В.И. Добренёва, И.М. Слепенкова. – М.: Изда-во МГУ, 1994. – 208 с.
7. Яцишина І.В. Соціальне спрямування інноваційної економіки: досвід, тенденції, наслідки: монографія / Ірина Яцишина. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я.І., 2012. – 368 с.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ СИСТЕМ ОПОДАТКУВАННЯ ДИВІДЕНДІВ, ПРОЦЕНТІВ ТА РОЯЛТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

ЯМКО П.Ю., АСПИРАНТ*, УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІНАНСІВ ТА МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

В даній статті визначаються основні напрями оптимізації українських систем оподаткування дивідендів, процентів та роялті на сучасному етапі розвитку світової економіки, які були розроблені на основі аналізу світового досвіду.

Питання, що розглядаються в цій статті, охоплюють ключові елементи механізму оподаткування дивідендів, процентів та роялті, а також інших відповідних видів оподаткування.

This article defines main areas for improvement of Ukrainian systems of dividends, interest and royalty taxation at the present stage of world economy development, which were developed on the basis of international experience analysis.

Issues considered in this article include key elements of dividends, interest and royalty taxation mechanism, as well as other related types of taxation.

Постановка проблеми. Розглядаючи оподаткування дивідендів, процентів та роялті, частіше за все згадують офшори, уникнення та ухилення від сплати податків, різні схеми оптимізації оподаткування, а також інші пов'язані питання. Таке відбувається, оскільки, системи оподаткування дивідендів, процентів та роялті дійсно використовуються в різних сумнівних схемах.

Саме тому в даній статті ми сфокусуємось на розробці пропозицій щодо удосконалення українських систем оподаткування дивідендів, процентів та роялті та приведення їх у відповідність до сучасних викликів задля мінімізації можливостей їх використання при ухиленні та уникненні від сплати податків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публікації вітчизняних та іноземних вчених, які розглядають дану тему, умовно можна поділити на дві категорії. Це дослідження, що розглядають оподаткування дивідендів, процентів та роялті в структурі інших питань [1, 3, 5], та ті, які фокусуються на прикладному характері такого оподаткування [7, 8, 9]. Серед вчених, які займаються даною тематикою, слід зазначити наступних: Н. Даніка, О. Дубовика, К. Крикуненко, О. Покатаєву, М. Греггі та інших.

* Науковий керівник – Педь І.В., д.е.н., доцент

Між тим, на нашу думку, недостатньо уваги приділяється дослідженню власне систем оподаткування дивідендів, процентів та роялті, поєднанню теоретичних та практичних розробок з їх відповідним застосуванням, що в умовах посилення податкової конкуренції може призвести до зменшення податкових надходжень та зниження ефективності національної податкової системи України.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є визначення основних напрямів удосконалення українських систем оподаткування дивідендів, процентів та роялті задля забезпечення ефективності податкової системи України на сучасному етапі розвитку світової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В даній статті, задля розробки комплексної системи рекомендацій, спрямованих на удосконалення українських систем оподаткування дивідендів, процентів та роялті, ми проведемо критичний аналіз відповідних механізмів, існуючих в Німеччині, Канаді, Японії, Бразилії, Новій Зеландії та Південній Африці.

Нижче більш детально ми зупинимось на основних складових механізму оподаткування дивідендів, процентів та роялті, що відображені на рисунку 1, та на відповідних рекомендаціях.

Рис. 1. Складові механізму оподаткування дивідендів, процентів та роялті

Слід зазначити, що наявна система оподаткування дивідендів, процентів та роялті, що функціонує в Україні, є простою та стандартизованою.

В нашої країні дивіденди, проценти, роялті, вартість технічних послуг та навіть переводів між філіями, хоча ПКУ прямо не визначає оподаткування таких переводів, оподатковуються за єдиною ставкою у розмірі 15%.

Світовий досвід свідчить про те, що інші країни мають більш диференційований підхід до оподаткування таких платежів та частіше за все - вищі ставки. Все це більш наочно ми розкриємо далі за текстом, а також зупинимось на специфічних особливостях податкових систем країн, проаналізованих нами, які привернули нашу увагу.

Дивіденди. В Україні податок у розмірі 15% стягуються з дивідендів, що сплачуються нерезидентам, якщо інше не передбачено податковими угодами.

Поточна ставка, що застосовується в Україні, нижча ніж середня ставка відповідного податку, що застосовується в країнах, які були нами проаналізовані (див. рис. 2.).

Також слід зазначити, що відповідний середній показник містить 0% ставку, що використовується в Бразилії, тому реальний середній показник оподаткування дивідендів ще вище ніж відображено на рисунку нижче.

Тобто ми можемо зробити висновок, що у питанні оподаткування дивідендів в Україні існує можливість підвищення відповідної ставки та збільшення доходів державного бюджету.

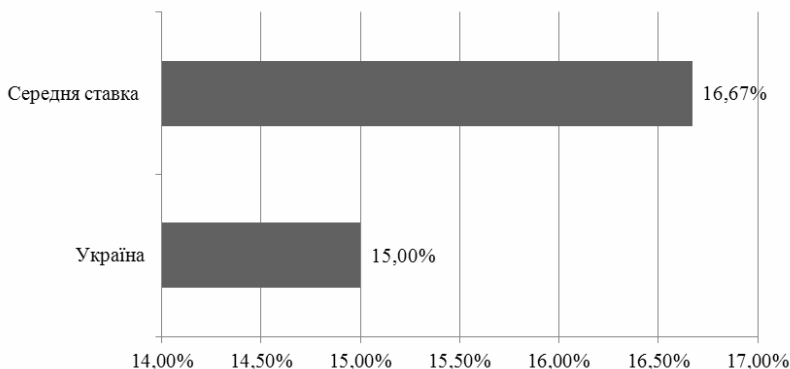

Рис. 2. Порівняння ставки оподаткування дивідендів в Україні з середньою ставкою, що застосовується в проаналізованих країнах [4, 9]

Аналізуючи світовий досвід оподаткування дивідендів, можна сказати, що країни, крім Бразилії, не тільки оподатковують дивіденди за вищими ставками, а й збільшують відповідні ставки, переважна більшість таких підвищень відбулась у 2012 році.

Додатково ми також можемо запропонувати для оптимізації відповідної системи оподаткування дивідендів використати досвід Нової Зеландії, яка підходить до оподаткування дивідендів на диференційованій основі. За аналогією з цією країною ми пропонуємо використовувати не єдину ставку для оподаткування, а мати набір щонайменше з 3 ставок (наприклад, 0%, 15% та 30%).

Використання такого набору ставок дозволить в залежності від ступеню контролю нерезидентами підприємств, що сплачують відповідні дивіденди, застосовувати різні ставки та збільшувати податкове навантаження за наступним принципом: чим менше рівень контролю, тим більша ставка оподаткування.

Проценти. Згідно з українським законодавством податок у розмірі 15% стягуються з процентів, що сплачуються нерезидентам, якщо інше не передбачено податковими угодами.

Так само як і випадку з оподаткування дивідендів, поточна ставка, що застосовується в Україні для оподаткування процентів, нижча ніж середня ставка в країнах, які були нами проаналізовані (див. рис. 3.).

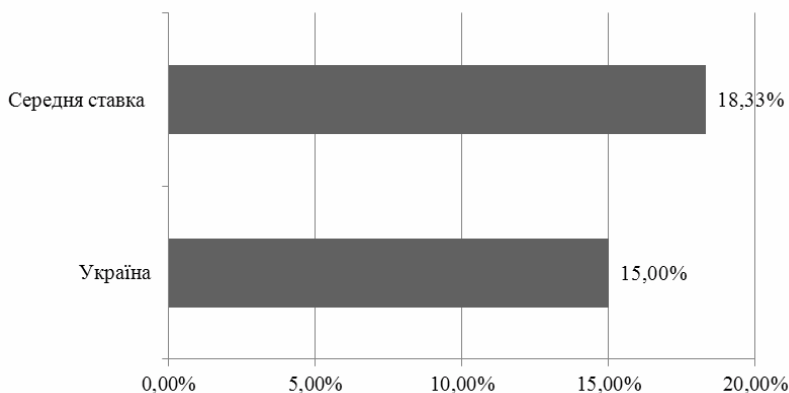

Рис. 3. Порівняння ставки оподаткування процентів в Україні з середньою ставкою, що застосовується в проаналізованих країнах [4, 9]

У випадку оподаткування процентів в Україні також є певні можливості щодо підвищення ставки, як видно на рисунку вище.

Додатково у розрізі оптимізації системи оподаткування процентів ми пропонуємо розглянути досвід Німеччини, Японії та Бразилії.

Так згідно з німецьким законодавством не оподатковуються проценти, що сплачуються нерезидентам, а також всі інші види процентів, крім процентів по депозитах, розміщених в німецьких банках та фінансових установах, а також по певних гібридних фінансових інструментах.

Звичайно, відміна оподаткування процентів, що сплачуються нерезидентам, та введення оподаткування процентів по депозитах в українських банках є радикальною зміною, проте в разі необхідності дане питання можна буде додатково вивчити та розробити відповідні рекомендації.

З досвіду Японії ми вважаємо за необхідне запозичити їх диференційований підхід до оподаткування процентів, так ми пропонуємо ввести диференційовані ставки податку на проценти, що отримуються з різних джерел. Наприклад, окремо можна оподатковувати проценти по позиках та кредитах, а також проценти по депозитах та облігаціях.

За аналогією з досвідом Бразилії ми пропонуємо створити законодавчу норму щодо підвищеного рівня оподаткування процентів, які перераховуються в офшорні зони.

Роялті. Платежі по роялті оподатковуються за ставкою у розмірі 15% в разі їх сплати нерезидентам, якщо інше не передбачено податковими угодами.

Аналогічно до ситуації з дивідендами та процентами, розмір ставки, що застосовується в Україні для оподаткування платежів по роялті, так само нижче ніж середня ставка відповідного податку, що застосовується в країнах, які були нами проаналізовані в другому розділі (див. рис. 4.).

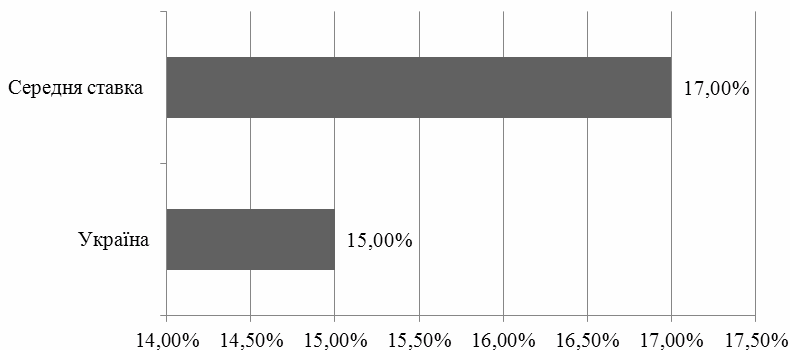

Рис. 4. Порівняння ставки оподаткування роялті в Україні з середньою ставкою, що застосовується в проаналізованих країнах

Згідно з аналізом світового досвіду оподаткування платежів по роялті, ми можемо сказати, що в цілому українська практика такого оподаткування відповідає світовим підходам.

Зазвичай країни світу при оподаткуванні платежів по роялті використовують ті самі підходи, що й використовуються при оподаткуванні дивідендів та процентів, таким чином, всі вищенаведені пропозиції та рекомендації в повній мірі можна з певними коригуваннями застосувати й по відношенню до роялті.

Так само як і у випадку з дивідендами та процентами, слід зазначити що в Україні є певні можливості щодо підвищення ставки оподаткування роялті.

Вартість технічних послуг. Податок у розмірі 15% стягуються з вартості технічних послуг, що сплачуються нерезидентам, якщо інше не передбачено податковими угодами.

Слід зазначити, що Німеччина та Південна Африка не оподатковують такі послуги, в той час як інші країни, проаналізовані нами в другому розділі, оподатковують такий вид послуг за вищими ніж в Україні ставками. Але все ж таки ми пропонуємо зберегти даний вид оподаткування та підвищити ставку оподаткування в разі підвищення ставок на дивіденди, проценти та роялті або ж відповідно залишити все без змін.

Переводи між філіями. Переводи між філіями оподатковуються за ставкою у розмірі 15%, хоча це прямо не передбачено законодавством, власне податкові органи в Україні намагаються области даним податком репатріацію доходів філій вже після оподаткування, якщо інше не передбачено податковими угодами.

Враховуючи той факт, що лише Канада використовує даний вид оподаткування, а всі інші країни, які ми аналізували, не використовують даний податковий інструмент, ми пропонуємо прямо заборонити оподаткування таких переводів на законодавчому рівні задля уникнення будь-яких небажаних непорозумінь між платниками податків та податковою інспекцією.

Україна не має жодних інших податків, пов'язаних з оподаткуванням дивідендів, процентів та роялті, так само як і Німеччина, Японія та Бразилія. Проте, цікавим на нашу думку є досвід Канади та Нової Зеландії, які окрім вищезгаданих видів оподаткування, додатково виокремлюють так звані комісійні виплати за управлінські послуги.

Ми пропонуємо в систему оподаткування України ввести таке

поняття як комісійні платежі за управлінські послуги та оподатковувати їх за аналогією з оподаткуванням дивідендів, процентів та роялті.

Всі вище наведені пропозиції та рекомендації щодо оптимізації систем оподаткування дивідендів, процентів та роялті стосуються своєрідних мікро- задач оптимізації.

Проте, на глобальному рівні оптимізація таких систем має з одного боку забезпечувати вільне переміщення капіталу та дотримання податкових угод, що підписані Україною з метою уникнення подвійного оподаткування, а з іншого боку виключити будь-яку можливість щодо спекулятивного використання таких механізмів з залученням офшорних зон. Саме на цих двох питаннях ми більш детально зупинимось нижче.

Для забезпечення вільного переміщення капіталу та дотримання податкових угод підписаних Україною з метою уникнення подвійного оподаткування, на нашу думку, доцільно використати досвід Європейського Союзу, а саме: директиви щодо оподаткування дивідендів, процентів та роялті.

На даний момент Україною підписано більше, ніж 60 податкових угод в основному про уникнення подвійного оподаткування, але існуюча практика ведення бізнесу в Україні свідчить про те, що наявність таких угод не завжди забезпечує зниження податкових ставок та відповідно уникнення подвійного оподаткування [2].

Навіть якщо відповідними податковими угодами передбачені знижені ставки оподаткування дивідендів, процентів та роялті, а також пов'язаних платежів, або ж такі угоди передбачають функціонування механізму відшкодування сплачених податків, все одно такі механізми ведуть до посилення адміністративного тягаря щодо їх використання.

Така ситуація виникає за рахунок того, що підприємства мають подавати відповідні документи, що підтверджують їх право на використання знижених ставок чи звільнення від оподаткування.

Більше того, оподаткування дивідендів, процентів та роялті, а також пов'язаних платежів, може викликати появу небажаних проблем у підприємств щодо грошових потоків якщо будуть задіяні значні суми коштів, що призведе до виникнення касових розривів та створення перепон для фінансування поточної діяльності підприємств, оскільки, процедури з доведення права на використання знижених ставок чи відшкодування сплачених податків можуть займати багато часу.

Зважаючи на вище наведене, задля оптимізації використання

податкових угод щодо уникнення подвійного оподаткування, як для українських підприємств, так і для іноземних, ми пропонуємо ввести в Україні поняття асоційованого підприємства з відповідним застосуванням ставок за податковими угодами або ж повного звільнення від сплати податків за дивідендами, процентами та роялті.

Одним з головних критеріїв визнання підприємства асоційованим по відношенню до іншого підприємства ми пропонуємо розглядати рівень участі такого підприємства в іншому підприємстві. Якщо підприємство володіє більш ніж 25% іншого підприємства, то останнє по відношенню до першого вважатиметься асоційованим.

Більш того, за аналогією з досвідом ЄС ми також пропонуємо використовувати наступне правило: якщо третя сторона володіє більш ніж 25% в декількох підприємствах, то в разі сплати такими підприємствами дивідендів, процентів або роялті, а також пов'язаних платежів, в рамках їх спільних взаємовідносин, такі платежі також будуть підпадати під дію пільгових ставок або звільнення від оподаткування.

Висновки. Наявна система оподаткування дивідендів, процентів та роялті, що функціонує в Україні, є простою та стандартизованою. Міжнародний досвід свідчить про те, що інші країни мають більш диференційований підхід до такого оподаткування та частіше за все - вищі ставки. Серед основних напрямів удосконалення українських систем оподаткування дивідендів, процентів та роялті ми можемо виокремити наступні:

- створення відповідного інструменту для тимчасового підвищення ставок оподаткування з метою приведення рівня оподаткування до світового;

- застосування диференційованого підходу до оподаткування, тобто використовувати не єдину ставку для оподаткування, а мати набір щонайменше з 3 ставок (наприклад, 0%, 15% та 30%);

- впровадження законодавчої норми щодо підвищеного рівня оподаткування за умови перерахування дивідендів, процентів та роялті в офшорні зони;

- заборону оподаткування переводів між філіями на законодавчому рівні задля уникнення будь-яких небажаних непорозумінь між платниками податків та податковими органами;

- введення в систему оподаткування України поняття комісійних платежів за управлінські послуги та оподатковувати їх за аналогією з оподаткуванням дивідендів, процентів та роялті.

Додатково в рамках системи рекомендацій з оптимізації дивідендів, процентів та роялті, ми пропонуємо використовувати схему забезпечення вільного руху капіталу між материнським та асоційованим підприємством, що дозволить створити в Україні необхідні передумови для вільного переміщення капіталу між країнами, з якими Україна підписала відповідні податкові угоди. А це в свою чергу посилить позиції України в розрізі інвестиційної привабливості, як для іноземних, так і для вітчизняних інвесторів.

Література.

1. Данік Н.В., Довгопол Н.С. Доходи в системі обліково-аналітичного забезпечення підприємств / Н.В. Данік, Н.С. Довгопол // Економічний простір. – 2010. – № 38. - С. 192-199;

2. Дубовик О.Ю. Проблеми усунення подвійного оподаткування в Україні / О.Ю. Дубовик // Вісник соціально-економічних досліджень. - 2009. №35 – С. 190-196;

3. Крикуненко К.В. Основні офшорні юрисдикції світу: критерії оптимального вибору / К.В. Крикуненко // Вісник Донецького Національного Університету. – 2009. – № 2. – С. 347-351;

4. Податковий Кодекс України із змінами та доповненнями від 15.08.2012 р. Режим доступу – <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. – Заголовок з екрану;

5. Покатаєва О.В. Гармонізація податкового законодавства України з законодавством Європейського Союзу / О.В. Покатаєва // Європейські перспективи. – 2011. - № 2. – С. 196-203;

6. EU Directives on Interest, Royalties and Dividends // E&Y International Tax Service. – Switzerland, 2003. – 3 р.;

7. Gregg M. European taxation of dividends, interests and royalties: the impact on third countries investors / M. Gregg // Vilnius law and business college. – Vilnius, 2009. – Vol. 3. - P. 118-140;

8. Interests, Dividends And Royalty on Tax Treaty [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://tax-accounting-finance.blogspot.com/2009/10/interests-dividends-and-royalty-on-tax.html> – Заголовок з екрану.

9. International Tax Highlights 2012 (Germany, Canada, Japan, Brazil, New Zealand, South Africa) // Deloitte Global Services Limited. – 2012;

10. Taxation Of Interest, Dividends And Capital Gains In Cyprus [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.fbscopyprus.com/assets/mainmenu/538/docs/INT%20-%20DIV%20-%20CAP%20GAINS.pdf>. – Заголовок з екрану;

11. Taxation trends in the European Union // Statistical books. – Belgium, 2012. – 274 p.

ЗМІСТ

АМБРОСОВ В.Я. Суспільний поділ праці та формування виробничих структур	3
ВОДЯННИКОВ В.Т. Организационно-экономические основы реализации биоэнергетического потенциала отходов аграрного сектора экономики Липецкой области.....	16
ГАВРИШ В.І. Основні напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрних формувань.....	20
МАРЕНИЧ Т.Г. Моделювання системи бухгалтерського обліку	28
ХУДЯКОВА Е.В. Экономический механизм функционирования многоуровневой системы сельских потребительских кооперативов	37
АРТЕМЕНКО О.О. Економічна оцінка систем техніко-технологічного забезпечення виробництва продукції рослинництва.....	42
БЕЛЯЄВА Л.А. Використання економічних показників при розкритті економічних злочинів.....	48
БОЯРЧУК Л.В. Способи надання соціальних послуг незайнятому населенню службою зайнятості Чернігівської області.....	53
ВАЛЕТЕНКО В.В. Управління інвестиціями та інноваційний розвиток підприємств	59
ВАСЮРЕНКО Л.В. Особливості формування структури основних фондів сільськогосподарських підприємств.....	64
ВОЛОЩУК Ю.О. Методичні основи оцінки ефективності виробництва продукції садівництва	69
ВОРОНКОВА А.А., ВОРОНКОВА А.В. Обґрунтування стратегії розвитку аграрних підприємств в сучасних умовах господарювання.....	75
ГНАТЕНКО Є.П. Оцінка економічної стабільності функціонування молокопереробних підприємств	81
ДЕНИСЕНКО Л.С. Аналіз динаміки світового ринку соняшникової олії.....	90

ЄВДОКИМОВА Г.В. Методи аналізу інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.....	95
ЗАХАРЧЕНКО О.В. Методологічні основи дослідження управління біоресурсами та природокористуванням в аграрних підприємствах.....	103
WALDEMAR IZDEBSKI, SKUDLARSKI JACEK, STANISLAW ZAJĄC, SVETLANA ZAYKA Conditions to conduct business activities in selected countries	110
КЛОЧАН В.В. Сталий розвиток та концентрація виробництва сільськогосподарських підприємств.....	117
КОЙДАН Н.С., БОНДАР В.В. Роль маркетингу в підвищенні ефективності роботи сільськогосподарського підприємства	125
КОНДРАТЮК Д.М. Актуальність формування мережі агрологістичних центрів.....	130
КОРЖЕНІВСЬКА Н.А. Стан зерновиробництва регіону як чинник забезпечення продовольчої безпеки країни	137
КРАВЧЕНКО О.І. Бренд – основний аспект збуту продукції аграрних підприємств.....	142
КРАЯ В.Г. Формування оптимальної виробничої структури організації аграрного профілю спеціалізованої на відгодівлі понадремонтного молодняку великої рогатої худоби	149
КУЦИНА А.В. Кластеризація як об'єктивна необхідність і умова сучасної агропромислової інтеграції в Україні	156
ЛЕВКІНА Р.В. Підвищення енергетичної ефективності в овочівництві.....	162
ЛИТВИНОВ А.І. Динаміка вартості основних засобів в сільському господарстві Харківської області.....	169
МАЛІЙ О.Г. Фінансові ресурси підприємств: джерела формування та ефективність використання	179
МІШИН С.І. Реструктуризація підприємства як інструмент антикризового управління.....	187
НІЦЕНКО В.С. Розвиток картоплеовочевого підкомплексу АПК в умовах інтеграційних процесів	196

ОСТРОВЕРХ О.В. Оптимізації співвідношення між тваринництвом і рослинництвом як основний напрямок удосконалення виробничої структури	206
ПЛУГАТАРЬОВА Т.І. Еколого—економічна оцінка ресурсного потенціалу Харківської області.....	211
ПОПОВА М.М. Аналіз сучасного стану та пріоритетні напрями розвитку виноградарства в Херсонській області.....	221
САВИЦЬКА С.І. Ринок ячменю: стан та перспективи розвитку.....	229
СКИДАНЕНКО А.Ю. Аналіз відхилень від норм виробничих витрат як інструмент контролю у системі управління підприємством.....	234
СУМЕЦЬ О.М. Логістична діяльність підприємства: формалізація операційної підсистеми логістичної системи	240
ТИМЧЕНКО М.І. Конкурентна регуляція в системі сучасних економічних стратегій.....	247
ТКАЧЕНКО С.Е. Ставка дисконтирования как основной элемент оценки эффективности инвестиционных проектов	255
УЖВА А.М. Особливості розвитку венчурного інвестування в Україні.....	262
ФЕДОРЧЕНКО Б.С. Оцінка земельного фонду як основи становлення біоенергетичного потенціалу на сільськогосподарських підприємствах.....	267
ЧЕРНЯКОВА В.О. Територіальні особливості забезпеченості сільськогосподарських підприємств персоналом	272
ШЕВЧЕНКО І.Ю. Звіт з трудового потенціалу: призначення, структура, переваги.....	278
ЯРЕМОВА М.І. Тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств в контексті їх економічної безпеки	285
ЯРОВА В.В. Концентрація та соціальна спрямованість сільськогосподарських підприємств.....	291
ЯМКО П.Ю. Основні напрями оптимізації українських систем оподаткування дивідендів, процентів та роялті на сучасному етапі розвитку світової економіки.....	297

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

*Вісник
Харківського національного
технічного університету
сільського господарства
імені Петра Василенка*

Економічні науки

ВИПУСК 137

*Відповідальний за випуск Г.Є. Мазнев
Редактори: В.Я. Амбросов, В.М. Онегіна*

Підписано до друку 29.03.2013 р.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Гарнітура Garamond. Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. — 19,3. Тираж — 300 прим.

Друк РІЗО ФОП Шведов О.І.
КП «Міська друкарня», 61002, вул. Артема, 44.
Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія ДК № 3613 від 29.10.2009 р.